

ISSN 2077 - 6861

ПЕДАГОГИКА *және* ПСИХОЛОГИЯ и PEDAGOGICS *and* PSYCHOLOGY

2011 № 3

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ И ПСИХОЛОГИЯ

ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

2009 ЖЫЛДЫҢ ҚЫРКҮЙЕК АЙЫНАН БАСТАП ШЫҒА БАСТАДЫ
ИЗДАЕТСЯ С СЕНТЯБРЯ 2009 ГОДА

3(8) 2011

3

БАС РЕДАКТОР

С. Ж. ПРӨЛНІЕВ

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Қайдарова А.Д. – бас редактордың орынбасары, Мухитова Р.Б. – Алматы аймағының жоғарғы оқу орындары ректорлар кенесінің ғалым хатшысы, Намазбаева Ж.П. – Абай ат. ҚазҰПУ психология ФЗИ-нің директоры (бас ред. орынбасары), Сарыбеков М.П. – Қазақстан Республикасының білім және ғылым вице-министрі, Бекбоев Н.Б. – Кыргыз Республикасының Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі, Уманов Г.А. – «Престиж» оқу кешенінің президенті, Құсайынов А.К. – Еуразия гуманитарлық институтының ректоры, Әбілкасымова А.Е. – Ы.Алтынсарин атындағы Қазақ ұлттық білім академиясының президенті, Жарыкбаев Қ.К. – Т.Тәжібаев атындағы этнопсихология және этнопедagogика орталығының директоры, Қазмағанбетов А.Г. – Ақмола облысының білім беру саласын бақылау бойынша департаментінің директоры, Шадрин Н.С. – Павлодар мемлекеттік университетінің профессоры, Суннатова Р.Н. – М.Ломоносов атындағы ММУ-дің Ташкент қаласындағы филиалының профессоры, Джуринский А.Н. – Мәскеу мемлекеттік педагогикалық университеті педагогика кафедрасының меңгерушісі, Абдуллин Э.В. – Мәскеу мемлекеттік педагогикалық университеті кәсіби білім беру кафедрасының меңгерушісі, Асипова А.П. – Манас атындағы Кыргыз-Түрік университеті педагогика кафедрасының меңгерушісі, Добаев К.Д. – педагогика ғылымдарының докторы, Кыргыз Республикасы білім беру проблемалары орталығының директоры, Шаханова Р.Ә. – Абай ат. Қаз ҰПУ магистратура және PhD докторантура институтының филологиялық мамандықтар кафедрасының меңгерушісі, Альмухамбетов Б.А. – Абай ат. ҚазҰПУ көркем сурет-графика факультетінің деканы, Төлеубекова Р.К. – Абай ат. ҚазҰПУ ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану кафедрасының меңгерушісі, Керимов Л.К. – Абай ат. ҚазҰПУ педагогика кафедрасының меңгерушісі, Калиева С.П. – Абай ат. ҚазҰПУ ұлттық тәрбие және өзін-өзі кафедрасының профессоры, Хан Н.Н. – Абай ат. ҚазҰПУ ұлттық тәрбие және өзін-өзі кафедрасының профессоры, Бейсенбаева А.А. – Абай ат. ҚазҰПУ магистратура және PhD докторантура институтының психологиялық-педагогикалық пәндер кафедрасының профессоры, Бидайбеков Е.Ы. – Абай ат. ҚазҰПУ магистратура және PhD докторантура институтының информатика және білім беруді акпараттандыру кафедрасының меңгерушісі, Шалғынбаева К.К. – Л.Н.Гумилев ат. Еуразия Ұлттық университетінің педагогика кафедрасының меңгерушісі, Ибраимова Ж.К. – Абай ат. ҚазҰПУ психология ФЗИ-нің жетекші ғылыми қызметкері, Жампеисова К.К. – Абай ат. ҚазҰПУ ұлттық тәрбие және өзін-өзі кафедрасының профессоры, Оспанова Б.А. – Қ.А. Яссауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университетінің психология кафедрасының меңгерушісі, Султанова Ж.Б. – методист (жауапты хатшы)

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

С.Ж. ПРАЛНІЕВ

СОСТАВ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА

Қайдарова А.Д. – заместитель главного редактора, Мухитова Р.Б. – ученый секретарь Совета ректоров вузов Алматинского региона, Намазбаева Ж.П. – директор НИИ психологии КазНПУ им.Абая (зам. гл. редактора), Сарыбеков М.П. – вице-министр образования и науки Республики Казахстан, Бекбоев Н.Б. – член-корреспондент НАН Кыргызской Республики, Уманов Г.А. – президент учебного комплекса «Престиж», Кусайнов А.К. – ректор Евразийского гуманитарного института, Абылкасымова А.Е. – президент Казахской национальной академии образования имени Ы.Алтынсарина, Жарыкбаев К.Б. – директор центра этнопсихологии и этнопедagogики им.Т.Тәжібаева, Қазмағанбетов А.Г. – директор Департамента по контролю в сфере образования Ақмолинской области, Шадрин Н.С. – профессор Павлодарского государственного университета, Суннатова Р.Н. – профессор филиала МГУ имени Ломоносова в г.Ташкент, Джуринский А.Н. – заведующий кафедрой педагогики Московского педагогического государственного университета, Абдуллин Э.В. – заведующий кафедрой профессионального образования Московского педагогического государственного университета, Асипова А.П. – заведующая кафедрой педагогики Кыргызо-Турецкого университета имени Манаса, Добаев К.Д. – доктор педагогических наук, директор центра проблем образования Кыргызской Республики, Шаханова Р.А. – заведующая кафедрой филологических специальностей института магистратуры и докторантуры PhD КазНПУ им.Абая, Альмухамбетов Б.А. – декан художественно-графического факультета КазНПУ им.Абая, Төлеубекова Р.К. – заведующая кафедрой национального воспитания и самопознания КазНПУ им.Абая, Керимов Л.К. – заведующий кафедрой педагогики КазНПУ им.Абая, Калиева С.П. – профессор кафедры национального воспитания и самопознания КазНПУ им.Абая, Хан Н.Н. – профессор кафедры национального воспитания и самопознания КазНПУ им.Абая, Бейсенбаева А.А. – профессор кафедры психолого-педагогических дисциплин института магистратуры и докторантуры PhD КазНПУ им.Абая, Бидайбеков Е.Ы. – заведующий кафедрой информатики и информатизации образования института магистратуры и докторантуры PhD КазНПУ им.Абая, Шалғынбаева К.К. – заведующая кафедрой педагогики Евразийского национального университета им.Л.Н.Гумилева, Ибраимова Ж.К. – вис НИИ психологии КазНПУ им.Абая, Жампеисова К.К. – профессор кафедры национального воспитания и самопознания КазНПУ им.Абая, Оспанова Б.А. – заведующая кафедрой психологии Международного Казахско-Турецкого университета им.Х.А.Ясави. Султанова Ж.Б. – методист (ответственный секретарь)

EDITOR-IN-CHIEF

S. ZH. PRALIEV

EDITORIAL STAFF:

Kaidarova A.D. – Editor - in - chief's assistant, Mukhitova R.B. – scientific secretary of Almaty region University Rectors Council, Namazbayeva Zh.I. – director of Scientific and Research Institute of Psychology (Editor - in - chief's assistant), Sarybekov M.N. – Vice minister of education and science of the Republic of Kazakhstan, Bekboev A.A. – corresponding member of the NAS, Umanov G.A. – president of academic complex «Prestige», Kussainov A.K. – rector of the Eurasian Humanitarian Institute, Abylkasimova A.E. – president of Kazakh National Academy of Education after I. Altynsarin, Zharykbayev K.B. – director of ethno psychology and ethno pedagogic centre after Tazhibayev T., Kazmaganbetov A.G. – director of the department of control in educational sphere of Akmola region, Shadrin N.S. – professor of Pavlodar State University, Sunnatova R.I. – professor of Moscow State University branch in Tashkent, Dzurinsky A.N. – head of the chair of pedagogies of Moscow Pedagogical State University, Abdullin E.B. – head of the chair of professional education of Moscow Pedagogical National University, Assipova N.A. – head of the chair of pedagogies of Kyrgyz - Turkish University after Manas, Dobayev K.D. – doctor of pedagogies, director of centre of problem education of Kyrgyz Republic. Shakhanova R.A. – head of the chair of the philological disciplines chair at the Institute for Master's and PhD degrees of Abai KazNPU, Almuhanbetov B.A. – the dean of the Art and Graphic faculty, Toleubekova R.K. – head of the chair of national educative, Kerimov L.K. – head of the Chair of pedagogies, Kaliyeva S.I. – professor of the national educative chair, Khan N.N. – professor of the national educative chair, Beisenbaeva A.A. – professor of the psychology and pedagogic disciplines chair at the Institute for Master's and PhD degrees of Abai KazNPU, Bidaybekov E.I. – the head of the Information technology chair at the Institute for Master's and PhD degrees of Abai KazNPU, Shalginbayeva K.K. – the head of pedagogics department L.N.Gumilev Eurasian National University, Ibraimova Zh. K. – scientific research Institute of Psychology, Zhampeisova K.K. – professor of the national educative chair, Ospanova B.A. – the head of pedagogics and psychology department of Hodja Ahmed Yasswi Kazakh-Turkish International University, Sultanova Zh.B. – methodologist (executive secretary)

Учредитель: Казахский Национальный педагогический университет имени Абая

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации РК

24 июня 2009 г. № 10219-Ж

Периодичность 4 раза в год

Адрес редакции:

050010, Алматы, пр. Достык, 13, телефон 291-91-82

Құрметті оқырмандар!

Журналымыздың алдыңғы сандарындағы секілді бұл санында да педагогика теориясы мен практикасының аса өзекті, күрделі мәселелері қарастырылады.

Осы мәселелердің қатарына педагогикалық кадрларды даярлау және қайта даярлау ісі, педагогикалық білімді жаңарту мәселесі жатады. Осыған байланысты педагогикалық кадрларды даярлау бойынша алдыңғы қатарлы әлемдік тәжірибесін зерттеу қажеттілігі туындайды. Бұл мәселеге қатысты Финляндия жоғары оқу орындарында педагогикалық кадрларды даярлау тәжірибесі жөнінде жазылған мақаланы атап кету жөн. Финляндияда сапалы білім дамуының аса маңызды факторы әлеуметтік контекст – білімнің басымдылығы мен мұғалімді құрметтеу болып табылады. Басқа авторлар осы мәселені білім берудің ұлттық жүйесін жаңарту жағдайында қарастырып, кәсіби педагогикалық білімді ұйымдастырудың жаңа моделін жасау және практика жүзінде жүзеге асыру қажеттілігіне назар аударылады. Бұл аталған модель білім беру жүйесін халықаралық білім беру стандарттары деңгейіне дейін күшейтілуін қамтамасыз етуге тиіс. Авторлар әлеуметтік-экономикалық жағдайлары мен қазақстандық әлеумет пен білім беру жүйесінің әлеуетіне сәйкес білім беру жүйесін жаңартудың өз тұжырымдамалары мен стратегияларын ұсынады.

Аталған мәселенің бір қыры – мұғалімнің кәсіби стандартын жасау болып табылады. Журналда көрсетілгеніндей педагогикалық кадрлар сапасының күрт төмендетілуіне білім берудің қазіргі стандарттары кері әсерін тигізген. Мұғалімнің кәсіби стандартын жасаушы авторлар тобы Қазақстан Республикасының мұғалімінің кәсіби стандартын жасау барысында негізге алуға болатын негізгі ережелер баяндалған материалды ұсынады. Келесі мақаланың тақырыбы педагогикалық даярлау мазмұнын жетілдіру маңыздылығына арналады, мұнда мемлекеттік стандартқа, базалық оқу жоспарына оқу уақытысын пайдалану бойынша өзгерістерді енгізу жөнінде ұсыныстар беріледі.

Журналдың осы санында университетте Ұлттық тәрбие кафедрасының құрылуымен, Қазақстан Республикасында студент жастарына ұлттық тәрбие беру тұжырымдамасының жасалуымен, оқулықтар мен оқу құралдарының әзірленуімен байланысты университеттің үш жылдық жұмысының қорытындысы ретінде ұлттық тәрбие мәселесі толық қарастырылғанын атап кету жөн. Бір қатар мақалада жастарға ұлттық тәрбие берудің өзектілігі, әдіснамалық негіздер анықталып, «сана», «сана-сезім» және «ұлттық сана-сезім» негізгі ұғымдардың мәні айқындалып, жаһандану үрдістері контекстінде студенттерге ұлттық тәрбие берудің негізгі фактор-

лары мен болашақ мұғалімдерді әлеуметтік-гуманитарлық даярлау ісінде олардың мәні қарастырылады. Сонымен қатар кейбір мақалада «дәстүрлер» ұғымы және жастарға ұлттық тәрбие беруде қазақ халқының салт-дәстүрлерін пайдалану мүмкіндіктері де қарастырылады.

Украиналық әріптесіміздің мақаласында жеке тұлғаның құндылықтарға бағдарлау мәселесіне теориялық тұрғыдан талдау жасалады. Бұл аталған мақалада автор жеке тұлға бойында құнды бағдарларды қалыптастырудың теориялық аспектілерін, оның құрылымын қарастырады. Сонымен қатар белгілі бір құндылықтармен шарттасқан, өмір мен мәдениеттің құбылыстарын түсінуімен, адамның таңдамалы бағалау қызметі мен оның мотивациясына дайындығымен анықталатын тұрақты жүйе ретінде жеке тұлғаның «құнды бағдарлары» ұғымына анықтама береді. Біздің авторларымыздың басқа мақалаларында аксиология мәселелері де қарастырылады.

Жалпы, журналда білім мен тәрбие берудің қолданбалы психология және психотерапия, информатика және білім беруді ақпараттандырудың көптеген бүгінгі күнгі мәселелері қарастырылған. Білім беру саласында әлеуметтік серіктес ретінде ата-аналардың рөлі бойынша мәселе қарастырылады.

Бүгінгі таңда ҚР білім беру жүйесінде білім берудегі құзыреттілікті көзқарасқа бағыт алынған. Аталған бағыт құзыреттің сан алуан түрлері, мысалы, болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігі туралы, шет тілін оқытудағы студенттердің коммуникативтік құзыреттілігі, бастауыш мектеп оқушылары-

ның құзыреттілігі туралы жазылған мақалаларда анық белгіленген.

Журналдың әр санында оқытудың қазіргі әдістері мен технологиялары, оларды тиімді пайдалану жолдарына баса назар аударылады. Атап айтқанда, журналымыздың осы санынада шетелдік аудиторияда қазақ тілін оқытудың интерактивті әдістері баяндалған.

Бірыңғай білім беру кеңістігін қалыптастыру жағдайында аз комплектілі мектептерін зерттеудегі ғылыми көзқарастар қарастырылған мақала оқырмандардың қызығушылығын арттырады. Аз комплектілі мектептер мәселесі өзекті мәселелердің бірі екенін атап көрсеткен жөн, өйткені бүгінгі таңда Қазақстанда мектептердің жалпы санының 56 % аз комплектілі мектептер құрайды.

Шығыстың ұлы ағартушылары: Конфуций, әл-Фараби, Жүсіп Баласағұнның гуманистік идеялары тарихи-педагогикалық аспектіде, ал қазақ халық педагогикасының кейбір мәселелері, әсіресе, қазақ халқының отбасылық тәрбиесі ерекшеліктері қазіргі заман контекстінде қарастырылды. Журналдың осы айдарында ұлы қазақ ағартушы-педагогы Ыбырай Алтынсариннің 170-жылдығына арналған материал берілген.

Журналдың осы санында біз «Кохлеарлы имплантация. Дамудың проблемалары мен болашағы» атты сериясынан, атап айтқанда жалпы білім беретін мекемелерде кохлеарлы импланттар бар балаларға психология-педагогикалық кеңес беру бойынша материалдардың жариялануын жалғастырамыз.

Журналдың саны біздің университетіміздің ғалымдары, педагогтары – мерейтой иелеріне арналған айдарымен аяқталады.

Құрметпен,

Бас редактор

С. Ж. Пірәлиев

Уважаемые читатели!

Как и в предыдущих номерах журнала в данном номере освещаются наиболее актуальные, животрепещущие проблемы педагогической теории и практики.

Одной из таких проблем является подготовка и переподготовка педагогических кадров, модернизация педагогического образования, которая предполагает необходимость изучения передового мирового опыта подготовки педагогических кадров. В этом отношении ценным представляется статья об опыте подготовки педагогических кадров в вузах Финляндии. Важнейшим фактором развития качественного образования в Финляндии является социальный контекст — приоритет образования и уважения учителя. Другими авторами данная проблема рассматривается в условиях модернизации национальной системы образования и внимание акцентируется на необходимость разработки и практической реализации новой модели организации профессионального педагогического образования, которая смогла бы обеспечить дальнейшее приближение его до уровня международных образовательных стандартов. Предлагаются авторские концепции и стратегии модернизации системы образования в соответствии с социально-экономическими условиями и потенциалом казахстанского социума и системы образования.

Еще один аспект данной проблемы — разработка профессионального стандарта учителя. Как отмечено в этом номере, в резком снижении качества подготовки педагогических кадров, свою отрицательную роль сыграли существующие стандарты образования. Группой авторов, занимающихся разработкой профессионального стандарта учителя, предлагается материал, где изложены основные положения, которые могут быть взяты за основу при разработке профессионального стандарта учителя Республики Казахстан. Вопрос

о важности совершенствования содержания педагогической подготовки является темой следующей статьи, где также выдвигаются предложения по изменению госстандарта, базового учебного плана, по использованию учебного времени.

Следует отметить, что в этом номере более полно рассмотрена проблема национального воспитания как итог трехлетней работы университета в этом направлении, связанная с созданием одноименной кафедры, разработкой Концепции национального воспитания студенческой молодежи в Республике Казахстан, учебников и учебных пособий. В ряде статей обосновывается актуальность, методологические основы национального воспитания молодежи, раскрывается суть таких ключевых понятий как «сознание», «самосознание» и «национальное самосознание», основные факторы национального воспитания студентов в контексте глобализационных процессов и их значение в социально-гуманитарной подготовке будущих учителей, а также в некоторых статьях рассматриваются понятия «традиции» и возможности использования обрядов и традиций казахского народа в национальном воспитании молодежи.

Теоретический анализ проблемы ценностных ориентаций личности дан в публикации нашего коллеги с Украины. В данной статье автор рассматривает теоретические аспекты формирования ценностных ориентаций личности, их структуру. Дается определение понятию «ценностные ориентации» личности как относительно устойчивой системе установок, обусловленной определенными ценностями, что выражается в осознании явлений жизни и культуры, готовности к избирательной оценочной деятельности и мотивации определенного отношения к ним человека. Вопросы аксиологии рассматриваются и в ряде других статей наших авторов.

В целом, в журнале освещаются многие современные проблемы образования и воспитания, прикладной психологии и психотерапии, информатики и информатизации образования. Поднимается вопрос о роли родителей как социальных партнеров в сфере образования.

Сегодня в системе образования РК взят курс на компетентностный подход в образовании. Данная позиция четко обозначена в статьях, в которых идет речь о различных видах компетенции, например, о профессиональной компетентности будущих специалистов, о коммуникативной компетентности студентов при обучении иностранному языку, учащихся начальной школы.

Из номера в номер уделяется серьезное внимание освещению современных методик и технологий обучения, путей их эффективного использования. В частности, в данном номере идет речь об интерактивных методах изучения казахского языка в иностранной аудитории.

Интересна статья, в которой рассматриваются научные подходы к исследованию малокомплектных школ в условиях

формирования единого образовательного пространства. Следует заметить, что проблема малокомплектных школ - очень актуальна, так как на сегодня в Казахстане 56% от общего числа школ являются малокомплектными.

В историко-педагогическом аспекте рассмотрены гуманистические идеи великих просветителей Востока: Конфуция, аль-Фараби, Жусипа Баласагуни в контексте современности; некоторые проблемы казахской народной педагогики, в том числе особенности семейного воспитания казахского народа. В этой же рубрике вы найдете материал, посвященный 170-летию Ибрая Алтынсарина, видного казахского просветителя-педагога.

В данном номере журнала мы продолжаем публикацию материала из серии «Кохлеарная имплантация. Проблемы и перспективы развития», а именно о психолого-педагогическом сопровождении детей с кохлеарными имплантами в общеобразовательных организациях.

Номер журнала завершается рубрикой, посвященной юбилеям – ученым, педагогам нашего вуза.

С уважением,

Главный редактор С. Ж. Пралиев

С.Ж. ПІРӘЛИЕВ, Р.К. ТӨЛЕУБЕКОВА

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ НЕГІЗДЕРІ

Аннотация

Бұл мақалада қазіргі жағдайда жастарға ұлттық тәрбие берудің көкейкестілігі және оның ғылыми негіздерін ашудағы тірек болатын «сана», «ұлттық сана», «өзіндік сана» т.б. ұғымдары арқылы жастардың ұлттық санасының дамуының өзегі болатындығы айтылады.

В данной статье обосновывается актуальность национального воспитания молодежи в современных условиях, раскрывается суть таких ключевых понятий как «сознание», «самосознание» и «национальное самосознание», определяются пути развития национального самосознания молодежи.

Annotation

In the given article the actuality of national education of young people in modern conditions is proved. There have been revealed the essence of such key concepts as “consciousness”, “self consciousness” and «national consciousness» and the development of national consciousness of them.

Түйін сөздер: тұлға, сана, ұлттық сана, ұлттық мінез, ұлттық мүдде.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев өзінің Қазақстан халқына арнаған «Қазақстан - 2030» Жолдауында «Елдің болашағы жас ұрпақты тәрбиелеумен тікелей байланысты», - деп атап көрсеткен, бұл ұлттық тәрбие мәселесінің маңыздылығына ерекше назар аудартады.

Ұлттық тәрбие беру – әр азаматтың өз Отанына деген саналы қатынасын, мемлекеттік тілді, мемлекет құрушы ұлттың мәдениетін меңгеруді, мемлекеттің ұлттық бірлігін нығайту қажеттілігін түсінуді қалыптастыру. Қазақстан халқының бірлігі басты тұғырға тарихымызға, барлық қазақстандық этностар үшін ортақ құндылықтарға және ортақ болашағымызға негізделген. Ұлттық тәрбие тұрғысынан өсіп келе жатқан болашақ ұрпақ үшін қазақтың мәдени мұрасында негізі қаланған адамгершілік құндылықтар маңызды болып келеді.

Қазақ халқының ұлттық тәрбиесі – өмір бойы жалғасатын біртұтас үздіксіз үрдіс, оның даму барысында адамның этнос субъектісі ретінде этностық құндылықтарды, этноәлеуметтік рөлдерді және өз халқының салт-дәстүрінде шоғырланған этностық нормаларды меңгеруі, этностық өзіндік санасын оятып, өз ұлтына, тіліне, тарихына, мәдениетіне

тіне деген мақтаныш сезімін және басқа ұлт өкілдеріне сыйластық, түсіністік сезімін қалыптастыру болып табылады.

Тәрбие бүгінде ұлттардың бірігіп нығаюының және ұлттық сана-сезімнің дамуының бөлінбейтін тетігі (механизмі) болатын, сол арқылы әлемдік өркениет пен мәдениеттің дамуында әр халықтың өзінің тарихи тағдырын, өзінің орны мен рөлін саналы түсінуге әкелетін құбылыс.

Сондықтан бүгінгі таңда ұлттық тәрбиенің мазмұнын, қағидаларын, мақсаты мен міндеттерін қайта қарастырып, түбегейлі жаңартудың қажеттігі туып отыр. Соның бірі ретінде ұлттық өзектендіретін мәселелердің себептеріне мына төмендегілерді атап көрсетуге болады:

– әлеуметтік ортаның өзгерістерінен туындаған қоғамның тұлғаға арналған жаңа талаптар жүйесінің пайда болуы;

– әлеуметтендірудің дәстүрлі құндылықтарының және дәстүрлі механизмдерінің бұзылуы;

– қоғамдық қарым-қатынастағы адамгершілік деңгейдің төмендеуі, зорлық-зомбылық, қайырымсыздық, қатыгездік, қылмыстық іс-әрекеттердің етек алуы;

– жастардың мәдени өресінің төмендеуі, әлемдік мәдениеттен және ұлттық құндылықтардан рухани-мәдени жұтануы;

– Қазақстандық жас ұрпақтардың қалыптасуындағы білім беру мәселесінің қайта қарастырылуы және тәрбие рөлінің төмен бағалануы;

– жоғарғы мектептердегі тәрбиелік мүмкіндіктердің төмендеуі және т.б.

Осы ретте жоғары білім беру жүйесі барлық қоғамның қамтамасыз етуге қабілетті, білімді қалыптастырушы әлеуметтік институт болып табылады. Демек, ЖОО-ның алдында Қазақстан Республикасының қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайының сұранысына сай жаңа типтегі ұлтжанды азамат тәрбиелеу, өзгермелі қоғам жағдайында шығармашылық пен өзін-өзі анықтауға бейім, жаңашылдыққа талпынатын және жауапкершілік сезімі дамыған, әлеуметтік құзіретті кәсіби маманды қалыптастыру міндеті тұр. Осы міндетті орындау мақсатында дайындалған «Ұлттық тәрбие» пәнінің мақсаты – студент жастарда жоғарғы деңгейдегі ұлттық сана-сезімдерін, рухани мұраларға және ұлттық мәдениетке деген құндылықтық қатынастарын қалыптастыру, отансүйгіштік, ұлттық намыс сезімдерін дамыту және қоғамның адамгершілік мәдениетінің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылатын әдептілік негіздерін меңгерту. Сол талаптарға сай, ұлттық ерекшеліктерді ескеріп, студент жастарға көмек көрсететін «Ұлттық тәрбие негіздері» дәрістер курсы дайындалды.

«Ұлттық тәрбие негіздері» дәрістер курсы қазіргі студенттерге көпғасырлық рухани мұра, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды меңгерту арқылы ішкі және сыртқы мәдениетін тұтас дамытуға бағытталуында. Бұл курсты оқыту философия, психология, саясаттану, мәдениеттану, әлеуметтану, Қазақстан тарихы және т.б. әлеуметтік-гуманитарлық пәндердің өзара байланыстарына негізделеді. Курстың бағдарламасы университеттегі барлық мамандықтарға арналған және практикалық-бағдарлық сипатқа ие.

Еліміз егемендік алып, әлемге танылып, өркениетке бағыт алған кезеңде жас ұрпақтың әлеуметтік бейнесі және дәрістің мақсатына сай білім беруді тек білім беру үшін ғана емес, «ғылым арқылы тәрбие беру» пара-

дигмасына негіздеп қалыптастыруда ұлттық тәрбиенің түсініктерін теориялық-әдіснамалық тұрғыдан үйрету Қазақстан Республикасындағы жоғарғы оқу орындарының педагогика саласында ең көкейтесті мәселе болып отыр. Еліміздің келешегі жас ұрпақтың тәрбиесіне тікелей байланысты екені баршамызға мәлім. Себебі, бүгінгі жас – ертеңгі ел болашағы, еліміздің тұтқасы.

XXI ғасырда әлемдік және әлеуметтік мәселелер, жаһандану мен этностық қайта өрлеу үдерісі қатар қарқын алуда. Жаһандану жағдайында ұлттық ерекшелікті сақтау ең өзекті мәселенің біріне айналууда.

Бүгінгі күнде ұлт әлеуметтік-мәдени процестің бас субъектісіне, қозғаушы күшіне айналғандықтан ол сыртқы информациялық және техникалық факторға ғана емес, ішкі этномәдени оң өзгерістерге қалай бейімделуді сонымен қатар, іштей психологиялық дайындығы қандай болу керек деген сұрақтарды туындатады. Осы ретте бүгінгі күн жастарға тәрбие беруде оның ұлттық санасын қалыптастыру мәселесі өзекті болуда. Этносаралық байланыстар күшейіп тұрған кезде, ең бірінші әлеуметтік-этникалық қауымдасуды дамыту үшін, «этнос», «ұлт», «халық», «ұлты» деген ұғымдарға ғылыми тұрғыдан анықтама беру арқылы айқындалады.

Тұлғаның дамуы мен қалыптасуы мәселесінің көп ғасырлық тарихы бар. Ол көп аспектілі және әртүрлі ғылымдардың тоғысында қарастырылады. Ертедегі грек ғалымдары жеке тұлғаның дамуына табиғи тума қабілет, қоршаған орта да әсер етеді деп есептеген. Жеке тұлғаның қалыптасуының факторлары туралы идеялар әр дәуірдің прогрессивті философиялық және психологиялық-педагогикалық пікірлерінде өз жалғасын тапқан (Я.А. Коменский, К.Д. Ушинский, Л.С. Выготский, Л.И. Божович, С.Л. Рубинштейн, әл-Фараби, Жүсіп Баласағұни, Абай Құнанбайұлы, Ы.Алтынсарин, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, Қ.Жарықбаев, С.Қалиев, С.Ж.Пірәлиев, А.А.Бейсенбаева, Б.Айтмамбетова және т.б.)

Жеке тұлғаға тән қасиет - ақыл, ес, яғни олар өмірді өзінің сана-сезім өлшемімен қарап бағалауға бейім тұрады.

«Тұлға» адамның келешек өмірдегі жобасының келбеті, яғни адам өз бейнесін өзі жасаушы. Тұлға - жеке адамның өзін өмірде көр-

сетудегі мақсатының орындалуы ғана емес, оның ерік-жігерінің іске асуы, өзі жөніндегі ойын еркін іске асырудың дайындығы және оны іске асыруының нәтижесі, көрінісі. Ерік-жігер механизмі, яғни адамның өзіне тән жеке басының қасиеттерін іске асыру. Адам ойына келген іс-әрекетті іске асыруда ерікке жол береді. Бірақ, адам бір нәрсені істерде алдымен еркін ақыл-парасат таразысына салып, осы істі жүзеге асыруы туралы ойланады. Сондықтан да тұлға сезімнің, әсердің, ішкі күйініш-сүйініштің бойға жинақталған көрінісі. Ерік-жігердің іске асырылуы ақыл мен санаға бағынышты. *Егер адам сана және өзіндік санаға ие болып, өз бетінше жаңғыртушы іс-әрекет орындауға қабілетті болса, онда ол адам тұлға деп аталады.* Адам тұлға болып туылмайды, ол қасиеттік дәреже даму барысында қалыптасады. «Адам» ұғымынан өзгеше «тұлға» түсінігі - адамның қоғамдық қатынастар, басқа адамдармен араласу ықпалында қалыптасқан әлеуметтік-сапа-қасиеттерін білдіреді.

Тұлға ретінде әрбір адам әлеуметтік жүйеде мақсат бағдарлы және ойластырылған тәрбие барысында қалыптасады. Әрбір тұлға, біріншіден, қоғамдық тәжірибені игеру деңгейімен, екіншіден, материалдық және рухани құндылықтар қорына қосқан қоғамдық үлесімен танылады. Тұлға болып жетілу үшін адам өзіне табиғаттан берілген және өмір мен тәжірибе желісінде қалыптасқан ішкі қасиеттерін нақты практикалық қызметте аша білу шарт болып табылады.

Психологияда «жеке тұлға» деген ұғымның әр түрлі түсіндірмелері бар, бірақ олардың көбі мына түсінікке келіп тіреледі жеке тұлға дегеніміз әлеуметтік қатынастар мен саналы іс-әрекеттің субъектісі ретіндегі индивид. Жеке тұлғаның ең басты белгісі - оның әлеуметтік мәнінің болуы және оның әлеуметтік функцияларды (қызметтерді) (болмысқа, адамдарға, өзіне, еңбекке, жалпы қоғамға қатысты) атқаруы. Жеке тұлға, сондай-ақ, психологиялық дамудың белгілі бір деңгейіне ие (темперамент, мінез-құлық, қабілеттілік, ақыл-ой дамуының деңгейі, қажеттіктер, мақсат-мүдделер).

Жеке тұлға – бұл интегративті жүйе, әлдебір ыдырамайтын тұтастық. Алайда, жеке тұлғаны зерттеумен айналысатын ғалымдар

бұл тұтастықтың «өзегі» бар деп мойындайды, олар оны «Мен - жүйе» немесе жай ғана «Мен» деп белгілейді. Жоғарыда келтірілген жеке тұлға туралы түсінік жалпылама ұғым болып табылады.

Жеке тұлғаның ең маңызды белгілері - оның саналылығы, жауапкершілігі, бостандығы, қадір-қасиеті, даралығы. Жеке тұлғаның маңыздылығы оның қасиеттері мен іс-әрекеттерінде қоғамдық прогрестің тенденцияларының, әлеуметтік белгілер мен қасиеттердің айқын және өзіне тән ерекшелігінің көрініс табуы, оның іс-әрекетіндегі шығармашылық қасиетінің деңгейі арқылы анықталады.

Жеке тұлғаның дамуы, ең алдымен, оның қасиеттері мен санасындағы сандық өзгерістер үдерісі. Адам дүниеге келгеннен соң дене жағынан үлкейеді, яғни оның кейбір дене мүшелері мен нерв жүйесі өседі. Оның тілі шығып, сөздік қоры молаяды. Бала көптеген әлеуметтік-тұрмыстың және моральдық биіктерге, еңбек дағдылары мен әдеттерге ие болады. Алайда адамның жеке тұлға ретінде дамуындағы ең бастысы - оның бойында болып жатқан сапалық өзгерістер (танымдық, сезім, моральдық-жігерлілік т.б.). Мінез-құлықтың реактивті формалары белсенді түрде қалыптасып келе жатқан іс-әрекеттілікке айналады, дербестік пен өз мінез-құлқын билей алу қабілеттілігі артады. Осы және басқа да өзгерістер адамның жеке тұлға ретінде даму үрдісін сипаттайды.

Тұлға санасы өте күрделі. Жеке тұлға санасының қалыптасуына, оның мазмұнына қоғамдық сана үнемі ықпал жасап отырады. Адам санасының басты белгісі - айналасындағы дүние туралы жүйелі ұғым-түсініктерінің қалыптасуына келіп тірелетіндігі. Сананың келесі атрибуты - өзінің «менін» басқа «мендерден» ажырата алу, алмау дәрежесіне байланысты туындайды. Сананың келесі бір белгісі - алдына мақсат қоя білуі, осы жолда жіберген қателері мен ақауларын өздігінен түзете алуы. Сананың ерекше бір көрінісі - оның басқалармен қарым-қатынасқа түсе алуының мән-мәнісін, маңыздылығын түсіне, сезіне білуден байқалады. Өзінің тәжірибесін, білім, дағдыларын өзінен басқаларға бере білу қабілеті де - сананың басты белгілерінің бірі болып табылады. Адамның

өз бетімен жинаған осы жолда өзінің жеке белсенділігін көрсеткен жеке санасын *өзіндік сана* деп атайды. Алайда адамда жеке санамен қатар оның нақты өскен ортасына, тікелей қоршауына байланысты қалыптасқан қоғамдық, *этностық (ұлттық) сана* болады.

Ұлтты біріктіретін де, ұлттан ұлтты айыратын да белгі – ұлттық сана-сезім болып табылады. *Ұлттық сана мынадай құрылымдарға:*

- *ұлттық өзіндік сана* - (адамдардың белгілі ұлттық қауымға жатуы және қоғамдық (мемлекеттік, ұлтаралық) қатынастар жүйесіндегі өз жағдайын ұғынуы және жете түсінуі);

- *ұлттық мінез* (этностық білік өкілдерінің тұрақты тарихикалыптасқан психологиялық басты ерекшеліктерінің жиынтығы);

- *ұлттық темперамент* (мінез-құлықтың арнайы сипаттамасы);

- *ұлттық мүдделермен бағдарлануы* (этностық бірлік өкілдерінің тұтастығы мен бірлігін сақтауға қызмет ететін, ең алғашқы мотивациялық қоғамдық психологиялық құбылыстардың көрінісі);

- *ұлттық сезімдері мен көңіл-күйлері* (өзінің этностық бірлігіне, олардың мүдделеріне, басқа халықтардың құндылықтарына адамдардың эмоциялық күшке ие қатынасы);

- *ұлттық дәстүрлері мен әдеттері* (нақты этностық бірлік өкілдерінің аға буынынан жас буындарына беріліп отыратын күнделікті өмірде мықты тұрақталған ережелер, нормалар, әрекеттер стереотиптері қарым - қатынастары);

- *ұлт психологиясының динамикалық жақтары* (ұлттық-психологиялық ерекшеліктері) болып бөлінеді.

Ұлттық сана дегеніміз - сол ұлтты құрайтын халықтың әр адамының жеке тұрмыс-тіршілігінің сыртында өз ұлтының мүддесін, халқының тағдырын, ұрпағының болашағын ойлау қабілетінің ұлттық деңгейге көтеріліп, жалпы қоғамға тән ортақ сипатқа ие болған ұжымдық түрі, яғни ұжымдық сана. Ұлттық сана абстракты ұғым емес, ол ұлт тірлігінің тұрмыстық көрінісі, былайша айтқанда, сол ұлтты құрайтын халықтың бүкіл ғұмырнамасының, әдет-ғұрпының, салт-дәстүрінің, әдебиеті мен мәдениетінің, өнерінің, тұрмыс-тіршілігінің тарихын білу дәре-

жесі, яғни халықтың өзін - өзі жете танып түсінуі. Ұлттық сана ұлттық дүниетанымға негізделеді. Ал ұлттық дүниетаным дұрыс таным - түсінік арқылы өріс жайып, ұлттық дәстүр арқылы өз болмысын танытады. Өз ұлтына деген құрметтің көрсеткіші – ұлттық сана-сезімнің қалыптасу деңгейіне байланысты. Бұл ұлттық сана, ұлттық мүдде, ұлттық намыс, ұлттық мінез-құлықтармен тығыз байланысты.

Ұлттық мүдде сол ұлттың құрамындағы халықтардың (адамдардың) өздеріне тән халықтық рухани-мәдени және материалдық құндылықтарын сақтай отырып, ұлттың ілгері дамуын, өмір сүруін қамтамасыз етуді көздейтін негізгі нысаналы ортақ мақсаты. Сондықтан да ұлттық мүдде өмірдің бар саласында бірінші кезекте тұруға тиіс. Саясатта да, экономикада да, мәдениетте де, танымталғамда да, қысқасы күнделікті жасалынатын іс-әрекеттің бәрінде де мәселенің ұлттық мүдде тұрғысынан шешілуі – елдің тұрақты өркендеуінің, мемлекеттігінің нығаюының басты кепілі болып табылады. Сол себепті де ұлттық мүддені қорғау қоғам мүшелерінің бәріне бірдей ортақ қажеттілікке айналады.

Ұлттық мүдденің қорғаушысы - намыс. Ұлттық намыс болмаған жерде ездік үстемдік алып, ұлтқа қатысты құндылықтарға бейтараптық, немкеттілік көзқарас қалыптасады. Ұлттық намыс - ұлтты құрайтын халықтың әр адамының ұлтқа қатысты айтылған кез келген кемсітушілікті, ұлтқа қарсы жасалған іс-әрекетті бейне өзіне бағытталғандай қабылдап, соған қарсы жандүниесінде пайда болған сезімнің буырқанған серпілісінің жалпы халықтық сипатқа айналған ұжымдық түрі болып табылады. Әр ұлттың өзіне тән мінезі қалыптасады. Ұлт адамдардан құралатындықтан, сол ұлтты құраушы адамның болмысына тән дүниенің бәрі ұлттың болмысына да ортақ болуы заңды құбылыс. Тек, жеке адамға тән дүниенің тұтас ұлтқа ортақ болуы үшін оның танылу деңгейі жекелік аясынан шығып, жалпылық сипатқа ие болуы, яғни көпке ортақ болуы шарт. Бұл ұлттық мінезге де қатысты.

Сондықтан «ұлттық мінез – ұлттық дәстүр негізінде тәрбиеленген ұлт адамы мінезінің белгілі бір түрінің ұлт мүшелерінің бәріне бірдей болмаса да басым көпшілігіне тән ортақ деңгейге көтеріліп, жалпылық си-

паталуын» айтады. Мінезділік жеке адамның да, ұлттың да болмысының көрінісі іспеттес. Халықтық қасиеттеріміздің негізінде мінез жатыр. Өйткені, мінезсіз адамда қасиет болмайды. Бұл ұлтқа да тән. Тектілік мінез қай кезде де халықтың парасат биігінде болуын қамтамасыз етеді, адамды аздырар жаман мінездерден сақтандырады. Қазіргі кезде сақтануға тиісті жаман мінездің бірі – мақтаншақтық, мақтаншақтық – надандықтың белгісі. Бұл ретте ұлтымыздың ұлы ойшылы Абай: «әрбір жалқау кісі қорқақ, қайратсыз тартады; әрбір қайратсыз, қорқақ мақтаншақ келеді; әрбір мақтаншақ ақылсыз надан келеді» дейді. Мақтаншақтық – ұлттық мінез емес. Жалпы түрік халықтары мақтануды ұнатпаған. Бұл ретте ХІ ғасыр ғылымының ірі өкілі Махмұт Қашқари «Диуан-и лұғат» атты әйгілі еңбегінің «Түрік» атты бабында: «Түрікте өзін ұнату, мақтану жоқ. Түрік үлкен ерліктер және жанкештілік жасағанның өзінде ерекше іс істемегендей сезінеді», – деп жазады. Академик С.Кон өзінің «Ұлттық мінез-құлық ерекшеліктерінің проблемасы» атты еңбегінде «Ұлттық мінез-құлықты анықтауда әр ұлтқа тән этностық мінез-құлықты шартты түрде алып қарау керек» – деуі орынды. Дегенменде, бір халықта ерекше басымырақ болып көрінетін мінез-құлық сипаты сол халықтың психикалық ерекшелігі болып саналады.

Қазіргі таңда жастардың ұлттық санасын қалыптастыру факторларына мыналар жатады;

– *саяси-әлеуметтік және экономикалық дамудың әсерінен ұлттық психика мінездемесінің ерекшеліктері қалыптасады, себебі бұл ерекшеліктер қоғамдық және өндірістік қатынастарға тәуелді. Әр мемлекеттегі этностық бірлік өкілдері санасының дамуына ерекше белгі қалдырады;*

– *этностық бірліктің тарихи дамуы (ұлттық психиканың көрінісі мен қызметі, оның өкілдерінің психикасының ерекшеліктері);*

– *этностық бірліктің жасы - адамдардың ұлттық психикасының ұзақ қалыптасу*

куәгері, оның даму келешегінің болашағы мен деградациясы. Негұрлым ол жас болса, соғұрлым басты ерекшеліктердің көрінісі тұрақты немесе кертартпа;

– *ұлтаралық қатынастардың сипаты және ондағы тарихи дәстүрлер ұлттық санаға және өзіндік санаға басқа ұлтқа қатынасындағы сезім көріністерінің динамикасына әсер етеді.*

– *этностық бірліктің мәдени дамуы адамдардың ұлттық психикасының негізгі сапалық мінездемесі, олардың қоршаған әлемді арнайы эстетикалық, моральдық және адамгершілік тұрғыда қабылдауы басқа әлеуметтік өкіл топтарының қатысуына әсерін тигізеді.*

– *этностық бірліктің тілі мен жазуы оның өкілдерінің ойлау ерекшеліктерін және дүниетанымдық кендігін, түрлілігін, өз өмірінің ерекшеліктеріне көзқарасын анықтайды.*

Ұлттық сананы қалыптастыру мен дамытудың негізгі факторы ұлттық психологияға тікелей бағынып келеді. Ұлттық психологияның бір құрамына жататын ұлттық сананы жоғары деңгейге көтеру қоғамдық сананың жүйесіне тәуелді деуге де болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жарықбаев Қ. Орта ғасырлық қазақ психологиясының тарихы. – Алматы, 2004.
2. Аймауытов Ж. Психология, – Алматы, 1995.
3. Мәдени-философиялық энциклопедиялық сөздік. – Алматы, 2004.
4. Пірәлиев С., Керимов Л. Таным және студент. – Алматы, 2007.
5. Молдабеков Ж. Қазақтану және жаңару философиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2009. – 282 б.
6. Елікбаев Н. Ұлттық психология. – Алматы, 1992.
7. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. Оқу құралы. – Алматы, Білім, 2003. – 280 б.

К.К. ЖАМПЕИСОВА, Н.Н. ХАН, Ш.Ж. КОЛУМБАЕВА

К ВОПРОСУ О РАЗРАБОТКЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНДАРТА УЧИТЕЛЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Статья посвящена раскрытию основных положений, которые могут быть взяты за основу при разработке профессионального стандарта учителя Республики Казахстан.

Осы мақала Қазақстан Республикасы мұғалімінің кәсіби стандартын жасауға негіз болатын маңызды қағидаларын ашуға арналған.

Annotation

Article is devoted to the basic positions which can be taken as the foundation in developing the professional standard of Kazakhstan Republic teachers.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетенции, компетентность, профессиональный стандарт, образовательный стандарт, качество образования, результаты обучения.

За последние десять лет в системах образования различных стран проходят крупные реформы. Причины, потребовавшие реформирования образования - развитие технологий, которые изменили образ мира и глобализация мировой экономики. В противоположность традиционному "поддерживающему, воспроизводящему обучению", обеспечивающего преемственность социокультурного опыта, возникает "инновационное обучение", которое стимулирует крупные изменения в существующей культуре, социальной среде. Помимо овладения некой суммой знаний, оно означает активный отклик на проблемы, проблемные ситуации, возникающие как перед отдельным человеком, так и перед обществом. Поэтому в основу реформ положен компетентностный подход как инновационный, способствующий модернизации всей системы образования /1/.

Сегодня в казахстанской системе образования также взят курс на компетентностный подход в образовании. Данная позиция достаточно четко обозначена в Программе развития образования РК на 2011-2020 годы, в Концепции и стандартах 12-летней школы, ГОСО высшего педагогического образования (разработанных в ноябре 2010 г.) и др.

Данные школ и институтов повышения квалификации свидетельствуют о том, что ухудшилось качество подготовки учителей.

Выпускники вузов, начинающие учителя не задерживаются в сфере образования по ряду причин, одной из которых является низкий уровень их подготовки и стремительное старение учительского корпуса. Средний возраст педагогов около 50-55 лет. Качество учебно-воспитательной работы отстает от современных требований.

В резком снижении качества подготовки учителей, вне всякого сомнения, свою отрицательную роль сыграли существующие стандарты образования. В связи с этим необходим профессиональный стандарт подготовки педагогов, на основе которого проводится разработка государственного стандарта педагогического образования. Профессиональный стандарт - это «многофункциональный нормативный документ, определяющий в рамках конкретной области профессиональной деятельности требования к содержанию и условиям труда, квалификациям и компетенциям работников различных квалификационных уровней» /2,247/. Профессиональный стандарт педагогической деятельности представляет собой систему минимальных требований к знаниям, умениям, способностям и личностным качествам педагога, то есть его компетентности определяющими успех в педагогической деятельности. Значит, профессиональный стандарт позволит работникам педагогических вузов формировать содержа-

ние педагогического образования и выпускать компетентных педагогов, способных успешно реализоваться в системе образования.

В этой связи вызывает тревогу то, что у значительной части вузовских преподавателей, готовящих педагогические кадры для всех уровней образования, отсутствует осознание значимости происходящих инновационных процессов в образовании в контексте выше обозначенного подхода. Есть часть вузовских преподавателей, которая явно негативно относится к этому явлению, считая, что главная задача казахстанской образовательной политики – обеспечение современного качества образования на основе сохранения его фундаментальности.

В этой связи отметим, что компетентностный подход не отрицает фундаментальности образования, а наоборот, предопределяет, каким образом сохранить и приумножить ее за счет всемерного обновления ее оперативной части. Чем обусловлено активное внедрение в последние несколько лет идеи компетентностного подхода в образовании?

Обратимся вначале к мнению британских специалистов – представителей Кембриджского экзаменационного синдиката. Так, М. Холстед и Т. Орджи в своей статье «Ключевые компетенции в системе оценки Великобритании» пишут, что ранее целью экзаменов в Кембриджском университете была проверка развития знаний и умений, а в настоящее время осознано, что общее образование должно быть дополнено формированием ключевых компетенций. И именно они учитываются при поступлении в Кембриджский университет. Задача университета не только в том, чтобы дать студентам знания, но и в том, чтобы повысить уровень этих компетенций.

Движение в этом направлении началось после обработки данных опросов работодателей, по мнению которых их работники недостаточно осведомлены в отношении ключевых компетенций, которые соответственно не сформированы в достаточной степени. Давление работодателей и стало основной причиной принятия правительством списка таких компетенций. Другими причинами явилось стремление повысить конкурентоспособность выпускников школ и вузов на рынке труда и уровень их подготовки с ориентаци-

ей на международные стандарты. Наконец, пишут авторы, нужно было положить конец академическим дискуссиям по поводу компетенций /3/.

Считается, что ключевые компетенции выполняют три функции: 1) помогают обучающимся учиться; 2) позволяют работникам фирм, предприятий быть более гибкими и соответствовать запросам работодателей; 3) помогают быть более успешными в дальнейшей жизни.

Компетенции являются важными результатами образования и поэтому должны быть сформированы у всех обучающихся, пронизывать все предметы, проходить через все уровни образования и разрабатываться на высоком уровне. При этом ключевые компетенции – не отдельная часть учебного плана, они интегрированы в его содержание. Так, в процессе преподавания математики или любой другой дисциплины можно развивать информационную, коммуникативную и языковую и другие компетенции /3/.

В Указе Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года за номером 922 «О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года, в разделе «Стратегические цели в сфере высшего, послевузовского образования и науки» отмечено: «к 2015 году высшая школа Казахстана должна эффективно и успешно функционировать в соответствии с основными параметрами Болонского процесса» /4/.

С учетом сказанного отметим, что 14 апреля 2010 года в ходе второго форума министров образования европейских стран в Будапеште Казахстан стал 47-м участником Болонского процесса. Отныне Казахстан – первое центрально-азиатское государство, признанное полноправным членом европейского образовательного пространства.

Что же относится к основным параметрам Болонского процесса? Это ориентация программ на результат обучения, модульная структура программ, системы обеспечения качества, система переноса зачетных единиц. Эти параметры в документах Болонского процесса заявлены как основа формирования европейского пространства высшего образования в части обеспечения сопоставимости и сравнимости программ высшего образования

и присуждаемых дипломом степеней. Во всех базовых документах Болонского процесса основной вектор развития программ высшего образования, включая программы двойных и совместных дипломов, определяется как «гармонизация их архитектуры» посредством принятия всеми странами трех циклов (уровней) высшего образования. Этими тремя циклами являются: первый цикл - бакалавриат; второй - магистратура; третий - докторантура /5/.

Не рассматривая отдельно каждый из обозначенных уровней, остановимся на бакалавриате, который представляется как самодостаточная степень высшего образования, обеспечивающая трудоустройство выпускника как обладателя высшего образования. Это достигается благодаря тому, что работодатели признают этот диплом, понимая какими компетенциями (т.е. результатами обучения) обладает его держатель. Сказанное означает: при проектировании образовательных программ всех циклов (ГОСО) - основным требованием является определение результатов обучения, которые обеспечивают сопоставимость программ. Результаты обучения - это утверждения относительно ожидаемого освоения студентом знаний, умений и его способности продемонстрировать освоенное после завершения обучения.

В Болонской декларации рассматриваются Дублинские дескрипторы для квалификаций/степеней высшего образования, т.е. формулировка результатов обучения осуществляется в терминах компетенций, понимаемых как способность осуществлять какую-либо деятельность на основе использования знаний, умений, полученных в ходе подготовки, обучения или образования и брать на себя ответственность за осуществляемую деятельность. Компетенции включают в себя следующие аспекты: знание и понимание (теоретические знания и их осмысление); знание того, как нужно действовать (практическое и операциональное применение знаний в конкретных ситуациях); знание того, каким следует быть (ценности, интегрированные в процесс социального контекста, в котором существует и действует личность).

Были определены два типа результатов обучения: 1) общие компетенции; 2) предметные компетенции /6/.

Общие компетенции включают в себя три типа компетенций: инструментальные компетенции, межличностные, системные.

Инструментальные компетенции включают когнитивные способности, способность понимать и использовать идеи и соображения; методологические способности, способность понимать и управлять окружающей средой, организовывать время, выстраивать стратегии обучения, способность принятия решений и разрешения проблем; технологические умения, умения, связанные с использованием техники, компьютерные навыки и способности информационного управления; лингвистические навыки, коммуникативные компетенции. Конкретизированный набор выглядит следующим образом.

1. Способности к анализу и синтезу.
2. Способность к организации и планированию.
3. Базовые общие знания.
4. Базовые знания по профессии.
5. Коммуникативные навыки в родном языке.
6. Элементарные компьютерные навыки.
7. Навыки управления информацией (способность извлекать и анализировать информацию из различных источников).
8. Способность решать проблемы.
9. Способность принимать решения.

Межличностные компетенции - это индивидуальные способности, связанные с умением выражать чувства и отношения, с критическим осмыслением и способностью к самокритике, а также социальные навыки, связанные с процессами социального взаимодействия и сотрудничества, умением работать в группах, принимать социальные и этические обязательства. Набор межличностных навыков включает:

1. Способность к критике и самокритике.
2. Способность работать в команде.
3. Межличностные навыки.
4. Способность работать в междисциплинарной команде.
5. Способность взаимодействовать с экспертами в других предметных областях.
6. Способность воспринимать разнообразие и межкультурные различия.
7. Способность работать в международном контексте.
8. Приверженность этическим ценностям.

1. **Системные компетенции** – Способность применять знания на практике.
2. Исследовательские способности.
3. Способность к обучению.
4. Способности к адаптации к новым ситуациям.
5. Способность к генерации новых идей (творчеству).
6. Способность к лидерству.
7. Понимание культур и обычаев других стран.
8. Способность работать автономно.
9. Способность к разработке проектов и управлению ими.
10. Способность к инициативе и предпринимательству.
11. Ответственность за качество.
12. Воля к успеху.

Предметные (специальные) компетенции:

Для первого уровня были выделены следующие общие для различных предметных областей компетенции: 1) способность продемонстрировать знание основ и истории дисциплины; 2) способность логично и последовательно представить освоенное знание; 3) способность контекстуализировать новую информацию и дать ее толкование; 4) умение продемонстрировать понимание общей структуры дисциплины и связь между поддисциплинами; 5) способность понимать и использовать методы критического анализа и развития теорий; 6) способность правильно использовать методы и техники дисциплины; 7) способность оценить качество исследований в данной предметной области; 8) способность понимать результаты экспериментальных и наблюдательных способов проверки научных теорий.

Выпускники второго уровня должны: 1) владеть предметной областью на продвинутом уровне, т.е. владеть новейшими методами и техниками (исследования), знать новейшие теории и их интерпретации; 2) критически отслеживать и осмысливать развитие теории и практики; 3) владеть методами независимого исследования и уметь объяснять его результаты на продвинутом уровне; 4) быть способным внести оригинальный вклад в дисциплину в соответствии с канонами данной предметной области, например, в рамках ква-

лификационной работы; 5) продемонстрировать оригинальность и творческий подход; 6) овладеть компетенциями на профессиональном уровне.

Другими словами, это те качества и способности, которые нужны любому специалисту независимо от области его деятельности. То есть речь идет о формировании у будущих специалистов всех уровней образования помимо предметной (специальной) компетентности формирование ключевых, надпредметных компетентностей. Таких, как коммуникативная, информационная, социальная, личностная компетенции, связанные с разрешением проблем. Мы бы добавили инновативную и исследовательскую компетентности, а также самообразовательную, т.е. те компетентности, которые и делают сегодня любого специалиста востребованным и конкурентоспособным на рынке труда. На усвоение этих компетенций будущими специалистами и должны быть направлены усилия преподавателей всех вузов, педагогических, в частности.

Высокий уровень сформированности всех вышеуказанных компетентностей у будущих специалистов, педагогов всех уровней образования в том числе, всемерно способствует формированию того человеческого капитала, который сегодня и является основной целью образования во всем мировом сообществе.

Недавно группа экспертов Всемирного банка провела анализ российской системы образования и представила по его итогам аналитическую записку, которая имеет большой интерес и для нас. Цель настоящей аналитической записки заключается в уточнении позиции банка по основной повестке – **модернизация образования**.

В этой связи следует отметить три позиции (допущения) Всемирного банка, обеспечивающие «качественные изменения» в образовании:

- высококачественная система образования должна быть направлена на достижение долгосрочных эффектов (результатов), отражающих не столько сегодняшние, сколько прогнозируемые потребности меняющегося общества;

- для достижения нового качества организация образования и структура управления

образованием должны сами по себе отражать основные характеристики новой экономики и общества, основанного на знаниях, – она должна быть гибкой, инновационной и способной быстро воспринимать происходящие перемены;

- в осуществлении стратегии модернизации нужно переходить от лозунгов о политике обеспечения качества к действиям по реализации этой политики, а, следовательно, к конкретным ориентирам.

Главное беспокойство Всемирного банка при анализе образовательной политики России было связано с тем, что до сих пор не сделаны шаги, меняющие ориентацию управления образованием с правильного выстраивания процессов на достижение конкретных образовательных результатов и социальных эффектов.

Как отмечается в Записке, несмотря на то, что в течение нескольких последних лет в России была проведена большая работа по модернизации образования, однако многие проблемы остаются нерешенными. Суть их заключается в следующем.

1. Система образования не концентрирует внимание на результатах. Многие проводимые мероприятия ориентированы на вложения в систему образования и на происходящие в ней процессы (финансирование, разработка программ профессиональной подготовки кадров, методик, учебников), но они не основаны на оценке эффектов системы (например, освоение навыков и ключевых компетенций, самостоятельность и инициативность, снижение подростковой преступности и т.п.). Это означает, что усилия органов управления образованием в основном сосредоточены на стремлении обеспечить качество программ до их реализации, а не на изучении социальных эффектов и образовательных результатов реализации этих программ.

2. Учебные программы, стандарты и педагогическая практика недостаточно отражают современные представления о том, какого рода образовательные результаты являются востребованными современной экономикой и гражданским обществом.

3. В реальной философии как школьного, так и высшего образования главная роль отводится разносторонней (энцикло-

педической) информации, тогда как в большинстве развитых стран акцент делается на приобретение навыков и на развитие прикладных умений и мышления. Это одна из причин того, что выпускники школ и вузов по-прежнему демонстрируют высокий уровень теоретических знаний и развитую способность решать типовые задачи, но часто оказываются гораздо менее подготовленными к применению теоретических знаний в реальных жизненных ситуациях для решения нестандартных задач.

4. Педагогические кадры не готовы к обеспечению образовательных результатов, т.е. новых навыков и способностей, необходимых обучающимся на современном этапе социально-экономического развития. Большинство педагогов проходят обучение в педагогических университетах, в учебных программах которых редко прослеживается связь с современными представлениями о психологии обучения, правильном определении и исправлении ошибок учащихся. В них слабо представлены способы мониторинга и умения по-новому взглянуть на свою педагогическую деятельность исходя из результатов обучения.

5. Стандарты подготовки педагогов носят негибкий и консервативный характер и не предусматривают достаточного объема практических занятий (в реальном учебном процессе) по сравнению со многими другими странами. Подготовка педагогов, повышение квалификации и переподготовка кадров недостаточно тесно связаны между собой, а возможности, позволяющие учителям, педагогам вузов делиться профессиональным опытом (профессиональные объединения, общение через публикации в прессе, конференции, информационные бюллетени, интерактивные ресурсы и др.), развиты очень слабо. Педагогам как профессиональной группе не хватает внутренних контактов и взаимодействия для оказания поддержки друг другу в совершенствовании своей практической работы. Слабо развита государственная поддержка педагогических инноваций, рождающихся в школах и вузах /7/. Думается, что многие аспекты данной аналитической записки экспертов Всемирного банка развития имеют прямое отношение и к нашей системе образования.

С учетом сказанного выше следует акцентировать внимание на ряде позиций отечественных ученых (Д.Н.Кулибаева, С.С.Кунанбаева) о том, что:

1) компетентность - это качество человека, завершившего образование определенной степени, выражающееся в готовности (способности) на его основе к успешной (продуктивной, эффективной) деятельности;

2) формирование компетентности специалиста требует совершенно обновленной модели образования с реформой всех составляющих традиционной предметно-знаниевой образовательной системы;

3) компетентность как «желаемый результат» является: а) стандартизируемым, б) целезаданным и конкретно-определяемым, в) дифференцированно по компетенциям формируемым, г) системно-развиваемым как совокупность компетенций, д) потенциально прогнозируемым, но образовательно-актуализируемым как целостный объект формирования через набор компетенций, ж) диагностируемым и квалитетически измеряемым результатом, который отражает модель выпускника;

4) современный качественный результат образования представляет собой предвзительно выделенный состав определенных компетенций, отраженный в компетентностной модели образования и модели выпускника как соответствующего заказу потребителя (государство, общество). Соответственно модель специалиста является не только основным показателем качества и результата образования, но и системообразующим фактором для определения качественных характеристик как всего категориального состава системы компетентностного образования и управления этим целостным образованием, так и характеристик его составляющих (миссии, стратегии, целей, содержания, методов и технологий обучения, средств, форм контроля и оценки и др.). Отсюда и описание компетентностной модели образования и модели выпускника ... должно осуществляться через систему его ключевых компетенций /8, с.212/;

5) «компетентностная» теория образования, самоопределившись в своей методологии и принципах, с неизбежностью подошла

к этапу разработки и реализации нового типа образования, а именно:

а) определению моделей обучения;

б) формированию конечного результата и целевых установок как системы компетенций и социально-профессиональных форм компетентностей;

в) конструированию нового типа образовательных стандартов;

г) к этапу необходимости решения всех остальных теоретико-прикладных задач, чтобы состояться как самостоятельная и завершенная научно-образовательная платформа /9, с.181/.

При реализации компетентностного подхода в профессиональном образовании актуальными становятся модели обучения в действии, предложенные Авво Б.В./10/, которые имеют истоки в прагматической и деятельностной дидактике. Обобщенно интерпретацию, разработанных им идей, ученый представляет следующим образом:

1. Цель «обучения действием» – преодолеть разрыв между тем, что человек знает и тем, что он «делает». Другими словами, преодолеть разрыв между теорией предполагаемых действий (знаниями) и практикой деятельностью. «Обучение действием», является «обучением через опыт». «Обучение действием» - это структурированный процесс изучения собственного опыта решения реальной задачи, проблемы (реализации проекта). Здесь важна способность ставить вопросы, помогающие прояснить, что делать и как. Основное отличие данного обучения: 1) студенты работают над реальными задачами, а не над упражнениями или искусственными ситуациями; 2) они учатся не только у преподавателя, но и друг у друга; 3) студенты работают с данными реальных процессов; 4) студенты работают с различными базами информации для выбора и принятия различных решений в контексте реальных профессиональных ситуаций. 5) студенты учатся мыслить критически.

2. Задача преподавателя в процессе обучения в моделях обучения в действии состоит в том, чтобы: ориентировать студента (дать ясную, логическую структуру предмета); мотивировать его (показать значение проблемы, вызвать и поддержать интерес); представить

материал (ввести новые знания в ранее усвоенный контекст); объяснить (привести примеры и дать необходимые пояснения, развить (дать дополнительный материал для более детального ознакомления вопросом); закрепить (дать возможность потренироваться и проверить понимание материала); подтвердить адекватность достигнутого знания и его соответствие требуемому уровню.

3. Преподаватель организует учебное сотрудничество студентов: поддерживает дискуссии, выступает в качестве катализатора общения. Он обеспечивает быструю обратную связь, учитывает разнообразие способностей и стилей обучения. Уделяет внимание развитию не только интеллектуальных, но и моральных качеств (развитие характера, уважение к собственному взгляду на мир). При этом освоение этих методов и форм работы часто происходит в зарубежных университетах в процессе повышения квалификации преподавателей. Западная система образования предполагает постоянную переподготовку преподавателей, которые на протяжении всей своей профессиональной карьеры обязаны регулярно и напряженно работать над собой, причем (для надежности) в постоянном взаимодействии со своими коллегами. Для этого предназначены и система «sabbaticals», когда преподаватель уходит на одногодичную научную стажировку в другой университет, и система «внешних экзаменаторов», когда преподаватели из разных университетов оценивают работу друг друга, и система «peer review», при которой опытные преподаватели постоянно работают с начинающими. Таким образом, западный преподаватель постоянно находится под своеобразным «нажимом» своей профессиональной среды: он обязан (почти вынужден) вести полноценную научную деятельность, обязан постоянно повышать свой уровень.

Еще одна особенность модели обучения в действии состоит в том, — пишет Авво Б.В., — что учебный процесс учит и студента и преподавателя разрешать серьезные противоречия, получать знания, проводить экспертизу и принимать решения, даже при незнании всех факторов. Умение задавать вопросы, терпимость к незнанию, открытость к вопросам, а также восприятие разнообразных мнений

— всё это важные качества профессиональной компетенции. Понимание, оценка и обработка информационных знаковых систем, т.е. компетентное и ответственное обращение со знаниями, полученными из средств информации, является неотъемлемой частью профессионализма специалиста. Студент должен научиться выбирать информацию, структурировать её и обрабатывать, делать выбор и находить решения. Такое обучение неизбежно является социальным. Оно включает в себя методы деления работы и её дальнейшего использования. Данная форма обучения способствует развитию чувства ответственности при решении проблем или выполнении заданий. Профессионализм сориентирован не на «систему знаний», а на систему действий; его отношение к знанию выражается применением знаний при совершении «активных действий» (Штихве, 1994). В то время как система знаний опирается на связь внутри системы, и в качестве основного использует критерий «истинно - верно», профессиональный мир обращается к связям и различиям между системой и окружающей средой, руководствуясь критерием «эффективность» (Штихве 1994, Мертен 1996)/10/.

Таким образом, компетентностный подход в образовании, пришедший на смену знаниево-центристскому, означает:

- постепенную переориентацию доминирующей образовательной парадигмы с преимущественной трансляцией знаний, формированием навыков на создание условий для овладения личностью комплексом компетентностей, представляющих собой потенциал, способности личности к выживанию в условиях современного многофакторного социально-политического, рыночно-экономического, информационно и коммуникационно-насыщенного пространства /11/;

- вектором, определяющим направление всей модернизации образования, становится перераспределение теоретического и практического знания в содержании образования: увеличение доли практических знаний и умений; - перенос акцента с усвоения знаний на их самостоятельное получение. Основное требование к современному специалисту — уметь учиться самостоятельно /12/;

- ключевым направлением модернизации образования становится использование новых информационных технологий, компьютеризация учебных заведений, инновационная деятельность профессорско-преподавательского состава вузов /13/;

- приоритетным направлением интеграции науки и образования в информационную эпоху становится построение информационно-образовательных пространств, развитие которых рассматривают на основе информологического подхода, идеология которого отражает систему взглядов и идей, определяющих развитие личности активного, широко мыслящего, творческого члена компьютеризованного общества /14/.

Сказанное выше дает нам возможность оценить свои позиции в решении процессов модернизации системы высшего образования в Казахстане, и, соответственно оценить свои перспективы в решении проблем качества подготовки педагогических кадров для всех уровней образования в ближайшем будущем.

В этой связи важно отметить: сегодня в Казахстане, во всех основополагающих документах об образовании достаточно четко обозначены позиции о переходе всей системы на достижение долгосрочных эффектов (результатов) - развитие у обучающихся всех уровней образования ключевых компетенций.

Разрабатываемые стандарты 12-летнего обучения, служат ответом на растущую обеспокоенность казахстанского общества по поводу подготовки учащихся к реальной жизни (воспитание) и способствуют преодолению давнего различия между обучением (преподаванием учебных предметов) и воспитанием (передачей навыков и ценностей, связанных с реальной жизнью).

В имеющихся на сегодня в Казахстане стандартах высшего педагогического образования сделан только ориентир на компетентностный подход. В связи с этим, на наш взгляд, требуется серьезная корректировка в содержательном (предметном), технологическом, управленческом и др. аспектах.

В соответствии с предложенными стандартами, ведущими учеными кафедры национального воспитания КазНПУ им. Абая, закончена разработка типовых программ по курсам «Введение в учительскую про-

фессию», «Педагогика школы», «Теория и методика воспитательной работы», «Методические рекомендации по организации педагогической практики» с ориентацией на формирование профессионально-педагогической компетентности у будущих учителей, в рамках таких ее составляющих как специальная, коммуникативная, информационная, социальная, личностная компетенции, компетенции, связанные с организацией профильного обучения и другие. Особое внимание уделяется формированию таких важнейших компетенций как самообразовательная и исследовательская компетенции.

Особое внимание в типовых программах уделено раскрытию и усвоению будущими педагогами сущности и реализации на практике компетентностного подхода в образовании как инновационного процесса.

Таким образом, все вышеизложенные основные положения, по нашему глубокому убеждению, должны стать основой разработки профессионального стандарта учителя Республики Казахстан.

Ориентиром и основой для разработки профессионального стандарта учителя, на сегодняшний день учителя 12-летней школы, должны стать «Концепция непрерывного педагогического образования педагога новой формации РК» и «Концепция высшего педагогического образования РК», разработанные ведущими учеными КазНПУ им. Абая. Эти Концепции, прошедшие широкое обсуждение, были одобрены и утверждены Коллегией МОН РК 21 декабря 2005 года. Коллегией было принято решение о необходимости разработки стандартов образования в соответствии с вышеназванными документами, а также о внедрении последних с 2007-2008 учебного года. Приказ Министерства образования и науки РК от 4 января 2006 года требовал обеспечить реализацию решений Коллегии от 21 декабря 2005 года. Однако до сих пор эти Концепции еще не получили своей должной реализации.

Стержнем содержания профессионального стандарта должна стать идея: профессиональная деятельность учителя связана с конкретной педагогической реальностью. Исходя из этого, знания и практические действия будущих учителей должны быть адекватны

особенностям объекта профессиональной деятельности – целостного педагогического процесса.

Структура профессионального стандарта может включать блоки (разделы), состоящие из следующих **требований**:

- к уровню сформированности профессионально-личностных качеств;
- к уровню сформированности профессиональных знаний и умений, адекватных особенностям объекта профессиональной деятельности – целостного педагогического процесса;
- к уровню сформированности профессионально-педагогических компетенций.

ЛИТЕРАТУРА

1. Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность. – М.: «Издательство Магистр», 1997.- 224 с.
2. Олейникова О.Н. Модульные технологии: проектирование и разработка образовательных программ: учебное пособие /О.Н. Олейникова/. – М.: Альфа-М; ИНФРА-М, 2010.
3. Холстед М.Ю Орджи Т. Ключевые компетенции в системе оценки Великобритании // Современные подходы к компетентностно-ориентированному образованию: Материалы семинара./Под ред. А.В.Великановой.- Самара, 2001.
4. Указ Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года за номером 922 «О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года (раздел «Стратегические цели в сфере высшего, послевузовского образования и науки»).
5. Болонская декларация. Зона европейского высшего образования. Совместное заявление европейских министров образования г. Болонья, 19 июня 1999 года.
6. Формирование общеевропейского пространства высшего образования. Задачи для российской высшей школы» Глава 3, разделы 3.1 и 3.2 . - М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004 г.
7. Модернизация российского образования: достижения и уроки. Аналитический доклад группы экспертов Всемирного банка (извлечения) (Первое сентября).
8. Кулибаева Д.Н. Методологические основы управления образовательной системой школ международного типа. – Алматы, 2006. – 184 с.
9. Кунанбаева С. С. Современное иноязычное образование: методология и теория. - Алматы, 2005.
10. Авво Б.В. Методология компетентного подхода в высшем образовании. emissia.org/offline/2005/978.ht
11. Байденко В. Компетенции в профессиональном образовании (К освоению компетентностного подхода)//Высшее образование в России. № 11, 2004. – С. 3-12.
12. Краевский В.В. Место и функции методологии педагогики в научно-методическом обеспечении модернизации образования // Интернет-журнал «Эйдос». - 2003. - 07 ноября. <http://www.eidos.ru/journal/2003/0711-04.htm>. - В надзаг: Центр дистанционного образования «Эйдос», e-mail: list@eidos
13. Журняк Б.И., Гужевская В.Ф. Информационные технологии в информационных системах при подготовке кадров по физической культуре и спорту // Культура народов Причерноморья. Т.2.-2004г.-№48.
14. Богословский В.И., Потемкин М.Н. Информологические аспекты интеграции науки и образования в педагогическом университете // Из матер. XII Международной конференции-выставки «Информационные технологии в образовании» («ИТО-2002»).

Н.Н. ХАН

РОДИТЕЛИ КАК СОЦИАЛЬНЫЕ ПАРТНЕРЫ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается зарубежный опыт участия родителей как социальных партнеров в управлении образованием.

Мақалада ата-аналардың әлеуметтік партнерлер ретінде білім беруді басқаруға қатысуларының шетелдік тәжірибесі қарастырылады.

Annotation

Foreign experience of parents' participation as social partners in Education management is developed in the article.

Ключевые слова: государственно-общественное управление образованием, социальное партнерство в сфере образования, соуправление, участие родителей в управлении образованием.

Среди основных направлений реализации «Государственной программы развития образования в Республике Казахстан на 2011–2020 гг.» названо «формирование государственно-общественной системы управления образованием» /1,2/. Под государственно-общественным управлением понимается такое «управление, в котором сочетается деятельность субъектов управления государственной и общественной природы, ... направленная на организацию функционирования и развития сферы образования...» /2/.

Социальное партнерство представляет особый тип совместной деятельности субъектов образовательного процесса, характеризующийся доверием, общими целями и ценностями, добровольностью и долговременностью отношений, а также признанием взаимной ответственности сторон за результат их сотрудничества и развития /3/.

Успешное развитие государственно-общественного управления требует переосмысления роли и значения социального партнерства, общественности как равноправного субъекта и партнера, деятельность которых влияет на качество образования и личностное развитие подрастающего поколения, от которого, в свою очередь, зависит прогресс общества в целом. В связи с этим полезно обратиться к опыту зарубежных стран в области социального партнерства, участия родитель-

ской общественности в образовательной деятельности и определить некоторые аспекты включения казахстанских родителей в сферу образования и развития конструктивного, творческого взаимодействия с ними.

Финляндия одной из первых начала вовлекать родителей в школьное самоуправление и в обучение детей. Этот пример вызывает особый интерес в связи с тем, что именно Финляндия показывает лучшие в мире результаты в исследовании PISA. С 1990г. в соответствии с законом об общественном самоуправлении вопросы организации школ находятся в ведении исключительно местных общин, на деятельность которых влияют также и родители /4/.

Практический интерес представляет деятельность Союза родителей Финляндии, куда входят местные родительские организации из разных коммун (свыше 1200 человек). Союз разрабатывает проекты по развитию сотрудничества семьи и школы, проводит консультации и обучение родителей, имеет собственный печатный орган – общегосударственную газету «Вести родителей».

В соответствии с Основным законом Германии важнейшими полномочиями по организации, контролю и финансированию образовательных учреждений наделены субъекты федерации – земли. (Федеральное министерство образования в этой стране было создано

только в 1969 году). Родители представлены в Федеральном родительском совете (ФРС), который вместе с Главным комитетом Федерального института профессионального образования действует на высшем общенациональном уровне.

Важным научно-консультационным учреждением в системе управления средним образованием является земельный институт школы, в котором, наряду с учащимися, педагогическим коллективом, представителями социального окружения школы, участвуют и родители [5]. Избранные на классных родительских собраниях представители родителей вместе с представителями других классов школы образуют школьный родительский совет.

Региональный уровень в некоторых землях представляют окружные и городские родительские советы, которые отчитываются о своей деятельности на собрании председателей школьных родительских советов. Следует отметить, что земельный родительский совет консультирует министерство «по всем вопросам образования и воспитания, в частности при формировании образовательных и учебных планов и допуске учебников». По мнению Н.А.Ахметзяна, особое внимание привлекает «обязанность Министерства представлять земельному родительскому совету все документы, регулирующие организацию и порядок школьного дела, перед их вступлением в силу» [5].

Работа Федерального родительского совета происходит в семи комитетах по общепризнанным типам школ (начальные, основные, специальные, реальные, общие, профессиональные и гимназии) – по 16 человек в каждом (по количеству земель). Деятельность комитетов включает консультации ФРС, организацию обмена опытом для своих типов школ, сбор информации, планирование работы и утверждение ведущих проблем, а также регулярный отчет о своей деятельности. Таким образом, в Германии создана целостная система государственно-общественного управления на всех уровнях – федеральном, региональном, местном, в которой активное участие принимают родители.

В Норвегии с целью оказания содействия Министерству образования, науки и конфес-

сий в формировании и реализации национальной образовательной политики созданы консультативные органы, одним из которых является Национальный комитет родителей [6].

В Великобритании в ходе реформы (1988 г.) расширилось участие общественности в управлении школой. Об этом свидетельствуют созданные школьные управляющие советы, которые представляют собой сочетание избранных (родители и учителя), назначенных (местные органы управления) и кооптированных членов, которые приглашаются, чтобы осуществлять экспертизу. В соответствии с образовательным законодательством 2002 г. родители занимают в них, как минимум, одну треть мест. Школьные советы должны сбалансировать интересы сторон, заинтересованных в успешной деятельности образовательного учреждения – учащихся, родителей, педагогов, представителей местной общины, а также в них должны быть представлены интересы местного делового сообщества [7].

Участие родителей в образовании своих детей через такие советы происходит также и в Австралии, Новой Зеландии, Сингапуре, Южной Африке, Канаде и США. Естественно, что в разных странах модели школьных советов строятся с учетом культурной и национальной специфики. Создание подобных советов, по мнению специалистов, в целом способствовало расширению участия общества в управлении образованием. Однако этот процесс сопровождался трудностями, связанными, в частности, с неадекватным представительством сообщества в Совете, перестройкой отношений, баланса от «профессиональных бюрократов» к членам управляющих советов, сложившихся организационных форм и практик и т.д.

В статье 52 Закона Российской Федерации «Об образовании» за родителями закреплено право на участие в управлении образовательным учреждением [8]. Российский родительский совет, избираемый Российским съездом (конференцией) родителей учащихся, является важным компонентом пятивертикальной системы управления общим образованием [2]. Такая модель управления разработана научным коллективом под руководством В.И.Бочкарева. Эта модель также включает:

Министерство образования РФ, Российский педагогический совет, который избирается съездом (конференцией) педагогов страны, Российский ученический совет, избираемый съездом (конференцией) учащихся России.

Таким образом, во всех вышеуказанных странах родители в соответствии с основными демократическими принципами участвуют в управлении образованием своих детей. Это участие получает законодательную поддержку и осуществляется системно, на всех уровнях: на уровне общеобразовательного учреждения, на региональном, местном и центральном.

Исследователями дается определение понятия «включение родителей в управление общеобразовательным учреждением» как «обеспечение участия родителей во взаимодействии управляющей и управляемой систем, нацеленном на становление, стабилизацию, оптимальное функционирование и развитие школы» /9/.

Анализ участия родителей в управленческой деятельности показывает разнообразие ее принципов, содержания и форм. К принципам социального партнерства родителей в управлении общеобразовательным учреждением исследователи относят: гуманизм, приоритетность интересов ребёнка, полномочность представителей сторон, равноправие и недопустимость ущемления законных интересов прав всех субъектов, уважение и учет интересов участников, сотрудничество, добровольность принятия обязательств и взаимная ответственность, открытость и законность, коллегиальность, добросовестное выполнение принятых на себя обязательств и т.д.

В Финляндии особое внимание уделяется реализации принципа «коллегиальность в воспитании», который отражает тесное сотрудничество семьи, учителей, классных руководителей, педагогов дополнительного образования. Этот принцип, прежде всего, реализуется на этапах перехода: при переводе из детского сада в первый класс, в среднюю и старшую школу.

В Германии в обязанности школьного родительского совета, в частности, входят: обсуждение и передача пожеланий и инициатив родителей, имеющих общий характер; защи-

та интересов школы перед учредителем, органом школьного надзора и общественностью; участие в устранении нарушений школьной работы из-за несовершенства внешних школьных условий, а также участие в осуществлении мероприятий по охране прав молодежи и мероприятий по проведению свободного времени, если они касаются жизни школы /5/.

В Великобритании в ряде документов отмечено, что члены школьных советов ответственны за мониторинг и оценку школьных достижений, за поддержку отчетности. Кроме того, они могут помочь при выработке стратегии развития школы, создавать настрой коллектива на совершенствование работы.

Российский исследователь И.М. Курдюмова выделяет пять основных направлений привлечения родителей на уровне школы к участию в образовательной деятельности своих детей: выбор школы, принятие решений в формальных структурах, учение и обучение, воздействие на физическое и материальное окружение (привлечение к распределению стимулирующей части оплаты труда педагогов), коммуникация. По ее мнению, все эти направления взаимодействуют между собой и в их реализации немало проблемных вопросов /10/. Важной проблемой в социальном партнерстве является механизм построения полноценных партнерских отношений между школой и родителями. По мнению И.А. Хоменко, в построении партнерских отношений как отношений с разделенной ответственностью за конечный результат, можно выделить три этапа, каждый из которых имеет свои задачи, содержание и методы реализации /3/.

Таким образом, государственно-общественный характер управления образованием требует включения инноваций в управленческую деятельность родительской общественности. Под инновациями в управлении понимаются творчески привнесенные изменения в цели, задачи, содержание, средства формы, методы управленческой деятельности, обеспечивающие положительную результативную деятельность образовательного учреждения.

Цель может представлять реализацию образовательных потребностей, интересов учащихся в совместной деятельности родителей и педагогов, других представителей общественности.

К содержанию социального партнерства с родителями можно отнести следующее: законотворческую деятельность (разработку, принятие и реализацию «законов» и локальных актов, регламентирующих работу школы); совершенствование образовательного процесса (выявление резервов улучшения работы школы, выработку предложений по их реализации, принятие и использование механизмов стимулирования общественной деятельности школьных работников, учащихся и их родителей) и др.; привлечение в помощь школе сил и средств юридических и физических лиц; гармонизацию и гуманизацию взаимоотношений участников образовательного процесса; представление и защиту интересов школы; соуправленческую деятельность, выявление и обмен мнениями участников образовательного процесса, организацию их участия в выработке и принятии управленческих решений (В.И.Бочкарев), участие в разработке стратегии школы, привлечение родителей к отчетности школы (отчет школы, отчет по отдельным учащимся), участие в инспектировании школ и т.д.

Методы управленческой деятельности органов общественного самоуправления (в том числе и родителей) в школе включают: общественное поручение, общественное мнение, просьбу, предложение, самоотчет, позитивное стимулирование, авансированное доверие, личный пример, педагогическую инструментальную конкретность дела, общественное поощрение, экспертизу проектов школьных «законов» и локальных нормативных актов и др. (В.И. Бочкарев).

В числе трудностей включения родительской общественности в управление образованием ученые, практики называют родительскую пассивность. По их мнению, создание коллегиальных органов управления общеобразовательным учреждением само по себе не приводит к демократизации школьной жизни и не является залогом реализации идеи государственно-общественного управления образованием [2;9;10;11]. В связи с этим в последние годы активно исследуются проблемы разработки системы информирования родителей, организации просвещения родителей и заинтересованной общественности относительно их прав и обязанностей

как участников образовательного процесса и социальных партнеров с помощью СМИ, современных информационных технологий. В Англии, например, в приложении к «Таймс» и другим центральным газетам публикуются данные об итогах тестирования выпускников школ. В Санкт-Петербурге созданный Центр педагогической информации предоставляет родителям интересующую их информацию о конкретных учебных заведениях.

Мировая тенденция участия общественности, в частности, родителей, отмечена в Казахстане, особенно в управлении средней школой в условиях ее перехода на 12 – летнее обучение. В республике также имеется опыт участия казахстанских родителей в управлении образованием. В частности, в 2005 г. в Казахстане были созданы Республиканский общественный совет родителей в составе 22 человек и 16 региональных общественных советов родителей (ОСР) во всех областях республики, а также 218 городских (районных) советов [12]. Содержание деятельности ОСР включает, по мнению исследователя Л.А. Дорожкиной, три основных блока:

1) участие родителей в управлении школой (совет школы, комитет общественного контроля, совет содействия семье и школе, попечительский совет, совет по профилактике правонарушений, классные советы, классные родительские комитеты и т.п.);

2) повышение психолого-педагогических знаний родителей (лекции, конференции, семинары, практикумы, тренинги, родительские консилиумы, круглые столы, открытые уроки и т.д.);

3) вовлечение родителей в учебно-воспитательный процесс (родительские собрания, дни открытых дверей, кружки, секции, клубы, совместные творческие дела, праздники, культурно-массовые и спортивные родительские патрули, индивидуальное шефство над неблагополучными семьями и трудными подростками, советы аксакалов (старейшин), советы отцов, школы матерей и т.п.).

Также совет родителей организует помощь в организации учебно-воспитательного процесса, дополнительного образования, отдыха и оздоровления детей; оказывает помощь малообеспеченным семьям (совместно с попечительским советом); содействует ра-

боте детским и молодежным общественным объединениям; обеспечивает защиту прав и интересов детей в системе образования; участвует в профилактике правонарушений и преступности.

Автором в основном представлены традиционные содержание и формы совместной деятельности родителей и школы. Здесь можно согласиться с ученым Бочкаревым, что «...для педагогического сознания сегодня характерны некоторые парадоксы и ошибочные представления. Так, считается, что для того, чтобы придать внутришкольному управлению государственно-общественный характер, достаточно создать в школе отдельные органы ученического или родительского самоуправления. В большинстве случаев они лишены каких-либо полномочий принимать обязательные для выполнения решения...» /13/.

В соответствии с Государственной программой в течение 2011-2020 гг. в Казахстане общественное участие на разных уровнях управления образованием будет осуществляться в форме попечительских советов. Предстоит большая работа по разработке механизма социального партнерства, действенного общественного участия попечительских советов в развитии образования, роль которых возрастет за счет участия родителей, оплачивающих за обучение, работодателей, неправительственных организаций в сфере образования и профессиональных ассоциаций /1/.

В целом, анализ состояния участия родителей в управлении образованием позволяет выделить следующие аспекты формирования успешного социального партнерства с родителями. Необходимо:

- нормативно-правовое закрепление инициации участия родителей в управлении образованием на всех уровнях (в Законе РК «Об образовании» отсутствуют статьи о государственно-общественном характере управления образованием и участии родителей как общественной составляющей);

- уточнить цель, принципы, задачи, содержание, формы, методы социального партнерства родителей (в контексте управления как целостного педагогического процесса);

- разработать действенный механизм включения родителей в управление образованием, определить мотивационные условия

активного участия родителей в соуправлении образовательным учреждением;

- формировать позитивное отношение общественности (родителей) к проблемам образования, разработать систему открытого обсуждения проблем, проектов и программ развития образования (образовательного учреждения) через СМИ;

- организовать систему эффективного информирования родителей о деятельности школы, то есть создать систему информационной поддержки принятия решений родителями как полноправными субъектами внутришкольного управления;

- создание специальных организационно-педагогических условий включения, включения родителей в управление общеобразовательным учреждением;

- разработать пакет организационно-методического инструментария по вопросам соуправления и общественного управления (положения, памятки, рекомендации);

- отработать механизм взаимодействия органов ученического, педагогического и родительского соуправления в образовательном пространстве, формировать определенный тип отношений между ними.

Таким образом, участие казахстанской родительской общественности в системе образования отражает прогрессивные тенденции развития управления образованием за рубежом. При реализации новой стратегии образования следует учитывать международный опыт социального партнерства как важнейшего ресурса управления образованием, эффективность которого зависит от успешного взаимодействия с партнерами (родителями), но с учетом специфики, различий и традиций систем образования и управления ими.

ЛИТЕРАТУРА

1. Государственная программа развития образования в РК на 2011-2020гг. // Казахстанская правда, 14 декабря 2010.

2. Бочкарев В.И. Демократизация управления общим образованием в России /Педагогическая наука и практика: проблемы и перспективы. Сб.науч.статей. Выпуск первый.- М: ИОО МОН РФ, 2004. - С.43-50.

3. И.А.Хоменко. Школа и родители: этапы развития социального партнерства. //Директор школы. - 2007. - №4. - С.83-88.
4. Система образования Финляндии: успехи школьного обучения и «третья роль» университетов. (Обзор систем образования стран ОЭСР) –www.window.edu.ru.
5. Н. А. Ахметзян. Система государственно-общественного управления образованием в Германии. // Педагогика. - 2004.- № 6.- С. 85-93.
6. А.А. Ялбулганов Д.В. Корф. Современные тенденции развития систем управления образованием в зарубежных странах.// Административное и финансовое право. www.plrc.ru/userfiles/documents/yalbkorf.pdf.
7. Анализ полезного отечественного и зарубежного опыта в области участия гражданских институтов в экспертизе образовательной политики на разных уровнях (на примере Великобритании). <http://www.school-citizen.ru/scitizen/info/12912.html>.
8. Закон Российской Федерации «Об образовании» Электронный ресурс. Режим доступа <http://www.mon.gov.ru/dok/fz/obr/3986>.
9. Скороход О.С. Включение родителей в управление общеобразовательным учреждением: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.01.- Бийск, 2009.
10. Курдюмова. И.М. Участие родителей в работе школы за рубежом <http://www.doxa.ru/obr/sobranie/Conf7.html>.
11. Российское образование 2020: модель образования для экономики, основанной на знаниях: к IX междунар. науч. конф. «Модернизация экономики и глобализация» / Под ред. Я. Кузьминова, И. Фрумина. –М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2008.
12. Дорожкина Л.А. О работе общественных советов родителей в Республике Казахстан. // Материалы 10-й международной научно-практ.конф. «Проблемы, ресурсы и механизмы демократизации управления общим образованием: теория и практика». – Москва, 24-26 апреля 2006.-С. 36-39.
13. Бочкарев В.И. Государственно-общественное управление образованием: каким ему быть? http://www.portalus.ru/modules/shkola/rus_show_archives.php?subaction=showfull&id=1192107763&archive=1196815450&startfrom=&ucat=&.

Б.А.ОСПАНОВА, Р.И.КАДИРБАЕВА

ПРОБЛЕМА ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема подготовки педагогических кадров в условиях модернизации национальной системы образования. Авторы статьи акцентируют внимание на необходимость разработки и практической реализации новой модели организации профессионального педагогического образования, которая смогла бы обеспечить дальнейшее усиление его до уровня Международных образовательных стандартов.

Бұл мақалада ұлттық білім беру жүйесін модернизациялау жағдайында педагогикалық кадрларды даярлау мәселесі қарастырылады. Мақала авторлары кәсіби педагогикалық білімді ұйымдастырудың жаңа үлгісін жасап және тәжірибе жүзінде іске асыру қажеттілігі, педагогикалық білім сапасын ары қарай күшейуін қамтамасыз етіп, оны халықаралық білім беру стандарттар деңгейіне жеткізе алатындығына ерекше назар аударады.

Annotation

In given article the problem of training of pedagogical shots in the conditions of modernization of a national education system is considered. Authors of the article focus attention to the necessity of developing and practical realization of new models of the organization of professional pedagogical education which could provide its further strengthening to the level of the International educational standards.

Ключевые слова: модернизация, образование, профессиональные компетенции, личностно-ориентированное обучение, технологии инновационной деятельности.

Одним из важнейших факторов ускоренного социального и экономического развития Казахстана, усиления ее конкурентоспособности является подготовка высококвалифицированных педагогических кадров современного типа – ключевого ресурса модернизации отечественной системы образования, способного существенно повысить качество ее деятельности и результатов. От качества подготовки учителей, уровня их профессиональных компетенций прямо или опосредованно зависит качество подготовки профессиональных кадров в любой другой области.

Повышение роли образования в развитии общества и непосредственная зависимость качества образования от профессионализации педагогических кадров предполагает неординарные поиски новых путей обновления системы педагогического образования.

Образование - это область деятельности, обреченная на перманентное состояние кризиса, такое состояние обусловлено самой природой вещей. Стремительная смена парадигм оставляет мало времени на приспособление учебных планов и программ, а жизнь настоятельно требует все более хорошо подготовленных людей.

Образование определяется как процесс развития и саморазвития личности, связанный с овладением социально значимым опытом человечества, воплощенным в знаниях, умениях, творческой деятельности, и эмоционально-ценностное отношение к миру; необходимое условие деятельности личности и общества по сохранению и развитию материальной и духовной культуры. Второе определение образования - целенаправленный процесс воспитания и обучения с целью формирования жизненно необходимых знаний, уме-

ний, навыков, ценностных установок, опыта деятельности, требуемых на работе компетенций.

Сейчас много говорится о необходимости модернизации отечественного образования. Модернизация - это обновление и совершенствование действующей системы образования и образовательной деятельности к текущим и опережающим требованиям жизни. Модернизацию можно также определить как процесс перехода образования из одного состояния в другое, с четко артикулированными, общественно одобряемыми целями. Проблема модернизация означает обновление образовательной деятельности во всех элементах образовательной системы. Эта проблема решается теоретическими и практическими методами.

Объект модернизации полезно представить состоящим, по меньшей мере, из двух предметов:

- 1) самой системы образования (школы, вузы, детей (студентов), родителей, органы управления;
- 2) системы образовательной деятельности: цели и задачи, принципы, формы и методы образования.

Такое двухкомпонентное понимание объекта модернизации позволит формулированию сбалансированной политики образовательной деятельности.

При всякой модернизации образования возникает несколько проблем. Первая - сохранить то положительное, что имеется в существующей системе. Вторая - если что-то полезное для общества было утрачено в образовании за предыдущие годы, то необходимо восстановить это. Третья - основная: привести систему образования в соответствие с запросами общества. За последнее десятилетие

в жизни страны произошли большие изменения: укореняется новый социальный строй, в основе экономики лежат своеобразные рыночные отношения, в результате чего появились новые профессии, да и к старым предъявляются новые требования. Для достижения таких результатов нам необходимо перестроить систему образования на освоение современных компетентностей, отвечающих общемировым требованиям к человеческому капиталу, обеспечивающих консолидацию казахстанского общества ради решения новых амбициозных задач.

Чтобы быть эффективной в современных условиях, система подготовки педагогических кадров должна изменить цели педагогического образования, его содержание и технологии, сообразуясь с тенденциями, которые определяют развитие практики общего образования и в каком-то смысле даже опережать его. Если анализировать тенденции развития общего образования, можно сделать достаточно обоснованный вывод о том, что в будущем учителя, по своим целевым ориентациям и способам работы, станут во многом не похожи на современных своих собратьев. Основное их отличие будет заключаться в ориентации не на трансляцию знаний, а на развитие учащихся, а значит, они овладеют соответствующими технологиями развивающего обучения. Но учителя для будущего должны готовиться в педагогических вузах уже сегодня.

Студентов, в лучшем случае, ориентируют на творческий подход к передовому педагогическому опыту, что позволяет им понимать его идею, а не технику, выделять признаки всеобщего, особенного и единичного. Необходимо, чтобы учитель со вторых ролей перешел на отношения равного партнерства с кафедрами, лабораториями и НИИ педагогики, активно участвуя и в разработках идей. Тогда система образования не только не будет отставать от социально-экономических изменений, но и сама в известной мере обеспечит эти изменения.

В концепции модернизации казахстанского образования цели модернизации - это повышение доступности, эффективности и качества.

Качество - это динамическая и постоянно меняющаяся концепция. Конкретный ответ

зависит от того, кто задаёт этот вопрос и каковы его взгляды на цели образования.

Педагогические вузы в своей массе всё ещё ориентированы на подготовку учителя-предметника, транслятора основ научных знаний, и что в большинстве своем инновационные поиски в области содержания и технологии обучения не выходят за рамки сложившейся системы подготовки педагогов, не ведут к её коренному реформированию. Такое положение все в большей мере входит в противоречие с объективными потребностями развития казахстанской системы образования.

В последнее время рядом ученых предпринимались попытки предложить новое понимание целей подготовки педагогических кадров и позиций личностно-ориентированного образования.

Пока, к сожалению, учебные программы задают лишь объем знаний, умений и навыков, являются своеобразной информационной системой, обязательной для усвоения независимо от индивидуальности студента. Многие из них мало ориентированы на формирование личностных качеств, составляющих основу инновационной деятельности. Не случайно, поэтому, овладение мастерством растягивается на многие годы, как правило, уже за порогом ВУЗа и нередко идет с большим трудом. Чем раньше будет создана обучающая среда, позволяющая дифференцировать студентов по их способностям, личностным ценностям, тем быстрее и легче будет происходить процесс становления нововведений.

Организация личностно-ориентированного обучения предполагает разработку учебных программ, цель которых не передача знаний для заучивания, а постоянное обогащение опытом творчества, формирование механизма самореализации личности каждого студента как будущего профессионала.

Необходимые изменения в учебных планах, программах, технологиях педагогического образования произойдут только тогда, когда будут поставлены цели, соответствующие реальным потребностям системы общего образования с учетом тенденций её развития.

Основное назначение профессионально-педагогического образования – научить студентов решать творческие педагогические

задачи. Процесс профессионального становления будущего учителя должен, по возможности, моделировать заданную структуру инновационной деятельности. В основу построения концепции подготовки учителя к инновационной деятельности были положены – системный, рефлексивно-деятельный и индивидуально-креативный подходы, обеспечивающие построение и функционирование целостного процесса формирования личности учителя. С позиций системного подхода – все звенья педагогического образования должны максимально стимулировать проявление всех компонентов инновационной деятельности в их единстве. Реализация рефлексивно-деятельностного подхода – предполагает развитие способности учителя входить в активную исследовательскую позицию по отношению к своей деятельности и к себе, как ее субъекту с целью критического анализа, осмысления и оценки ее эффективности для развития личности ученика. Индивидуально-креативный подход – выводит на личностный уровень, обеспечивающий выявление и формирование у учителя творческой индивидуальности, развитие у него инновационного сознания, неповторимой технологии деятельности.

Процесс подготовки учителя к инновационной деятельности станет в определенной степени управляемым, если будет удовлетворять ряду специально организованных условий: преемственность всех этапов многоуровневого педагогического образования; ориентация вузовского обучения на обобщенную модель подготовки учителя к инновационной деятельности; психологическая диагностика готовности будущего учителя к данному виду деятельности; формирование у студентов творческо-креативной активности и мотивационно-целостного отношения к педагогическим инновациям; взаимосвязь методологической, специальной, общепедагогической, психологической и методической подготовки учителя; осуществление межцикловых и междисциплинарных взаимодействий, интеграция знаний в русле общих проблем инноватики; формирование у студентов инновационной культуры, восприимчивости к новому; обеспечение системообразующих функций педагогической практики в ее единстве с ис-

следовательской подготовкой; изучение и критериальная оценка динамики освоения инновационной деятельности учителя.

Обращение к анализу проблем школьного и вузовского образования с неизбежностью выдвигает задачу оценки и разработки теоретических основ формирования инновационной деятельности учителя. Эта задача имеет глубокий социально-педагогический смысл, так как от её решения зависит успех преобразований в системе образования, перспективы развития школы, выявление ведущих тенденций, принципов, психолого-педагогических условий инновационной подготовки учителя. Обществу нужны креативно мыслящие люди, специалисты, а это предполагает творческое освоение современных знаний. Необходим поиск новых подходов, обеспечивающих эффективность обучения, и он невозможен без инновационной деятельности учителей. Именно поэтому так важно сейчас научить этому педагогов и изменить систему подготовки педагогических кадров.

К сожалению, есть немало материально-технических, финансовых, социальных трудностей, которые сдерживают инновационные устремления нашего учительства, мешают овладеть в требуемой мере современной духовной культурой, необходимой для творчества. Существует явное противоречие между возможностями и реальным состоянием педагогического сообщества в освоении и оценке нового.

Сейчас часто вспоминают старый лозунг о решающей роли кадров в вопросах модернизации. И хотя роль правильного подбора кадров по-прежнему очень высока, не менее важную роль играют уровень культуры, науки и эффективной организации целостного процесса образования, правильное формулирование целей и задач, методическое оснащение учебного процесса, новые образовательные технологии.

Из всего вышеизложенного следует, что стратегия модернизации системы образования предусматривает решение следующих основных задач:

1. Обновление содержания образования и образовательных стандартов, включающие три группы требований: требования к структуре образовательных программ, требования

к условиям реализации образовательных программ и требования к результатам их освоения.

2. Эффективное внедрение новых образовательных стандартов невозможно без адекватной обратной связи – системы оценки качества образования.

3. Главным результатом школьного образования должно стать его соответствие целям опережающего развития.

4. Создание системы поиска и поддержки талантливых детей, а также их сопровождения в течение всего периода становления личности.

5. Превращение школ в центры не только обязательного образования, но и самоподготовки, занятий творчеством и спортом. Необходимы новые нормы проектирования школьных зданий и кабинетов.

6. Обеспечение индивидуализированного психолого-педагогического сопровождения каждого обучающегося.

7. Сохранение, качественное улучшение и пополнение кадрового состава преподавателей. Разработка системы моральных и материальных стимулов для сохранения в школах лучших педагогов и постоянного повышения их квалификации.

8. Качественная и наукоориентированная профессионально-педагогическая (психологическая, общепедагогическая, методическая,) подготовка студентов.

Таким образом, необходимо создание новой учебно-технологической среды и условий для усиления профессионального саморазвития студентов. В школах предстоит осуществить поворот от обучения знаниям к более широкому процессу развития личности учащихся.

ЛИТЕРАТУРА

1.Сластёнин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность. – М., 1997.

2. Плакий С. И. Высшая школа на изломе. – М.: Национальный институт бизнеса, 2009. – 436 с. (-с. 3).

3. Жилинкина А.П., Серпуховитина Т.Ю. Управление качеством высшего образования в условиях модернизации профессиональной школы. 2 изд. – Белгород, 2009. – 229с.

4. Концепция профильного обучения на старшей ступени образования. – М., 2002.

С.И. КАЛИЕВА

О СОДЕРЖАНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация

В статье поднимается вопрос о важности совершенствования содержания педагогической подготовки будущих учителей, а также выдвигается ряд предложений по изменению госстандарта, базового учебного плана, использованию учебного времени, представленного на выбор студентам.

Бұл мақалада болашақ мұғалімдердің педагогикалық дайындығын жетілдірудің маңыздылығы туралы, сонымен қатар мемлекеттік стандарттағы базалық оқу жоспарына өзгертулер ұсынылып, студенттер таңдап көрсеткен оқу уақытын пайдаланудың маңызы мен мазмұны жайлы сұрақтар көтерілген.

Annotation

The article raises the problem of the importance of improving the content of pedagogical preparedness of future teachers. It also proposes a number of suggestions on the changes in the State standard, basic educational plan, utilization of education time presented to the student's choice.

Ключевые слова: педагогическая подготовка, содержание образования, требования, принципы отбора содержания образования, учебный план.

Современные требования к подготовке учителя ставят перед педагогической наукой сложнейшие задачи. Важнейшей из них является постоянное обновление содержательных, организационных и методических аспектов подготовки учителя и насыщение её новыми идеями и подходами.

Наиболее актуальным нам представляется обращение к проблемам содержания педагогического образования, так как оно во многом предопределяет качество подготовки будущего учителя и должно соответствовать убыстряющимся темпам развития фундаментальных и прикладных наук.

Понятие «содержание образования» рассматривалось с разных позиций и на разных уровнях. Приводимые ниже определения этого понятия наглядно демонстрируют, как оно изменялось в педагогической науке. Согласно этим определениям, содержание образования – это:

- ...основные знания, умения и навыки, требуемые спецификой данной области научных знаний (*Ильина Т.А.*).
- ...система знаний, умений, отобранных для изучения в определенном типе учебного заведения (*Подласый И.П.*).
- ...научные знания, умения и навыки, осмысливание жизненного познавательного опыта учащихся, приобретаемого вне обучения, и формирование познавательных способностей и творческих сил учащихся (*Огородникова И.Т.*).
- ...содержание триединого целостного процесса, характеризующегося, во-первых, усвоением опыта предшествующих поколений, во-вторых, воспитанием типологических качеств поведения личности, в-третьих, умственным и физическим развитием человека (*Леднев В.С.*).
- ...часть общественного опыта поколений, которая отбирается в соответствии с поставленными целями развития человека и в виде информации передается ему (*Безрукова В.С.*).

Современной гуманистической парадигме образования, на наш взгляд, наиболее соответствует подход, предложенный И.Я. Лер-

нером, выделяющим в содержании образования четыре основных компонента:

- научные знания о природе, обществе, технике, мышлении и способах деятельности;
- опыт осуществления способов деятельности, включающий в себя наряду со знаниями интеллектуальные и практические умения и навыки;
- опыт творческой, поисковой деятельности;
- опыт эмоционально-ценностного отношения к окружающему миру, к знаниям, к деятельности, к себе самому.

В этой концепции отражен также современный культурологический подход к содержанию образования, согласно которому под содержанием образования понимается педагогически адаптированный социальный опыт человечества.

Таким образом, содержание педагогического образования имеет свои характеристики и может быть описано во всех выше обозначенных аспектах.

Существуют различные подходы к определению принципов отбора содержания образования. Оптимальным представляется вариант, разработанный В.В. Краевским:

- принцип соответствия содержания образования во всех его элементах и на всех уровнях конструирования социально-экономическим потребностям, современному состоянию научных знаний, уровню развития производства;
- принцип учета содержательной и процессуальной сторон при проектировании содержания образования, предполагающий соотношение учебного материала с формами, способами и средствами процесса обучения;
- принцип структурного единства содержания образования на разных уровнях его формирования: теоретическое представление, учебный предмет, учебный материал, педагогическая деятельность, личность учащегося. Этот принцип обеспечивает сбалансированность всех компонентов содержания образования.

Содержание образования, формируемое на основе современных подходов и принципов, отражается, как известно, в нормативных документах – госстандартах, типовых учебных планах, программах.

В своем докладе мы хотели бы остановиться только на содержании собственно педагогической подготовки учителя. На наш взгляд, в наиболее полном виде педагогический цикл был заявлен в «Концепции высшего педагогического образования», которая была разработана кафедрой педагогики КазНПУ им. Абая и одобрена МОН РК в 2005 году. В Концепции был отражен положительный опыт педагогической подготовки учителя, наиболее эффективно осуществлявшийся кафедрой в 70-е-80-е гг., когда преподаватель кафедры находился в тесном контакте со студентами в процессе чтения педагогических дисциплин и проведения педагогической практики с первого до последнего курса.

Государственный стандарт образования (госстандарт) по педагогическим специальностям очерчивает обязательный уровень требований к подготовке учителя и достаточно часто пересматривается и совершенствуется. Госстандарт предполагает:

- 1) осознание будущими учителями социальной значимости своей профессии;
- 2) знание педагогической науки (теории и истории педагогики; методологических основ, законов, закономерностей, принципов целостного педагогического процесса и т.д.);
- 3) понимание необходимости формирования профессионально значимых качеств личности;
- 4) овладение технологиями самовоспитательной и самообразовательной деятельности и т.п.

Представляется важным отражение в Госстандарте современной парадигмы образования подготовки будущих педагогов на основе компетентностного подхода, т.е. описание знаний, умений и навыков, которые составляют основу соответствующих компетенций.

Данный процесс можно описать по следующей схеме.

Схема №1

Виды компетенций	Необходимая подготовка для овладения соответствующей компетенцией
1. Информационная компетентность	знания умения навыки
2. Коммуникативная компетентность и др.	знания умения навыки

В Госстандарте перечисляются ключевые знания по предмету, однако, на наш взгляд, они не охватывают в полной мере содержание учебного предмета.

Нам представляется более значимым не перечисление тем, а описание назначения предмета и результатов, которых может достигнуть студент.

Типовой учебный план, разрабатываемый на основе Госстандарта, представляет собой документ, содержащий перечень изучаемых в течение четырех лет предметов, их распределение по учебным годам и семестрам, а также количество часов, выделяемых на каждый предмет. Сравнение учебных планов наших и зарубежных педагогических вузов, показывает значительное наше отставание в этом вопросе. Известно, что в зарубежных

странах психолого-педагогическим дисциплинам отводится 25-30% учебного времени (без педагогической практики). У нас на нее отводится менее 10% т.к. из 128 кредитов которые осваивает бакалавр на педагогические дисциплины отводится не более 10 кредитов. Относительно педагогической практики картина следующая: за рубежом на нее отводится 25-35 недель, у нас – 10-12 недель, что, безусловно, мало.

Давно назрела необходимость пересмотра базового типового плана на основе понимания того, что профессиональная подготовка учителя физики (равно как и других дисциплин), должна отличаться от подготовки физика (химика, филолога и т.д.). Наиболее важными здесь являются следующие моменты:

во-первых, необходимо выделение самостоятельного цикла психолого-педагогических дисциплин (ППД);

во-вторых, важно определить круг дисциплин, включаемых в этот цикл, и количество учебного времени, выделяемого на их освоение.

В нашем университете к педагогическим дисциплинам отнесены:

1. Введение в педагогическую профессию.
2. История педагогики.
3. Педагогика школы.
4. Методика воспитательной работы.
5. Этнопедагогика.
6. Национальное воспитание.
7. Самопознание.

Первые пять предметов всегда входили в учебный план, однако отведенное на их освоение время представляется недостаточным. Это привело к тому, что наши выпускники недостаточно готовы к будущей педагогической деятельности. Так, на предмет «История педагогики» отведен *один кредит*. За это время невозможно толком даже «пробежать по Европе». Вместе с тем, данный предмет является важным в системе подготовки будущего учителя, так как во многом формирует педагогическое мышление, способствует осознанию социальной значимости профессии учителя, учит искать причинно-следственные связи в организации и функционировании системы образования, позволяет осознать истоки и сущность педагогических идей в нашей стране.

Глубоко освоить педагогическую теорию за *два кредита* также проблематично, но просто катастрофичным нам представляется выделение на методику воспитательной работы *одного кредита*. Данный предмет должен помочь освоить будущему учителю современные методы и технологии воспитательного процесса, но наши выпускники не готовы к этой своей наиважнейшей миссии.

Следовательно, необходимо увеличение количества кредитов на педагогические дисциплины.

В-третьих, принципиально важным является новый подход к элективным дисциплинам. В учебных планах нашего университета практически нет психолого-педагогических

дисциплин по выбору. В то время как распределение их по конкретным направлениям и выстраивание по годам обучения позволит углубить знания и выделить определенную специализацию. Одно направление может составлять 3-6 кредитов и включать в себя несколько дисциплин.

Например, направление «Учебно-воспитательный процесс в малокомплектной школе». Известно, что более 60% учащихся обучаются в условиях малокомплектной школы, но в настоящее время мы не имеем возможности не только подготовить студентов, но даже толком объяснить особенности её функционирования. Используя кредиты по выбору, мы можем построить обучение следующим образом.

Направление – «Особенности образовательного процесса в малокомплектной школе».

3 семестр: «Малокомплектная школа как форма организаций учебно-воспитательного процесса» – 1 кредит;

4 семестр: «Особенности учебного процесса в МКШ» – 2 кредита;

5 семестр: «Особенности воспитательного процесса в МКШ» – 1 кредит.

Или такое направление как «Профильное обучение в 12-летней школе». Оно может выглядеть следующим образом:

3 семестр: «Основы организации профильного обучения» – 1 кредит.

4 семестр: «Профориентационная работа в школе» – 1 кредит.

5 семестр: «Профильное обучение в деятельности учителя-предметника» – 2 кредита.

Кафедры педагогики, психологии, методики преподавания должны иметь право предоставлять студентам выбор направления по своим дисциплинам. Для этого в конце каждого курса необходимо проводить презентацию всех направлений и предоставить будущим учителям право выбора направления обучения. Предлагаемые нововведения, могут повысить качество педагогической подготовки, но в любом случае, содержание психолого-педагогической подготовки требует серьезного, принципиального его пересмотра.

Чрезвычайно важным направлением в повышении качества содержания педагоги-

ческого образования является своевременная корректировка типовых учебных программ изучаемых предметов. Кафедрой национального воспитания и самопознания разработана новая типовая программа по педагогике, учитывающая компетентностный подход как современную образовательную парадигму в подготовке специалистов. В соответствии с этим возможна дальнейшая переработка и нашего оригинального учебника «Педагогика».

От содержания педагогического образования в прямой зависимости находится профессиональная подготовка будущего учителя.

Современные условия, в которых функционирует высшее педагогическое образование, позволяет нам эффективно влиять на эту подготовку при целенаправленном взаимодействии школы, вуза, Министерства образования и науки.

ЛИТЕРАТУРА

1. Концепция высшего педагогического образования. — Алматы, 2005. — 46с.

2. Педагогика. Учебник. — Алматы, Принт, 2005. — 429с.

З. А. МОВКЕБАЕВА

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ И РЕАЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ

Аннотация

Одной из проблем современного образования является инклюзивное образование детей со специальными нуждами. В этой статье автор рассматривает условия включения детей со специальными нуждами в образовательный процесс.

Мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы мектептерде оқыту қазіргі әлемдік білім берудегі өзекті беталыс екені анық. Бұл мақалада мүмкіндіктері шектеулі балаларды қалыпты балалармен жалпы мектептерде біріктіріп оқыту нәтижелі болу үшін қандай жағдайлар қажет екені қарастырылады.

Annotation

One of the problems of modern education is the integration of children with special needs. In this article the author describes a system for organizing pedagogical conditions for inclusion of children with special needs in the educational process.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями включение детей в общеобразовательный процесс

Переориентация системы республиканского образования на формирование и развитие социально активной личности, обладающей навыками социально-адаптивного поведения применительно к изменяющимся социальным и экономическим условиям вызывает необходимость изменения в отечественной специальной (коррекционной) науке и практике подходов к обучению и воспитанию детей с ограниченными возможностями. Одним из таких подходов, но не единственно возможным, является инклю-

зивное образование, которое представляет собой процесс развития общего образования, обеспечивающий детям с ограниченными возможностями доступность и равные права в получении образования, исключающий любую дискриминацию детей и создающий особые (материально-технические, кадровые, психолого-педагогические, оздоровительные и др.) условия для детей, имеющих особые образовательные потребности.

Государственной программой развития образования в Республике Казахстан на 2011–

2020 годы предусматривается создание к 2020 году «системы инклюзивного обучения, обеспечивающей соответствующий уровень дошкольного воспитания и обучения, школьного и профессионального образования для детей и взрослых с ограниченными возможностями в развитии»/1/. Для этого планируется увеличение:

- доли школ, создавших условия для инклюзивного образования (до 70% от общего количества школ);

- доли школ, создавших «безбарьерный доступ» для детей-инвалидов (до 20% от общего количества школ);

- доли детей, охваченных инклюзивным образованием (50% от общего количества детей с ограниченными возможностями в развитии).

Естественно, что планируемый переход большинства общеобразовательных школ в разряд инклюзивных вызывает обоснованные опасения у педагогов и руководителей данных организаций. В значительной степени это может объясняться отсутствием достоверной информации о самом феномене инклюзивного образования, его принципах, возможностях и о необходимых условиях его успешной реализации. Соответственно в научных кругах и среди педагогической общественности начинают широко обсуждаться идеи инклюзивного образования. В этой связи стоит отметить, что идея совместного обучения детей с ограниченными возможностями и детей с нормальным развитием в отечественной специальной педагогике существует с тех времен, когда было признано их право на образование. Все это время передовыми учеными велся активный поиск оптимальных путей социализации, воспитания, образования и социальной поддержки подобных детей. При этом казахстанские исследователи рассматривают инклюзивный подход к образованию детей с ограниченными возможностями в развитии лишь как один из возможных, который будет осуществляться только в отношении тех категорий детей, чей уровень развития познавательных, личностных и физических возможностей позволит им усваивать общеобразовательный стандарт, либо в отношении детей со сниженным уровнем познавательных возможностей, которые, однако, позволят им

усвоить общеобразовательный стандарт по учебным программам, адаптированным к их индивидуальным возможностям.

Отечественные педагоги, вслед за Л.С. Выготским, считают, что задачами воспитания ребенка с нарушенным развитием являются его интеграция в жизнь и осуществление компенсации и коррекции его недостатка путем ориентировки на нормально развивающихся детей. Указанное положение является исходной точкой пересмотра специального образования и переориентации его на идеи инклюзивного образования. Под *инклюзивным* («включающим», доступном и равном для всех) *образованием* понимается процесс включения детей с ограниченными возможностями в развитие (с нарушением слуха, зрения, интеллекта, речи и опорно-двигательного аппарата) в общеобразовательный процесс при соответствующих материально-технических и психолого-педагогических условиях. Обеспечение равного доступа детей с нарушенным развитием к обучению и воспитанию вместе со здоровыми сверстниками позволит им в дальнейшем вносить свой собственный вклад в развитие общества, а не просто потребительски пользоваться его благами и услугами, рассчитывая на помощь и сострадание окружающих. Успешное включение таких детей в общеобразовательный процесс с раннего возраста закладывает основу для их самостоятельной и равноправной жизни в обычной среде и среди обычных людей, максимальной самореализации в труде, творчестве и личной жизни.

Несмотря на последовательно и четко выстроенную в Республике Казахстан дифференцированную систему специальных (коррекционных) образовательных организаций (специальные классы, школы и школы-интернаты, коррекционные ясли-сады, детские сады, группы и др.), которая создает особые условия для развития данной категории детей, в новых экономических и социальных условиях явно обнаруживается недостаточное соответствие ее результатов демократическим принципам развития общества и современным требованиям рыночной экономики. При всех несомненных достоинствах существующей дифференцированной системы специального обучения и воспитания, для нее

характерны серьезные недостатки, затрудняющие приобретение детьми с ограниченными возможностями необходимого социального опыта. К ним могут быть отнесены: «закрытость» данной системы и обособленность от общей системы образования; резкое ограничение социального взаимодействия детей с нарушенным развитием и нормально развивающихся сверстников; единообразие форм и методов обучения, ориентированных и «подстроенных» под дефект ребенка; минимум содержания образования, заведомо рассчитанный на самого слабого и «тяжелого» ребенка; принижение роли семьи в процессе специального воспитания и обучения и др.

На эти недостатки системы специального образования еще в 30-х гг. прошлого века указывал выдающийся ученый Л.С. Выготский, который отмечал, что при всех достоинствах «специальная школа отличается тем основным недостатком, что она замыкает своего воспитанника — слепого, глухого или умственно отсталого ребенка — в узкий круг школьного коллектива, создает замкнутый мир, в котором все приспособлено к дефекту ребенка, все фиксирует его внимание на своем недостатке и не вводит его в настоящую жизнь. Специальная школа вместо того, чтобы выводить ребенка из изолированного мира, развивает в нем навыки, которые ведут к еще большей изоляции и усиливают его сеппаратизм» /2/.

В современных условиях, в связи с принятием и ратификацией на государственном уровне ряда международных законодательных актов в сфере защиты и реализации прав, свобод и интересов инвалидов, перед казахстанским образованием остро встает задача обеспечения права детей с ограниченными возможностями на получение образования наравне с нормально развивающимися детьми. Так, в 1994 году Верховным советом Республики Казахстан была ратифицирована «Конвенция о правах ребенка», в которой одним из важнейших требований к организации жизни детей и соблюдения их прав являлось запрещение дискриминации (в различных социальных сферах, в том числе и образовательной) в отношении детей на основании инвалидности, а также признавались их права на полное раскрытие своего потенциала, доступ

к услугам и специальному уходу. О необходимости обеспечения доступа каждому ребенку с тем или иным видом ограниченных возможностей в развитии (нарушение слуха, зрения, речи, опорно-двигательного аппарата, интеллекта и др.) к качественному образованию и устранению препятствий его связи с миром и интеграции в общество в целом говорится в «Конвенции о правах инвалидов», подписанной Казахстаном в 2008 году.

Указанные демократические нормы были учтены в казахстанском законодательстве и подтверждены соответствующими государственными документами и нормативно-правовыми актами. Равные возможности получения среднего общего образования всеми гражданами республики независимо от состояния их здоровья и право на получение образования ребенком с ограниченными возможностями в той образовательной организации, которое выберет он сам или его родители, законодательно закреплены в Конституции Республики Казахстан, в нормах Законов Республики Казахстан «О правах ребенка в Республике Казахстан», «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями», «Об образовании» и др. Более конкретные направления деятельности по обеспечению социальных правовых гарантий качества жизни детей с ограниченными возможностями обозначены в Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы», в проекте концепции развития инклюзивного образования в Республике Казахстан, в специальном документе, подготовленном Министерством образования и науки РК «Рекомендации по организации интегрированного (инклюзивного) образования детей с ограниченными возможностями в развитии»/3/, в которых в качестве основных программных задач определено «совершенствование системы инклюзивного образования»/1/, а также впервые заявлено о том, что «дети с ограниченными возможностями в развитии вправе поступать в любую общеобразовательную школу, переходить из одной школы в другую... при наличии соответствующего заключения ПМПК (психолого-медико-педагогической консультации) с согласия родителей (иных законных представителей)».

В имеющихся на сегодняшний день нормативно-методических документах четко определено, что организация инклюзивного обучения детей с ограниченными возможностями в развитии предполагает возможность их обучения в любых общеобразовательных организациях, расположенных по месту проживания ребенка, и в которых детям будет оказываться необходимая коррекционная помощь. Такое обучение не отрывает детей от семьи и дома и обеспечивает им постоянное общение с родными и близкими, с друзьями, со здоровыми сверстниками, что способствует эффективному решению проблем их социальной адаптации и интеграции в общество. Как положительный факт следует отметить то, что в настоящее время более 11 тысяч детей с ограниченными возможностями (около 10% от общего количества выявленных детей с нарушением в развитии) интегрированы в организации общего образования, где им созданы необходимые условия и оказывается коррекционно-педагогическая поддержка /1/. Наряду с этим, следует иметь в виду, что около 40 тысяч детей дошкольного и школьного возраста с ограниченными возможностями либо не получают никакого образования, либо находятся в системе общего образования без оказания им необходимой коррекционно-педагогической помощи. Последний вариант получения ими образования наиболее распространен. Как правило, к такой категории детей относятся дети с отклонениями в речевом развитии, с незначительными нарушениями зрения, слуха, опорно-двигательного аппарата, с задержкой психического развития.

Нахождение таких детей в организациях общего образования объясняется, как правило, недостаточным количеством в Республике Казахстан специальных (коррекционных) организаций, которое неспособно оказать необходимую коррекционно-педагогическую поддержку всем нуждающимся детям, их неравномерным географическим распределением и связанным с ним отказом родителей от посещения их детьми специальных организаций образования по различным причинам (отдаленность специальной организации от места проживания семьи, трудности транспортировки детей к ней, нежелание воспитывать ребенка в условиях интерната и др.), а также

стремлением родителей обучать своих детей среди нормально развивающихся сверстников. Как правило, коррекционные организации расположены в крупных городах (г. Алматы, Караганда и др.) и отсутствуют в маленьких городах и сельской местности. Отдаленность специальных организаций от места проживания зачастую делает практически невозможным для большинства детей получение в них адекватной дефекту специальной коррекционно-педагогической помощи и обуславливает их «стихийное» нахождение в общеобразовательных школьных и дошкольных организациях.

Рассмотрим последствия такого неорганизованного поступления детей с нарушенным развитием в общеобразовательные организации, в которых отсутствует необходимая им коррекционно-педагогическая поддержка. Во время организации педагогической работы с данной категорией детей, педагоги общего образования сталкиваются с огромным количеством различного рода трудностей, которые обусловлены самим характером имеющихся у детей отклонения в развитии. Поскольку педагоги общего образования не имеют теоретических представлений об особенностях и образовательных потребностях детей с нарушенным развитием, их речевых, интеллектуальных, слуховых, зрительных и двигательных возможностях, и не владеют практическими навыками организации с ними эффективной образовательной деятельности, учителя осуществляют педагогическую работу с «особыми детьми» как с обычными учениками, предъявляя им непомерные требования, тем самым усугубляя их физические, познавательные и личностные проблемы. В результате эта категория школьников часто попадает в число стойко неуспевающих и социально дезадаптированных учеников. Следствием такого «псевдоинтегрированного» образования, когда обучение осуществляется без необходимого детям психолого-педагогического коррекционного сопровождения, повсеместно становится такая ситуация, когда неуспевающих (в силу наличия какого-либо нарушения в развитии) учеников выделяют в отдельные (специальные) классы, либо просто не обращают на них внимания.

Переориентация системы республикан-

ского образования на формирование и развитие социально активной личности, обладающей навыками социально-адаптивного поведения применительно к изменяющимся социальным и экономическим условиям вызывает необходимость создания особых (материально-технических, кадровых, психолого-педагогических, оздоровительных и др.) условий для детей, имеющих особые образовательные потребности. Такими условиями в Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы /1/ названы следующие мероприятия:

- разработка нормативно-правового обеспечения процесса интегрированного обучения детей с ограниченными возможностями в развитии (модульных программ интегрированного обучения, правил интегрированного обучения, правил организации дистанционного образования детей-инвалидов и др.);

- создание «безбарьерных зон» для детей-инвалидов (установление подъемных устройств, пандусов, а также специальных приспособлений в санитарных комнатах, оснащение поручнями, специальными партами, столами и другими специальными компенсаторными средствами);

- обеспечение психолого-педагогического сопровождения детей с ограниченными возможностями.

Соответственно, перед республиканским образованием в рамках реализации инклю-

зивного образования актуально встаёт задача по обеспечению в общеобразовательных школьных и дошкольных организациях необходимых условий для обеспечения равного доступа к обучению и воспитанию детей с ограниченными возможностями. Без соблюдения указанных условий инклюзивное образование приобретет формальный характер и приведет к большому числу негативных последствий, когда дети с ограниченными возможностями в условиях общего образования не смогут реализовать свой потенциал и пополнят в дальнейшем количество «потерянных», разочаровавшихся или закомплексованных людей с сильно сниженной самооценкой и отсутствием уверенности в собственных возможностях и силах, а, в крайнем случае, и с асоциальным поведением.

ЛИТЕРАТУРА

1. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011 – 2020 годы. - N 1118 от 07.12.2010 года.

2. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. - М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956. - С. 448.

3. Рекомендации по организации интегрированного (инклюзивного) образования детей с ограниченными возможностями в развитии. - Приказ МОиН РК № 4-02-4/450 от 16 марта 2009 года.

Р.Ш. АБИТАЕВА

К ВОПРОСУ О ПОДГОТОВКЕ К УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ УЧРЕЖДЕНИЙ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье анализируется качество подготовки руководителей организаций образования к управленческой деятельности. Предлагаются пути развития профессионально-аналитических умений, навыков целеполагания и планирования, рефлексивных умений руководителей школ.

Мақалада 12 жылдық білім беру ұйымдары басшыларының басқарушылық қызметінің жағдайы талданады. Мектеп басшыларының аналитикалық және рефлексиялық қабілеттері, мақсатты тұжырымдау және жоспарлау қабілеттері одан арғы дамыту қажеттігі анықталды.

Annotation

The structure of activity of the executive educational organization considered in this article . It also includes the analysis and estimation of management activity of the schools chief executives in Karaganda district.

Ключевые слова: компетентностно-ориентированное образование, управление школой, система повышения квалификации, качество образования, система менеджмента качества.

Начавшаяся модернизация системы повышения квалификации в Республике Казахстан показала, что к решению многих проблем, с которыми столкнулись разработчики стратегий ее улучшения, оказались не готовыми. Вопреки основным концептуальным идеям, выдвинутым наукой управления, теорией образования взрослых в XX веке, проблемы управления профессиональной подготовкой и повышением квалификации руководителей, особенно в условиях социальных перемен конца XX – начала XXI века в Казахстане, продолжают оставаться, на наш взгляд, все еще нерешенными /1/.

Как показал анализ /2/, современная подготовка менеджеров, руководителей не отвечает вызовам времени. С одной стороны, учреждения образования не учитывают запросы потребителей (учреждений, организаций, самих руководителей), обучение не ориентировано на практическую деятельность слушателей, качество его часто низкое, отсутствует система контроля и мониторинга качества. С другой – обучающиеся не имеют стратегии своего образования, запросы их носят утилитарно-прагматический характер, что снижает общекультурный уровень образования.

Изучение теории и практики управления системой повышения квалификации работников образования в республике показывает, что повышение квалификации руководителей, существовавшая до сегодняшнего времени, не сумела создать, по нашему мнению, признаки своей целостности и системности /3/. Образовательная практика обучения руководителей образовательных учреждений в системе повышения квалификации представляет собой образовательные программы, не имеющие до сих пор единой концептуальной основы, единой нормативно-правовой базы.

Нормативно-правовые документы МОН РК, сопровождающие процесс модернизации казахстанского образования, предполагают

обеспечение решения одной из важнейших задач - создание эффективной системы подготовки и повышения квалификации руководителей, введение единой системы аттестации и процедуры замещения на конкурсной основе руководящих должностей при наличии соответствующей квалификации.

Но механизмы реализации этой задачи до сих пор не определены. Более того, анализ состояния управленческой деятельности показал, что в Государственной программе развития образования в Республике Казахстан на 2005-2010 годы была определена одна из важных задач - «подготовка менеджеров образования» /4/. Ее решение позволило бы создать эффективную систему управления образованием, обеспечивающую формирование профессионально-компетентной личности, конкурентоспособного специалиста, способного самостоятельно и творчески решать профессиональные задачи, осознающего личную и общественную значимость профессиональной деятельности, несущего ответственность за ее результаты.

К сожалению, эта задача так и не была реализована, причины того, почему она не была решена, что могло помешать – мы информации на эту тему не имеем, хотя по логике предполагалось, что анализ по задачам ушедшей программы развития образования все-таки должен был быть сделан.

В новой государственной программе развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы эта задача в силу ее актуальности обозначена вновь как одна из важных - совершенствование менеджмента в образовании, в том числе обозначено внедрение принципов корпоративного управления, формирование системы государственно-частного партнерства в образовании /5/. Для того, чтобы реализовать эти задачи, очевидно, необходимо было заблаговременно разработать новое концептуальное видение самой пробле-

мы, ее значимости, предложить модель функционирования и развития системы повышения квалификации работников образования на современном этапе и отразить механизмы реализации.

Такой подход снизил бы напряженность, возникшую среди сотрудников областных институтов повышения квалификации, переживающих за свою судьбу и судьбу своих клиентов в лице учителей, психологов, социальных педагогов, руководителей организаций образования, педагогов дополнительного образования.

Следует отметить, что в последних нормативных документах, к которым мы имеем доступ, изучив заявления нашего министра образования в интернете, в средствах массовой информации мы делаем вывод о том, что ситуация в лучшую сторону пока не наблюдается. Более или менее прояснена ситуация с учителями-предметниками, но какова будет судьба других указанных категорий в плане повышения их квалификации – нам представить затруднительно.

Работая с руководителями организаций образования в системе повышения квалификации, мы в основном, ориентировались на западный и российский опыт, поскольку, как указывалось выше, головной наш флагман в лице республиканского института повышения квалификации единых стратегий в их профессиональном развитии не предлагал.

Следует отметить, опыт этот не самый плохой, если учесть, что к менеджменту в образовании они готовили достаточное время.

Например, управленческая подготовка работников образования в странах Запада обычно осуществляется в рамках самой системы просвещения и носит курсовую форму /6/. Претендент на пост директора школы должен обладать достаточно длительным стажем преподавательской деятельности и желательно некоторым опытом работы управленцем.

Однако в некоторых государствах, например в Канаде, от директора школы требуется иметь степень магистра либо по управлению образованием (Educational administration), либо по руководству/лидерству (leadership), либо по учебному плану (Curriculum). Она присуждается после окончания полного курса университета (как пра-

вило, учеба длится 5 лет), в котором есть специализация по менеджменту в образовании.

Охарактеризуем некоторые их методы отбора и подготовки кадров руководителей школ. Разумеется, эффективность подготовки на курсах, а именно эта форма повышения управленческой квалификации преобладает в большинстве стран, во многом зависит от того, каким образом был произведен набор кандидатов. Рассмотрим опыт штата Канзас (университет Викита), где основная идея заключается в заинтересованности школьного округа вырастить директора «в своем коллективе». В составлении плана работы помимо сотрудников университета участвуют представители Ассоциации школьных менеджеров округа /7/.

Первый шаг процедуры направлен на выявление перспективных учителей с задатками лидера и заинтересованных в работе администратором. Затем проводится двухдневный оценочный тренинг по проверке их начальных умений. У каждого претендента по 6-балльной шкале оцениваются: аналитические и организаторские умения, умения принимать решения, лидировать, управлять конфликтом, преодолевать стрессовые ситуации, коммуникативные навыки (устные и письменные) и т.д. По итогам проверки специальное подразделение по развитию персонала в округе получает копии их характеристик. Дополнительные данные собираются методом самооценки по списку административных умений, предлагаемому Национальным центром оценки администраторов.

После первоначальной проверки умений и самооценки наступает стадия участия претендентов в разработке плана индивидуального развития. Считается, что принятие на себя большей ответственности и желание карьерного роста свидетельствуют об их большей зрелости.

Другой метод подготовки администраторов - взаимодействие ментора и слушателя (Университет Индиана) /7/. От первого ожидается передача молодому слушателю наиболее важных аспектов собственного опыта, которая осуществляется под руководством профессорско-преподавательского состава курсов. Работа данного университета свидетельствует об эффективности двух способов

сбора информации в процессе взаимодействия ментора с его подопечным: это постоянное следование и рефлексивное интервью. В первом случае каждые 10 мин фиксируются происходящие события в порядке их следования (все увиденное и услышанное не подлежит критике), затем содержанию разговора подводится итог; записываются имена всех людей, вовлеченных в процесс взаимодействия; дается описание обстановки в помещении, где идет работа, отмечается тон разговора, язык жестов; запись ведется с использованием сокращений и оставляется место для последующего установления деталей.

Выбор места и времени для рефлексивного интервью зависит от самих участников, его цель - проанализировать полученную во время процесса исследования информацию, чтобы лучше понять действия обучаемого.

При подготовке вопросника интервьюер руководствуется следующими рекомендациями: фокусировать вопросы на наблюдаемых событиях или высказываниях, а не на размышлениях по их поводу; избегать оценочных суждений, пользоваться по возможности объективной лексикой; ориентироваться на общий план обучения лидерству; помнить, что интервью проводится для того, чтобы выяснить позицию интервьюируемого; быть активным слушателем, всем своим видом высказывающим интерес к происходящему; записывать все сказанное, оставляя место для последующих дополнений.

Известный специалист в области менеджмента К.Б. Эверард отмечает, что большое значение при отборе содержания обучения имеют учет проблем, которые возникают в реальной работе директора, ответы на насущные вопросы, с которыми приходят слушатели /8/. Рассмотрим некоторые группы таких проблем.

Проблемы персонала. Каким образом директор может «вдохнуть новую жизнь» в коллектив, потерявший надежду на лучшее? Как создать климат доверия? Как усилить корпоративный настрой в коллективе? Как привлечь на свою сторону пассивных учителей?

Стресс. Как управлять в условиях стресса? Как заставить коллектив не бояться перемен? Как научиться жить трудностями и заботами персонала? Как поднять моральный дух

в условиях низкой заработной платы, унижения достоинства? Как совместить идеологию с реальностью?

Административные проблемы. Как наладить систему оценки (или самооценки) персонала в школе? Как ставятся и достигаются цели и задачи развития школы? Какие методы используются для долгосрочного планирования? Как директор может разрешить конфликт?

Ресурсы и взаимодействие с местными органами управления. Какие способы взаимодействия с местными органами существуют? Как управлять и зарабатывать деньги? Как эффективно управлять ресурсами?

Многие проблемы появляются в связи с отсутствием четких формулировок целей и видения конкретных задач образовательной деятельности. В таких случаях руководитель борется с трудностями по мере их возникновения, не пытаясь ориентироваться на установленную цель как отправную точку деятельности. Такой способ управления применим в условиях кризиса, однако и в этом случае школа должна иметь представление о том, куда она движется и где находится в данный момент.

Другой круг проблем заключается в неспособности школы адаптироваться к обстоятельствам. Показателями такой опасности являются: отсутствие связей с внешним миром; непонимание того, как управлять изменениями; застарелые способы работы; наличие сил, сопротивляющихся изменениям; отсутствие умения использовать методы разрешения проблем.

Для решения многих перечисленных и других проблем, возникающих перед директором школы, список ключевых умений и навыков, входящих в программу подготовки администраторов, может содержать следующее ядро:

социальные и культурные вопросы; психология и теория обучения; теория организации; учебные планы и методы обучения; культура школы, школьный климат; законодательство и ресурсы; использование новых технологий; обязанности и умения лидерства и др.

Таким образом, анализ системы подготовки менеджеров за рубежом показал, что

прослеживаются сильные связи между местной подготовкой и деятельностью на уровне Европы. Каждый из базовых университетов поддерживает тесные контакты с местными органами подготовки, местными или региональными центрами профессионального развития, менторами в школах. Такая новая форма партнерства свидетельствует о смещении акцентов в менеджерской подготовке в Европе: особый акцент сделан на то, что для обучения используются местные ресурсы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон РК «Об образовании». – Астана, 2007.
2. Веснин В.Р. Практический менеджмент персонала. – М., 2001. – 496 с.
3. Государственная программа развития системы образования 2005-2010 годы. – Астана, 2004.
4. Государственная программа развития системы образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы. – Астана, 2010.
5. История управленческой мысли и бизнеса. Развитие кадров управления: история, современность, будущее. Материалы международной конференции. – М.: МГУ, 2001. – 272 с.
6. Курдюмова И.М. Подготовка кадров управления образованием за рубежом // Педагогика, № 3, 2002 г.
7. Кричевский В.Ю. Очерки истории и теории управления образованием. – СПб.: ГУПМ, 2001. – 166 с.
8. Грейсон Дж. К. О’Дейл К. Американский менеджмент на пороге XXI века. – М.: Экономика, 1991.

К. А. НУРУМЖАНОВА

**ИННОВАЦИОННО-СТРАТЕГИЧЕСКИЙ ПОДХОД
К МОДЕРНИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ
В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ КАЗАХСТАНА**

Аннотация

В данной статье автором предлагается методологическая концепция стратегии модернизации педагогического образования в соответствии с социально-экономическими условиями и потенциалом казахстанского социума и системы образования, заключающаяся в инновационно-стратегическом и маркетинговом подходе к управлению системно-синергетическим развитием общего и профессионального образовательного процесса.

Автор бұл ұсынып отырған мақаласында әлеуметтік-экономикалық жағдайында және қазақстандық қоғамның деңгейі мен білім беру жүйесіне сәйкес педагогикалық білімді модернизациялау стратегиясының әдіснамалық тұжырымдамасын жаңартуды талап ететін, жалпы және бейіндік білім беру үдерісін жүйелі-синергетикалық дамуға негіздеп инновациялық-стратегиялық және маркетингтік басқаруға әкеледі.

Annotation

In this article the author claims to novelty, methodological concept strategy for the modernization of pedagogical education in accordance with the socio-economic conditions and the potential of Kazakhstan's society and educational system, consisting of innovative and strategic marketing approach to the management of systemic synergetic development of the total educational process.

Ключевые слова: инновационно-стратегический, маркетинговый подход, модернизация, синергетический подход.

В условиях модернизации системы подготовки педагогических кадров с учетом тенденций развития мирового образовательного пространства очень важно иметь строгую целенаправленную научную методологию проведения преобразований.

В настоящее время теоретико-методологический базис модернизации определен недостаточно корректно. Ход реформ определяется министерством образования и науки. Часто наблюдается простой перенос инновационных систем, технологий на почву традиционного образования (имеющего совсем другие механизмы действия) или их механистическая компиляция без учета определенных принципов сочетания, совмещения элементов разных систем что приводит к смешению разнородных и порой прямо противоречащих друг другу подходов и процедур. Думаем, именно, это происходит с внедрением кредитной системы обучения. Это не только не способствует про-

грессивным изменениям, но приводит к неопределенности и дисгармонии.

Сущность кредитной системы заключается в демократизации образования, в действительном, а не формальном выборе преподавателя и индивидуальной образовательной траектории студентом, более динамичном образовательном процессе на основе интерактивности учебного процесса. Но такие условия пока казахстанская система образования предоставить не может. При реформировании наблюдается изменение внешних параметров и формы, а содержание, условия финансирования образовательного процесса остаются прежними.

Поэтому необходимо определиться: что понимать под «модернизацией» - это ведь не просто реформирование или внесение каких-либо изменений, и разработать научную методологию реформирования профессионального педагогического и образования в школе.

Под модернизацией в стратегическом плане мы понимаем распространение современной цивилизации, *постоянное* обновление и развитие миссии, ресурсов, социального статуса, содержания и способов профессионально образовательной деятельности *в соответствии с изменениями внешнего окружения*: экономики, социокультурной и политической среды. Не может образование меняться изливранно от внешней среды.

По нашему мнению теоретико-методологическим базисом решения проблемы модернизации педагогического образования в современных условиях Казахстана должна стать новая концепция, новый методологический подход: *инновационно-стратегический подход* и общая теория управления.

Научно-теоретическая новизна этого подхода заключается в предложении социуму и науке теории инновационно-стратегического и маркетингового подхода к управлению феноменом «педагогическое образование», как инновационному понятию. В информационном обществе образование не может быть не инновационным, вечно меняющимся. Слишком много факторов влияют на его развитие и изолировать его мы не можем. Это факторы широкого социального плана: политические, правовые, экономические, демографические, географические, национальные, социокультурные, технологические и другие.

Основные положения разработанной концепции:

- приоритетным условием инновационно-стратегического подхода является стратегическое видение и стратегическое планирование процесса модернизации образовательного процесса;

- при этом мы должны считать, что процессы, происходящие во внешней среде инновационных организаций, являются недетерминированными к их особенностям, характеристикам и специфике функционирования и развития, поэтому процесс модернизации является инновационным процессом;

- внешняя среда, тенденции развития мирового образовательного пространства, ценностные преимущества современного социума являются одним из ведущих факторов и источников развития образовательного процесса в школе и вузе, а педагогического в осо-

бенности, т.к. образование выполняет социообразующую функцию в государстве;

- состояние устойчивого развития вуза, как результат инновационно-стратегического подхода к модернизации, базируется на научно обоснованном представлении сущности феномена «педагогическое образование» как сложной, динамично турбулентно развивающейся, открытой, инновационной, социокультурной образовательной системы;

- наиболее эффективным и оптимальным принципом изучения и описания теоретического содержания категорий и понятий исследуемой проблемы являются принципы системно-синергетического подхода;

- ориентация всей деятельности вуза или любого другого образовательного учреждения, на потребности и спрос потребителей услуг и региональной социально-экономической сферы.

Стратегия модернизации педагогического образования, в нашем понимании, должна обеспечить выработку способности так реагировать на изменения в обществе, чтобы достичь прогрессивного развития в будущем, чтобы не только выживать, а неуклонно и устойчиво развиваться.

Стратегия модернизации – это система задач, векторов действия, способствующая, во-первых, повышению конкурентоспособности педагогического образования и, оно ведь сейчас является явно «не конкурентоспособным» для общества, хотя это очень спорный вопрос; во-вторых, более эффективному исполнению своей миссии в обществе и государстве, а престиж учительской профессии сейчас как никогда низок.

В нашем понимании стратегия отличается от задач более широким охватом решаемых проблем, это направление деятельности, концепция деятельности.

Термин «инновационная стратегия» мы применяем для обозначения высокой динамичности, креативности, прогрессивности развития миссии педагогического образования в обществе, связанной с ускоренным социально – экономическим и политическим развитием Казахстана. Инновационная стратегия развития заключается в формировании инновационной культуры мышления у всех участников процесса. Инновационная куль-

тура мышления проявляется в их готовности и способности участвовать и содействовать реализации новшеств в социальном развитии образования.

В этой связи особое значение для нас приобретает маркетинговый подход в управлении образовательным учреждением. Изучение теории коммерческого и некоммерческого маркетинга, осмысление концептуальных идей и ценностей маркетингового подхода позволило нам уточнить его роль и место в управлении образованием, теоретические основания проектирования механизмов реализации. «Маркетинг» (англ. marketing, market) – «рынок», «сбыт». Понятие «маркетинг» развивается в виде функции управления. Он опирается на суверенитет интересов потребителя. Для этого маркетинг тесно увязывает само производство с запросами рынка и конкретными потребностями людей. Явление маркетинга прочно вошло в деятельность инновационных учреждений. Оно должно прочно войти и в педагогическое образование. Мы полагаем, что маркетинг в сфере образования можно рассматривать как:

- принцип, ориентирующий работников и должностных лиц образовательного учреждения на использование средств и методов маркетинговой деятельности в управлении образовательными услугами. Действительно, «...маркетинговый принцип управления – суть, которого состоит в ориентации на потребителя...образовательных услуг на микроуровне (учащиеся) и макроуровне (регион)»;
- функцию, воздействие, направленное на изменение внешней и внутренней среды для достижения социально-экономического эффекта;
- организационный механизм, интегрирующий человеческие, пространственно-временные и материально-технические факторы деятельности образовательного учреждения в действенный маркетинговый комплекс.

Еще одной особенностью и сущностью предлагаемой методологии модернизации педагогического образования является интегративное применение общенаучных принципов (системно-синергетический, системно-структурный и институциональный); управленческая «антропология». При этом вузовскую систему подготовки педагогов и его научно-

методическое сопровождение необходимо рассматривать как системно-синергетические и динамично развивающиеся объекты.

В реальной действительности педагогическое образование – очень сложный, неопределенный, постоянно изменяющийся, саморазвивающийся, синергетический механизм. Поэтому мы попытались доказать целесообразность и возможность системно-синергетического подхода к изучению этого понятия в двух других аспектах: педагогическое образование – социальный институт государства и звено социума. Следует обратить внимание на то, что в рассматриваемых аспектах, образование выступает, как открытая диссипативная система. Феномен «педагогическое образование» характеризуются историзмом, многоаспектностью миссии, сложностью структуры, многофакторностью организации и зависимости. В настоящее время такие сложные, нелинейные саморазвивающиеся системы являются предметом исследования относительно нового направления науки – синергетики. Синергетика, основные положения которой были сформулированы профессором Штутгартского университета Г. Хакеном, представляет собой эвристический метод исследования открытых, нелинейно развивающихся систем, подверженных кооперативному эффекту. В 1980 году вышел перевод труда Г. Хакена «Синергетика», где она характеризовалась как совместный целостный, или кооперативный, эффект взаимодействия большого числа подсистем, а также были опубликованы работы И. Пригожина, в которых синергетическое учение получило глубокое естественнонаучное и философское обоснование.

Педагогический процесс как эволюция сложной социальной системы обладает всеми известными свойствами самоорганизующихся объектов. Каждый структурный элемент педагогической системы (студент, педагог, процесс) является открытой информационной подсистемой. Синергетический подход является развитием системно-функциональных методов, применяемых в педагогике. В современных научных исследованиях дан обстоятельный анализ и обоснование сущности системно-синергетического подхода как эффективной методологии, позволяющей

объективно исследовать сложные социальные системы.

В основе системного анализа лежит принцип системности, а в основе теории самоорганизации лежит принцип развития и диссипативности. В настоящее время происходит исторический процесс формирования и развития институциональных основ нашей республики. Все базовые институты государства, в том числе и образование находятся в состоянии динамичного развития и модернизации. Наиболее приемлемой, как показывает наше исследование, методологией теоретического описания этих процессов является системно-синергетический подход. Оба принципа взаимно дополняют друг друга.

К функциональным характеристикам синергетических объектов относятся: открытость, динамичность, сложность, саморегуляция. Такими же характеристиками обладают и педагогические системы. В системе научного знания существуют достаточно сложные виды и типы объектов познания, которые обычно трудно поддаются теоретическому анализу или моделированию. К таким объектам относится и процесс функционирования, развития и модернизации нашего объекта исследования – современная система педагогического образования. Как мы сказали выше, педагогическое образование относится к постоянно развивающимся системам. Из-за ограниченности ресурсов в наиболее часто употребляемом смысле, т. е. материальном, ресурсном, чтобы выжить, оно должно постоянно обновляться. Оно не может и не в состоянии работать в функционирующем режиме в быстро меняющемся внешнем окружении. Именно, по теории организационного обновления, педагогическое образование из-за своей «мнимой отсталости» вынуждено быть развивающейся, инновационной организацией. Она просто не успевает стать зрелой, стабильной, функционирующей организацией.

Чтобы добиться конкурентных преимуществ, педагогическому образованию необходима инновационно-стратегическая модернизация. Несмотря на возрастающее внимание к вопросам инновационного развития системы образования, к вопросам прогнозирования и перспективного планирования, как на государственном, так и на региональном уровне, само понятие «инновационная стратегия» еще не получило достаточно четкого определения.

Между тем в педагогической науке страны существует большая потребность в таком определении, поскольку от его содержательной трактовки во многом зависит ориентация перспектив развития образовательной системы Казахстана. Существует парадоксальная ситуация, несмотря на стремление казахстанского образования к вхождению в мировое образовательное пространство и провозглашение гуманистического направления развития, система образования республики находится в рамках социетальной модели. Отсюда и формальный переход к кредитной системе обучения в вузах.

Наше исследование имеет перспективы в научно-методологическом обосновании и целесообразном регулировании модернизации системы образования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Пригожин А.Н. Современная социология организаций /А.Н. Пригожин. – М.: ИНТЕРПРАКС, 1995. -295 с.
2. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. –М., 1986.
3. Панкрухин А.П. Маркетинг образовательных услуг. –М.: Интерфакс, 1995.- 239 с.
4. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент. –М.: Гардарики, 1998.-528 с.

А.Б. АБДУАЛЫ

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В ВУЗАХ ФИНЛЯНДИИ

Аннотация

В статье рассматривается опыт подготовки педагогических кадров Финляндии, основные принципы их отбора, обеспечивающего высокое качество школьного образования.

Мақалада Финляндиядағы педагогикалық кадрларды дайындау жүйесі, мектептегі білім берудің жоғары сапасын қамтамасыз ететін педагог-кадрларды іріктеудің негізгі принциптері қарастырылған.

Annotation

The article reveals the experience of teacher training system in Finland, the basic principles of their selection, providing high quality of school education.

Ключевые слова: модернизация, образование, педагогические вузы, система подготовки учителя.

Основные задачи развития высшего образования, поставленные в Послании Главы государства народу Казахстана «Построим будущее вместе», Государственной программе развития образования в РК на 2011-2020 годы ставят перед педагогическими вузами масштабные задачи.

Фундаментом системы образования является подготовка педагогических кадров. Поэтому педагогические вузы должны стать, по моему мнению, одной из основных движущих сил реализации поставленных задач.

В связи с этим возникает необходимость изучения передового мирового опыта подготовки педагогических кадров. В этом отношении ценным представляется обращение к особенностям финского школьного образования. Так, в Финляндии нет частных школ. По мнению разработчиков образовательной политики, каждая школа должна быть хорошей: школа должна приспосабливаться к ученику, а не ученик к школе. В финской школе помимо школьного психолога есть педагог, который помогает ученикам в профессиональной ориентации. Он выявляет склонности ребенка, помогает подобрать дальнейшее учебное заведение по интересам и возможностям, разбирает различные варианты будущего с каждым учеником. Если ученик не успевает по какой-то дисциплине, то дол-

жительно ему помочь. Для этого в штате школы существуют специальные педагоги, в обязанности которых входит «подтягивать» отстающих. Дети с ограниченными возможностями учатся в школе вместе со всеми, но если есть необходимость, то для них организуется отдельный класс. В Финляндии убеждены, что это способствует их скорейшей интеграции в общество. Это является отражением финской концепции равенства в образовании и индивидуального подхода к каждому ученику /1/.

Финская школа постоянно стремится развивать дух национальной сплоченности и гуманизма. На это направлено содержание гуманитарных предметов, а также религиозное образование (или моральное воспитание по выбору), которое предлагается во всех классах школы.

Ведущая идея образовательной концепции в Финляндии — это идея гуманизма. Сторонники гуманизма переняли большинство принципов американских прогрессивистов, включая принцип ребенка в центре, неавторитарную роль учителя, активность ученика и его вовлечение в процесс обучения, а также принципы сотрудничества и демократии.

В последнее время появляется все больше данных о том, что успехи систем образования ведущих стран мира объясняются в первую очередь качеством подготовки учителя, строгостью отбора кадров для преподаватель-

ской деятельности и статусом педагога. Об этом говорят результаты широкомасштабного исследования ОЭСР «Teachers matter» («Учителя играют важную роль»), проведенного в 2002 - 2005 годах /2/, участниками которого были 25 стран, как членов ОЭСР, так и стран-наблюдателей. Исследование было посвящено проблемам статуса, отбора учителей и сохранению кадрового потенциала в школах. Об этом же свидетельствуют данные анализа факторов, повлиявших на показатели стран, участвующих в исследовательской программе PISA. Ни объем средств, вкладываемых в образование, ни размер страны, ни показатели равенства образовательных возможностей не дали такой жесткой корреляции с результатами учащихся, как качество преподавательских кадров. Особенно большой резонанс в образовательном сообществе вызвал доклад компании Мак Кинзи «Как выходят вперед лучшие образовательные системы мира», подготовленный М. Барбером и М. Муршед /3/. В нем убедительно доказывается, что наиболее успешные страны добиваются результатов за счет трех факторов: привлечения наиболее талантливых людей к преподавательской деятельности, эффективного профессионального развития, ведущего к повышению качества образования, и политики обеспечения равного внимания преподавателей к каждому ребенку в системе образования.

Результаты данных исследований показывают, что в наиболее продвинутых в этом направлении странах существуют системы образования, организованные таким образом, что все эти факторы работают независимо от культурного контекста. Они доказывают, что существенное улучшение результатов обучения вполне достижимо, причем за короткий период времени.

В Финляндии, как и в большинстве других стран, дети идут в школу не ранее 7 лет и на протяжении первых двух лет обучения занимаются в школе всего 4-5 часов в день. И, тем не менее, по данным PISA, в возрасте 15 лет именно финские школьники занимают самые высокие позиции в мировых рейтингах по математике, естественным наукам, чтению и решению задач.

Высокое качество школьного образования в Финляндии, с учетом критерий качества

образования PISA, достигается путем реализации определенных принципов /4, 5, 6/:

1) привлекать к профессии учителя подходящих для этого людей, так как качество системы образования зависит от качества работы учителей;

2) превращать этих людей в эффективных педагогов, так как единственный способ улучшить результаты учащихся состоит в том, чтобы улучшить качество преподавания;

3) создавать систему адресной поддержки таким образом, чтобы каждый ребенок мог иметь доступ к высококвалифицированному преподаванию, единственный способ достижения высочайшего уровня результатов — повысить уровень подготовки каждого ученика.

Как видим, важнейшим фактором развития качественного образования в Финляндии является социальный контекст - приоритет образования и уважение учителя: эту профессию выбирают лучшие студенты.

В настоящее время создана строгая система отбора университетом кандидатов на профессию учителя, которая включает следующие этапы /5/:

- выявление общего уровня грамотности (выполнение общенационального теста из 300 вопросов, определяющего навыки счета, грамотности, решения проблем);

- проверка общей академической компетентности и грамотности университетом, в который поступает кандидат: выполнение теста, проверяющего способность оперировать информацией, критически мыслить и синтезировать полученные данные;

- проведение собеседования и выявления профессиональной мотивации, коммуникативных навыков и эмоциональной отзывчивости;

- групповая работа кандидатов и ролевые игры, которые позволяют оценить коммуникативные навыки и навыки межличностного взаимодействия.

Степень магистра-исследователя является основным уровнем профессиональной квалификации учителя финской школы. При этом профессия требует непрерывного профессионального повышения квалификации, которое учитель проходит каждый год. Широкая автономия учителей в педагогической де-

тельности, активная их включенность в организационно-педагогическую деятельность в учебном заведении и отсутствие инспекции способствуют проявлению широкого профессионального творчества.

Широкий диапазон функций учителя от работы в классе до принятия административных решений относительно перспектив развития учебного заведения и участие в самооценке учебного заведения в условиях децентрализации системы образования способствуют повышению требований к его компетентности.

Ключевой аспект развития профессионализма учителя - вовлечение его педагогические исследования в период первоначального профессионального обучения и дальнейшее применение исследовательских умений на практике в профессиональной деятельности. Это сочетается с специальной подготовкой будущего учителя к обучению учащихся, имеющих учебные трудности /4,5,6/.

Высокие требования со стороны учебных заведений к претендентам на учительскую должность также способствуют доступу в учебные заведения лучших претендентов. Учебные заведения проводят вступительные испытания (письменная работа, тест на выявление профессиональных способностей, собеседование).

Отсутствие инспекции и непрерывного контроля деятельности школьных учителей объясняется также тем фактом, что Финляндия входит в число стран с наиболее эффективными процедурами отбора кандидатов на учительскую профессию на этапе поступления в высшее учебное заведение, когда особое внимание уделяется академическим достижениям кандидатов, их коммуникативным навыкам и мотивации к учительской деятельности.

Зарубежные исследователи отмечают, что в странах, где профессия учителя является непрестижной, а также не контролируется поступление на педагогические факультеты, почти неизбежно возникает перепроизводство кандидатов, которое, в свою очередь, оказывает негативное воздействие на качество учительских кадров. По мере того как качество студентов, поступающих на педагогические факультеты, снижается, падает и качество преподавания курсов, потому что ка-

чество образования в большой мере зависит от уровня студентов. Программы также страдают от чрезмерного наплыва студентов: если бы отбиралось лишь то количество студентов, которое необходимо для заполнения вакантных должностей в школах, то на каждого студента можно было бы тратить в три раза больше учебного времени. Поэтому в рамках этой модели отбора учителей педагогическое образование является не престижным, что, в свою очередь, снижает статус учительской профессии, и возникает порочный круг /7, 8/.

В Финляндии поступают иначе: строго отбирают будущих учителей на стадии поступления на педагогические факультеты. Этого добиваются либо путем прямого контроля над организацией поступления обучающихся, либо путем ограничения количества учебных мест в педагогическом образовании с тем, чтобы оно соответствовало реальному спросу со стороны школ.

В Финляндии у большинства педагогических факультетов есть пилотные средние учебные заведения, в которых студенты проходят начальную учительскую практику. Такая организационная структура обеспечивает тесную связь между содержанием программы обучения студентов и реальной школьной практикой, а также дает факультетам дополнительные возможности адаптировать свои учебные программы с учетом наблюдений, сделанных в школах /9/.

Таким образом, развитие современной системы школьного образования и подготовки педагогических кадров в Финляндии обеспечивается государственной образовательной политикой, на формирование которой влияют социокультурные факторы развития информационного общества и концепция «государства благосостояния». Положительный опыт Финляндии может быть с успехом применен в отечественной практике дальнейшего развития высшего педагогического образования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Kyro, M. Education in Finland: Visit of South African delegation. - National Board of Education, 2007. - 40 p.: www.opf.fi/english.

2. Education and Training Policy. Teachers Matter: Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers. <http://www.oecdbookshop.org/oecd/display.asp?K=5LGTVPVRN5TD&LAN G=EN>

3. Барбер М. Как лучшие школьные системы мира оказались на вершине: анализ достижений школ, систем мира по данным междунар. программы Орг. экон. сотрудничества и развития - ОЭСР по оценке образоват. достижений учащихся (PISA) / М. Барбер, М. Муршед // Перемены. - 2008. - N 6. - С.80-125.

4. Jones, B.D., Egley R.J. Voices from the frontlines: Teachers perceptions of high-stakes testing// Education Policy Analysis Archives. -2004, vol. 12-39.

5. Kansanen, P. Teacher Education in Finland: Current Models and New Developments// Moon B. (ed.), Institutional Approaches to Teacher

Education within Higher Education in Europe, Unesco-CEPES, 2003.

6. Juhani, E. Tuovinen Teacher Professionalism - Viewpoints On Best Practice, the Case of Finland. - AARE, 2008- Режим доступа: <http://www.aare.edu.au/08pap/tuo081146.pdf>

7. Osborn, M.' Changing the context of teachers' work and professional development: a European perspective// International Journal of Educational Research. - 2006, vol. 45.- p. 242-253.

8. Pons, X. L'évaluation des politiques éducatives et ses professionnels. Les discours et les méthodes (1958-2008), thèse de doctorat de science politique, IEP Paris, 2008.

9. Hansen S.-E. Teacher Education in Finland. - updating the 1996 SIGMA report. - TNTEE Publications Volume 2, Nr 2, December 1999. - 108 p.

Г.Ж. МЕНЛИБЕКОВА

НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ ПРОБЛЕМ МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ЕДИНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Аннотация

В статье рассматриваются научные подходы к исследованию малокомплектных школ в условиях формирования единого образовательного пространства.

Мақалада шағын кешенді мектептерді ғылыми зерттеу мәселелері біріңғай білім кеңістігін қалыптастыруға бағытталады.

Annotation

The article deals with scientific approaches to the study of small schools in the formation of a unified educational space.

Ключевые слова: научные подходы, малокомплектная школа, модернизация образования.

XXI век характеризуется развитием информационно-коммуникативных технологий, интенсификацией интеграционных процессов в мировом образовательном пространстве. Интеграция в образовании является неотъемлемой частью процесса сближения, взаимодействия и взаимопроникновения национальных образовательных структур, ведущего к формированию единого мирового образовательного пространства.

Единое мировое образовательное пространство является сложным и многоуровневым процессом тесно взаимосвязанных количественных и качественных преобразований, базирующихся на единстве в подходах, в содержании образования, в научной терминологии, понятиях и терминах, в оценке качества целей и результатов, и одновременно критерием мирового сосуществования и социально-культурного, научного взаимодействия об-

разовательного сообщества в контексте глобальной цивилизации. Взаимное использование конкретных особенностей одной страны в образовательном пространстве других стран способствует развитию мировой интеграции. Объединение усилий всех социальных институтов, эффективное использование интеллектуального, социального, культурного, ресурсного потенциала образовательных систем, поиски парадигмы образования будущего становятся фактором его интеграции.

В своем историческом Послании народу Казахстана «Построим будущее вместе» Президент Республики Казахстан Н.А.Назарбаев особо отметил, что «личным кредо каждого казахстанца должно стать «образование в течение жизни» /1/.

В «Стратегическом плане Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2011-2015 годы» отмечается, что «в целях обеспечения качественного образования и вхождения в мировое образовательное пространство необходимо обновление содержания образования. В том числе обновление ГОСО начального, основного среднего и общего среднего образования, разработка учебных программ, уменьшение учебной нагрузки педагогов, пересмотр содержания учебных предметов (интеграция предметов), кадровым, финансовым, материально-техническим и иным условиям, нормам и нормативам. Проблемными вопросами в МКШ остаются преобладание классов с малой наполняемостью, совмещение класс-комплектов, слабое использование информационно-коммуникационных технологий; узость специализации (однопредметность) в подготовке учителя, невозможность обеспечения полной учебной нагрузки, расположение около половины МКШ в приспособленных зданиях».

В чем заключается специфика функционирования малокомплектных школ? Какие факторы влияют на обеспечение эффективности и повышение качества результатов деятельности малокомплектных школ?

В работах казахстанских ученых отмечается, что «малокомплектная школа – общеобразовательная школа с малым контингентом учащихся, совмещенными класс-комплектами и со специфической формой организации учебных занятий» /2/.

М. П. Гурьянова к сельским малочисленным образовательным учреждениям относит общеобразовательные учреждения с небольшим числом учащихся, без параллельных классов, функционирующие в небольших сельских населенных пунктах с целью осуществления конституционного права граждан на образование. «Малокомплектная сельская школа – общеобразовательное учреждение, имеющее один-два класса в параллели, функционирующее с целью обеспечения доступности общего образования гражданам независимо от их места жительства» /3/.

Особенности целей малочисленной сельской школы заключаются в выполнении (стандартов) обучения, в воспитании и повышении культуры учащихся. По мнению Г.К.Селевко, особенностями малокомплектных школ являются:

- отсутствие соревновательности на уроках и в целом в учебе учеников одного класса, ограниченное число ориентиров для сравнения и оценки своих реальных успехов в учебной деятельности;

- ограниченный круг общения, что препятствует развитию коммуникативных умений, способности быстро реагировать на события в новой ситуации;

- психологическая незащищенность ребенка, постоянное давление учителей на ученика, ожидание учеником того, что обязательно спросят;

- ограниченные возможности для выбора предметов, занятий, педагогов, видов досуговой деятельности, общения и т.д.;

- однообразие обстановки, контактов, форм взаимодействия /4/.

Как отмечает Червонный М.А., одним из важных факторов, влияющих на жизнеустойчивость этих образовательных учреждений, является, прежде всего, решающая роль социальных институтов, активно функционирующих на селе, конечно, при условии, что демографическая ситуация в конкретном населенном пункте не будет ухудшаться. В этом случае сохранение малокомплектной школы имеет явные преимущества, как показывает опыт других стран, и позволяет по новому определить концепции образовательных технологий и методик обучения, соответствующих дидактической базе малочисленных школ /5/.

В. В. Обухов, С. М. Никульшин, изучая опыт модернизации образования в сельских малокомплектных общеобразовательных учреждениях зарубежных стран, акцентируют внимание на следующие тенденции: при теоретическом понимании значимости задачи формирования нового содержания образования и даже практическом использовании новых технологий образования в образовательных учреждениях сохраняется традиционная конструкция учебных планов, консервируются традиционные учебные программы; малокомплектные школы недостаточно концентрируют внимание на результатах обучения и воспитания; в процессе создания широкого спектра вариативности образования наблюдается тенденция снижения качества базового образования в среднем звене данных типов образовательных учреждений (при их наличии); территориальная отдаленность, малокомплектность школ значительно повышают уровень финансовых затрат, гарантирующих качественное и доступное образование; усугубляется ситуация неравенства стартовых условий для детей дошкольного возраста на момент зачисления в начальное звено образовательного учреждения ввиду отсутствия доступности дошкольного образования в сельской местности. Эти и другие тенденции автоматически снижают качество образования и определяют необходимость активизации деятельности по модернизации структуры и содержания образования в малокомплектных сельских школах, технологизации образовательного процесса /6/.

Основу проектирования управления малокомплектными школами как педагогическими системами составляет совокупность подходов системно-деятельностного, личностно-деятельностного, деятельностно-компетентностного, проблемно-ориентированного, аксиологического, синергетического, социокультурного, рефлексивного, технологического, ресурсного. Данные подходы в совокупности с принципами построения проектирования как ведущей функции управления - пропорциональности, динамичности, перспективности, ресурсоемкости, нормированности, реализуемости позволяют выделить тенденции, закономерности и принципы развития полисубъектного

управления процессами деятельности малокомплектных школ.

Современная малокомплектная школа ждет компетентного специалиста, не только отличающегося критическим мышлением, мобильностью, конструктивностью, творческим отношением к делу, стремлением к постоянному и непрерывному обновлению знаний, но и положительно мотивированного на успешную профессионально-педагогическую деятельность в контексте модернизации социокультурного пространства.

Повышение эффективности деятельности малокомплектных школ возможно на основе методологии системного подхода. Система рассматривается как «организованный комплекс средств достижения общей цели» /7/. Направленность образования на целостное развитие ключевых компетенций личности определила возникновение так называемого компетентностного подхода к его организации, который признан как методологией современной системы образования, так и основой инновационных образовательных технологий,

Войтеховская М. П. и Дозморова Е. В. при разработке комплексной модели подготовки учителя для малокомплектной школы выделяют следующие направления: повышение, углубление, расширение предметного знания будущего педагога (учитель широкого профиля), углубление знаний по интегрированным курсам психологии и педагогики (специальная педагогика, коррекционная педагогика, олигофренопедагогика и т. д.), углубленная подготовка в области воспитательной и социальной работы. Все эти модели не акцентируют внимание на специализированной профессиональной психолого-педагогической подготовке учителя для малокомплектной школы /8/.

В работе Пятибратовой И.И. самообразовательная функция учителя малокомплектной начальной школы рассматривается как система, состоящая из нематериального, личностного и материального элементов, соответствующих структуре социокультурной среды, обогащается средообразующим компонентом. Как подчеркивает ученый, «пауперизация социокультурной сферы села вызывает необходимость формирования у будущего учителя функции средообразования, овладение кото-

рой позволит учителю малокомплектной начальной школы преобразовать среду в соответствии с уровнем своего развития, что по принципу обратной связи стимулирует творческую активность учителя, потребность в профессиональном самообразовании /9/.

Главными направлениями исследования проблем малокомплектных школ являются:

- прогнозирование целей и результатов развития малокомплектных школ в республике;
- система профессиональной подготовки педагогических работников малокомплектных школ с учетом особенностей регионов;
- внедрение информационных технологий обучения в малокомплектных школах;
- повышение качества преподавания и обучения в малокомплектных школах с учетом реализации принципов политики государства (обеспечение единого образовательного пространства на территории Республики Казахстан, единства культурного и образовательного пространства; поддержка и развитие образования на уровне современных технологий и стандартов, применяемых передовыми странами на уровне международных стандартов);
- повышение и переподготовка педагогических работников малокомплектных школ в рамках реализации государственной политики в области образования;
- модернизация инфраструктуры малокомплектных школ в республике;
- разработка электронного обучения для малокомплектных школ;
- диагностирование качества образовательных результатов в малокомплектных школах;
- мониторинг технологии совершенствования образовательного процесса в малокомплектных школах.

Таким образом, реализация деятельностно-компетентного подхода способствует комплексному решению задач малокомплектных школ в условиях модернизации системы образования в Казахстане, так как компетентный подход является одной из мировых

тенденций при построении содержания образования, а результатом его усвоения является система развитых ключевых компетенций обучающихся. Содержание образования в русле компетентного подхода может рассматриваться как социально-культурный опыт человечества в процессе перехода в собственный опыт личности. Этот процесс осуществляется в специально организованной образовательной среде - многомерном психолого-педагогическом, социальном пространстве малокомплектной школы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Назарбаев Н.А. Построим будущее вместе. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана. - Астана, 2011.
2. Караев Ж.А., Шахгулари В.В., Иманбаева С.Т. Основы школоведения. Алматы: КазГосЖенПИ, 2004. - 276 с.
3. Гурьянова М. П. Типология сельских общеобразовательных учреждений России. М.: АСОПиР, 2001. - 92 с.
4. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2 т. Т.1-М.: НИИ школьных технологий, 2006. - 816 с.
5. Червонный М. А. Проблемы малокомплектной школы в современной образовательной ситуации (примеры разных стран). - Вестник ТГПУ. 2009. Выпуск 5 (83).
6. Обухов В.В., Никульшин С.М. Задачи модернизации образования в сельских малокомплектных общеобразовательных учреждениях // Вестник ТГПУ. 2010. Выпуск 11 (101). - С. 5-8.
7. Клиланд Д. Системный анализ и целевое управление. Пер с англ. -М., 1974.
8. Пятибратова И.И. Развитие самообразования как средство подготовки учителей малокомплектной начальной школы. Автореф. дисс. на соискание уч. ст. канд.пед.наук. -Воронеж., 2004.
9. Войтеховская М. П., Дозморова Е. В. Исторические и социокультурные аспекты развития малокомплектных школ // Вестник ТГПУ. 2010. Выпуск 11 - С.39-42.

А. С. ПЛОХОТНЮК

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

В данной статье автор рассматривает теоретические аспекты формирования ценностных ориентаций личности, их структуру и анализирует пути овладения людьми истинными ценностями жизни и культуры, дает определение понятию ценностные ориентации личности как относительно устойчивой системе установок, обусловленной определенными ценностями.

Мақалада автор тұлғаның құндылықтар бағдарлауының қалыптасуының теоретикалық аспектілерін, оның құрылымын қарастырады және өмір мен мәдениеттің шынайы құндылықтарын игерудің жолдарын талдайды.

Annotation

In this article the author looks at the theoretical aspects of forming the value of understanding of a person and his nature. The author also examines ways of mastering the true values of human life and culture. He provides a definition of the concept of value orientations of the individual as a relatively stable system of units, caused by certain values. It is expressed in the realization of the phenomena of life and culture, readiness for the election of assessment and motivation of a certain relation to them man.

Ключевые слова: личность, ценности, ценностные ориентации.

На современном этапе социокультурного развития проблема ценностных ориентаций личности и ее формирования является очень важной и актуальной. Проходит оно достаточно сложно, ведь индивид усваивает в процессе различных видов деятельности многовековой опыт человечества, в то же время привносит в школу и ценности своей субкультуры, культурного менталитета своего ближайшего окружения. Именно несовместимость ценностей различных субкультур, а иногда и контркультуры порождает конфликтность, нестабильность взглядов, идеалов, ценностных ориентаций.

Национальная доктрина развития образования Украины ориентирована на личность как высшую ценность бытия, создание условий для ее творческой самореализации. В связи с этим проблема ценностных ориентаций личности приобретает особое значение, возрастает потребность в формировании личности будущего педагога с высоким ценностным сознанием.

Анализ научной литературы по проблемам ценностей и ценностных ориентаций дает

определенное представление о современном уровне разработки проблемы в целом и ее аспектов. Философы (В. Василенко, А. Здравомыслов, Л. Столович, В. Тугаринов, Н. Чавчавадзе и др.) рассмотрели типологию и содержание ценностей, а также их значение как важных факторов функционирования общества. В психологии проблема ценностей рассматривается в контексте разработки других понятий, в частности А. Асмолов, Ш. Надирашвили, Д. Узнадзе, Ш. Чхартишвили связывают сформированную систему ценностей с наличием психологической установки, К. Волков, В. Мясисhev, Л. Фридман – с психологическим отношением, Л. Божович, Т. Конникова – с направленностью личности. А. Бодалев, Л. Выготский, В. Крутецкий, В. Леви, А. Леонтьев, Б.Теплов, С. Рубинштейн и др. изучали принципы регуляции и саморегуляции закономерностей взаимосвязей развития психики, эстетического сознания и деятельности субъекта.

Роль и влияние ценностей и ценностных ориентаций на становление личности рассмотрены в работах Е. Барбиной, И.Беха, А. Богуш, М. Боришевского, В. Бутенко, Т. Бут-

ковской, Л. Крицкой, Л. Ломако, Л. Савченко, В. Струманского, Р. Скульского, И. Тараненко, Л. Хомич и др.

Педагогический подход к ценностям представленный исследованиями О. Бондаревской, Г. Ващенко, О. Вишневского, П. Игнатенко, Б. Лихачова. В работах В. Анненкова, И. Зязюна, В. Дряпики, Л. Коваль, С. Комаровой, И. Нужной, В. Мухиной проблема ценностных ориентаций рассматривается как результат приобщения личности воспитуемого к общественно значимым ценностям. Исторический аспект развития ценностей в образовании рассматривался в трудах Н. Ткачевой. Но, несмотря на интерес ученых к этой проблеме еще многие ее аспекты остались нерешенными.

Цель нашей статьи – на основе анализа научной литературы уточнить понятие «ценностные ориентации» личности.

Понятие «ценность» широко используется в философии, социологии и других науках для указания общечеловеческого, социального и культурного значения определенных явлений действительности, объектов человеческого восприятия и деятельности. Следует отметить, что определенные ценностные представления существовали еще в древних цивилизациях, эпохах античности и средневековья. Первые попытки осмыслить ценности сделали Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий, в которых важнейшей частью философии была этика. Но именно аксиологическое представление о мире возникло несколько позже, когда рядом с объективной реальностью окружающей действительности, право на существование получило и ценностное ее восприятие /1, с. 152 – 154/.

Большой вклад в разработку учения о ценностях сделал И. Кант. Разрабатывая регулятивные принципы «практического разума», он создал специфическую отрасль философского познания – теорию ценностей /2/.

Однако, непосредственное становление аксиологии связано с Германом Лотце. В своей универсальной работе «Энциклопедия философии» он утверждал, что истоки ценности следует искать не в действительности, а в человеческом сознании. Ученый впервые использовал понятие «ценность» для раскрытия духовного бытия человека.

Дальнейшее развитие аксиология получила в работах В. Виндельбанда, Г. Риккерта и др., которые трактовали ценности как идеальное существование нормы /3/.

В дальнейшем развитие теории ценностей определялось различными, даже противоречивыми подходами исследователей: осознание ценности как продукта сознания или же объективным феноменом (Дж. Дьюи, А. Мейнонг, Р. Перри, М. Шеллер и др.) /4, с. 206 – 213/.

Комплекс ценностей можно охарактеризовать как определенное количество особо значимых для человека содержательных элементов. Для того чтобы то или другое явление действительности стало ценностью, оно должно иметь определенные качества, которые могут быть полезными для человека. В этом понимании ценность – объективна. Она объективна и в том понимании, что сам отбор и использование нужных качеств определяется интересами и потребностями людей. Ценность является значением предмета для человека, потому что без отношения к нему категория ценности не имеет смысла. В этом понимании ценность – субъективна /5, с. 69 – 75/.

Единство субъективного и объективного в ценностном аспекте проявляется в градации самих ценностей. Ценность определяется интенсивностью тех объективно присущих ей качеств, которые имеют большое значение для человека. Если все ценности расположить соответственно степени их значимости для человеческого бытия, то можем получить классификацию в виде иерархии ценностей, которая подчинена принципу субординации, в которой каждая из них относительно находящейся выше является средством или условием.

Дальнейшее развитие проблема ценностей получила в работах В. Тугаринова. Обоснованная им теоретическая концепция приобрела большое значение как для философского, социологического, так и психолого-педагогического аспектов теории ценностей. Ценность является «сущностью тех явлений природы и общества, которые выступают благом жизни и культуры людей определенного сообщества или класса» /6, с. 3/. В. Тугаринов подчеркивал, что «ценность отображает реальное и желаемое явление (факт или идеал), а

оценка – отношение к этому явлению» /6, с. 5/. Ученый доказал, что теория ценностей – одна «из наиболее актуальных проблем отечественной (советской) философии» /7, с. 51 – 52/.

Доказано (Ю. Боров, В. Ванслов, Н. Дмитриева, М. Каган, В. Корниенко, Н. Савченко, О. Семашко, Л. Столович, Г. Поспелов и др.), что эстетическую ценность объекты действительности получают в процессе общественно-исторической практики как результат пересечения различных значений, которые возникают в процессе конкретного взаимодействия субъекта и объекта. Приобретая статус эстетической ценности, предметы, явления в свою очередь совершают качественно новое влияние на человека, поскольку эстетическая значимость – явление особое. Сила этого влияния зависит от того, какое место занимают эстетические ценности в иерархии ценностей личности, ее ценностной ориентации. Здесь регулятивный потенциал эстетической ценности более сильный, если более высокое ее место в этой иерархии. Границы функционирования эстетической ценности также достаточно специфические и имеют тенденцию к постоянному изменению. Если другие ценности влияют на сознание личности более-менее непосредственно, то эстетические определяют в основном «качественный» уровень деятельности человека, уровень его эстетического сознания и духовной культуры в целом.

В рамках решения данной проблемы будем придерживаться общей концепции ценностей как отношения объективных свойств явления или предмета к потребностям, интересам, идеалам и вкусам человека. Соответственно – эстетическая ценность – это отношение эстетических свойств явления или предмета к потребностям, интересам, идеалам и вкусам личности.

С детства человек приобщается к различным ценностям, осознает для себя их сущность. Далее, в процессе обучения, накапливания жизненного опыта индивид вырабатывает в себе способность самостоятельно выбирать важную ценность, т.е. ту, которая в данный момент кажется ему наиболее значимой.

В сознании каждого человека личностные ценности отображаются в форме ценностных ориентаций, которые являются наиболее важными элементами внутренней структуры

личности, закреплены жизненным опытом индивида, всей совокупностью его переживаний и ограничивающие значимое, существенное для человека от несущественного /8, с. 732/. Другими словами, в ценностных ориентациях фиксируется «существенное, наиболее важное для человека» /9, с. 181 – 182/.

Ученые-социологи (В. Водзинская, Ю. Сурмин, И. Левыкин, В. Ольшанский, Э. Соколов, И. Смолянинов, В. Ядов и др.) определили прогрессивные направления аксиологии, которые дают возможность не только очертить место и роль ценностных ориентаций как самостоятельного феномена, но и позволяют решать достаточно широкий круг вопросов, связанных с изучением различных видов социокультурной деятельности человека.

В психологии и педагогике категория «ценностные ориентации» начала активно использоваться в исследованиях В. Анненкова, З. Васильевой, С. Гончаренко, В. Дряпики, И. Зязюна, М. Казакиной, Л. Коваль, С. Комарова, И. Нужной, У. Суны, О. Сухомлинской и других ученых. Психолого-педагогический аспект изучения этого феномена основывается на философском и социально-психологическом понимании ценностных ориентаций и рассматривается как результат приобщения воспитанника к общественной практике.

Психолого-педагогический аспект решения этой проблемы дает возможность определить несколько важных параметров, которые характеризуют сущность ценностных ориентаций: 1) являются взаимосвязью элементов психологической направленности личности, ее интересов, потребностей, способностей, вкусовых установок; 2) проявляются как отображение определенного вида ценностно-ориентационной деятельности, которая обусловлена уровнем развития отношений и предпочтений человека в широкой сфере духовной и материальной культуры. Ценностные ориентации – это относительно устойчивая система направленности интересов и потребностей личности, ориентирована на определенный аспект ценностей. От того, насколько активно будет усвоена личностью система ценностей, и насколько эта система будет отвечать общепринятым ценностям, зависит как уровень развития индивидуальных

ориентиров каждого человека, так и степень ее адекватного отношения к общечеловеческим ценностям.

Но, как отмечает психолог В. Мухина, «только знание системы ценностей, еще не достаточно для того, чтобы каждый человек формировал свои ценностные ориентиры. Здесь невозможно достигнуть результата только вербальными методами. Это требует основательной перестройки всех практических форм жизнедеятельности и отношений человека» /10, с. 57/.

Ценностные ориентации – это высший уровень пирамиды готовности. В отличие от психологических установок касательно отдельных социальных объектов или ситуаций, ценностные ориентации в структурном плане отличаются согласованным единством и могут быть приравнены к способу жизни /11, с. 11 – 20/.

Среди всей иерархии ценностей выделяют те, которые являются общечеловеческими, те которые свойственны максимальному количеству людей: свобода, доброта, любовь и др..

Ценностные ориентации формируются в процессе овладения человеком определенного социального опыта и выявляются в его целях, убеждениях, интересах, т.е. в процессе воспитания, социализации. Они определяют не только мотивацию индивидуального поведения, а также в совокупности составляют общую культуру, мировоззрение человека как личности /5, с. 73/.

Серьезной проблемой остаются вопросы структуры ценностных ориентаций. Мы придерживаемся взглядов В. Анненкова, В. Дряпики, И. Нужной, В. Мухиной, Н. Савченко, С. Шандрук на эту проблему, которые предлагают рассматривать ценностные ориентации, состоящие из следующих компонентов: «потребность, идеалы, установки, интересы и вкусы», и предлагаем структурную модель ценностных ориентаций рассматривать в виде взаимодействия таких парных компонентов: «интересы и потребность – акт восприятия и оценка – художественный вкус и избирательная деятельность» /5; 10; 11/.

Таким образом, теоретический анализ проблемы ценностных ориентаций личности дает возможность определить это понятие как относительно устойчивая система установок, обусловленная определенными ценностями.

Она выражается в осознании явлений жизни и культуры, готовности к избирательной оценочной деятельности и мотивации определенного отношения к ним человека.

Педагогический аспект формирования ценностных ориентаций личности заключается в том, что под влиянием целенаправленного учебно-воспитательного процесса настоящие ценности должны выступать в качестве переживания и осознания их как интересов, потребностей, вкусовых установок и избирательной деятельности личности. Они должны стимулировать человека к восприятию, оценке, овладению и реализации ценностей во всех сферах его жизнедеятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Діденко В.Ф. Філософія: проблеми, категорії, теорії / Діденко В.Ф. – К. : Педагогіка, 1996. – 190 с.
2. Капт І. Сочинения : в 6 т. / [ред. В.Ф. Асмус и др.,] – М. : Мысль, 1965. – Т. 5. – 1965. – 564 с.
3. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / Риккерт Г. – СПб., 1911. – 321 с.
4. Лосев І.В. Історія і теорія світової культури. Європейський контекст / Лосев І.В. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.
5. Головатый Н. Ф. Социология молодежи: курс лекций / Головатый Н.Ф. – К.: МАУП, 1999. – 224 с.
6. Тугаринов В.П. О ценностях жизни и культуры / Тугаринов В.П. – Л. : ЛГУ, 1960. – 180 с.
7. Тугаринов В.П. Теория ценностей в марксизме / Тугаринов В.П. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1968. – 124 с.
8. Философский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энцикл., 1983. – 840 с.
9. Социальное управление : Словарь / под. ред. В.И. Добренкова, И. М. Слепенкова. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 208 с.
10. Мухина В.С. К проблеме социального развития ребенка / В.С. Мухина // Психол. журн. : т. 1. – 1980. – № 5. – С. 57.
11. Куевда В. Основи соціалізації у виховному процесі школи / В. Куевда // Професійна підготовка студентів педагогічних інститутів до виховної діяльності. [заред. А. Й. Капської]. – К. : Віпол, 1996. – С. 11 – 20.

С.Т. ИМАНБАЕВА, В.В. ШАХГУЛАРИ

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются понятия, основные формы и тенденции интернационализации высшего образования.

Мақалада қазіргі таңда жоғары оқу орындарындағы білім беру халықаралық деңгейде іске асу мәселелері қарастырылады.

Annotation

In this article it is considered about the concepts, the basic forms and tendencies of internationalization of higher education.

Ключевые слова: высшее образование, тенденции, интернационализация, диверсификация.

Важнейшей тенденцией последних десятилетий являются мощные интеграционные процессы, захватывающие все сферы общественной жизни, в том числе и высшую школу. Высшее образование и наука становятся глобальным фактором общественного развития, выдвигаются в число наиболее важных национальных и общемировых приоритетов, выступают в качестве важнейших компонентов культурного, социального и экономически устойчивого развития людей, сообществ, наций.

Правительства многих стран всё в большей степени оценивают высшее образование как фактор, играющий важную роль в достижении их далеко идущих политических и экономических целей.

Становится все более очевидным, что национальные системы высшего образования не могут развиваться вне глобальных процессов и тенденций, вне запросов мирового рынка труда. Решая вопросы реформирования и развития высших школ отдельных стран, уже нельзя исходить из критериев национального уровня. По мнению многих ученых и политиков, в XXI веке высшая школа ни одной страны не сможет готовить специалистов, отвечающих требованиям постиндустриального информационного общества и обеспечивать устойчивое развитие.

Значительный вклад в разработку теоретических подходов к определению сущности, места и роли процессов образования в обществе внесли такие зарубежные исследователи как Г. Беккер, Й. Бэн-Порат, П. Друкер, Дж. Кендрик, Б. Кикер, Р.Д. Ламберт, Л. фон Мизес, Дж. Минцер, Дж. Найт, Дж. Псахаропулос, П. Ромер, Л. Туроу, Т. Шульц, и др.

Проблемам связи образования и экономического роста, его воздействию на развитие постиндустриального общества, глобализации образования посвящены работы Д. Белла, Д. Бинде, М. Кастельса, Ф.Г. Кумбса, П.Н. Кэмпбелла, Ф. Махлупа, Т. Сакамото, Н. Смелзера, П. Скотта, О. Тоффлера, Ф. Фукуямы, Дж. Ходжсона и др.

В российской литературе вопросы развития образовательного пространства и его структурных компонентов разрабатываются в трудах М.Н. Беруловой, В. Взятыхшева, А.Ю. Вифлеемского, Б.С. Гершунского, С.А. Дятлова, Л.Г. Ефремова, А.В. Завгородней, В.С. Леднева, Е. Мельниковой, Л.Г. Можяевой, Н.Н. Моисеева, Л.И. Романковой, Е.И. Рыбнова, А.И. Субетто, А.Н. Тихонова, В.В. Чекмарева, Л.А. Шипилиной и др.

Наиболее яркие представители, занимающиеся проблемами интернационализации образования в казахстанской историографии являются Исаева З. А., Рахимбек Х.М., Черденченко В.С. и др.

Надежды, возлагаемые на высшее образование, требуют от него адекватных ответов, которые заключаются в усилении международного компонента в организации подготовки компетентного специалиста, предполагают интернационализацию высшего образования и науки.

Высшее образование все более становится массовым. В разных странах уровень поступления выпускников школ в высшие учебные заведения составил в среднем почти 60 процентов, а в Северной Америке - 84 процента. Идет стремительный количественный рост студентов вузов. Если в 1960 г. число студентов в мире по данным ЮНЕСКО составляло 13 млн., то в 1997 г. оно возросло почти в 7 раз и составило 88,2 млн. /1/.

Из года в год растет число студентов, исследователей и преподавателей, которые обучаются, работают, живут и общаются в интернациональной среде. По данным статистики, число студентов, получающих высшее образование за пределами своей страны с 920 тыс. человек в 1980г. выросло до 1 млн. 550 тыс. человек в 1996 г. /1/.

В сфере образования основным фактором, стимулирующим изменения, является стремительно возрастающий поток информации. Этот рост происходит такими темпами, что прежние методы и сама система образования уже не может с ним справиться. Простое увеличение объема осваиваемых знаний приводит к чрезмерному увеличению учебной нагрузки, неблагоприятно сказывается на здоровье учащихся, но при этом не дает желаемых результатов. При таких темпах изменений обновление знаний происходит настолько быстро, что к моменту окончания обучения в вузе полученные студентами знания успевают устареть. Возникла необходимость постоянного обновления профессиональных знаний - т.е. непрерывного, «пожизненного» обучения.

Эти изменения, характерные для самого процесса образования, происходят на фоне более широких процессов изменений, охватывающих экономику отдельных стран, регионов и мира в целом. Студенты получают высшее образование в зарубежных странах, а применяют полученные знания, работая в международных компаниях по всему миру.

Европейский Союз разработал специальные стипендии и программы, стимулирующие студентов ехать учиться за пределы своей страны. В ведущих вузах Великобритании, США, Канады до 80% студентов составляют иностранные граждане /2/.

Современные информационные технологии, бурное развитие дистанционного обучения сделали национальные границы абсолютно прозрачными для образовательных услуг. Сформировался единый мировой образовательный рынок, где вузы самых разных стран предлагают свои продукты и услуги всем студентам сразу, не ограничивая себя национальными границами. Знаменитые рейтинги Financial Times лучших бизнес школ теперь включают не только вузы США, но и Канады, Испании, Франции, Великобритании. Работодатели во многих странах Европы все больше внимания при приеме на работу выпускников вузов обращают внимание на опыт учебы, жизни и работы за рубежом, поскольку это свидетельствует об адаптивных возможностях кандидатов, широте кругозора, навыках общения с представителями разных культур.

В докладе ЮНЕСКО «Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры» (1998 г.) отмечалось, что «в сфере высшего образования наблюдается теснейшее сближение, если не общность проблем, тенденций, задач и целей, заставляющее забывать о национальных и региональных различиях и специфике» /3/.

В Декларации Всемирной конференции «Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры» подчеркивается, что решение важнейшей задачи - повышение качества в сфере высшего образования - требует, «чтобы высшее образование имело международное измерение: обмен знаниями, создание интерактивных сетей, мобильность преподавателей и учащихся, международные научно-исследовательские проекты, наряду с учётом национальных культурных ценностей и условий» /4/.

В Плане приоритетных действий в области высшего образования, утверждённом на Всемирной конференции, следует выделить:

- осуществление подготовки высококвалифицированных специалистов и ответственных граждан;

- усиление роли высшего образования в формировании демократического общества, отстаивание ценностей культуры мира и взаимопонимания, сохранения национальной самобытности культур, в охране окружающей среды;

- широкое использование дистанционного образования, новых коммуникационных и информационных технологий;

- укрепление сотрудничества с миром труда;

- увеличение государственной поддержки высшей школы и науки;

- привлечение студентов к активному участию в учебном процессе и обновлении высшей школы /4/.

Очевидным является то, что одной из ведущих тенденций нашего времени, стремительно набирающей силу, является интернационализация высшего образования. Высшее образование традиционно развивалось в мире как открытая интернациональная система. В последнее время процессы интернационализации, интеграции приобретают всё более реальный характер.

Что же представляет собой интернационализация образования? Существуют различные подходы к определению интернационализации образования.

В качестве одного из принятых определений интернационализации можно считать определение Дж. Найта «процесс внедрения международного аспекта в исследовательскую, образовательную и обслуживающую функции высшего образования. Особенностью данного определения является то, что автор отмечает неразрывную взаимосвязь всех функций высшего образования в процессе интернационализации и комплексное влияние интернационализации на эти функции» /5/.

Толковый словарь обществоведческих терминов Н.Е. Яценко дает следующие определение интернационализации образования: интернационализация образования - это формирование рациональной системы образования, приемлемой для многих стран мира /6/.

Под интернационализацией в сфере высшего образования на национальном, секторальном и институциональном уровнях принято понимать процесс, при котором цели,

функции и организация предоставления образовательных услуг приобретают международное измерение /7/.

Понятие интернационализации в сфере высшего образования в международной практике традиционно включает в себя два аспекта: «внутреннюю» интернационализацию (*internationalization at home*) и «внешнюю» интернационализацию или образование за границей, межстрановое образование, трансграничное образование (*education abroad, across borders, cross-border education*). Интернационализация образования включает следующие формы международного сотрудничества: 1) индивидуальная мобильность: мобильность студентов или профессорско-преподавательского состава в образовательных целях; 2) мобильность образовательных программ и институциональная мобильность; формирование новых международных стандартов образовательных программ; 3) интеграция в учебные программы международного измерения и образовательных стандартов; 4) институциональное партнерство: создание стратегических образовательных альянсов /8/. К числу несомненных преимуществ интернационализации можно отнести увеличение доступности высшего образования, универсализацию знания, появление международных стандартов качества и повышение инновационности высшего образования, расширение и укрепление международного сотрудничества, активизацию академической и студенческой мобильности.

Интернационализация образования сопровождается усилением международной составляющей развития его отдельных элементов - национальных, региональных, образовательных систем. В процессе интернационализации происходит формирование новой международной образовательной среды, где в наиболее эффективных формах могли бы реализовываться национальные интересы действующих в ней участников.

Интернационализация образования - объективный и постоянно развивающийся процесс, существовавший в различных формах уже давно. Он связан не столько с педагогическими заимствованиями, сколько с общими параллельными процессами и общими социально-экономическими и культурными явле-

ниями, развивающимися в мире. К их числу можно отнести: постоянно возрастающие по объёму и всё более разносторонние по содержанию микрохозяйственные связи; новые совершенные технологии, современные глобальные проблемы человечества.

Необходимо отметить, что интернационализацию не следует понимать как универсализацию образования, т.е. как создание идентичных национальных образовательных систем. Скорее, процесс интернационализации способствует развитию национальных систем образования, стимулируя их к достижению одинаково высоких стандартов образования. Что же касается путей и средств достижения этих стандартов, то каждая страна самостоятельно определяет и выбирает их в соответствии со своими потребностями, особенностями культуры и образовательными традициями.

Хотелось бы отметить, что основные формы интернационализации образования и шире - университетской среды. Это:

- индивидуальная мобильность, т.е. мобильность студентов и профессорско-преподавательского состава в образовательных целях;

- мобильность образовательных программ и институциональная мобильность, т.е. формирование новых общепризнанных международных образовательных стандартов/парадигм;

- интеграция в мета-программы международного сотрудничества, будь то Болонский процесс или некие субрегиональные (ШОС, «Северное измерение», ЕврАзЭС, Таможенный союз и т.п.) форматы академической кооперации;

- институциональное партнерство - создание стратегических образовательных альянсов и консорциумов /8/.

Интернационализация образования выступает важным фактором модернизации экономики нашей страны. Зарубежные стажировки, программы двойного диплома и совместные модули позволяют не только повысить качество образования, но и должны служить важным источником привлечения новых технологий и знаний в экономику страны.

С различной интенсивностью процесс интернационализации охватил все ступени

образования и особенно активно развивается в высшей школе.

Инструментами интернационализации выступают обмен студентами, преподавателями и исследователями, признание дипломов и ученых степеней, общие стандарты образования и др. Важную роль в системном расширении международных научно-педагогических контактов казахстанских ВУЗов играет взаимодействие с международными, зарубежными региональными и национальными организациями, фондами и программами: ЮНЕСКО, Институтом «Открытое общество» (фонд Сороса), ТЕМПУС/ТАСИС, ДААД, Всемирным банком, АЙРЕКС, ИНТАС, КАРНЕГИ, Британским Советом и др.

Интернационализация высшего образования является важным аспектом для достижения намерений Казахстана стать более конкурентоспособной страной, которая заключается во внедрении международных аспектов во все направления обучения и исследовательской работы, как на уровне национальной политики, так и на уровне учебных заведений. Уже предприняты некоторые меры, заслуживающие одобрения, в том числе создание программы «Болашақ», принятие Болонского процесса и подготовка к принятию Лиссабонской конвенции по взаимному признанию дипломов и квалификаций в сфере высшего образования.

В соответствии с требованиями Болонского процесса Казахстан перешел к трехуровневой модели подготовки кадров: бакалавриат – магистратура – докторантура Ph.D. Более 40 вузов прошли сертификационный аудит систем менеджмента качества в европейских агентствах. Определен перечень приоритетных специальностей для подготовки кадров по докторским и магистерским программам с учетом кластерных инициатив.

Очевидно, что интернационализация образования служит важным фактором укрепления политических связей на межгосударственном уровне, созданию атмосферы доверия с нашими основными международными партнерами.

Интернационализация образования – это возможность создания принципиально иного уровня коммуникаций, который строится на совместных усилиях в освоении знаний, на

совместных, пусть и студенческих исследований, на узнавании друг друга в реальном деле.

Процессы интернационализации образования в настоящее время являются неотъемлемым фактором существования учебного заведения, меняющим и иногда определяющим структуру университета, его персонал, учебные и научные программы.

Однако существует и обратная сторона процесса интернационализации образования.

Расширение масштабов высшего образования ставит остро проблему качества обучения. Современное общество нуждается в высокообразованных и мобильных специалистах. И именно общество может и должно стимулировать качественное высшее образование, воздействуя на рынок труда молодых специалистов.

Остро стоит проблема финансирования растущих масштабов высшего образования. Рост числа студентов вынуждает многие учебные заведения сокращать затраты на модернизацию инфраструктуры, библиотечные фонды, международное сотрудничество, педагогические кадры /9/.

Диверсификация высшего образования породила проблему его адекватности современным требованиям и качественных различий в разных типах учебных заведений.

Интернационализация высшего образования, отвечающая растущей потребности в межкультурном взаимопонимании, вызванная глобальным характером современных средств коммуникации, потребительских рынков и т.д. является, безусловно, благоприятной тенденцией. Однако, мобильность студентов и преподавателей в условиях сильных различий экономического развития разных стран приводит к такой негативной тенденции, как «утечка умов». Утрата квалифицированных человеческих ресурсов развивающимися странами и странами переходного периода вызвана не исключительно академической мобильностью, но и активизацией международной миграции, и тем, что развитые страны целенаправленно строят свою миграционную политику, предоставляют более выгодные условия.

Интеграция высшего образования в мировую систему - это объективный процесс,

который не должен слепо развиваться. Мировая общественность может и должна видеть и анализировать его положительные и отрицательные стороны, принимать важные управленческие решения по его координации и коррекции. Важную роль в процессе развития международной интеграции высшего образования играют международное сотрудничество и такие международные организации, как ЮНЕСКО.

Таким образом, интернационализация - это объективный процесс устойчивого взаимодействия и взаимовлияния национальных систем высшего образования, на основе общих целей и принципов, отвечающий потребностям мирового сообщества и отражающий прогрессивные тенденции нового столетия.

Ответить на глобальные вызовы XXI века высшая школа может только согласованными совместными действиями.

ЛИТЕРАТУРА

1. World education report, 2000. Paris. - Paris, 2000 - P. 116.
2. Сагинова О.В. Интернационализация высшего образования как фактор конкурентоспособности, Вестник РЭА, №1, 2004. С. 32-34.
3. Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры / СГУ. - М., 1999. - 36 с.
4. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры. - Париж, 1998.
5. Альтбах Ф.Г., Дж. Найт. Интернационализация высшего образования: движущие силы // Экономика образования №4, 2008. - С. 56.
6. Яценко Н.Е. Толковый словарь обществоведческих терминов. - М., 1999.
7. Knight J. Updating the Definition of Internationalization// International Higher Education. The Boston College Center for International Higher Education № 33, 2003.
8. Интернационализация высшего образования в странах ОЭСР. - Центр ОЭСР - ВШЭ, 2005.
9. Торкунов А. «Об интернационализации высшего образования». - Москва, 2009.

А. К. ЖАЛМУХАМЕДОВА

РЕСУРСНЫЙ ЦЕНТР ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ДЕТЕЙ С КОХЛЕАРНЫМИ ИМПЛАНТАМИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Аннотация

Во второй статье из серии «Кохлеарная имплантация. Проблемы и перспективы развития» рассмотрена система и дана характеристика структуры психолого-педагогического сопровождения детей с кохлеарными имплантатами.

«Кохлеарлы имплантация. Проблемалары және даму болашағы» сериясының екінші мақаласында кохлеарлы имплантациясы бар балаларды жалпы білім беру процесіне – психологиялық-педагогикалық қолдау ресурстық орталығына - тарту жүйесі жаңа құрылымының сипаты ұсынылады.

Annotation

The second article in a series of “Cochlear Implantation. Problems and Prospects of Development” provides a description of the new structure of the inclusion of children with cochlear implants in educational activities - Resource Center psycho-pedagogical support.

Ключевые слова: дети с ограниченными возможностями, ресурсный центр, психолого-педагогическое сопровождение, кохлеарная имплантация, кохлеарный имплант, слухоречевая реабилитация, образовательно-реабилитационная среда.

Если рассматривать интеграцию детей с нарушениями слуха после кохлеарной имплантации как возможность обучения в среде слышащих, а также «... полное и эффективное вовлечение и включение в общество», то основным условием ее реализации в государственном масштабе должны стать поддержка и сопровождение этого процесса соответствующими мерами нормативно-правового, финансово-экономического и организационного регулирования, методологического и методического обеспечения, а также создания условий для получения детьми данной категории качественного образования» /1/.

Приоритетным в данном перечне стратегических направлений развития инклюзивного образования в РК является создание Службы социального, медицинского и психолого-педагогического сопровождения детей в процессе обучения в общеобразовательных организациях. Создание подобных служб в настоящее время отвечает одному из основных положений Государственной Программы развития образования в РК на 2011–2020 годы, которое предполагает «обеспечение *равного доступа* всех участников образовательного процесса к лучшим образовательным ресурсам и тех-

нологиям». Кроме того, согласно Программе индикатором реализации обеспечения детей с ограниченными возможностями качественным образованием будет служить следующий ориентир: доля школ, создавших *условия для инклюзивного образования*, к 2020 году будет составлять 70% от общего количества. Таким образом, Программа развития образования в РК на ближайшие 10 лет, утвержденная Президентом страны, позволяет нам беспрепятственно проектировать и создавать новый структурный компонент системы специального образования – интегрированное обучение детей с ограниченными возможностями (инклюзивное образование).

В статье рассмотрены основные положения, которые в будущем должны войти в модель Службы психолого-педагогического сопровождения детей с кохлеарными имплантами (КИ), обучающихся в общеобразовательных организациях. Система, по нашему мнению, должна состоять из 4-х компонентов (Рисунок 1).

1. Ресурсный центр психолого-педагогического сопровождения детей с КИ, обучающихся в общеобразовательных организациях (детских садах и школах).

2. Детские сады и школы общего типа, предоставляющие детям с КИ 2 формы обучения: совместное со слышащими (полная интеграция) и специальные группы/классы (частичная интеграция).

3. Специальные (коррекционные) детские сады и школы для детей с нарушениями речи и слуха, в которых обучаются дети с КИ.

4. Специальные организации образования (реабилитационные центры, кабинеты психолого-педагогической коррекции, логопедические пункты), в которых дети с КИ получают коррекционно-развивающую помощь.

Мы предлагаем рассматривать Ресурсный центр как один из видов специальных органи-

заций образования, оказывающих комплексную социальную и медико-педагогическую помощь детям с нарушениями слуха (кандидатов на кохлеарную имплантацию и имплантированных) с образовательным приоритетом. В качестве ресурсной базы Центра рассматриваются: материально-техническое обеспечение; аппаратно-программное и информационно-коммуникационное обеспечение; документный фонд (информационно-образовательные ресурсы, банки и базы данных, периодические издания, учебники, учебные пособия, программно-методические материалы, медиафонды, учебная техника и наглядные пособия, web-ресурсы); кадровые ресурсы.

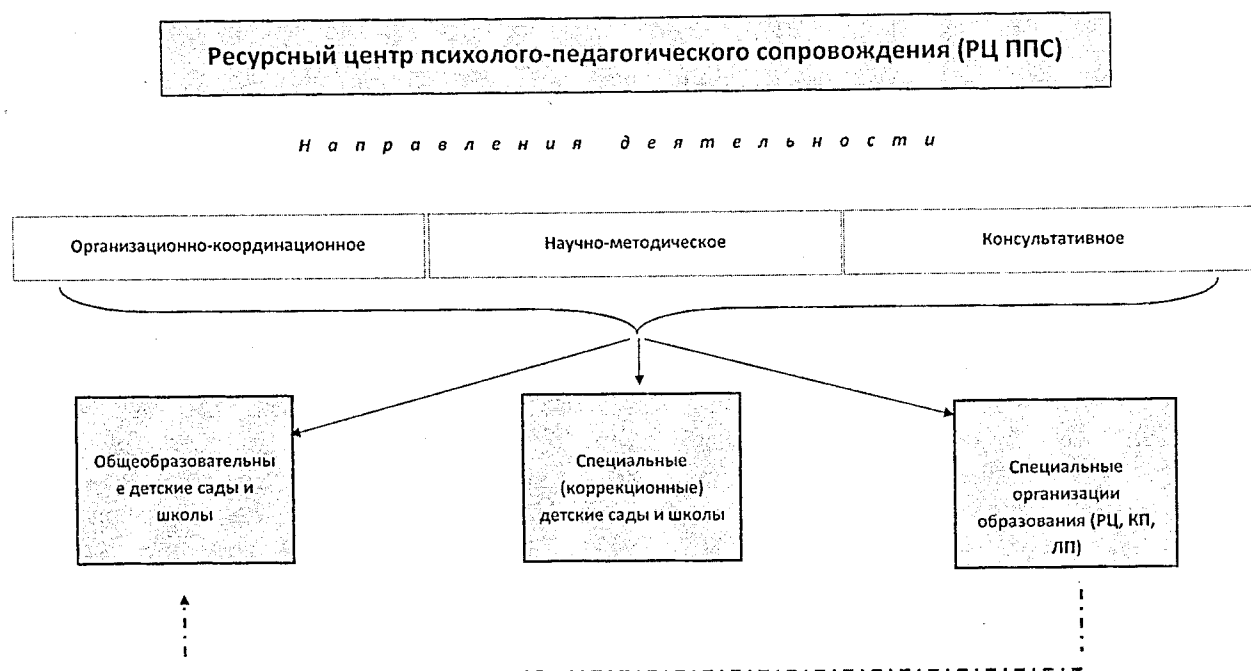

Рисунок 1 – Система психолого-педагогического сопровождения детей с КИ, обучающихся в общеобразовательных организациях

Целью деятельности Ресурсного центра станет научное, информационное и организационно-методическое обеспечение процесса сопровождения детей с КИ, обучающихся в общеобразовательных организациях в целях обеспечения качественного образования.

Основные задачи деятельности Центра:

1. Научно-методическое сопровождение интегрированного (инклюзивного) образования детей с КИ;

2. Систематизация и транслирование опыта интегрированного (инклюзивного) обучения детей с КИ, создание сообщества инклюзивных образовательных организаций населенного пункта, в котором организован ресурсный центр;

3. Разработка и реализация программ повышения квалификации специалистов, работающих с детьми с КИ в различных образовательных организациях;

4. Аккумуляция передового опыта и эффективных технологий в области интегрированного (инклюзивного) образования;

5. Разработка и реализация программ формирования позитивного представления общества о потребностях и правах детей с КИ и их семей.

Деятельность Центра будет осуществляться на следующих принципах:

1) *принцип равенства возможностей*, обеспечивающий уважение развивающихся способностей детей с нарушениями слуха, их право сохранять свою индивидуальность, право на качественное образование и включение в социум;

2) *принцип социального партнёрства*, обеспечивающий укрепление преемственности и сотрудничества, обмен опытом, наличие единой стратегии развития всех направлений системы социальной и медико-педагогической коррекционной поддержки и интеграции детей с ограниченными возможностями, их семей, общественности;

3) *семейноцентрированный принцип*, обеспечивающий включение родителей в интегративные процессы как равноправных партне-

ров и участников его планирования, реализации и оценки эффективности.

Содержание деятельности Ресурсного центра будет состоять из следующих направлений.

I. Организационно-координационное направление деятельности Центра:

1. Координация и контроль деятельности организаций, в которых обучаются и получают коррекционно-развивающую, социальную и медицинскую помощь дети с КИ (совместно с Департаментом образования и родителями детей с КИ);

2. Разработка и реализация региональных программ психолого-педагогического сопровождения детей с КИ в организациях образования;

3. Организация партнерских связей со структурами и учреждениями, заинтересованными в улучшении качества услуг, предоставляемых детям с КИ: родительские ассоциации, научно-исследовательские организации, ВУЗы, медицинские учреждения, органы управления и исполнительной власти, специальные и общеобразовательные организации, СМИ и пр. (Рисунок 2);

Рисунок 2 – Взаимодействие Ресурсного центра с партнерскими организациями

4. Организация и проведение мероприятий по оценке качества оказания образовательных услуг детям с КИ в общеобразовательных садах и школах (совместно с Департаментом образования и родителями детей с КИ);

5. Организация и проведение работы по повышению квалификации специалистов;

6. Сбор данных для проведения статистических наблюдений о процессе реализации государственной программы кохлеарной имплантации; создание и ведение информационной базы данных о всех ее участниках:

- детей, кандидатах на кохлеарную имплантацию и детей с КИ;
- потребностях детей с КИ и их семей в социальных, медицинских и образовательных услугах и их удовлетворении;
- материально-техническом и методическом обеспечении системы психолого-педагогического сопровождения;
- профессиональной подготовке специалистов.

II. Научно-методическое направление деятельности Центра состоит из следующих компонентов:

1. Научные исследования в области слухоречевой реабилитации и психолого-педагогического сопровождения детей с КИ.

2. Методическое обеспечение систем психолого-педагогического сопровождения и обучения детей с КИ.

3. Разработка и создание условий для организации интегрированного (инклюзивного) образования детей с КИ.

4. Разработка и апробация эффективных технологий психолого-педагогического и социально-юридического сопровождения интегрированного (инклюзивного) образования.

5. Информирование общественности о деятельности, целях и задачах системы интегрированного (инклюзивного) образования детей с ограниченными возможностями.

6. Организация семинаров, конференций, мастер-классов, выставок для специалистов и родителей, представителей органов управления и СМИ (на подготовительном этапе).

7. Методическая помощь организациям образования, оказывающим образовательные услуги детям с КИ.

III. Консультативное направление деятельности Центра состоит из следующих компонентов:

1. Разработка и реализация индивидуальных программ психолого-педагогического сопровождения ребенка с КИ в организациях образования.

2. Социальная и психолого-педагогическая поддержка родителей детей с КИ, обучающихся в общеобразовательных организациях.

3. Консультации специалистов групп (служб) психолого-педагогического сопровождения детей с КИ в общеобразовательных организациях.

4. Консультации специалистов, работающих с детьми с КИ (учителя и педагоги-воспитатели общеобразовательных организаций, педагоги-дефектологи специальных (коррекционных) детских садов, школ, реабилитационных центров, кабинетов психолого-педагогической коррекции, логопедических пунктов).

5. Консультации родителей детей по вопросам подготовки к проведению хирургических операций по кохлеарному имплантированию, слухоречевой реабилитации в пре- и постоперационный период, проблемам коммуникации, проведению занятий с детьми в домашних условиях, защите прав детей и др.

Рассмотренная в статье проблема инклюзивного образования детей дошкольного и школьного возраста тесно связана с проблемами непрерывного образования лиц с ограниченными возможностями. Действующая система специального образования в РК оказывает достаточно мощную социальную и методико-педагогическую поддержку детям данной категории в специальных организациях образования (детских садах, школах, реабилитационных центрах и пр.), постепенно расширяя границы для развития инновационных подходов. Однако вопрос получения ими качественного профессионального образования остается до сих пор нерешенным. Так, например, в настоящее время в КазНПУ имени Абая обучаются около 100 студентов-инвалидов с нарушениями зрения, опорно-двигательного аппарата, неврологическими заболеваниями и т.д. Их полноценное обучение возможно лишь при наличии образовательно-реабилитационных условий.

литационной среды, которая так же, как и в случае с детьми с КИ, предполагает наличие службы социального, медицинского и психолого-педагогического сопровождения.

За исключением отдельных пилотных проектов в Казахстане еще не проводилась какая-либо работа, направленная на создание студентам с ограниченными возможностями надлежащих условий для получения высшего профессионального образования. Это означает, что в ближайшее время необходимо разработать т.н. «модульные образовательные программы» для лиц с ограниченными возможностями, в том числе и для обучающихся в ВУЗах /2/. Это будет возможно, если в каждом ВУЗе будет открыт *Консультационно-практический центр*, аналог Ресурсному центру для детей с КИ, одной из функций которого станет комплексное сопровождение студентов

с ограниченными возможностями и создание безбарьерной среды в учебном заведении /2/.

Только в том случае, если в республике будут созданы такие службы, как психолого-педагогическое сопровождение детей и молодежи с ограниченными возможностями, обучающихся в среде здоровых, будут созданы «... условия для обучения в течение всей жизни, образования для всех» /2/.

ЛИТЕРАТУРА

1. Руководство для парламентариев: Международная конвенция о правах инвалидов и Факультативный протокол к ней Межпарламентский союз, УВКПЧ ООН, 2007.
2. Государственная Программа развития образования в РК на 2011-2020 годы.

Н.М.ІРГЕБАЕВА

ПЕДАГОГ КАДРЛАРДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІҢ ДАМУЫНДАҒЫ РОЛІ

Аннотация

Мақалада Қазақстан республикасындағы педагог кадрлардың ролін көтеру мәселелері және демократиялық, мәдениетті қоғамдағы педагогикалық қызметтің ролі қарастырылады.

В статье рассматриваются вопросы повышения роли педагогов и роль педагогической деятельности в формировании демократического, культурного общества Республики Казахстан.

Annotation

The article touches upon the problems of improving the role educators and their pedagogical activity in the formation of democratic and cultural society.

Түйін сөздер: педагог, ынтымақтастық педагогика, педагогикалық қабілеттер.

Адамзат қоғамының қазіргі даму деңгейі, технологиялар мен әлемдік дамудың жаңа экономикалық қатынастарына интеграциялану - терең білім мен идеяны байлыққа айналдырып отыр. Бұл жас ұрпақты білім мен ақпаратпен қаруландырып, күзінеттілігін қалыптастыру қажеттігін талап етуде. Білім беру саласы «Қазақстан-2030» стратегиясын жүзеге асырудың басым бағыттарының бірі болып белгіленуі осымен байланысты/1/. Білім беру саласына бөлінетін

қаржы ұзақ мерзімді дамуға салынған инвестиция болып табылады. Себебі, қазіргі озық инновациялық тәжірибелер мен технологиялардың дамуы білім беруге бөлінетін инвестицияның қоғамға оның экономикасының дамуына негіз болатын қайтарымды тиімді шығын екеніне көзімізді жеткізіп отыр.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін жетілдіру - әлемдегі бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына енудің басты негізі.

Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған бағдарламасында:

- балаларды мектепке дейінгі тәрбиемен толық қамтамасыз ету;
- орта білім беру, 12 жылдық білім беруге көшу;
- білім беру мен оқыту мазмұнының жаңа стандарттарын жасау;
- оқулықтардың сапасын арттыру;
- мұғалімнің беделін көтеру мәселелеріне ерекше назар аударылған /2/.

Осының бәрі оқытушылар қауымының қабілетіне, олардың өз мамандықтарын ұнатуына, қоғамның болашағының білімін қалыптастыруға үлес қосып отырғанына мақтаныш сенімі болғанда ғана нәтижелі болатыны белгілі.

Яғни, басты мәселе ұстаздарды дайындау жұмысы мен білім беру ұйымдарындағы оқыту-тәрбие жұмыстарының бірімен бірінің тығыз байланыстылығы. Ол үшін білім берудің қоғам дамуының қозғаушы күші болып табылатынын және әр маман өзінің қабілетіне, икемділігіне қарай мамандық алып, қызмет етуі қажет екенін жете түсінуі қажет.

Әрине, адамзат баласының жалпы адами қабілеттілігі, әр адамның қоғамда өз деңгейінде өмір сүре алатыны белгілі. Сөйткенмен білім саласын дамытудың, оның сапасын көтерудің қайнар көзі білімді, білікті маманға келіп тіреледі.

Соның бір көрінісі «Болашақ» бағдарламасы бойынша дүниенің төрт бұрышының белді оқу орындарында жастардың білім алуына жағдай жасап, оларды жұмыспен қамтамасыз ету мәселесі болып отыр.

Жалпы қабілеттер бірнеше деңгейден тұрады. Қабілеттің негізі жалпы және арнайы қабілеттер.

Қабілеттің жоғары деңгейі іс-әрекеттің бірнеше саласында байқалатын даналық. Адамның дарынының бір саладағы жоғары деңгейде іске асуы-талант болып табылады. Адамға тән барлық жалпы және арнайы қабілеттің жиынтығы дарын.

Адам қабілетінің дамуын жеңілдететін туа берілетін анатомо-физиологиялық қабілет нышан.

Педагогикалық қабілеттер құрылымында, яғни педагогикалық әрекетте талап етілетін компоненттер көптеп саналады: гностикалық,

конструктивтік, ұйымшылдық және коммуникативтік т.б.

Білім жүйесін зерттеушілер оқытушылардың арнайы білімнің, дүниетанымы мен жалпы мәдениеттілігінің деңгейінің роліне басты назар аударады.

Дүниетанымдық білімдер жеке педагогтың әлемге, еңбекке, басқа адамдарға және өзіне деген қатынастағы тұрақты жүйеде, сонымен қатар оның өмірлік ұстанымының белсенділігінде көрінетін жалпы бағыттылығымен тығыз байланысты. Кейде білім алушылар үшін қарастырылып отырған сұрақтың өзінен сол сұраққа мұғалімнің қатынасы маңыздырақ болатыны белгілі.

Жалпы мәдениеттілік біліміне өнер және әдебиет аумағындағы, дін мәселелеріне тұжырым жасай алу және оны игере алу, құқық, саясат, экономика және әлеуметтік өмір, экологиялық проблемалар негіздері, мазмұнды айналысулар мен хобби-лер негіздерін жатқызуға болады. Осы деңгейлердің дамуының төмендігі жеке адамның біржақтылығына әкеледі және білім алушылардың мүмкіншіліктерін шектеуі мүмкін.

Арнайы білім: өзі білім беретін пән саласындағы білімі, сонымен қатар педагогика, психология және оқыту әдістемесі саласындағы білімімен байланысты қарастырылады. Пән саласындағы білімі мұғалімнің өзі үшін де, және әріптестері үшін де өте мәнді.

Зерттеулерге қарағанда педагогика, психология жоғары мектепте оқыту әдістемесі саласындағы білім осы жүйедегі ең әлсіз са-тыда. Дегенмен, оқытушылардың көпшілігі осы білімдердің өз бойында жетіспеушілігін білдіреді, бірақ тек қана кейбіреулері ғана психолого-педагогикалық біліммен айналысады.

Педагогикалық қатынас құрамы және заңдылықтары туралы терең білімге, білім алушылардың психологиялық ерекшеліктеріне, өзіндік әрекеттің әлсіз және күшті жақтарына, жеке адамның кәсіби маңызды белгілеріне мұғалімнің кәсіби маңызды сапаларының дамуына жете көңіл бөлінбейді. Педагогикалық қабілеттіліктің гностикалық компонентінің маңызды бөлігі – жеке таным әрекетінің, жаңа білімді игеру әрекетінің негізін құрайтын білім және қабілет болып

табылады. Сондықтан білім беру саласында жас ұрпаққа тәрбие беріп, оны білім нәрімен сусындататын оқытушылардың мамандық таңдауы оның қызығушылығы мен қабілетіне сай болуы білім сапасын көтеріп, білім алушылардың жеке басын, олардың тұлғалық сапаларын қалыптастырудың негізі болып табылады.

Мамандық таңдауды анықтауда Е.А. Климов мынадай негізгі факторды анықтаған. Олар:

1) үлкендер, отбасы позициясы; 2) құрдастар позициясы; 3) мектептегі педагогикалық ұжым позициясы (мұғалімдер, сынып жетекшілері және т.б.); 4) жеке өмірлік және кәсіби жоспарлар; 5) қабілеттер және олардың көрінулері; 6) қоғамдық танушылыққа ұмтылу; 7) қандай да бір кәсіби іс-әрекет жайлы ақпаратты болу; 8) бейімділік /3/. Бұл факторлар педагогикалық іс-әрекетті мамандық ретінде таңдауда да маңызды. Алайда, дәл педагогикалық мамандықты таңдауды анықтайтын ерекше факторлардың бірі, балаларға деген сүйіспеншілік, олардың тәжірибені игеруіне көмектесуге бейімділік. Бұл фактор, Н.В. Кузьминаның мәліметтері бойынша неғұрлым типті. Басқаша айтқанда, педагогикалық іс-әрекет мазмұнының өзі – балаларды оқыту мүмкіндігі – педагогикалық мамандықты таңдауға неғұрлым көп әсер етеді.

Олар педагогикалық іс-әрекетте де мәнді болып табылады. Олардың аса маңыздылары: 1) мұғалім мен сүйікті пәннің әсері; 2) отбасы, отбасылық дәстүр әсері; 3) алдыңғы жұмыс тәжірибесінің әсері.

Н.В. Кузьминаның мәліметтері бойынша, «педагогтарда мамандыққа және іс-әрекет процесіне қанағаттану индексі жалпы жоғары» /4/.

Педагог мамандығы кәсіби іс-әрекеттің жалпы сипаттамасы позициясынан «Адам - Адам» қатынастар схемасында оның ерекше түрі болып табылады, ол ең алдымен, шәкірттерді оқу пәнінің құралдарымен және өзінің педагогикалық іс-әрекетінің тәсілдерінің көмегі арқылы дамыту мақсатымен анықталады.

Адамгершілік және ынтымақтастық бала өмірінде үлкен орын алады. Сондықтан мұғалім ең алдымен баланың дамуы, келешегі

жайлы қамқорлық жасайды. Өйткені олардың өмірге бейімделуі, өмір тәрбиесіне үйрену мектептен басталады. Міне, осы тұрғыдан қарасақ, ынтымақтастық педагогикасы – құлық педагогикасы, даму педагогикасы. Іс жүзінде бұлардың үшеуінде, біртекті құбылыс, мұғалімдер мен тәрбиешілердің әрекет ету тәсілдері, олардың балалармен қарым-қатынасы, істегі ынтымақтастығы. Әрбір педагогикалық әсер, әрбір шешім, әрбір әрекет балалардың даму барысында тексеріліп отыруы қажет. Ал дамудың бір-қалыпты немесе оның қалыптасуы әрбір мұғалімге мәлім. Дамудың артта қалушылығының басты себептері біріншіден, рухани қатынастың жетіспеуі; екіншіден, мұғалімдер мен ата-аналардың зорлап оқыту нәтижесінде балалардың оқыту материалдардың мазмұнына түсінбей жаттап оқуында; үшіншіден, балалардың дамушы қабілеттерін еске алмай, мектептің тек қана оқыту процесінің үш компоненттеріне (білім, іскерлік, дағды) сүйену тағы басқа. Осының салдарынан балалардың көпшілігінің даму процесі тоқтайды. Жаңашыл мұғалімдердің тұжырымдамалары бойынша ең алдымен баланың дамуын бірінші орынға қою керек. Бұл оқушының білімді іздеп табуына, игеруіне мүмкіншілік жасайды, іскерлікті, дағдыны меңгереді. Сонымен, баланы әр жақты дамыту үшін бәрінен бұрын құлық, рухани ақыл-ой, дене тәрбиесі бірінші кезекте болуы қажет.

Ынтымақтастық педагогика – бұл тәрбие мен өзін өзі тәрбиелеудің, мұғалім мен балалардың шығармашылық еңбегінің диалектикалық бірлігі Мектепке, жоғары оқу орнына жаңа кадрларды дайындауда қоғамның әлеуметтік тапсырмасын орындау үшін ынтымақтастық педагогика керек. Бұл педагогика жас мұғалімнің ғылыми педагогикалық теория мен озат педагогикалық тәжірибенің нәтижесімен қарулануына мүмкіндік береді. Сонымен бірге, ізгілендіру, гуманитарландыру жағдайында тұтас педагогикалық процесте жаңа идеяларды пайдаланудың жолдарын қарастырады. Қазіргі кезде білім беру жүйесінің жалпы білім беретін орта буын деңгейінде мұғалімдер даярлап, олардың білім беру сапасын арттыру мәселесіне келгенде алаң болатын жағдайлар баршылық.

Республикадағы жалпы білім беретін мектеп оқытушыларының көпшілігінің жасы зейнеткерлік жасқа тақады. Сонымен қатар ауылды жерлерде мектепте агрономдар, мал дәрігерлері т.б, мамандық иелері сабақ беретіні кездеседі. Себебі әр түрлі.

Жастардың мектепке жұмыс істеуге баруға ниеті аз. Тіпті кәсіптік бағдар беру мақсатымен оқушылармен жұмыс жүргізгенде басқару, ұйымдастыру қабілеті көрініп тұр, сондықтан мұғалім болсаңшы десеніз «Басқа мамандық таңдаймын, мұғалім мамандығының қажеті жоқ», – деп жауап беретін оқушылар көптеп саналады. Себебін сұрасаңыз «жалақысының аздығын, өзінің әлеуметтік қажетін толық қамтамасыз ете алмайтынын» тілге тиек етеді. Әрине, мұның әр түрлі себебі баршылық, сөйткенмен бастысы мұғалімдер туралы қоғамдық пікірдің дұрыс қалыптаспауы болып табылады.

Сапалы білім беріп, саналы ұрпақ тәрбиелеу ісі ешқашан да күн тәртібінен түскен мәселе емес, түспейді де. Мемлекет тарапынан әр адамның дүниеге келген күнінен бастап өмірінің соңына дейін білім алып, тәрбиеленіп, жақсы өмір сүруіне жағдай жасалуда. Қоғамның саяси, экономикалық, әлеуметтік, рухани институттарының жұмысы тұтас адамның өмірін жақсартуға бағытталған.

Оның басты көрінісі баланың тегін орта білім алуы. Техникалық, кәсіптік және жоғары оқу орындарында конкурс негізінде мемлекеттік тапсырыс бойынша мамандық алуына толық жағдай жасалған. Сонымен қатар Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған бағдарламасында мемлекеттік білім берудің жинақтау жүйесі яғни, әр отбасына балаларын оқыту үшін қаражат жинауына мүмкіндік беру де қарастырылған.

Бағдарламада мұғалім беделін көтерудің бағыттары көрсетілген. Олар: 2011 жылдың қыркүйегінен бастап жоғары категориялы мұғалімдер мен техникалық және кәсіптік

білім беру ұйымдарының шеберлеріне біліктілігі үшін лауазымдық жалақысың жүз пайызы көлемінде қосымша ақы төлеу, мұғалімдер біліктілігін арттырудың жаңа жүйесін, ваучерлік-модульдік қаржыландыру жүйесін енгізу, ұстаздар қауымының беделін көтеруде имидждік жұмыстар тұжырымдамасы әзірленген.

Жоғары оқу орындарының жұмысын жандандыру саласында жоғары оқу орындарының жаңа классификациясы және олардың әр деңгейін анықтауға қажетті критерийлер жасалған. Зерттеу университеттері құрылып, олар білім берумен қатар, ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізетін болады. Жоғары оқу орындарының инновациялық қызметіне басымдық берілетіні қарастырылған.

Осының бәрі жалпы білім беру жұмысын қоғамның даму талабына сай көтеруге мүмкіндік беретін тетіктер. Халқы білімді, дені сау, ынтымақты, бәсекеге қабілетті мемлекет қана дамудың алдыңғы сапынан көрінетінін өмірдің өзі көрсетіп, дәлелдеп отыр. Баланың жас кезінен білімді, білікті, сыйлы ұстаздан сапалы білім алуы оның әлеуметтік, эмоциялық, азаматтық сапалары мен мәдениетін қалыптастыруда маңызды роль атқарады. Ол жоғары мәдениетті Қазақстан Республикасын құрудың іргетасы болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан 2030 стратегиялық бағдарлама, – Алматы, 1997.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
3. Климов Е.А., Психология профессионального самоопределения. 2-е изд. - М.: Изд. Центр «Академия», 2004. -288с№
4. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. –М., 1990.

Г.Қ. ШИРИНБАЕВА

ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰНДЫЛЫҚТАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІК ДЕҢГЕЙІ

Аннотация

Мақала әлеуметтік сала бойынша болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру өзекті мәселесіне арналады. Мақалада әлеуметтік педагогтың кәсіби әлеуметтік қызмет аспектілері ашылып, ЖОО-да дайындау жүйесіндегі әлеуметтік түйінді құзіреттіліктердің ерекше орны анықталған.

Статья посвящена актуальной проблеме формирования профессиональной компетентности будущих специалистов в социальной сфере. В статье раскрыты социальные аспекты профессиональной деятельности социального педагога и определено особое место ключевых социальных компетенции в системе подготовки в ВУЗе.

Annotation

Paper is devoted to actual problems of formation of professional competence of future professionals in the social sphere. The article revealed the social aspects of professional social educator and defined a special place in key social competence in training at the university.

Түйін сөздер: әлеуметтік білім, тұлғалық құндылықтар, кәсіби құзіреттілік, арнайы құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік, ақпараттық құзыреттілік, зерделілік құзыреттілік, әлеуметтік құзыреттілік, жеке құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік, мәдени құзыреттілік, топтық кооперативтік.

Қазіргі әлеуметтік өзгермелі қоғамның тұтас дамуында алатын орны кәсіби білімі маңызды болып табылатын әлеуметтік педагогтың тұлғасы да ХХІ ғасырда өмір сүріп отырған қоғам үшін құнды басымдықтарды көрсететін капитал болып табылады. Сондықтан, әлеуметтік білім берудегі құзыреттілік амал әлеуметтік педагогтың кәсіби қалыптасуына бірқатар талаптар қояды. Осыған байланысты әлеуметтік педагог қоршаған ортада әлеуметтік нормативті әрекеттердің орындалуын қадағалаушы ғана емес, сонымен бірге өзінің өмірлік дағдыларын қоғам игілігі және адам үшін іске асыратын белсенді субъект. Университеттің педагогика және психология факультетінің, мектепке дейінгі, бастауыш білім беру және педагогика кафедрасы бойынша «*әлеуметтік педагог және өзін-өзі тану*» мамандарын дайындау барысында кәсіби құзіреттілігін қалыптастыруға бағытталған білім сапасының жүйесі – еліміздің әлеуметтік -экономикалық даму міндеттерін, еңбек нарығында орын алған әлеуметтік тәжірибелерге негіздеп

ұйымдастырады. Осыған орай «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандарын даярлау және әлеуметтік білім сапасын арттыру мақсатында оқу жоспарларында қосымша бекітілген таңдау курстары студенттердің болашақ маман ретінде әлеуметтік білім беру негізінде (*кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру*) бірлігін және сабақтастығын қамтамасыз етеді. Тұлғаның негізгі сипаттамасы ретінде, әлеуметтік педагогтың кәсіби құзыреттілігі бір мезгілде оның маман ретінде кәсіптік-тұлғалық даму дәрежесінің мақсаты және нәтижесі болып көрініс табады. Дегенмен де, қазіргі жағдайда әлеуметтік педагогика ғылымында мақсаттар мен құндылық бағдарларды меңгеру процесінде субъектінің теориялық санасынан, практикалық іс-әрекеттің кәсіби қызмет саласына көшіру механизмін жасап шығару мәселесі тұр. Іс жүзінде сөз әлеуметтік педагогтың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға, кәсіптік-бағдарланған әлеуметтік жұмыс технологияларын негіздеу туралы болып отыр. Себебі: бұл – адамның жалпы жас шамасына

қарай тұлғалық даму сапасын анықтайтын кезеңдерді байланыстыратын ұзақ уақытты талап ететін күрделі процесс. Әлеуметтік педагог құзыреттілігі оның нақты еңбегіндегі кәсіби білім, әлеуметтік жұмыс біліктілік арақатынасымен төменде көрсетілген блоктармен анықталады. *кәсіби құзыреттерімен; кәсіби позиция, тұлғалық қасиеттерімен; әлеуметтік-педагогикалық қызметтегі өзін-өзі жүзеге асыруымен.*

Демек, әлеуметтік педагогтың біліктілік арақатынасы бойынша кәсіби қалыптасуы, оның кәсіби әлеуметтік тәжірибелік әрекетте өзін – өзі толық жүзеге асыруының кең мүмкіндігімен құнды. Тұлғаның өзін – өзі жүзеге асыру жекелеген аспектілерін қарастырған В.В.Давыдов, С.Л.Рубинштейн, Д.Б.Элькониннің зерттеулерінде, «Мен» – концепциясының маңызды элементтері, «Мен» бейнесінің қалыптасуын анықтаған Р.Бернс, И.С.Кон т.б. ғалымдар еңбектерінде адамның жеке, әлеуметтік қалыптасуының диалектикасы жасалған. Бұл зерттеулердің бәрі қазіргі кәсіби құзыреттілік ұғымды терең қарастыруды көздей отырып, өзін-өзі жүзеге асыру, өзін-өзі өзектендіру секілді компоненттерді қамтитын, әлеуметтік маманның нақты портретін жасайтын, оның әлеуметтік және маман ретінде тұтас кәсіби қалыптасу үлгісін айқындайды /1/.

Қазіргі таңда Республикада әлеуметтік салалар бойынша дайындалған мамандарының бүкіл категорияларын кәсіпқойландыру мәселесі олардың кәсіптік қызметіндегі әлеуметтік педагогикалық білім тәжірибе теориясының құрамдас бөлігін қамтамасыз етумен тікелей байланысты. Тәжірибелік мазмұн жағынан алғанда әлеуметтік педагог қызметінің кәсіби іс-әрекет пәні болып балалар мен оқушы жастардың әлеуметтенуі мен тұлғалық дамуы, оның құндылық-мақсаттық бағдарлары, міндеттері, мазмұны, әдістері, формалары мен нәтижелері бірлігіндегі толыққанды процесі; жалпы білім беретін және арнайы білім беру ұйымдарындағы түземе-педагогикалық және тәрбиелік іс-әрекеттерді ұйымдастыру; балалар мен оқушы жастардың толыққанды әлеуметтенуіне қолдау көрсету.

Бұл университеттің 5В012300 – «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы бойынша бакалавр даярлаудың

білім беру мазмұнына, оқу жүктемесінің көлеміне және деңгейіне қойылатын талаптарды анықтайтын ҚР мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында белгіленген. «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы бакалаврының түйінді құзыреттілігіне қойылатын талаптар мен әлеуметтік-кәсіптік және тұлғалық құндылықтар жүйесін студенттер «*Әлеуметтік-педагогикалық менеджмент*», «*Әлеуметтік жұмысты жобалау*», «*Отбасымен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс*», «*Әлеуметтік-педагогикалық жұмыс технологиясы*», «*Әлеуметтік жұмыстың кәсіби-этикалық негіздері*» және т.б. курстарын оқу барысында игереді /2/.

Аталған кәсіптендіру пәндері: тандаған мамандыққа сәйкес арнайы психологиялық-педагогикалық білімдер мен іскерлік жүйесін қалыптастыру; әлеуметтік-педагогикалық көмекке зәру адамның, қоғамға әлеуметтік бейімделуіне бағытталған білім беру-тәрбие жұмыстарын жүзеге асыру; тұлғалық-бағдарлау әдісі негізінде әр түрлі типтегі білім беру-тәрбие мекемелеріндегі педагогикалық процессті жобалау; жеткіншектердің әр түрлі жастағы даму кезеңдеріндегі мінез-құлықтарына психологиялық диагностика және түземе жүргізудің жаңа әдістерін меңгеру; оқытудың мазмұнын, дұрыс формаларын, әдістері мен құралдарын іріктей білу; білім берудің ұлттық жүйесін жаңалаудың көкейкесті міндеттеріне жасау беретін жаңа педагогикалық технологияларды меңгеру т.б. студенттер білімділігіне қойылатын талаптарды жүзеге асырады. Яғни аталған курстарды оқыту барысында студенттердің білімділігіне қойылатын осы талаптар маманның кәсіби құзыреттілігінің қалыптасуына бағытталуымен анықталады және кәсіби құзыреттілік құрамына енетін: (арнайы құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік, ақпараттық құзыреттілік, зерделілік құзыреттілік, әлеуметтік құзыреттілік, жеке құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік) түрлерін айқындайтын талаптардың төмендегідей көрсеткіш сипаттамаларына тәуелді болады.

Арнайы құзыреттілік – әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану саласындағы кәсіби іс-әрекеттерді жетекілікті деңгейде меңгеруі,

өзінің алдағы кәсіби тұрғыда дамуын жобалай алу қабілеттілігі.

Коммуникативтік құзыреттілік — басқа адамдармен қажетті қарым-қатынасты орната алуға және қолдай білуге, түсінікті болуға, еркін қарым-қатынас жасай алуға қабілеттілігі; жоғары деңгейдегі мәдениетті меңгеруі.

Ақпараттық құзыреттілік — ақпараттық технологияларды меңгеру, ақпараттардың барлық түрлерімен жұмыс істей алу қабілеттілігі; қажетті ақпаратты жеке іздестіруі, талдауымен іріктей алуы, оларды ұйымдастыруы, жаңартуы, сақтауы және жеткізе білуі.

Зерделілік құзыреттілік — өзінің міндеттерін орындауды аналитикалық ойлау мен кешенділік тұрғысынан шешу қабілеттілігі; тұлғалық өзін-өзі іске асыру, өзін-өзі дамыту амалдарын, тұлғаның кәсіптік деформациялануына қарсы құралдарды меңгеруі;

Әлеуметтік құзыреттілік — әлеуметтік өзара әрекеттестікте тиімді өмір сүру, жемісті қызмет етуге қабілеттілігі; рационалды және жауапкершілікті пікіп-таластарда және басқалармен келісімділікте жетістікке жетуде өзгере алуы мен бейімделуі; кәсіптік қауымдастықта дұрыс қарым-қатынаста болуы, өзінің кәсіби еңбегінің нәтижелеріне әлеуметтік жауапкершілікте болуы.

Жеке құзыреттілік — өзінің дамуы перспективасын, кәсіптік талаптар мен шектеулерді, қоғамдық өмірдің сұраныстарын айқындауға, талдауға және бағалауға қабілеттілігі; өзінің дарындылығын көрсете білуі, өмірлік жоспарын жасауға және дамытуға, дене, рухани және зерделілік тұрғысынан өзін-өзі дамытудың, эмоционалдық тұрғыда өзін-өзі реттеу мен өзін-өзі қолдаудың тәсілдерін меңгеруі, өзінің жұмысының нәтижелерін жақсартуға қабілеттілігі мен даярлығы, жеке-тұлғалық ерекшеліктері мен кәсіптік-психологиялық әлеуетін жеке пайдалану есебінде еңбек тиімділігін көтеруі, өзі, өзінің сапалары, ерекшеліктері, қажеттіліктері, мотивтері, құндылық бағдарлары туралы дұрыс түсініктерінің болуы.

Кәсіби құзыреттілігі — білім алушылардың тұлғалық және әлеуметтік дамуына бағытталған кәсіптік іс-әрекеттерді жүзеге асыруға қабілеттілігі; жеке тұлғаның жалпы мәдениетінің қалыптасуы мен әлеуметтенуіне,

кәсіптік білім беру бағдарламаларын саналы тандауы мен бірізділікпен меңгеруіне ықпал ету; әлеуметтік тәрбиенің әр түрлі амалдары мен әдістерін пайдалану; білім беру мекемелерінің әлеуметтік саласын үйлестіруге ықпал ету; өзінің кәсіби біліктілігін жүйелі көтеріп отыру, әдістемелік бірлестіктердің жұмыстарына және әдістемелік жұмыстың басқа да түрлеріне қатысуы, ата-аналармен (олардың орнындағы адамдармен) байланысты жүзеге асыруы, еңбекті қорғау, техника қауіпсіздігі мен өртке қарсы қорғаныс ережелері мен нормаларын орындауы, білім беру процесінде оқушылардың өмірі мен денсаулығын сақтауды қамтамасыздандыруы /2,1/.

Қазіргі әлеуметтік педагогика ғылымының отандық және шетелдік зерттеулерінде *кәсіби құзыреттілік* мәселесінің біржақты шешімі жоқ. Аталған түсініктің тұжырымдамалық түсіндірмесі және оны қолдану аясының өзгешелігі осы феноменнің әртүрлі мазмұндық сипаттамасын белгілейді. Кәсіби құзыреттілік анықтамасына сәйкес құрылымдық-жүйелік амал-тәсілдер бізге зерттеліп отырған білімдер мен тұлғалық қасиеттер жиынтығының өзара байланысты құрамдас бөліктерінің жүйесі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Себебі: құзыреттілік түсінігінің интегралдық сипаты тұлғаның әртүрлі қырларына, қасиеттеріне негізделген адамдық іс-әрекетке жататын әлеуметтік нормаларға байланысты алынады. Көрсетілген құрамдас бөліктердің өзара әрекеттесуі әлеуметтік педагогтың қызметінде туындаған кәсіби міндеттерді шешу үшін жасалған іс — әрекеттеріне және күш-жігеріне сай тұрақты динамикалық құрылымдық өзгерісте жүзеге асырылып отырады. Әлеуметтік-кәсіптік қызмет концепциясы көрсеткендей клиенттің субъективті позициясы бойынша талдау жасап, әлеуметтік ғылымдар жүйесіне сәйкес адамның тұлғалық даму дәрежесінің әлеуеттік мүмкіндіктерін зерттеудің негізгі тақырыбы етуге бағыт-бағдар алуы тиіс. Сонымен қатар, кәсіби іс-әрекеттің ең маңызды типтік міндеттеріне әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану саласынан толыққанды және сапалы кәсіптік білім алу, кәсіптік құзыреттілігіне қол жеткізу болып табылады.

Демек: әлеуметтік педагогтың кәсіби құзыреттілігі – бұл тұлғалық және кәсіби қасиеттердің күрделі динамикалық интегралдық жүйесі болып табылады. Кәсіби құзыреттілігі қалыптасқан әлеуметтік педагог, үнемі ортада туындаған әлеуметтік-педагогикалық мәселенің балама шешімдерінің бірін тандап ала отырып, құндылық-бағдарлы әрекеттерді жүзеге асырады. Ол туралы И.А.Липский былай деп атап көрсетеді: «*алға қойған мақсаттар мен құндылық бағдарларының мазмұны әлеуметтік педагогтың әлеуметтік-педагогикалық практикада жүзеге асырылатын кәсіби іс-әрекеттерінің алғышарттары болып табылады. Әдетте, мақсатта, құндылық бағдарда бұл практикада жеке дара қолданылмайды, керісінше олар әрқашан тұтас бір-бірін толықтырып отыратын, мәндер жүйесін құрайды. Яғни олар субъектінің әлеуметтік-педагогикалық қызметтегі дүниетанымдық қырын көрсететін этикалық бағдарлардың*» маңызды құрамдас бөлігі болып табылады /3/.

Студенттерге әлеуметтік білім беру ғылыми зерттеу нысаны ретінде С.И.Григорьев, Л.Г.Гуслякова, В.И.Жуков, Ю.А.Клейберг, Ф.А.Мустаева, М.Б.Рамазанов, Л.И.Старовойтов, Л.В.Топчегон, В.А.Фокин, И.В.Фокин, В.Н.Ярскаяның еңбектерінде қарастырылып отырған мәселелердің елеулі аспектері, өте күрделі және сан қырлы кең болып келеді. Әлеуметтік білім берудің философиялық теориясы бойынша Б.С.Гершунскийдің логикасына сүйенсек, «әлеуметтік білім беру» түсінігінің мазмұндық түсіндірмесінің үш аспектісін бөліп көрсетуге болады. Олар:

- әлеуметтік білім беру құндылық ретінде;
- әлеуметтік білім беру жүйе ретінде;
- әлеуметтік білім беру процесс ретінде.

Сонымен қатар, әлеуметтік білім берудің құндылық сипаттамасы өзара байланысты: мемлекеттік, қоғамдық және тұлғалық құндылықтар блоктарын қарастыруды ойластырады. Әлеуметтік білім берудің күрделі әрі, көп қырлы құбылыс ретінде нақты мәнін түсіну және бағалау тек осы аспектілер сипаттамасының бірлігінде ғана мүмкін болады /4/.

Осылайша, біз келесідей қорытындылар жасай аламыз:

- болашақ әлеуметтік педагогтың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру тәжірибесін зерттеу теориясы тұлғаның жалпы мәдени, әлеуметтік-психологиялық, тұлғалық және арнайы кәсіби құзыреттіліктерінің интегративтік ядросын құрайтын құрамды бөліктер көрінісін көрсетеді;

• қазіргі уақытта жалпы мәдени құзыреттіліктің жоғары маңыздылығы әлеуметтік білім берумен шектелмей, ең алдымен – мәдениетті дамытудың күрделі тұстарында бағыт-бағдар таба алатын еркін тұлғаны дамыту үшін жағдайлар жасау қажеттілігімен түсіндіріледі.

Себебі: студенттің базалық мәдениетті игеруі: оның болашақ маман ретінде адекватты, жалпы адамзаттық моральдарды, адамдармен қарым-қатынас құру құндылықтарды, әлеуметтік жұмыстың кәсіби-этикалық негіздерін меңгерумен толық байланыстыра жүргізеді.

• арнайы құзыреттіліктер маманның өзін-өзі айтарлықтай жоғары деңгейде кәсіби дамуын жоспарлы түрде жобалауға бағытталған. Ол өзіне: кәсіптік-педагогикалық, ақпараттық-танымдық, компьютерлік т.б. шағын іс-әрекеттер жүйелерін қосып отырады.

Мұндай тандау кездейсоқ емес: себебі: бір жағынан – ол тұлғаның әлеуметтік танымдарының дамуына, әлемнің өз бейнесін, оның ішінде өз кәсібінің бейнесін құрастыруына себепкер болса, екінші жағынан – тікелей кәсіптік қызметті нәтижелі жүзеге асыруды сипаттайды, үшінші жағынан – кәсіптік қызмет субъектісінің өзін басқалармен әлеуметтік өзара әрекеттесуде көрсету мүмкіндігін анықтайды;

• әлеуметтік-психологиялық құзыреттілік бірлескен (топтық, кооперативтік) кәсіптік қызметті, ынтымақтастықты, сонымен қатар кәсіптік өзара әрекеттесу мен қарым-қатынасты, өзінің кәсіби еңбегінің нәтижелері үшін әлеуметтік жауапкершілікті меңгеруіне ықпал етеді (коммуникативтік, перцептивтік, рефлексивтік құзыреттілік т.б.);

• тұлғалық құзыреттілік тұлғалық өзін-өзі көрсету және өзін-өзі дамыту тәсілдерін меңгеруді, сонымен қатар кәсіп шеңберінде өзін-өзі жүзеге асыру және дербестікті дамыту, кәсіби өсуге деген дайындық, уақыт пен

күшті көп жұмсамай өз еңбегін ұйымдастыра білу тәсілдерін меңгеруді анықтайды /5/.

Жалпы алғанда, әлеуметтік педагогтың кәсіби құзыреттілігін – мемлекеттің, қоғамның және нақты адамның экономикалық, рухани және интеллектуалдық күйі үшін маңызды болып келетін, оның әлеуметтік кәсіби іс-әрекеттер нәтижелілігін қамтамасыз ететін сапаларының тұтастығы ретінде айқындауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Тесленко А.Н. Практикум по социальной педагогике: Учебное пособие. – Астана: ЕАГИ, 2007. – 198 с.

2. 5B012300 – «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы бойынша ҚР БМЖМС. КазГосЖенПУ. – Астана, 2010.

3. Краснова В.Г. Педагогические аспекты в социальной работе: Учебное пособие. - Волгоград: Издательство «Волгоград». 2004. - 60 с.

4. Малиновский Б. Динамика культурных изменений // Малиновский Б. Избранное: Динамика культуры / Пер. с англ. – М.: Росспэн, 2004.

5. Коньгина М.Н., Горлова Е.Б. Профессионально-этические основы социальной работы: Учебное пособие. – М.: Академический проект: Культура. 2009. – 187 с.

А.А. ҚДЫРБАЕВА

МОДЕЛИРОВАНИЕ В РАЗВИТИИ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье рассмотрены вопросы использования метода моделирования для усвоения детьми дошкольного возраста смысла арифметических операций.

Бұл мақалада балалардың арифметикалық операцияларды модельдеу әдісін қолдану арқылы игеруі жөніндегі сұрақтары қарастырылған.

Annotation

There have been looked through the modeling method for preschool children to help them to perceive the sense in solving the arithmetic sums.

Ключевые слова: замещение, соотнесение, модель, сенсорное воспитание, моделирование, познание, математические представления.

Начальный этап обучения математике имеет две основные цели: внутреннюю, дидактическую – подготовку к продолжению образования, и внешнюю, прагматическую – формирование качеств мышления и личности, развитие творческих сил детей, формирование у них математической грамотности. Занятия математикой учат думать, рассуждать, говорить и писать. Для становления ребенка как субъекта деятельности важно предоставить ему возможность самостоятель-

но находить информацию адекватно цели, познавать и использовать освоенные способы действий. Одним из эффективных средств, обеспечивающих успешность познания, является использование детьми моделей и активное участие в процессе моделирования /1/.

Метод наглядного моделирования был глубоко изучен психологами более всего в области дошкольной методики и рекомендован для использования в практике обучения дошкольников еще в 80-е годы XX века, когда

специалистами под научным руководством Л.А. Венгера исследовались проблемы диагностики развития и познавательных способностей детей, выявлялись скрытые резервы становления личности ребенка /2/. К сожалению, в то время большинство педагогов-практиков не обратило особого внимания на опубликованные рекомендации. Вернулись к ним лишь в начале 90-х годов, когда в ряде изданий по проблемам воспитания и образования детей (см. журналы «Дошкольное воспитание», «Семья и школа» и др.) вышла серия статей с популяризацией метода наглядного моделирования. Их авторы дают рекомендации по использованию данного метода в условиях семьи и детского сада на занятиях познавательного цикла (в связи с ознакомлением с предметным миром и природой), в развитии речи, математике, конструировании, изобразительной деятельности, игре и труде /3/.

Психологические исследования А.В. Запорожца, А.Н. Леонтьева, Н.Н. Поддьякова, Л.А. Венгера и других позволяют утверждать, что еще в дошкольном детстве формируется общая познавательная способность ребенка – способность к опосредствованию, одним из видов которой является способность к наглядному моделированию. Под **наглядным моделированием** психологи понимают совокупность действий по построению, преобразованию и использованию наглядно воспринимаемой системы (схемы, абстракции, модели), «элементы которой находятся в отношении подобия к элементам некоторой другой системы» (А.Н.Леонтьев). В основе метода моделирования лежит принцип замещения реального предмета, явления, факта другим предметом, изображением, знаком, символом. Первоначально способность к замещению формируется у детей в игре (кашечек становится конфеткой, песок – кашкой для куклы, а он сам – папой, летчиком, космонавтом). Опыт замещения накапливается также при освоении речи, в изобразительной деятельности. При этом учитывается основное назначение моделей – облегчить ребенку познание, открыть доступ к скрытым, непосредственно не воспринимаемым свойствам, качествам вещей, их связям. Поиски резервов познавательных способностей ребенка привели к определению средств, которые помо-

гают ему обнаружить существенные стороны окружающей действительности, важнейшие признаки и взаимоотношения объектов и явлений и сделать их содержанием познавательной действительности. Задача состояла в том, чтобы своеобразно «материализовать» эти существенные признаки и взаимоотношения, спроецировать их в плоскость непосредственно воспринимаемых моделей, которые можно видеть, осязать, с которыми можно действовать. Такой подход позволяет детям уже на уровне наглядно-образного мышления усваивать более сложные знания и умения, понимать некоторые принципы, связи и закономерности, лежащие в основе окружающих нас предметов и явлений, выстраивать целостную картину мира. Таким образом, данный метод предлагается применять тогда, когда нужно показать детям внутренние, порою скрытые от непосредственного восприятия свойства, качества, содержание и отношения разнообразных объектов в реальном мире.

Анализируя резервы использования метода наглядного моделирования в развитии математических представлений дошкольников, укажем, что, по нашему мнению, работа педагога и детей с моделями в учебной деятельности может определяться в следующей последовательности:

1) на первом этапе целесообразно использовать метод наглядного моделирования в обучении детей восприятию и анализу разнообразных предметов, живых объектов и явлений окружающего мира и составлению на этой основе описательных, сравнительных и объяснительных рассказов, в создании которых ученики испытывают немало трудностей;

2) в дальнейшем возможности данного метода могут быть расширены путем его применения в процессе ознакомления дошкольников и школьников с определенными ситуациями, понимать и представлять их со слов, показывать руками как процесс, так и результат предметного действия, а затем характеризовать их словесно;

3) на следующем этапе наглядное моделирование может успешно использоваться в такой области учебной деятельности детей, как составление собственных сюжетных игр, сочинение задач, придуманных загадок;

4) с помощью схематического моделирования можно способствовать освоению старшими дошкольниками и младшими школьниками наиболее сложных заданий — текстов рассуждений, доказательств, опирающихся на некоторые законы элементарной логики.

На данных этапах обучения педагог может использовать методы и приемы, способствующие формированию представлений об арифметических действиях. Так, например, знакомство с действиями «сложение», «вычитание» целесообразно проводить в такой последовательности:

1) учить понимать различные сюжетные ситуации, соответствующие смыслу действий, через задания, требующие адекватных предметных действий с различными совокупностями;

2) знакомить со знаками действия, обучать составлению соответствующего математического выражения;

3) обучать дошкольников вычислительным действиям.

Рассматривая процесс формирования представления детей о сумме чисел, заметим, что с теоретико-множественной точки зрения сложению соответствуют такие предметные действия с совокупностями, как объединение и увеличение на несколько элементов либо данной совокупности, либо совокупности, сравниваемой с данной. В этой связи ребенка учат моделировать на предметных совокупностях все эти ситуации, правильно представлять их со слов, показывать руками как процесс, так и результат предметного действия; а затем характеризовать словесно (4).

В качестве подготовительных заданий для усвоения смысла сложения предлагаются ситуации, моделирующие объединение двух множеств:

1) на столе 3 морковки и 2 яблока. Возьмите 3 морковки, 2 яблока (наглядность) и положите их в корзину. Как узнать, сколько стало морковок и яблок вместе?

Цель этого задания — подвести к пониманию необходимости выполнять дополнительные действия (в данном случае речь идет о пересчете) для определения общего количества предметов совокупности.

2) на полке 2 чашки и 4 стакана. Обозначьте чашки соответствующим числом кружков,

стаканы квадратами. Покажите, сколько их вместе. Сосчитайте.

Цель задания — подвести к пониманию смысла операции «объединение»; обучить переводу словесно заданной ситуации в условную предметную модель. Модель помогает детям, абстрагируясь от конкретных признаков и свойств предметов, сосредоточиться только на количественной характеристике ситуации.

3) в вазе конфеты и вафли. Надо взять 4 конфеты и 1 вафлю, обозначить их фигурками, показать, сколько всего сладостей взято из вазы, и сосчитать.

Цель задания — подвести к пониманию того, что смысл ситуации определяется не словом «взяли», а соотношением между данными и тем, что требуется найти. (Условная предметная модель помогает абстрагироваться от «мешающего» слова «взяли», поскольку показ рукой «всего, что взято», охватывает всю совокупность).

Рассмотрим ситуации, моделирующие увеличение на несколько единиц данной совокупности или совокупности, сравниваемой с данной:

1) у Вани 3 значка. Обозначьте значки кружками. Ване дали еще значки, и у него стало на 2 значка больше. Что надо сделать, чтобы узнать, сколько теперь у него значков? Сосчитайте результат.

Цель данного задания — учить составлять условную предметную модель соответственно ситуации, заданной словесно; соотносить словесную формулировку «на сколько больше» с добавлением элементов.

2) у Пети 2 игрушечных грузовика. Обозначьте грузовики квадратиками. У Пети столько же легковых машин. Обозначьте легковые машины кружками и скажите: сколько потребуется кружков? На день рождения Пети подарили еще 3 легковые машины. Каких машин теперь больше? Обозначьте количество машин кружками. Покажите, на сколько больше?

Цель задания — учить составлять условную предметную модель соответственно ситуации, заданной словесно; соотносить словесную формулировку «столько же» с соответствующим предметным действием; сочетать в последовательных предметных действиях ситуации заданий первых двух видов.

3) в одной коробке 6 карандашей, в другой на 2 больше. Обозначьте карандаши из первой коробки зелеными палочками, карандаши из второй коробки – красными палочками. Покажите, сколько карандашей в первой коробке, сколько во второй. В какой коробке карандашей больше? В какой меньше? На сколько?

Цель данного задания – учить составлять условную предметную модель соответственно ситуации, заданной словесно; соотносить словесную формулировку «на сколько больше» с соответствующим предметным действием в отношении совокупности, сравниваемой с данной.

Аналогичным образом происходит знакомство с действием «вычитание», которому с теоретико-множественной точки зрения соответствуют четыре вида предметных действий:

- 1) удаление части совокупности;
- 2) уменьшение данной совокупности на несколько единиц;
- 3) уменьшение на несколько единиц совокупности, сравниваемой с данной;
- 4) разностное сравнение двух совокупностей.

На подготовительном этапе педагог учит детей моделировать на предметных совокупностях перечисленные выше ситуации, понимать и представлять их со слов.

Подготовительные задания для усвоения смысла действия вычитания могут быть следующие:

- 1) Удав, отдыхая на полянке, нюхал цветы. Всего было 7 цветов. Обозначьте их кружками. Пришел Слоненок и нечаянно наступил на 2 цветка. Как показать, что случилось? Сколько цветов теперь сможет нюхать Удав?

Цель этого задания – подвести детей к пониманию смысла ситуации «удаление части множества»; учить моделировать ситуацию на условной предметной наглядности.

- 2) У Жука 6 лапок. Обозначьте количество лапок красными палочками. У Лисицы на 2 лапки меньше. Обозначьте количество лапок Лисицы зелеными палочками. Покажите: у кого меньше? У кого больше? На сколько?

Цель задания – учить составлять условную предметную модель соответственно ситуации, заданной словесно; соотносить сло-

весную формулировку «на сколько меньше» с соответствующим предметным действием в отношении совокупности, сравниваемой с данной.

К знакомству со знаками действий переходят после того, как дети научатся понимать на слух и моделировать все обозначенные виды предметных действий. Знаки действий, как и любая другая математическая символика, – это условные соглашения. Поэтому педагог просто сообщает, в каких ситуациях используется знак «сложения», а в каких знак «вычитания». На первых порах дети слушают педагога и наблюдают за схемой, которой он сопровождает свой рассказ на столе или фланелеграфе. Затем договариваются о заместителях персонажей на основе какого-либо одного признака или нескольких признаков (величины, формы, цвета) и вместе выполняют соответствующие задания.

Таким образом, целесообразно вести детей от предметной модели к схематической, последовательно усложняя методику работы. В начале обучения моделированию разумно предложить детям предметную модель, затем педагог вводит схематическое моделирование, где вместо конкретного, наглядного изображения предметов и явлений используются условные, символические или схематические обозначения. При этом главная задача педагога – научить детей замещению. Дети с помощью педагога учатся обозначать предметы и атрибуты задания заместителями (психологи рекомендуют воспользоваться для этого плоскостными изображениями геометрических фигур разной величины и разного цвета) или принимают предложения педагога, а затем самостоятельно выбирают и располагают заместители на поверхности стола, доски, пола и др.

В дальнейшей работе педагог добивается от детей умения перевести ситуацию, заданную словесно, на язык математической символики и обратно – переводить символическую модель сначала в предметную, затем в словесную, а также учить умению соотносить математическое выражение с сюжетным рассказом.

Итак, под руководством взрослого дети активно овладевают математическим материалом, в элементарной форме анализируют

принципы составления текстовой задачи, выявляют их особенности и учатся их моделировать. Все формы использования моделирования – предметное моделирование, предметно-схематическое моделирование, дают положительные результаты в практическом применении, активизируя познавательную деятельность детей.

По своей сути познание рассматривается как процесс моделирования реальности. При этом сенсорные эталоны выступают модельным отражением свойств. Например, геометрические фигуры обобщенно отражают существующие в действительности многообразные формы. Процесс соотношения свойств и эталонов аналогичен установлению связи между реальным и моделируемым содержанием. Ребенок учится соотносить фигуры с реальными формами, выделять форму предмета посредством отнесения к эталону.

Поэтому одной из задач воспитателя при формировании у детей геометрических представлений является развитие сенсорного восприятия, а также навыков правильного обследования формы предметов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вербенец А.М. Освоение средств отношений предметов детьми пятого года жизни посредством моделирования. – Спб., 2002.

2. Венгер Л.А. Воспитание сенсорной культуры ребенка. – М.: Высшая школа, 1988.

3. Запорожец А.В. и современная наука о детях: Тезисы конференции, посвященной 90-летию А.В.Запорожца. – М.: Просвещение, 1995.

4. Белошистая А. Знакомство с арифметическими действиями // Дошкольное воспитание. – 2003, №8 – с.13.

А.Н. КОШЕРБАЕВА

**СОВРЕМЕННОЕ ВИДЕНИЕ
ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ МЫШЛЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ:
КОНФУЦИЙ – АЛЬ ФАРАБИ - БАЛАСАГУНИ**

Аннотация

В статье дается современное видение гуманистической парадигмы мыслителей Востока Конфуция, аль-Фараби, Баласагуни.

Мақалада Шығыс ғұламалары Конфуций, аль-Фараби, Жүсіп Баласағұнның гуманистік идеяларының бүгінгі тандағы өзекті мәселелері қарастырылады.

Annotation

The given article touches upon the urgent problems of today: the ideas of great humanists Confucius, Al-Farabi, Zhusip Balasahyn.

Ключевые слова: гуманизм, философия, воспитание.

В концепции познания мира и воспитательных идей мыслителей Центральной Азии модель сравнения «Конфуций - аль-Фараби – Баласагуни» - наиболее отчетливо подчеркивает педагогику гуманизма. Конфуцианство, по определению немецкого философа Карла Ясперса – «осевое время», особый период человечества. Исходя из этой оценки, данное историческое явление могло выступать в качестве источника, к чему, возможно, обращался центрально-азиатские корифеи науки. В этой связи, мы посчитали целесообразным дать сравнительный анализ педагогических и гуманистических взглядов Конфуция, аль-Фараби и Баласагуни. Когда-то немецкий ученый Отто Альбертс предпринял попытку сравнить Баласагуни с Аристотелем. Подобно этому, представляемая нами модель сравнения: Конфуций - аль-Фараби-Баласагуни- выйдет вполне естественной.

Известный китайский мыслитель – гуманист жил намного столетий раньше, но отдаленность веков не помеха, а свидетельство единого менталитета в рамках восточной педагогики. Конфуций не любил рассказывать

о себе. Поэтому свой жизненный путь сумел описать в нескольких строках: «В пятнадцать лет я обратил свои помыслы к учебе. В 30 лет я обрел самостоятельность. В 40 лет сумел освободиться от сомнений. В 50 лет я познаю волю Неба. В 60 лет научился отличать правду ото лжи. В 70 лет я стал следовать желаниям моего сердца и не нарушал Ритуала». В этом высказывании Конфуций представляется как человек и как идеал традиции. Здесь выделено несколько этапов. Его путь от учебы через познание «воли Неба» к свободному следованию «желаниям сердца» и добровольному соблюдению норм поведения, которые он считал священными и «небесными», стал нравственным ориентиром всей китайской традиции. Его учение весьма многогранно, оно включает в себя совокупность духовных и социальных норм, которые передавались из поколения в поколение на протяжении почти 2,5 тыс. лет. Правила эти касались воспитания человека, определяли его поведение в семье, на службе и в обществе, устанавливали способ мышления. До сих пор именно конфуцианство служит тем источником, из которо-

го исходит огромный духовный заряд, свойственный всей китайской нации.

Сегодня во всем мире вряд ли найдется человек, не слышавший о конфуцианстве и его знаменитом основателе Конфуции (551-479 до н.э.), имя которого в китайском произношении звучит как Кун-цзы или Кун-фу-цзы (Мудрец Кун). В древних книгах его называют просто Учителем и читателю сразу становится ясно, что речь идет о великом наставнике, который стал нравственным идеалом сотен миллионов людей. На высказывания Конфуция ссылаются философы, политики и ученые всего мира, фразы Конфуция сегодня можно услышать даже от малограмотного китайского крестьянина. В настоящее время известно достаточно много исследований, развивающих проблему конфуцианства. В процессе работы мы обращались к отдельным из них. Они представляли для нас интерес при решении основной проблемы исследования.

По конфуцианским принципам в настоящее время живет не только Китай, но и некоторые страны Восточной и Юго-Восточной Азии, Япония, Корея, Вьетнам, Сингапур, причем принципы эти настолько органично вошли в плоть их национальной культуры, что люди часто сами не замечают, как говорят словами Конфуция.

Ученики Конфуция записали его высказывания, обобщив их в книге «Лунь юй» (VI в. до н.э.), название которой принято переводить как «Беседы и суждения». В основном она состоит из коротких бесед учителя с последователями, из лаконичных высказываний Конфуция и описаний важных эпизодов его жизни.

Принято считать, что Конфуций является основателем конфуцианства. Это не совсем так. Из уст самого Конфуция исходило в основном учение о духовном и житейском облике человека, он говорил о необходимости соблюдать ритуалы и нормы поведения, быть справедливым и человеколюбивым, чтить старших и заботиться о младших. Он не устал напоминать, что «достойный человек, прежде всего, должен спрашивать с себя, а ничтожный человек спрашивать с других». Для Конфуция почитание прошлого было необходимым признаком человека культурного, который укротил в себе животное начало. Таким образом, он проповедовал сложное

моральное учение. Однако на протяжении многих веков трактовка учения Конфуция не раз изменялась, придавая ему порой самые причудливые черты. В конце концов, конфуцианство превратилось в политическое и социальное учение о принципах справедливого и гармоничного управления государством и взаимоотношениях между людьми. В этом виде оно существует до сих пор.

Из небольшого экскурса о жизнедеятельности Конфуция можно отобрать яркие крупинки его гуманистических воззрений, созвучные идеям аль-Фараби и Юсуф Баласагуни. Так например суждения Баласагуни о человеческом возрасте: сорок, пятьдесят, шестьдесят, а затем и семьдесят лет воспринимались мыслителями примерно одинаково. Размышления о человеческом возрасте в поэме Юсуфа оформляются в отдельную тему. В наставлениях молодому поколению, на стихотворных бейтах о смысле и назначении каждого жизненного отрезка, Юсуф акцентирует огромное внимание. Причем мысли в этом плане звучат неоднократно: *«Мелькнет, твоя молодость – знай наперед, и – как не удерживай – жизнь отойдет. Не трать свои юные силы напрасно, смиренной молитве будь верен всечасно. О, где моя юность! Я каюсь сурово, да что в этом пользы – кончаю я слово /361-363/.* Конфуций в сорок лет сумел освободиться от сомнений, что означает воспитание твердости позиций, четкое очертание мыслей. Юсуф определяет этот промежуток как прощанье с молодостью и вступление на путь зрелости, тоже самое, что становление «Я - позиции». У Конфуция пятьдесят лет – это познание воли Неба, шестьдесят – разделение правды от лжи и т.д. Примерно эти же мысли сопровождают Юсуфа. Эти годы подчеркивают зрелость человека. Сравнение в этом плане: *«Был вороном черным – стал лебедем белым»; И кличет шестой мой десяток: «Иди!» – Пройду, если нет западни впереди. Когда шестьдесят уже минуло мужу, Сменил летний зной он на зимнюю стужу» /240, 365-637/.* Надо отметить то, что элегия Юсуфа о возрастных этапах человека скорее проникнута мотивами сожаления. Поэтому преобладают такие выражения: *Был прям, как стрела, я – согнулся, как лук, и в сердце, не ведавшем страха, испуг /371/.* В автобиогра-

фической исповеди Конфуция иначе. Мыслитель характеризует возраст через сумму своих познаний: от «воли Неба» к свободному следованию желаниям сердца и традиционным нормам этики. Чувственные познания преобладают в преклонном возрасте. Предстает образ мудрого и остепененного старца. Конфуций дорожит прошлым и дорожит каждым жизненным отрезком. Таким образом, оба мыслителя стремятся продемонстрировать ценность этапов человеческой жизни, дают знания из области возрастной психологии. Их учение убеждает, что процессом воспитания легче управлять, зная специфику каждого периода.

Сходным в учениях Конфуция и аль-Фараби можно назвать процесс развития творческих начал. Принцип справедливого и гармоничного управления государством и принцип гуманности во взаимоотношениях между людьми являются для обоих мыслителей главенствующими. Юсуф Баласагуни посвящает этому целую поэму. Конфуцию принадлежит знаменитое выражение: «Жестокая власть страшнее свирепого тигра!» Великий Учитель выразил самый гуманный принцип управления социальной действительностью. И был непомерно прав. Идеи в этом русле впоследствии становятся главным не для одного поколения философов и педагогов. В целом во внимании Конфуция — человек, его умственный и нравственно-духовный облик. Выделим гуманистические принципы Конфуцианства:

- *Человек, наделенный небом определенными этическими качествами должен поступать в согласии с ним, с моральным законом и совершенствовать их при помощи. Цель совершенствования — доброта и справедливость. Почтительное отношение к старшим и высшим;*

- *Принцип жэнь: чего не желаешь себе, того не желай другим;*

- *Человек по своей природе добр, полное раскрытие исконной природы человека происходит через образование;*

- *Человеколюбие (жэнь), справедливость (и), благонравие (ли) и знание (чжи) — условие гармонии между людьми /167/.*

Эти принципы Конфуция составляют фундамент воспитания личности. Достаточно хорошо они выделены в «Кутадгу билиг»

Ю. Баласагуни. В учении Юсуфа Баласагуни категория справедливости поставлена на первое место. Знание и учение совершенствуют и развивают человека. Аналогично и у Конфуция, который убеждает, что внутреннее богатство человека раскрывается через образование. Бесспорными для обоих мыслителей являются категории благонравия и добродетели.

Очевидность родственных линий можно продемонстрировать и на таком историческом параллелизме. Как известно, слово «humanities», привнесенное из древности Цицероном и введенное в оборот последователями Петрарки Колюччо Салютати (1331-1406 гг.) и Леонардо Бруни (1369-1444 гг.), понималось в значении человеческого начала и влечения к знаниям. Развивая эту точку зрения, академик Н.Конрад приводит в аналогичных значениях, но только в китайской языковой формуле слово «жэнь», введенное мыслителем Хань Юй именно для того, чтобы им обозначить отличие «Пути» его времени от «Пути» до него. Слово же это он нашел в древности у Конфуция. Какой смысл имеет китайское «жэнь» у самого Конфуция предельно ясно. На вопрос: «что такое «жэнь», он ответил - любовь к человеку». Хань Юй сказал иначе - «любовь ко всему». Формула «жэнь — humanities» выступает как категория общественной морали, а это означает их принадлежность к человеку в целом. Совершенно сходно с иноязычными определениями по смысловой структуре и семантике тюркоязычное «Кутадгу». В казахском языке оно передается понятием «кут», в русском переводе (по С.Иванову) - «благодать». Отсюда: «Кутадгу билиг» - «Благодатное знание». Слово «Кутты» несет большую смысловую нагрузку и связывается со счастьем, удачей. Все новое в человеке и образе его жизни издревле сопровождалось пожеланием «куттыболсын». Отсюда: «Осчастливливающее знание», «Указание пути к счастью». Те самые мотивы мы встречаем в трактатах аль-Фараби. Это естественно, его идеями о гуманизме питалось не одно поколение мыслителей.

Свое понимание «человечности» китайский мыслитель Чэн Мин-Дао выражает в такой цепи рассуждений: «человечность в человеке стоит в ряду с другими его свойствами», они — следующие: органически присущее че-

ловеку чувство «должного», т.е. стремление делать то, что следует; чувство «занятости», понимание необходимости всегда оставаться в рамках каких-то норм, т.е. своего рода внутренняя дисциплинированность, стремление к знанию и способность его иметь, наконец, правдивость. «Человечность» (жэнь = humanitas) стоит в ряду этих свойств. То же самое можно сказать и о «Кутадгу билиг», который раскрывает систему четырех понятий гуманизма. К формуле: «жэнь – humanities» в этом случае приравнивается «кутадгу» как показателю возрожденного общества караханидов. К сожалению, о Юсуфе Баласагуни с его значительной дидактической и философской системой, без труда претендующих на Ренессанс, в известных исследованиях не сказано ничего.

Вернемся к Конфуцию. Основы этико-философского мировоззрения Конфуция изложены в схеме: «Учитель сказал» или «Учитель ответил».

Вот некоторые из них:

Учитель сказал:

- Человечность редко сочетается с искусными речами и умным выражением лица.

Учитель Цзэн сказал:

- Я на день трижды себя вопрошаю: добросовестно ли я трудился? Сохранил ли искренность в общении с друзьями? Повторял ли то, чему меня учили? /167, 17/

В приведенных изречениях привлекает простота и доступность мыслей: человечность не имеет ничего общего с лестью и хитростью, каждый день человек нацелен на решение трехгуманных вопросов: добросовестного труда, открытого общения и совершенства поведения. Методом постоянных упражнений, личность воспитывает ценные качества. Конкретно определяются Учителем обязанности детей. Методы воспитания детей не сложны, но убедительны. **Учитель говорит:**

- Дома младшие почтительны к родителям, а на стороне послушны старшим, осторожны и правдивы, полны любви ко всем, но близки с теми, в ком есть человечность. Если при этом остаются силы, то стремятся обрести ученость.

Цзыся сказал:

- Если кто-либо предпочитает чувственности добро, способен до изнеможения служить отцу и матери, на службе государю мо-

жет жертвовать собой и обращается к друзьям с правдивым словом, то пусть бы говорили, что он неучен, я непременно назову его ученым.

Из темы о взаимоотношениях «отцов и детей» очень важно высказывание, в котором Учителем излагаются обязанности сыновей по отношению к родителям, являющиеся нормой нравственного воспитания.

Учитель сказал:

- Кто вглядывается в устремления своего отца, когда он жив, а после его смерти - в то, как он поступал, и не меняет его путь в течение трех лет, тот может называться почитающим родителей.

Слова Учителя заставляют поразмыслить над тем, какой поступок детей считать самым благонравным. На наш взгляд, это тот, который учит чувству глубокого уважения к старшим, ценить дело и имя отцов. Роль мудрого Учителя несет главный герой Баласагуни – Айтолды. Мотивы гуманного воспитания озвучены им в наставлениях своему сыну. Близость нравственных идей в вопросах обучения подрастающего поколения объединяет Конфуция и Баласагуни. Категории справедливости и добродетели также как и в «Кутадгу билиг» являются ключевыми в педагогических воззрениях Конфуция. Характеристика правителя передана мыслителем через образы. **Учитель сказал:** - Правитель, положившийся на добродетель, подобен северной Полярной звезде, которая замерла на своем месте среди сонма обращающихся вокруг нее созвездий.

Конфуций назвал вселенское происхождение правителя и масштабность его деятельности. Картина Полярной звезды интерпретировалась восточными народами как центр мироздания. Вбитый в небесную твердь железный кол, поддерживал существование земли в сознании древних казахов. Привязанные к нему кони Ак-бозат и Кок-бозат (белый и сивый кони) расширяли космическую картину и стояли во главе сонмы обращающихся созвездий, вокруг Полярной звезды. Они предвещали гармонию жизни, хаос не может наступить, пока тулпары не разлетятся в разные стороны и не нарушится порядок в движении звезд, пока прочно держится железный кол в сердцевине неба. Таковы сюжеты древности, передающие знания о строении

мира, прививающие эстетические чувства и повышающие интеллектуальный уровень человека. Знания эти переносились в общество, вся жизнь строилась на аналогиях, сравнение жизни с космосом заряжено мощным импульсом, потому что человек осознавал свою зависимость от недостижимого, но каждодневно обозреваемого неба. Уловив такую психологическую уникальность, мудрецы мира развивали ее в обучении и воспитании. Безошибочно представил это Конфуций, когда хотел сказать о добродетельном правителе, подобному Полярной звезде. Позже мы находим этот метод сравнения у последователей Конфуция. Философ Сяо-Тун на вопрос о том: почему он ничего не взял для своей «Вэнь-Сюань» от таких мудрецов древности, как Чжоу-гун и Конфуций, отвечает: «Я не брал произведения - Чжоу-гуна и Кун, нашего отца, потому что они среди нас, как солнце и луна в небесах и сверхъестественно глубоки, словно хотят спорить с божественными силами». Интерес представляет имя великого китайского мыслителя, которое звучит как *Кунфуций*; где первая часть «Кун» аналогично понятию «солнце» в тюркском языке.

Идея сакральной наполненности ритуалов были главными моментами в мировоззрении Конфуция. Из его творчества неоднократно читаем: «сыновняя почтительность, «почитаем старших», не нарушать ритуалов» и др. «По Конфуцию, - пишет В. Малявин, - ритуальная выветренность каждого жеста, каждого слова и даже каждой мысли есть не что иное, как устроенность в изобильный ритм вселенской жизни. Поэтому управление в конфуциевой традиции есть, прежде всего, исправление.

Как известно, для педагогической теории Конфуция было главным нахождение Пути. Путь – это соблюдение ритуалов, а ритуал выступает как форма символического мышления, как принцип понимания бытия, как метод структурирования космоса и социума. Путь рождается тогда, когда заложен корень. Благородный муж заботится о казне, причем человеческой. Человечность состоит в сыновней почтительности и послушании старшим. Так можно сформулировать Путь Конфуция. Баласагуни определяет свой Путь как движение к человеческому счастью. Путь, где гар-

монируют четыре начала. Они названы выше. Установление их в человеческом социуме есть Путь Баласагуни. Не случайно «Кутадгу билиг» в одном из вариантов перевода звучит как «Указание пути к счастью», как путь к правильному воспитанию личности. В этом мы видим неразрывную общность Конфуция и Баласагуни.

Конфуций, подчеркивая мысль о правильном воспитании, поддерживал идею врожденной мудрости. «Сыны неба», по Конфуцию, - люди, обладающие особым даром, могущие претендовать быть правителями, способные овладевать знаниями посредством учений и стать «опорой государства» и, наконец, чернь, люди, не способные к трудному процессу обучения. Нечто похожее мы встречаем у Баласагуни и назвали бы это сохранением традиции по социальной лестнице. «Сын бека должен быть беком», - утверждает он.

Конфуций возвеличивает личность Учителя. Он сравнивает его с недостижимыми явлениями мира. Учитель Чжунни для него – это солнце и луна, а их нельзя достигнуть. Конфуций пишет: «С учителем нельзя сравниваться, как не подняться по ступеням лестницы на Небо. Если бы Учитель был главой удела или родовитого семейства, то, как говорится, начини он ставить – и стояли бы, начини вести – и шли бы, начини благотворить – и собирались бы, начини побуждать – и находились бы в гармонии. Его при жизни прославляли бы, а после смерти стали бы оплакивать. Как можно с ним сравниться?».

В мыслях Конфуция представлена вся суть человека, управляющего народом. Именно искусство управления характеризует место Учителя в обществе, идеализирует его профессию. Факты древней истории свидетельствуют, что два рода профессиональной деятельности были важны для общества. Это **правитель и учитель**. Вот почему в трудах Конфуция эти фигуры занимают главенствующее место. Не менее отчетливо выделяются правитель и наставник в наследии Баласагуни. Это народные воспитатели, люди, указывающие Путь к счастью. Они возвышаются над всем обществом.

На протяжении всей поэмы «Кутадгу билиг» Баласагуни воспевают гимн человечности. Китайский мудрец посвящает этому

вопросу целые трактаты суждений. Человечность для Конфуция – это воплощение повсюду пяти достоинств: почтительности, великодушия, правдивости, сметливости, доброты. Избранные достоинства неизмеримо педагогичны: почтительность не навлекает унижений, великодушные покоряют всех, правдивость вызывает у людей доверие, сметливость позволяет достигать успеха, а доброта дает возможность повелевать людьми. Этими пятью достоинствами облагораживает своих героев Баласагуни. Юный Огдюльмиш, характеризуя людей определенной профессиональной принадлежности, ставит во главу человечности эти качества. Истинного счастья можно достичь, следуя только этим заповедям. Пять достоинств Конфуция можно приравнять к четырем основам книги Баласагуни «Кутадгу билиг»: справедливость-правдивость, доброта, почтительность, премудрость-сметливость, праведность-великодушие.

Совершенно схожие суждения мы находим у Конфуция и Баласагуни в раскрытии принципов справедливого управления страной. В этом случае Учитель говорит о почитании правителем пяти достоинств и устранении четырех недостатков. О достоинствах он говорит так:

- Благородный муж, оказывая милость, не несет расходов; не вызывает злобы у людей, когда заставляет их трудиться; его желания несоместимы с жадностью; он полон величавости, но чужд высокомерия; он грозен, но в нем нет свирепости. Достоинства эти можно передать так: благотворить народу, создать посильный для него труд, человечность, щедрость души, отсутствие пренебрежения и требовательность. В наследии Конфуция отмечается тождественность понятий космической и социальной справедливости. В соответствии со спецификой такого мировосприятия, Конфуцием была выстроена определенная иерархическая система, пронизывающая собой космос и социум как единое сакральное целое. Поэтому одно из фундаментальных положений конфуцианской доктрины о безусловной преданности чиновника правителю и безусловном почитании его, не являлось актом примитивного конформизма, как это мог бы интерпретировать неискушенный читатель, а священным актом, призванным поддерживать равновесие и гармонию во Вселен-

ной. Конфуций соединял воедино два разных, в нашем представлении, понятия как «власть» и «справедливость». Ибо в их единстве реализуются Воля неба. По Конфуцию для правителя «ЦзюньИзы» одной человечности недостаточно. Наряду с ним, нужно воспитать в себе чувство **обязательства, морали и долга** перед народом. В связи с этим Конфуций слагает образ «Благодатного мужа» и противопоставляет их «Безнравственным мужам» (*Сяожень*). Первые хорошо понимают свое предназначение в обществе, не нарушают социальных законов и почитают три вещи: святое небо, великих людей и наставления мудрецов; вторые думают исключительно о себе и своей выгоде, они нисколько и ничего не ценят.

Проведенное нами исследование подтвердило, что идеал «Благородного мужа» из системы конфуцианства занимает важное место в гуманистической концепции Баласагуни. Правитель, мудрец, ученый воплощают в себе благородные человеческие качества. Подобно китайскому мыслителю, Баласагуни описывает, каким должен быть муж, достойный должности великого хаджиба: *«Во всем быть примерным хаджибу пристало. Верным быть хаджибу пристало. Он должен быть знатен и правом не крут, заботливо нестовать подданный люд... Учтивый и добрый, отзывчив на слово, отзывчивость – добрым деяньям основа. Нежаден и совестлив, щедр и умен, он должен быть знанием наук умудрен»*. /2436, 24, 37, 2440, 2447/.

Из всех должностных лиц Баласагуни особо выделяет три рода мужей: во-первых, наук знатоки, мудрецы; во-вторых, возгласители слов их, писцы; в-третьих, мужи-храбрецы. Три рода мужей являются опорой правителя страны. *«Три рода сподвижников, если едины, в желанном удачливы их властелины»* – безошибочно заключает Юсуф /2709/. Затем он выделяет два рода благородных мужей: они – писец, что искусность обрел, и ладно владеющий речью посол. Таким образом, мы видим, какое важное значение придавали оба восточных мыслителя делу управления государством. Одни и те же вопросы решались в эпоху их жизнедеятельности. Каждый из них воспел идеальный образ Благородного человека.

Общность мировоззрений выдающихся мыслителей Востока отчетливо прослежива-

ется в отношении к знаниям. Рассуждения в этом русле можно назвать вершиной их творческого гения. Конфуций перечисляет шесть достоинств, переходящих в шесть заблуждений, если избегать знаний и не учиться: когда стремятся к человечности, но не хотят учиться, то это заблуждение приносит вред. Умственные способности, открытость и прямота, отважность и непреклонность могут привести к заблуждению, если их не развивать, не направлять в благое русло. Только знаниями велик человек. К этим выводам можно прийти на основе анализа гуманистических воззрений Конфуция и Баласагуни.

Родственные мысли мудрецов прослеживаются во многих высказываниях на тему воспитания. Интересна точка зрения в отношении к женщинам, несколько настороженная и строгая. В возрастном плане Конфуцием избирается особенный рубеж – сорок лет. Он пишет: «Нет будущего у того, кто вызывает неприязнь к себе в сорокалетнем возрасте» /167, 115/. Это время понимается как пора полного взросления, расцвета творческих и физических сил человека. Следовательно, дальнейшая судьба человека предвещает деятельность, движимую только гуманными помыслами. Воззрения Баласагуни о возрасте сорока лет дополняют слова китайского мыслителя. Не остается сомнений в том, что этот возраст несет в себе большую психологическую нагрузку, человек трезво осознает осо-

бенности роста интеллектуальных процессов, столь важных для совершенства личности.

Таким образом, гуманистические принципы свойственны как для эпохи Конфуция, так и для эпохи Баласагуни. Несмотря на расстояние тысячелетий, аналогичные мысли мудрецов – то объединительное звено, что духовно облагораживает и роднит их а, вместе с этим, их народ. С течением времени происходят существенные изменения в области воспитания и обучения любого народа. Однако гуманные принципы преобразования личности никогда не исчерпывают себя и являются ценными для любых этнических сообществ. В этом кроется одна из особенных сторон гуманистической педагогики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Юсуф Баласагуни. Благодатное знание / Пер. С.Н.Иванова
2. Конфуций. Я верю в древность. -М.: Республика, 1995. -230 с.
3. Переломов Л.С. Конфуций: жизнь и учение.- М.: Наука,1993.- 300с.
4. Беседы и суждения Конфуция /Сост. и подг. текста Р.Грищенко.- СПб: Кристалл, 1999.-120 с.
5. Малявин В. Конфуций. -М.: Молодая гвардия, 1992, 335 с.
6. Аль-Фараби. Философские трактаты. - Алма-Ата: Білім, 1972. - С. 72-73.

М. Қ.ИБРАЕВА

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫНДАҒЫ ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аннотация

Бұл мақалада халық педагогикасындағы отбасы тәрбиесінің кейбір мәселелері қарастырылады. Қазақ халқының жас ұрпақты тәрбиелеу жөніндегі тәжірибесі баяндалады. Әмбебап ғұлама ұлағатты ұстаздардың қазақ халық отбасы тәрбиесінің ерекшеліктері жөніндегі өсиеттері мен үлгі-өнегелері айтылады.

В данной статье рассматриваются некоторые проблемы семейного воспитания казахской народной педагогики. Затрагиваются особенности семейного воспитания и опыта воспитания подрастающего поколения казахского народа. Приводятся наиздания выдающихся личностей и великих педагогов об особенностях семейного воспитания казахского народа.

Annotation

In the given clause is considered some problems of family education of kazakh national pedagogics. There have also been mentioned features of family education and experience of education of rising generation of the kazakh people and resulted edifications of outstanding persons and great educators.

Түйін сөздер: халық педагогикасы, тәрбие, отбасы, тәрбие түрлері.

Адам баласы әу бастан өз ұрпағын өмірге, еңбекке икемдеп, тәрбиелеп келгені белгілі. Бүгінгі қалыптасқан белгілі ғылыми-теориялық заңдары бар педагогика ғылымы өмірге келгенше де адамзат тәрбие ісімен айналысып бақты. Оның қағазға жазылып түспеген, бірақ халық жадында мәңгі сақталып, ұрпақтан-ұрпаққа ғасырлар бойы ауызша нақыл-ақыл, өсиет-өнеге, қағида болып тарап келген тәлім-тәрбие беру тағлымдары бар. Ол халықтық педагогика деп аталады. Халықтық педагогика салт-дәстүр, жол-жора, ырымдар, қонақ күту, тағам дайындау рәсімдері мен ауыз әдебиеті үлгілері, ұлттық ою-өрнек, өнер түрлері, спорт ойындары арқылы отбасылық тәрбиеден басталып, ауыл-аймақ, ел-жұрт, ру-тайпа, қала берді бүкіл халықтық қарым-қатынастан берік орын алған тәлім-тәрбиенің түрі, адам мінезін, іс-әрекетін қалыптастырудың белгілі нормасы болып табылады. Олай болса, халық педагогикасы қоғам дамуының (алғашқы қауымдық қоғамнан бастап) белгілі сатыларынан өтіп, ғылыми педагогикалық дәрежеге жеткенше ұрпақ тәрбиесінің бастау бұлағы, педагогиканың құралы болып, тәрбие жүйесінің қызметін атқарып келгенін байқаймыз.

Бала тәрбиесі қай заманның, қай қоғамның болсын ойшылдары мен зерделі зиялыларын толассыз толғанысқа, үздіксіз ізденіске түсіргендігі белгілі. Халқымыздың болашағын ойлаған асыл ойлы ғұламаларымыз да кейінгі ұрпаққа өшпес мұра қалдырған. Қазақ халқы рухани зор байлықтың мұрагері. Ақиқатқа жүгінсек бүкіл әлемдік өркениет тарихынан ерекше орын алатын әмбебап ғұлама, ұлағатты ұстаз әл-Фараби бабамыздан бастап түркі тілдес халықтарға ортақ орта ғасыр ойшылдары: Баласағұн, Қашқари, Жүгінеки, Иассауи трактаттары. Алтын Орда дәуірінің ойшылдары: Хорезми, Саран, Дулати, Жалайыры, Әбілғазы т.б. еңбектерінің

қазіргі ұрпақ тәрбиесінен алар орны ерекше. Онан кейінгі Асан қайғы, Шалкиіз, Жиенбет, Ақтанберді, Бұхар, Шал, Дулат, Махамбет, Майлықожалардың әр түрлі өмір құбылыстары адам мен қоғам, жан мен тән, тыныс-тіршілік туралы терең толғауларының, ақыл-кеңес, өсиеттерінің қазіргі жастарымыз үшін, олардың тәрбиесі үшін берері аз емес. Қазақ халқының ұлттық даралығы ұрпақ тәрбиелеу тәсілдері мен салт-дәстүр ерекшелігінде.

Қазақ халық педагогикасының негізгі мақсаты – өзінің бай тарихи тәжірибесіне сүйене отырып, келер ұрпақты еңбек сүйгіштікке, өнерге баулу, жанұя, ауыл-аймақ болып, Отанның ар-намысын қорғай білетін, жаны жайсаң, арлы азамат тәрбиелеу болды. Осы мақсатты іске асыру жолында отбасы мүшелерінен бастап, ауыл ақсақалдары, көне көз қариялар мен ақын, жыршы, жырау, әнші, күйші термеші сияқты өнер адамдардарының бәрі белсене қатынасатын ұжымдық тәрбие ісін жүргізушілер болып келгені көпке аян. Әсіресе, ақын-жыраулар өлең-жырларымен де, өнегелі ісімен де халыққа белсене қызмет етіп, ел ұйытқысы, тәлім-тәрбие мектебінің ұстазы бола білді. Мысалы, Доспанбет, Жиенбет, Ақтанберді, Махамбет, Асан қайғы, Сыпыра жырау, Үмбетей, Бұқар, Шал, Базар, Майлықожа т.б. айтуға болады. Жыраулардың поэзиясында келелі сөз болған мәселе – адам проблемасы. Халықтық тәрбие жөніндегі данышпандық ой тұжырымдарына Әл-Фараби, Ибн-Сина, Фердауси, Омар Хайям, Я.А.Коменский, И.Г.Песталоцци, К.Д.Ушинский, Н.Г.Чернышевский, Н.А.Добролюбов, Л.Н.Толстой және т.б. ойшыл-оқымысты ғалымдардың бірде-бірі көңіл бөлмей өткен емес. Олар халықтың бала тәрбиелеудегі тәжірибесінің, педагогикалық ойларының прогрессивтік жақтарына ерекше мән беріп, халықтық тәрбиенің негіздеріне ғылыми талдаулар жасады. Халық

ағартушылары, қоғам қайраткерлері Абай Құнанбаев, Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин ұлттық ғылым мен өнердің, мәдениеттің, философияның негізін салды. Шоқанның ашқан ғылыми жаңалықтары, Абай өлеңдері мен қара сөздері жас ұрпақты жетілдіріп тәрбиелеуде зор ықпалын тигізді.

Қазақ халқының жас ұрпақты тәрбиелеу жөніндегі тәжірибесі сонау көне ғасырдан басталады. Жалпы, қай халықта болмасын, отбасы құрыла сала, сонымен бір кезеңде бала тәрбиесі басталады деген ұғым дұрыс. Дегенмен, тұтас қазақ халқы жөнінде толық анықталып-айқындалмаған жәйттер әлі де болса аз емес. Болашақта тәуелсіз елдің тарихшылары, әдебиетшілері, лингвистері, археологтары қазақ халқының этнотарихи сипатын тың деректермен толықтыра берері күмәнсіз. Ал, біз бұл жолы оның тарихи-педагогикалық сипатымен және отбасы тәрбиесі мәселесін айқындауда тікелей немесе жанама маңызға не факторлармен шектелейік.

Қазақ халқының этнопедагогикасын зерттегенде ғалым С.Қалиұлының тұжырымдарына тоқталайық. Ғалым халық педагогикасының тарихын адамзат дамуының қоғамдық құрылыс кезеңдеріне сай сегіз кезеңде бөліп қарастырады. Зерттеушінің пайымдауынша, I кезең – алғашқы қауымдық құрылыс кезіндегі тәрбие (б.д.д. тас, қола замандары); II кезең – сақтар мен ғұндардың жауынгерлік тәрбиесі (б.д.д. VII-VIII ғғ.); III кезең – Ұлы түрік қағанаты кезеңіндегі тәрбие (VI-IX ғғ. аралығы); IV кезең – арабшынғыс мәдениеті, орта ғасыр ойшылдарының тәлімгерлік ой-пікірлері (X-XV ғғ. аралығы); V кезең – Қазақ хандығы кезіндегі ұлттық тәлім-тәрбие көріністері (жыраулар поэзиясындағы тәлімдік ойлар), (XV-XVIII ғғ. аралығы); VI кезең – Қазақстанның Ресейге қосылу кезіндегі ұлт-азаттық қозғалысы мен ағартушылық-демократиялық бағыттағы тәлім-тәрбие (XVIII ғасырдан XX ғ. 20 ж. дейін); VII кезең – Кеңестік дәуірдегі ғылыми педагогиканың қалыптасуы (1920-1990 жж.); VIII кезең – Тәуелсіз Қазақстандағы ұлттық тәлім-тәрбиенің өркен жаюы (1991 ж. кейінгі егеменді елі).

Н.К.Крупская: «Балаға деген сүйіспеншілікті россиялықтар шығыс халықтарынан үйренсін», - деп орынды айтқан. Кейде қазақ

отбасының жүйелі тәрбие беру мүмкіндіктері төмен деген пікірлер айтылып қалады. Мұндай пікір қазақ отбасының тәрбиелік ықпалын ұлттық тәрбиенің құндылықтарын ескермеуден айтылған. Егер қазақ отбасы тәрбиесінің өзіндік ықпалы төмен болса әл-Фараби, Қорқыт, Абай, Ыбырай, Шоқан т.б. зиялы тұлғалардың есімі әлемге әйгілі болмас еді. Демек, қазақ отбасында тәрбие жүйелі жүргізілген, оның тән мен тазалық, еңбек пен өнер, ақыл-ой; ізгілік пен адамгершілік; сыр мен сымбат сияқты мазмұнға ие болғаныш Қ.Б.Жарықбаев, С.Қалиев өз еңбектерінде дәлелдейді.

Отбасы – адамзат қоғамының ең шағын бейнесі. Қоғамда отбасы екі қызмет атқарады, оның бірі – дүниеге ұрпақ әкелу, екіншісі – дүниеге келген сәбиді тәндік жағынан дамытуды қамтамасыз етіп, өмір бойы рухани жағынан жетілдіріп, оны тұлға ретінде қалыптастыру. Отбасы тәрбиесі қоғамдағы өзгерістермен тығыз байланысты, сондықтан ол қоғам мүддесіне қызмет етуі тиіс.

Отбасы – тәрбиенің негізі. Оның құндылығын «Ұяда не көрсен, ұшқанда соны ілерсін» деген мақал айқындай түседі. Отбасы тәрбиесі – барлық тәрбиенің негізі. Өйткені баланың туған кезінен бастап, есейгенге дейінгі уақыт аралығында өміріне арқау болатын тәлім-тәрбие отбасы мүшелері (әке, шеше, ата, әже, аға, апа, жеңге, жезде) арқылы беріледі. Олар баланы ата-бабаның өміріндегі еңбек және қоғамдық іс-әрекеттің барысында ғасырлар бойы жинақтаған тәжірибесінен өнеге алып, оны құрметтеуге, жаманнан жиреніп, жақсыға ұмтылуға, қоршаған ортасын танып, онымен қарым-қатынас жасауға және баланы өз бетімен әрекет етуге бейімдеп отырған. Бала тәрбиесіне, жалпы адам тәрбиесіне терең мән беріп, оның сәтті қағидалары мен ережелерін жасағандардың бірі – қазақ халқы. Ата-ана – отбасындағы жетекші тұлға. Отбасы мүшелерінің бүкіл тағдыры, болашағы олардың өмірден татар несібесі мен алар еншісінің үлес салмағы ата мен ананың тәлім-тәрбиесіне байланысты құрылады. Ата-ана бойындағы жақсылық ата-ұлыны перзентіне жұмсайды. Халқымыздың «Лашын құсқа ауа қадірлі, жүйрік атқа дала қадірлі, ата-анаға бала қадірлі» деген аталы сөз бұл ойымызды растайды.

Ана тәрбиесі. Сәби көзін ашып, жарық дүниені сезіп, тіршілікке қол созған сәттен тәрбие нәрін анасының ақ сүтімен бірге қабылдап, тал бойына сіңіреді. «Әлди-әлди, ақ бөпем» деп басталатын «Бесік жырының» өзі-ақ, ананың әуезді үні арқылы жас нәрестені мазасыздықтан, шыдамсыздықтан аулақтандырып, мейірімділікке, сабырлыққа баулиды. Жыл өткен сайын үл әкеге, қыз шешеге үйірсектеніп, олардың мінез-құлықтарын, үнін, дауыс ырғағын, қозғалысын, іс-әрекетін айнытпай қайталайды. Мәселен, қыз бала анадан, әсіресе, адалдықты, арлылықты, әдептілікті, тазалықты, инабаттылықты, ізеттілікті, іскерлікті, қарапайымдылықты т.б. қасиеттерді алып, өз бойына сіңіреді. Әсіресе, қыз бала шешесінен үйді жинау мен күтімге алуды, ас пісіруді, кір жууды, іс тігуді, қымыз ашытып, айран ұйыту сияқты қабілеттіліктерді үйренеді. Сонда ғана ол көргенді, текті, өнегелі, үлгілі, тәрбиелі аталмақ. Қазақтың «шеше көрген тон пішер» деуі осыдан туындаған болар. Сондықтан, да әрбір ана өз перзентін кіршіксіз адалдығымен, ақаусыз адамгершілігімен, жайсаң жандылығымен баурай алатын дәрежеде болуы керек. Ана тәрбиесі – кешенді тәрбие, жинақталған аса тағылымды мектеп. Сондықтан да, біз «Ыдысына қарап асын іш, анасына қарап қызын ал» дейміз.

Әке тәрбиесі. Отбасының да, баланың да мерейі – әке. Өйткені ол отабасының қорғаны, қамқоршысы, панасы. Әкенің аяулы алақаны, ыстық мейірімі, жылы жүрегі баланы барынша бақытқа бөлейді. Оның асыл бейнесі асқар таудай биік көрініп, көңіліне медет, ісіне бағдар сілтер тірек болып әкеге ұқсауды, әкеге тартуды әр бала өзіне нысана ғып белгілейді. Әкеден ата-тегін білуді, қонақ күтуді, мал бағуды, сөз тыңдауды, отбасы болумен асырауды, жөн-жоба білуді, сал-серілікті, әжеттік пен ерлікті, еркек атына сай болуды, ерлік пен еңбеккерлікті т.б. мұрат қып өседі. Демек, әке парасатымен дараланып оқшау тұруы қажет, яғни әрдайым баланың сәби кезіндегі қалыптасқан ұғымындай абырой биігінен өмір бойы төмен түспеуі, аласармауы қажет. Әке – балаға сыншы. Ол бала бойындағы әрбір жақсы ісіне сүйсініп, теріс әрекетіне күйінеді. Сондықтан да, оның аңғарымпаз болуы қажет. Әрине, бала мінезіндегі өзгеріс пен

оғаштықты, оның жағымсыз қылықтарын дер кезінде байқап, әділ шара қолданып, ақылға айналдыру – әкенің басты парызы. Бірақ, ол айып тартқызатын жазалаушы емес, өнеге шашар білікті ақылшы болуға міндетті.

Әке – отбасының алтын дінгегі, берік босағасы, қуат берекесі, ананың асыл жары, ақ некесі, бас иесі. Баланың мейірімі мен беделі, үлгі алар өнегесі. Егер ол ақылсыз болып, жағымсыз қылықтар істесе, отбасының шырқы бұзылып, шаңырағы шайқалады. Үйде бетімен кету етек алады. Мұндайда әке ролін, әрине, ана атқаратыны белгілі. Бірақ, ол әкенің міндетін толық жүзеге асыра алмайды. Әкеде айбарлық пен естілік, кесектік пен көсемдік, көш бастаушылық қасиет болуы қажет. Мұндай әкелер отбасына береке дарытып, ізгілік рухын себеді. Отбасы мүшелерін адамгершілік қасиеттеріне баулиды. Отбасында әкемен шеше қандай да бір іспен шұғылданса, үйдегі балалар да соған еліктейді. Бұл, әрине, көрер көзге ашық байқалмағанмен, көмескі түрде біртіндеп, бала бойына сіңе береді. Әсіресе, жақсылықтан гөрі жамандық, дөрекі мінезділік, т.б. бала бойына тез дариды. Отбасының іргесі бұзылып, әке-шеше мен бала арасындағы сыйластыққа сызат түседі. Жаман әдетті таратушы әке мен үйренуші балаға анасының әсері ықпал жасай алмайды. Бойға сіңген жаман әдет есейген сайын өрши береді. Сондықтан ер-азаматтың соңынан сөз ермейтін сұңқардай таза, қырандай текті болғаны жөн. Сол себепті әке бала алдында абыройлы болуға міндетті. Мектептегі ата-аналар жиналысына әкелер жиі қатысса, балаға деген мейірімі күннен-күнге арта түседі. Оның жақсылығы мен қуанышын, қателігі мен кемшілігін көзбен көрсе, бала тәрбиесіне деген енжарлықтан айрылар еді.

Отбасы – бала тәрбиесінің ең алғашқы ұжымы. Ата-ана мен отбасы мүшелері бала дүниеге келген күннен бастап, оның тіршілік әрекетін ұйымдастырады, яғни, оның өміріне қамқорлық жасайды, болашағын жоспарлайды, саналы азамат болып өсуі үшін барлық мүмкіндікті жасайды. Әлеуметтік-экономикалық, танымдық-білімдік деңгейлеріне сәйкес балаларына дене, ой еңбегін үйретеді, күн тәртібін дұрыс реттеуге, салауатты өмір сүруге, адал болуға, жақсылықты үйреніп, жамандықтан жиренуге баулиды.

Отбасының басты қазығы, алтын тіреу діңгегі – бала. Дүниеге келерінде де, келген соң да әке-шешесін бірден-ақ, татулыққа, сыйластыққа, ынтымаққа шақыратын, ата-ана көңілін жақындастыра түсетін – бала. Белгілі педагог А.С.Макаренко «Ата-анаға арналған кітабында» «...Бала тәрбиесінде сіздің іс-қимылыңыздың өзі шешуші рөл атқарады. Сіз тәрбиені сөз арқылы немесе үйрету, бұйыру арқылы іске асырамын деп ойламаңыз. Тәрбие өмірдің әр сәтінде, тіпті сіз үйде болмаған кезде де іске асады. Тәрбие сіздің қалай киінетінін, өзгелермен қалай сөйлесетінін, олар туралы не ойлайтыныңыз, қалай күлетінін, қалай газет оқығаныңыз, осы іс-әрекеттеріңіздің бәрі де балаңыз үшін маңызды. Тіпті дауыс екпінінің өзгеруін де бала сезінеді, сіздің барлық ойыңыз баланың көкейіне беймәлім жолмен жетіп жатады, сіз оны байқамайсыз да. Ал, отбасында сіз дәрекілік көрсетіп, жұбайыңызды жәбірлесеніз, осы ісіңізбен сіз балаға жаман тәрбие бересіз...», - дейді.

Әр елдің, тіпті жеке отбасыларының тәрбиесінде өзіндік ерекшеліктер болған. Мысалы, қазақ отбасында баланың тәлім-тәрбиесіне мұрындық болатын шілдехана, бесікке салу, тұсау кесу, атқа мінгізу, сүндетке отырғызу, тіл ашар, шежіре үйрету, құда түсу, қыз ұзату, келін алу сияқты дәстүрлерімен бірге, отбасында бірігіп ынтымақтық тіршілік ету, үлкеннің айтқанын орындау, бірлесіп әрекет жасау, өнеге көрсету сияқты тәрбие жұмыстары өріс алған.

Қазақ отбасында баланы өмірге дайындау дәстүрінің бірі – шежіре үйрету. Оның негізгі мақсаты – ата текті білу, ұрпақ тазалығын, яғни ген тазалығын сақтау. Қазақ халқының тек-нама (генетика) құпиясын түсінуі кездейсоқ емес. Ол ұрпақ келбетінің, іс-әрекетінің, ақыл-ойының дұрыс болуы қажеттілігінен туындаған. Осыған байланысты жеті атаға дейін қыз алып, қыз бермеу дәстүрі ережеге айналған. Адам тегіне байланысты отбасын құру тәжірибесі ақыл-ойды дамытып қоймаған, ол ұрпақтың бойында бейімділікті де дамытып, қабілеттің айқындалуы себепші болған. Мысалы, хан әулетіне тән ел басқару, үкім шығару, шешендер мен билерде мәнерлі әрі мақалдап сөйлеу, сөз қадірін білу, сөзін тыңдау қабілеті ұрпақтан ұрпаққа берілген.

Халқымызда тексіз деген ең жаман сөз, себебі жануардың ішінде де тектілері, асыл тұқымдары болады. Тексіз адам жануардан да төмен болғаны. Сондықтан да халқымыз «тексіз ұл бергенше, текке өткенім жақсы» дейді. Отбасында баланы шежіреге үйретуде тұлғаны қалыптастырудың мүмкіндігі бар. Шежіре ақыл-ойға қозғау салып, адамды тануға, білуге итермелейді. Жастар шежірені аз да болса біледі. Бұл кейбір отбасының ата-баба дәстүрін құрметтеуді парыз санауынан болған жағдай. Көпшілік ересек оқушылар өз әкесінің есімін айтумен шектелді. Оларды кінәлау қиын. Өміріміздегі сабақтастықты сақтаудың бір жолы – ұрпаққа шежіре үйрету. Ұлтымыз бала ес біліп, ақыл тоқтата бастаған кезінде, әкесінен бастап ата-тегін, руын, ел-жұртын білуге үйреткен. Жігіттің үш жұрты - өз жұрты, нағашы жұрты, қайын жұрты бар. Оларды білу жігіттің тұлғалық қасиетін танытқан. Сондықтан, халық «Жеті атасын білген ұл жеті жұртқа жөн айтар» - деп білген. Шежіреге үйрету жеті атаны білгізумен шектелмей, қазақ этносының, өзге ұлттардың шығу тегін, қазақ елінің қалыптасуын, оған себеп болған оқиғаларды, ұлт намысын қорғаған тұлғалардың ісін қамтуы керек. Сонда ғана шежіреге үйрету білім көзі бола алады. Демек, баланы шежіреге үйрету ел-жұртын сүю, ой үйрету, әдептілік таныту, отбасын құрметтеу, үй болуға, кісілікке бейімдеу істерімен қатар жүргізіледі.

Қазақ халық педагогикасының тағы бір ерекшелігі – ана тіліне, сөз өнеріне ерекше ден қойып, жоғары баға беруінде. «Өнер алды қызыл тіл» деп ұққан ата-бабамыз «от тілді, орақ ауызды» ділмар шешендердің өсиет сөздерін, табан аузында тақпақтап айтқан мақал-мәтел мен ақындардың терме, толғауларын жазу-сызусыз жаттап, жадында сақтап, қаз қалпында біздің дәуірімізге жеткізген. Оның себебі – аталы сөздердің өміршендігінде, халықтың тіл құдіретін бағалай білуінде жатыр. Жүйелеп сөйлей білуге жетектейтін жол ол логикалық дұрыс ойда жатыр. Ол сөйлеу мәдениетінің алғашқы баспалдағы. «Тіл мен ойлау – еңбектің жемісі. Тіл ойдың сыртқа шыққан көрінісі», - деп К.Маркс текке айтпаған. Сөйлеу мәдениетін жетілдірмейінше, ақыл-ой парасаты қалыптаспайды. Асыл сөздің қоғамдағы

тәрбиелік мәніне ерекше назар аударып, «Ақылдың көзі – аталы сөз» деп ұққан бабаларымыз сөйлей білуді өлмес өнер, асыл мұра деп бағалаған. Мысалы, шығыстың классик ақыны Ө.Науаи: «Ас – тұзбен дәмді, су – мұзбен дәмді, ал адамзат – салиқалы, саналы сөзімен сәнді», -десе, француздың данышпан жазушысы О.Бальзак: «Сөз өнері – өнер атаулының қиыны мен күдіреттісі», - дейді. Осы ойды тереңдеткен ұлы ақын Абай: «Сөз өнері дертпен тең», -десе, Л.Н.Толстой: «Сөз ұлы нәрсе. Сөзбен адамдарды достастыруға да болады, жауластыруға да болады», -дейді. Осы пікірді «Сөз тапқанға қолқа жоқ», «Шешеннің сөзі мерген, шебердің қолы мерген», «Сөз сүйектен өтеді», «Жақсы сөз – жарым ырыс», «Жақсы сөз жан семіртеді», «Таппасаң сөздің жүйесін, отына өзің күйесін», «Аңдамай сөйлеген ауырмай өледі» т.б. мақал-мәтелдерден байқауға болады. Осыны жастардың зердесіне ұялатуды қажет деп ұққан қариялар «Көп сөз – күміс, аз сөз – алтын», «Ақылдың сөзі қысқа, көпке болар нұсқа», «Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні бар»-деп ой топшылаған. Сөзшең, өнерлі ақын, я әнші азаматтарға жиын-тойларда төрден орын беріп, қошемет көрсеткен. Сөз бастаған шешенді қол бастаған батырмен пара-пар санаған. Жастарды шешендікке, сөз өнеріне үйрету үшін әке-шешелері, аталары мен әжелері оларға мақал-мәтел, жұмбақ, жаңылтпаш, терме, өлең-жыр жаттатып үйреткен.

Баланы отбасында тәрбиелеуде ана тіліне үйрету жетекші орын алады. Ана тілі ақыл-ой дамуының негізі және барлық білімдердің қазынасы. Б.Момышұлының сөзімен айтқанда: «Тілін ұмыту сатқындықтың белгісі». Өйткені, адам тілін қанша өзгерткенімен қанын, нәсілін өзгерте алмайды. Демек, ұлт, ұлыс, тіпті шағын топ болсын ана тілінде сөйлеуі – табиғи заңдылық. Мұны біле тұрып тілдің өрісін тарылту – зұлымдық. Туған елінің тілін үйрететін де ана. Сондықтан әрбір ұлттың рухани өзегі, қан тамыры, елдік жады болып табылатын тілі Ана тілі аталады. Өмір есігін жаңа ашқан нәрестенің бойына туған елінің рухын сіңіретін, балбыратып үілдететін, жылауын қойғызып, жуататын тұңғыш тәтті сазы, пәк те балғын көкірегіне құйылатын ән-өлеңі де сол Ана бесікке сү-

йеніп отырып, емірене айтатын бесік жыры. Ал, нәрестенің өмірінің нәрі – Ана сүті. Халқымыздың байырғы ұғымында баланың Анасы алдындағы парызын өтеуі «Ана сүтін ақтау» деп аталады. Оның жөнін халық: «Ана сүтін Анаңды Меккеге үш рет арқалап апарып келсең де, өтей алмайсың», - деп түсіндіреді. Атақты орыс жазушысы М.Горькийдің: «Дүниедегі асыл атаулының бәрі күннің нұрынан, ананың сүтінен жаралған», - деуі де сол шындыққа меңзейді.

Ана жайлы мынандай бір аңыз бар. Оны қазақтың ақын қызы Ақұштап Бақтыгереева әдемі де әсерлі жырға айналдырған:

...Ертеде сұлу қызға болған ғашық
Ананың әлпештеген жалғыз ұлы.

Қыз атын айтса, ауыздан зар шығыпты,
Құс жастық аққан жасқа малшыныпты.
Дертіне сағыныштың шыдай алмай,
Жас жігіт құр сүлде боп таусылыпты.

Қинады қыздың шарты, бөлек екен
О, сұлу неткен қатал керемет ең?!
«Ананың жүрегін ап келген күні
Мен саған жар боламын», - деген екен.

Сол қызға есі ауған жігіт мүлде,
Бүк түсіп жата алмады құрып күнде.
Ұйқыда бейқам жатқан сорлы ананың
Жүрегін жұлып алды тұрып түнде.

Сүюдің серті ме еді соның бәрі,
Ол, міне, қыздың шартын орындады.
Сүрініп кетсе жігіт келе жатып,
Жүрегі түсіп кеткен қолындағы.

Ананың кезі бар ма кекті болған,
Оқыста жүрек түсіп кетті қолдан.
Ұмтылса, топырақта жатқан жүрек:
«Құлыным, байқасаңшы», - депті оған...

Бұл ананың баланы қаншалық шексіз сүйетінін білдіретін терең мәнді көңілсіз мысал. Ата-ананың үміт-арманы баласымен бірге жасайды. Сол себепті олардың бар тілеуі балаға бағышталған. Оның амандығын, үрім-бұтақты, бай, бақытты, атақ-абыройлы болуын тілейді. Өздері әл-ауқаты кетіп, ауру-сырқаулы болып, қартайғанда, сол баланың қайырын көріп, мерейіміз өссе екен деп ар-

мандайды. Ақыры, ең қастерлі тілектері: бала-шағаның алдында дүние салып, солардан топырақ бұйырса, - дейді. Осындай ата-ананы сыйлау, сәби шағында өзінді олар қалай бағып-қақса, қартайғанда, оларды да солай алақанға салып аялап, күту – қандай ғанибет!

Жас ұрпақты адамгершілікке, әдептілікке, имандылыққа тәрбиелеуде ұлттық сана-сезімнің қайнар бұлағы мақал-мәтелдер, құнды әдеби мұралар, нақыл сөздер болып табылады. Халқымыздың ұлы ақыны Абайдың әрбір шығармасы инабаттылыққа, парасаттылыққа, имандылық пен ізгілікке тәрбиелейді. Халық мұрасының қыр-сырын жақсы білген Абай өзінің шығармаларында халықтың мақал-мәтелдерін, нақыл сөздерін, салт-дәстүрлерін орынды пайдалана отырып, адам бойындағы надандық пен зұлымдыққа, жалқаулық пен менмендікке қарсы шыға білді. «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды, естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүнедегі жақсы, жаманды танидыдағы, сондайдан білгені, көргені көп адам білімді болады».

Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста.

Сонда толық боласың елден бөлек, - деген өлең жолдары адамның көркі – ақыл мен ой екендігін, қайрат, ақыл, жүректің бірлігінің маңыздылығын айқындай түседі. Абайдың 38-қара сөзінде: «Егерде есті кісілердің қатарында болғың келсе, күніне бір мәрте, болмаса айында бір өзіңнен өзің есеп ал. Өмірді қалай өткіздің, не білімге, не дүниеге жарамды қылып өткізіпсің бе? Күллі адам баласын қор қылатын үш нәрсе бар. Сонан қашпақ керек. Әуелі – надандық, екіншісі – еріншектік, үшіншісі – залымдық деп білесің. Білімсіздік хайуандық болады. Еріншектік – күллі дүниедегі өнердегі дұшпаны. Талапсыздық, жігерсіздік, ұятсыздық, кедейлік – бәрі осыдан шығады», сондай-ақ:

Сабырсыз, арсыз, еріншек, көрсе қызар жалмауыз.

Сорлы қазақ сол үшін, алтыбақан ала ауыз..., - деген өлең жолдарында адам баласының бойындағы ұнамды, ұнамсыз мінез-құлықтарды ашып бере отырып, жамандарын сынға алады, жақсыларын жастарға үлгі тұтады.

Еліміздің дербес мемлекет ретінде дамуы қоғамның болашақ ұрпақтарын ұлттық ерекшеліктермен тәрбиелеуді қажет етеді. Ал,

еліміздің тәлім-тәрбие тұжырымдамасында «Тәрбие дегеніміз – халықтың ғасырлар бойы жинақтап, іріктеп алған озық дәстүрлерін жас ұрпақтың бойына сіңіру» деп көрсетуі бүгінгі әрбір қазақ баласын өзінің ана тілінде, өз діні мен діліне сай үйлесімді тәрбиелеуді көздейді.

Балалар – еліміздің болашақ азаматтары. Демек, бала тәрбиелеу – отбасы алдындағы жауапты міндет. Баланың мінез-құлқының қалыптасуы, рухани оянуы өз отбасында басталады. Күн нұрына қарап өсетін күнбағыстай, сәби де ата-ананың, туған-туысының іс-әрекетіне, мінез-құлқына еліктейді. Жас буын әбден ержетіп, ақыл тоқтатқанша әрқилы мінез өзгерістеріне түседі. Ж.Аймауытов «Тәрбие» атты мақаласында (1918 ж.) «адам мінезінің, ақыл-қайратының әр түрлі болуы тәрбиенің түрлі-түрлі болуынан...» деп алдымен бала тәрбиесіндегі отбасының орнына ерекше тоқталады. «Баланы бұзуға, яғни түзеуге себеп болатын бір шарт – жас күнінде көрген өнеге», «Сүтпен сіңген мінез сүйекпен кетеді» деген сөз ата-ана тәрбиесінің күштілігін көрсетеді... Ол бала мінезін қалыптастырудағы отбасы мүшелері мен әкешенің ықпалын ашады. Бала мінезін жас шыбыққа теңейді.

Қазіргі отбасы тәрбиесіндегі басты нысана баламен рухани үндестік пен үйлесімдікке ұмтылу, ата-баба мұрасын сақтауға көңіл бөлу, халықтың тәлімдік мұрасын бүгінгі күнмен сабақтастыру болып табылады. Осыған орай, отбасында еңбек сүйгіштікке, баланың жасына сай еңбек түрлеріне және қоғамдық пайдалы еңбекке баулуды іске асыру қажет. Француздың ұлы ағартушысы Ж.Ж.Руссо «бала тәрбиесінің көзі еңбекте, сондықтан баланы жан-жақты жетілген азамат етіп тәрбиелеуді жанұяда еңбекке үйретуден бастау керек»-деп қарады. Кеңестік дәуірдегі орыстың ұлы педагогы А.С.Макаренко адамды тәрбиелеп жетілдіруде еңбектің, әсіресе ұжымдық еңбектің маңызына ерекше мән берген. Баланың отбасындағы тұлғалық қасиетін жетілдіретін жағдайдың бірі – отбасы және отбасынан тысқары атқарылатын еңбек. Отбасындағы күнделікті тұрмыс қажеттігін қамтамасыз етуден тынбайтын еңбек баланы әлеуметтік қатынасқа түсіріп, оны ересек өмірге тәрбиелейді. Сондай еңбектің барысында баланың жауапкершілігі артып,

еңбек ету қажеттігін түсінетін болады. Заманымыздың биік талабына лайық өсіп, өркендейтін жас буындарды еңбек тәрбиесіне баулудың маңызы зор. Жас ерекшелігіне қарай отбасында балаға тапсырылатын жұмыстар да күрделене түсуі керек. Жас кезінен үй шаруасына көмектесіп үйренген бала еңбек сүйгіш келеді.

Тәрбиелеу ісіндегі барлық қиындықтар мен олқылықтар баланың, жас өспірімдердің күштері мен мүмкіндіктері еңбек етуді қатаң талап еткен кезін байқамай жіберіп алған уақыттан болады. Еңбек әрекетсіздікке уақыт қалдырмағандықтан ғана емес, адамды жалпы тәртіпке келтіріп отырады. «Алтын – отта, адам – еңбекте сыналады», «Есіркеп берген тағамнан, еңбекпен қазған тас артық», «Сәтін күтпей, еңбегіңе сен», «Азаматты еңбегімен бағала», «Жаның сүймеген істің жемісі де жарымас», «Молшылық көзі еңбекте», «Ақылды өз ісін біледі, ақымақ сағымға сенеді», «Уақтыекті де үлкен істей атқар», «Арпа егіп, бидай күтпе»-деп халық даналығы айтқандай, жақсы сөздермен баланы баурап, жастайынан еңбекке араластыру керек.

Қазіргі қоғамымызда болып жатқан тарихи өзгерістер ғасырлар бойында адамзатты толғандырып келген тәрбие мәселесіне жаңаша көзқараспен қарауды талап етіп отыр.

«Баланың құқығы жөніндегі конвенцияда» (1989 ж.) отбасында баланың құқығын қорғау, оған қамқорлық жасау көрсетілген. Отбасындағы жас ұрпақтың тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына ата-ананың, отбасы мүшелерінің қарым-қатынасындағы мейірім-

ділік пен махаббат қажет. Толық мәнді отбасы болу үшін ата-ананың және басқа отбасы мүшелерінің береке-бірлікті, түсіністікті сақтауы, сонымен қатар әр отбасы мүшесінің құқы қорғалуы тиіс.

«Мектепке дейінгі және мектеп жасындағы балалар тәрбиесі» тұжырымдамасында көрсетілгендей, «тәрбиенің мақсаты – дені сау, ұлттық сана-сезімі оянған, рухани ойлау дәрежесі биік, парасатты, ар-ожданы мол, еңбекқор, іскер, бойында басқа да игі қасиеттер қалыптасқан адамды тәрбиелеу» болып табылады. Бұл мақсатты жүзеге асыру, ең алдымен, ата-ана мен ұстаздар қауымына тиесілі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. – Алматы: Санат, 2001.
2. Ұзақбаева С. Тамыры терең тәрбие. – Алматы: Білім, 1996.
3. Жарықбаев Қ.Б., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995.
4. Төлеубекова Р.К. Бала тәрбиесіндегі халықтық педагогика. – Алматы: РБК, 1996.
5. Ибраимова Л. Қазақ халқының отбасылық тәрбиесі. – Алматы: Нұрлы Әлем, 2005.
6. Қалиев С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – А: Білім, 2003.
7. Макаренко А.С. Сочинение, 5-том (орыс тілінде). – М., 1951.
8. Аймауытов Ж. Шығармалары. – Алматы, «Жазушы», 1989.

Д.Ә. НҰРҒАЛИЕВА, Б.А. ӘРІНОВА

ЫБЫРАЙ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ҰЛАҒАТ

Ыбырай Алтынсариннің 170 жылдығына арналады

Аннотация

Мақалада Ы.Алтынсариннің білім және тәрбие беру мәселелері жөніндегі педагогикалық ой-пікірлері сараланып, оның шығармашылығына арқау болған әңгіме, өлеңдерінің ұлттық ұлағат ретіндегі маңызы туралы айтылады.

В статье рассматриваются педагогические идеи творчества Ы.Алтынсарина, излагаются некоторые аспекты содержания его произведений как источника воспитания подрастающего поколения.

Annotation

The article deals with the educational aspects of creativity Y. Altynsarın. In the article was revealed the nature and the content of his work as a source of education of the younger generation.

Түйін сөздер: шығармашылық мұра, ұстаз, тәрбие, білім, ана тілі.

Қазақ педагогикасының қалыптасуы мен дамуында көшбасшы болған Ы.Алтынсариннің ағарту ісінде атқарған қызметі мен адам тәрбиесі жөніндегі еңбектері еліміздің қазіргі білім беру жүйесінде де өзектілігін жоғалтпай келе жатқан ұлттық ұлағаттың айқын көрінісі болып табылады. Өз заманының көрнекті қоғам қайраткері, балалар әдебиетінің атасы, қазақ жазба әдебиеті мен әдеби тілінің негізін салушылардың бірі—Ыбырай Алтынсариннің шығармашылық мұрасы бірнеше саланы қамтып, қазіргі қазақ мектебіндегі біртұтас педагогикалық үдерістің негізін салды.

Ы.Алтынсарин шығармашылығындағы ұлттық ұлағат оның тәлімдік мәні бар, тағылымы терең қазақ әдебиеті үлгілерін «Қазақ хрестоматиясына» тандап енгізуінен бастау алады. Мәселен, ол оқулық мазмұнында қазақтың төлаңыз, әңгімелеріне кеңірек орын беруді ойластырып, халық ауыз әдебиеті үлгілерін төрт түрге бөліп қарастырған. Атап айтқанда, аңыз әңгімелерден «Лұқпан Хәкім», «Жиренше шешен», ертегілерден «Қара батыр», «Тазша бала», эпостық жырлардан «Қобыланды» мен кейбір жырлардан үзінділер және мақал-мәтелдерді тәрбиелік сипатына қарай топтастырып берген. Ауыз әдебиетін халықтың рухани байлығының көзі және жас буынды тәрбиелеудегі белсенді құрал ретінде өзінің гуманистік, ағартушылық, педагогтық озық идеяларымен үндестікте қарастырып халық туындыларына жаңа сипат берді.

Хрестоматия мазмұнында сонымен қатар сол кездегі қазақ әншілері мен жыршыларының да шығарған өлеңдерін кездестіруге болады. Оқулықтың құрамында Ыбырайдың өзі жазған баланың қабылдауына жеңіл, қысқа да нұсқа, тәрбиелік мәндегі өнегелі әңгіме, өлеңдері де бар. Мұнда ұстаз жастарды оқу-өнерге ұмтылуға, еңбекті сүйеге, талапты, жігерлі, адал және кішіпейіл болуға үндейді. Еңбек тақырыбын Ыбырай шығармашылығының шоқтығы десек те болады. Кейде өсиет, кейде үгіт түрінде жазылған шағын әңгімелерінде Ыбырай еңбектің адам өміріндегі қажеттілік екенін ашып

көрсетеді. «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш», әңгімесінде жазушы тіршіліктің адам үшін ғана емес, тіпті жәндіктерге де қымбат екенін ұғындырса, «Атымтай жомарт» әңгімесінде Атымтайды еңбек адамының үлгісі ретінде сипаттайды. Ал «Әке мен бала» әңгімесінде ұстаздардың ұстазы балаларды жалқаулықтан жирендіріп, оларды жұмысты аз немесе көп деп бөлмей еңбектенуге шақырады. Бұл әңгіменің тәрбиелік мәні әсіресе қазіргі жаһандану заманында аса жоғары деп айтуға болады, себебі бүгінгі жастардың аз жұмысты қиынсынып, көп жұмысқа тап болып, азға қанағат етпей көптен құр қалып жүрген жағдайлары да кездеседі.

Ыбырайдың «Бай баласы мен жарлы баласы» атты әңгімесі балалар әдебиетінің тағылымы терең классикалық туындысы ретінде мектептік жүйедегі әдеби білім мазмұнынан ешқашан түскен емес. Уақыт өтеді, заман алға кетеді, бірақ адамдардың тіршілікке бейімделуі, өмірлік дағдыларды үйренуі, өмірден сабақ алуы қай кезде болмасын әр адамның өзіне, оның әртүрлі жағдайдаларда тұғырықтан шыға алу біліктілігіне, іс-әрекетін дұрыс ұйымдастыра білуіне байланысты. Сондықтан бұл әңгіменің мазмұны балаларды білгені мен үйренгенін өз қажеттігіне жарата алу сияқты күзиреттілікке тәрбиелеп, өмірлік тәжірибені игеруге ықпал етеді.

Ұстаз сонымен қатар жастардың оқып білім алуында ерік-күш және талаптың аса қажет екендігіне назар аударып, оларды ерінбей еңбектенуге, ізденуге шақырып, «Әр нәрсені жігермен істе, өзіңнің не нәрсеге қабілетің, ыңғайың бар, қолыңнан не келеді, соны жақсы біл, қай өнердің соңына түссен, әрі өзіңе, әрі қоғамға пайда келтіре аласың, талаптан да, тандап ал. Кейде талаптың, жігердің жоқтығынан жап-жақсы өнердің жарыққа шықпай кетуі де мүмкін. Сондықтан өз талабыңмен өрге шық», - дегенді айтады.

Бір Аллаға сыйынып,
Кел, балалар оқылық!
Оқығанды көңілге,
Ықыласпен тоқылық!

– деп басталатын оқуға, білім алуға шақыру үлгісінде жазылған өлеңінде ағартушы ғалым өмірдегі сарқылмайтын мол байлық білім екендігіне баса назар аударады. Адамның білімге қолы жету үшін ерінбей оқу, қажымай еңбек ету керектігін түсіндірген бұл өлеңді ұстаз шығармашылығының төлқұжаты десек те болады. Айтылған ойды жалғастырып, білім мен оқу тақырыбын өзектендіре түсетін «Өнер, білім бар жұрттар» атты өлеңінің өміршеңдігіне ешкім шүбә келтірмейді. Ұрпағының білімді адам болып, халқының жаңа жолмен ілгерілеуіне жетекшілік жасап, мәдениет жағынан салыстырғанда «тастан сарай салдырып, айшылық алыс жолдардан, көзінді ашып-жұмғанша хабар алдыратын» елдердің қатарына жеткізуін армандаған Ыбырайдың сол дәуірде айтқан сөзі жаңа ғасырдың жаңалықтарымен үндесіп жатқандай. Қазіргі инновациялық-ақпараттық құралдар атап айтқанда, коммуникативтік қатынас құралдары, мобильдік хабарлар, компьютерлік, электрондық құралдар жүйесі т.б. жаңа мыңжылдықтағы адам қолымен жасалған жетістіктер, білім арқылы келген жаңалықтар деп танылып, олар қазіргі оқу-білімнің маңызын арттыра түседі. Ыбырай өлеңдері мазмұндық жағынан әртүрлі тақырыпты қамтыған.

Адамның жақсылыққа, адамгершілікке ұмтылуы оның табиғатқа жақын болуынан деп түйіндеген ақын шығармашылығына табиғат лирикасына жазылған өлеңдері өзгеше ренк береді. Әсіресе, «Өзен» және «Жаз» атты өлеңдерінде тамылжыған табиғат пен адам өмірін астастыра суреттеуі оның ақындық қуатын танытып, табиғаттың адам өміріндегі маңызын аша түседі.

Ыбырай шығармашылығындағы адамгершілік мәселесі оның прозалық туындыларында ғана емес, сонымен қатар ақынның өлеңдерінде де көрініс тапқан. Жастардың оқып, білім алуын тәрбиемен үйлестіребілген ғалым «Әй, достарым» деген өлеңінде:

Әй, достарым, жігіттерім,
Болмасқа болушы болма!
Қолыңнан келсе, қайыр қыл,
Кісіден қалушы болма.
Жақсының жүзі жәндетті,
Бір көруің қанібетті,
Жаманның ісі міндетті,

Зар берсе алушы болма!
Жоғары қарап оқ атпа,
Өзіңнің түсер қасыңа!
Ақылсыз жанды досым деп,
Басыңды қосып сыр айтпа.
Күндердің күні болғанда,
Ол жаман айғақ болар басыңа,

– деп жастарға жақсылық жасау, ақыл, адамның өзіне деген сенімі және жаныңа жақын дос тандау туралы өнеге, өсиет айтады.

Ыбырай сонымен қатар ана тілінің қолданылу аясына, тіл тазалығына ерекше мән беріп, қазақ тілін ұлттық тіл дәрежесінде сақтауды насихаттады. Оның сан-салалы тақырыптық жүйедегі тәлімдік шығармалары баланың ана тілін таза және ұқыптылықпен үйреніп, сөз әдебін дұрыс меңгеруіне ықпал етті. Ана тілі арқылы жастарды тек көркем ойлау мен сөйлеуге, көркемдікті тануға ғана емес, сонымен қатар оларды елге, халыққа, Отанға деген шексіз берілгендік пен адалдық рухында тәрбиелеуге де болады деп танып, ағартушы бүкіл білімін, күш жігерін осы жолға арнады.

Ы.Алтынсариннің «Мазмұны балалардың білімін көтеретін, тақырыбы оларды қызықтыратын кітаптарды асықпай, бірақ алған бағытынан қайтпай, қазақ өз тілінде шығара білуі керек», - деген пікірінің өзі оның ана тілді құрметтеп, ұлттық рухты көтергендігін білдірді. Дала кеменгерінің бұл пікірі қазақ тілінің ана тілі ретіндегі функционалдық қызметін айқындап, тілдің мемлекет құраушы ұлттың басты құндылығы екендігін дәйектей түседі /1/.

Адамзаттық ізгілікті құндылықтардың қазақ қауымының да рухани игілігіне айналуын армандап, мәдени интеграцияны сезіне білген ағартушы аударма шығармалар арқылы қазақ халқын озық әдебиеттер үлгілерімен таныстыруды да мақсат етті. Ол шығыс әдебиеті, орыс әдебиеті туындыларының тек сюжеті мен оқиғасын үлгіге алып, оларды өзінше түрлендіріп, еркін аударманың негізін салды. «Ы.Алтынсарин жасөспірімдерге адамгершілік рухта тәрбие бере алатын еңбектерді ғана аударды және осы аудармалары арқылы Алтынсариннің қандай нақтылы тәрбие мәселелеріне көңіл бөлегендігін де біле аламыз. Оның аудармаларының негізгі тақырыптары еңбек, адамды сүйе білу, кіші-

пейілділік, қарапайымдылық, үлкенді сыйлау, жолдасты қадірлеу т.б. болды. Бұл мәселелер Алтынсариннің педагогикалық идеяларының озық сипатын танытады», - деген Ә.Дербісалиннің пікірі Ы.Алтынсариннің ұлттық талғам мен адамзаттық құндылықтарды үйлестіре білген, жоғары мәдениетті, аса білімді педагог болғанын аңғартады /2/.

Түптеп келгенде, Ыбырай баланы кішіпейілділікке, сабырлылыққа үйретуде халықтық педагогика қағидаларына сүйенді, оларға ұлттық құндылықтарды ұғындыруды нысана тұтты. Сол себепті Ыбырайдың өнер-білім, табиғат лирикасы, отбасы тақырыбындағы өлеңдері, мысал, сатира жанры, ел аузынан жинақтаған мақал-мәтелдері, эпостық үлгілері, ақындар сөзі, аудармалары т.б. өз заманының шындығын шынайы бейнелеген әдеби мұралары өскелең ұрпаққа өмірлік азық болатын адамгершілік-рухани құндылық болып қала береді.

Ыбырай шығармашылығының сан-салалы, көпқырлы біртұтас педагогикалық жүйе екендігін оның әңгіме, өлеңдер, оқу материалдарын баланың қабылдауына қажетті әдістәсілдер арқылы оқытудың әдістемесін де жасап кеткендігінен көреміз. Бұған ұстаздардың ұстазының қазақ балалары үшін жазылған «Қазақ хрестоматиясы» атты тұңғыш оқулығында көрсетілген төмендегідей /3/ :

- оқулыққа мәтіндердің балалардың жас ерекшелігіне, педагогикалық талаптарға сай сұрыпталып енгізілуі;
- оқу мәтіндерінің орналасу, берілу тәртібінің тәрбиелік өнегелік мәнерге құрылуы;
- балалардың мәтінді қабылдап, меңгеруіне қажетті мәселелерді қарастыру;
- мұғалімнің оқыту барысындағы әрекеттері сияқты әдістемелік жүйе дәлел болады /3/.

Әрине, Ы.Алтынсарин оқыту әдістемесі туралы айтқанда белгілі бір оқу бағдарламаларына сүйенді дей алмаймыз. Ол кезде оқулық мазмұны мен оқытудың мақсат-мазмұнын айқындайтын бағдарлама жоқ еді. Ыбырай мәселені бағдарлама жасаудан емес, хрестоматия құрудан бастады және оның хрестоматиясы қазақ педагогикасы, қазақ оқулығының бастапқы тәжірибесі болды. Сөйтіп, Ыбырай мұраларында алғаш рет жалпы педагогика, дидактика және әдістеме ғылымдарының салалық маңызды қағидалары

көрініс тауып, қазақ мектебі тәжірибесіндегі оқыту әдістемесінің де іргетасы қаланды. Сонымен қатар ұстаздың педагогикалық көзқарасын, демократиялық, гуманистік бейнесін, туған халқына деген шексіз қамқорлығын танытуда оның педагогикалық мақалалары мен хаттарының да орны ерекше болды.

Ы.Алтынсарин шығармашылығындағы ұлттық ұлағаттың тағы бір көрінісі оның қазақ қыздарын оқытып, тәрбиелеу ісіне қосқан үлесінде деп білеміз. Ыбырай қыз балаларға әлеуметтік тұлға ретінде үлкен жауапкершілік арта қарады. Қыз балалардың білімді, тәрбиелі болып қалыптасуына ерекше мән берген ұстаз оларға арнап Торғайда (1891), Қостанайда (1893), Қарабұтақта (1890), Ақтөбеде (1896) мектеп -интернаттар ашты. Ыбырай қазақ жастарына кәсіптік мамандық беру мәселесінің де ғылыми негізін жасады. Ол қазақ халқының экономикалық дамуына қажетті мамандар дайындау ісіне аса мән беріп, тұңғыш колөнер, ауылшаруашылық училищелерін ұйымдастырды. Алғашқы кәсіби білім беретін училище Торғайда ашылды. Қазақ мектептері үшін мұғалімдер даярлайтын мектеп Троицкіде ашылып, кейін Орынборға ауыстырылды. Оның кеменгерлікпен көре білген мұндай көрегендігі бүгінгі таңда болашақ кәсіби мамандарды дайындауға тірек болды.

Қорыта айтқанда, бар өмірін халқының өнер-білімді, жаңа заманның өркениетті, мәдениетті елдерінің қатарына қосу жолына арнаған көрнекті тұлға, ағартушы ғалым, ұстаздардың ұстазы Ы.Алтынсарин шығармашылығын тамырын тереңге жайған сан-салалы, көпқырлы педагогикалық қызметтің ұлттық сипатын көрсететін ұлттық ұлағат деп тұжырымдаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ы.Алтынсариннің таңдамалы педагогикалық мұралары. – Алматы: Рауан., 1991. - 196 б.
2. Дербісалин Ә.Ы. Алтынсарин. – Алматы, 1965.
3. Әрінова Б.А. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесінің ғылым ретінде қалыптасуы мен дамуы. Монография. –Алматы: Жазушы, 2004. -152 б.

А. Д. КАЙДАРОВА

ЖЕКЕ ТҰЛҒА ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ САНА-СЕЗІМ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация

Мақалада ұлттық тәрбие аясындағы тұлға түсінігі қарастырылған, сезім, сонымен қатар жеке тұлғаның қалыптасуымен байланысты негізгі ұғымдар сипатталған: сана, сана-сезім, ұлттық құндылықтар.

В статье рассматривается понятие личности в контексте национального воспитания, а также дается характеристика понятиям, связанным с формированием личности: сознание, самосознание, ценностные ориентации.

Annotation

In this article it is considered about the concept of personality in the context of national upbringing. Also it gives the characteristics of main concepts related to the forming of personality: consciousness, self-consciousness, orientation of value.

Түйін сөздер: тұлға, жеке тұлға мәселелері, этникалық әлеуметтендірілу, сана, ұлттық сана-сезім, ұлттық құндылықтар.

Кез келген әлеуметтік прогресінің мақсаты және нәтижесі адам, оның рухани және интеллектуалдық дамуы, оның мүмкіндіктері мен қабілетін жетілдіру болып табылады. Осы мақсатқа жетудің жолдары Абай Құнанбаевтың, Әл Фарабидің, Ы.Алтынсаринның, Г.В. Гегель, И.Канттың және т.б. еңбектерінде зерттелді.

Жеке тұлға мәселелері педагогикалық теория мен тәжірибенің күрделі және өзекті мәселелерінің бірі ретінде түрлі аспектілерге ие, сондықтан ол философия, жас ерекшелік физиологиясы мен анатомиясы, әлеуметтану, этика, педагогика, балалар психологиясы және педагогикалық психология сияқты түрлі ғылым салаларында қарастырылады.

Ғылымда З.Фрейд, К.Юнг, К.Роджерс, А.Маслоу сияқты көрнекті ғалымдардың жеке тұлға туралы теориялары белгілі. Жеке тұлғаның сипаты болып табылатындар: бағыттылық, белсенділік, қабілеттілік т.б.

Ресейдің психология ғылымында жеке тұлғаны зерттеуде түрлі көзқарастар қалыптасқан. Солардың ішінде көпке белгілілері төмендегілер: Б.Г.Ананьев көзқарасы (жеке тұлғаны төрт жақты бірлік: 1) адамның биологиялық түр ретіндегі; 2) онтогенез және өмір жолында адамның индивид ретіндегі; 3) адамның жеке тұлға ретіндегі; 4) адам-

ның адамзаттың бір бөлігі ретінде қарастырады); К.А. Абульханованың көзқарасы (жеке тұлғаны өмір жолының субъектісі және әрекеттің субъектісі ретінде қарастырады); А.Н. Леонтьев және А.В. Петровский, В.В. Мясищев, К.К. Платоновтың көзқарастары (жеке тұлғаны: 1) бағыттылық; 2) тәжірибе; 3) психикалық процесстердің ерекшеліктері және 4) биопсихологиялық қасиеттер элементтері болып табылатын динамикалық функциональдық құрылым ретінде қарастырады); Д.Н. Узнадзе (жеке тұлғаны ұмтылыстары мен әрекеттері кейде жетілдірілмеген сипатта болуы мүмкін біртұтас және рухани құрылым ретінде қарастырады) көзқарастары және т.б.

Педагогика мен психология ғылымында жеке тұлға жіне оның дамуы мәселесінде биологиялық әлеуметтік және биоәлеуметтік сияқты үш бағыт бар.

Биологиялық бағыттық өкілдері жеке тұлғаны табиғатынан сондай жан деп есептейді, адамның барлық әрекеті оның тумасынан оған тән қажеттіліктері, әуестігі және инстинктерімен түсіндіріледі (З.Фрейд және т.б.).

Әлеуметтік бағыт өкілдері адам табиғатынан биологиялық жан ретінде туады, бірақ өзінің өмір сүру процессінде өзі араласатын

әлеуметтік топтардың ықпалының арқасында біртіндеп әлеуметтенеді деп есептейді.

Биоәлеуметті бағыт өкілдері психикалық процесстердің (сезіну, қабылдау, ойлау және т.б.) биологиялық табиғаты бар, ал жеке тұлғаның бағыттылығы, қызығушылығы, қабілеті әлеуметтік құбылыс ретінде қалыптасады деп пайымдайды. Жеке тұлғаны осылай бөліп қарау оның не әрекетін, не оның дамуын түсіндіре алмайды.

Педагогика оқыту және тәрбие беру процесінде жеке тұлғаның үйлесімді дамуы үшін неғұрлым тиімді жағдайларды зерттейді және анықтайды. Қазіргі педагогика ғылымы жеке тұлғаның биологиялық жағын әлеуметтіктен бөлуге болмайтын біртұтас деп қарастырады. Жеке тұлғаның биологиясындағы өзгерістер тек қана оның әрекетінің ерекшеліктеріне ғана емес, сонымен қатар оның өмір сүру дағдысына әсер етеді. Бірақ жеке тұлғаның барлық келбетін анықтайтын, оған өзінің дене кемшіліктері мен мінезінің ерекшеліктерін (қызбалық, ұялшақтық және т.б.) жою үшін күш беретін сол мотивтер, қызығушылығы, мақсаттары, яғни әлеуметтік өмірінің нәтижелері, негізгі шешуші рөл атқарады.

Адамның мәні мен жеке тұлғаның құрылымы туырауы мәселені бөліп қарау қалыптасқан. Жеке тұлғаның мәні оның әлеуметтік сапасынан көрінеді, яғни жеке тұлға – ол адамның әлеуметтік мәнінің көрінісі. Бірақ «жеке тұлға» түсінігіне оның қоғамдағы рөлі ғана кірмейді, сонымен қатар оның психологиясының ерекшеліктері: бағыттылық, мотивация, қабілеттілігі, мінезі, темпераменті кіреді. Жеке тұлғаның әлеуметтік қасиеттеріне оның көзқарастары мен сенімін, қабілеті мен қажеттілігін, қызушылығы мен моральдік қасиеттерін жатқызады. Осы әлеуметтік қасиеттердің жиынтығы жеке тұлғаны құрайды. Жеке тұлға – қарым – қатынастарының (өзіне, басқа адамдарға, қоршаған әлемге) және саналы әрекеттерінің субъектісі ретіндегі адам. Осы мағынасына жеке тұлға түсінігі психофизикалық және рухани дербестік сияқты этикалық бейтарап түсініктен өзгеше өз-өзінің орнын белгілеу

сәтін біріктіреді. Жеке тұлға өзінің әрекеттері мен істерінде кеңінен ашылып, айқын көрінетін көзқарастарының, құндылықтарының, ұстанымдарының жүйесімен және т.б. сипатталады /1,4356./

Жеке тұлға – ол индивидтің әлеуметтік маңызы бар қасиеттерінің жүйесі, әлеуметтік құндылықтарды игеру шегі және оның осы құндылықтарды жүзеге асыру қабілеттілігі. Бірақ адамның жеке тұлға ретінде қалыптасуы тек нақты бір қоғамдық жағдайларда өтеді. Социумның талаптары адамдардың өздерін ұстау моделін де, олардың әрекеттеріне баға беру өлшемдерін де анықтайды.

Жеке тұлғаны дамытудың қозғаушы күші қоғамның үнемі өсіп келе жатқан белгілі бір қажеттіліктері мен оны қанағаттандыру мүмкіндіктері арасындағы ішкі қарама-қайшылықтары болып табылады. Жеке тұлғаның дамуы – оның мүмкіндіктерінің үнемі кеңеюі және жаңа қажеттіліктердің пайда болуы.

Канттың айтуы бойынша, өзін жануарлардан ерекшелейтін және өзінің «Менің» адамгершілік заңдарына бағындыруға мүмкіндік беретін санасының болуының арқасында адам жеке тұлға болып қалыптасады.

Сана – рухани өмірдің негізгі аспектілерінің бірі, «Мен» субъектісінің ішкі және сыртқы заттармен (заттық сана) арақатынасы және оның өзімен арақатынасы (өзін-өзі тану жеке тұлғаның ұқсастығын білу ретінде танымның өзгермелі актілеріндегі «Мен») /1,686./

Әрбір субъектінің өзара бір-бірімен араласу үрдісі кезінде өз өмірінің мәні туралы сұрақтар тууы мүмкін: Мен кімін? Осы бір әлемде, қоғамда менің орным қандай? Менің болмысымның шындығы неде? Осы сұрақтарды шешу барысында, осы сұрақтарға жауап іздеп табу әрекеттерінде жеке тұлғаның сана сезімі қалыптасып, пайда болады.

«Ұлттық сана-сезім» түсінігін қарастырайық. Жеке тұлғаның сана-сезімі оның өзіне, қоғамға, әлемге қарым-қатынасы, белгілі бір жағдайларда ғана, соның ішінде, ұлттық саяси жағдайда пайда болады және жеке тұлғаның өмірінде, ұлттың, халықтың, ұлттық және

этникалық топтардың және мемлекеттің өмірінде маңызды рөл атқарады. Субъектінің өмірлік әрекетін бағыттайтын құндылық қасиеттер мен бағыттарды одан әрі анықтау оның өзіне байланысты. Сана-сезімнің даму деңгейі әр түрлі болуы мүмкін және ол жеке тұлғаның өз-өзімен және қауыммен үйлесуінің тереңдігіне тәуелді. «Ұлт» ұғымына қатысты оның екі негізгі түсінігін бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, ұлт түсінігі этникалық қауыммен теңестіріледі. Екіншіден, ұлт азаматтық қауым ретінде түсіндіріледі.

Ұлттық сана – ұлттық –этникалық топтардың жалпылама түсініктерін бейнелейді, ал ұлттық сана-сезім – анағұрлым дербестендірілген түсінік, ол ең алдымен, ұлттық қауымдастықтың мүшелері – индивидтердің жалпы ұлттық сана компоненттерін игеру деңгейін көрсетеді, яғни ұлттық сана-сезім ұлттық сананың өзегі болып табылады. Ол адамның рухани және әлеуметтік-саяси өмірде өзінің сәйкесінше орнын анықтауға қажетті рационалды құндылық түсініктерінің және бағалық қатынастарының дінге тәжі жүйесі ретінде көрінеді.

Ұлттық сана-сезімнің генезисі өзінің даму барысында даңғыл жолы жоқ көп деңгейлі ұзаққа созылған тарихи үрдіс болып келеді. Алғашқыда, тарихи тұрғыдан алғанда ұлттық сана-сезім белгілерінің пайда болуы әдеттегідей этнопсихологиялық деңгейде жүрді. Ол адамзат санасының жалпы дамуының негізгі әлеуметтік-психологиялық механизмдерінің бірінің әрекетіне байланысты, белгілі бір қауымдастық өкілдері психикасында «біз» және олар антитезасының қалыптасуымен және сіңірілуімен байланысты болды.

Ұлттық сана сезімнің қалыптасуы туралығымен емес, одан гөрі толқынды, синусоидты сипатымен ерекшеленеді. Оның жоғарылауы мен төмендеуі ұлттық мінездің ерекшеліктері, ұлттық мәдениеттің деңгейі, сонымен қатар қауымдастықтың саяси-психологиялық тарихы, ұлттық этникалық топтың форматы сияқты факторлармен анықталады. Өзімізге белгілі: қауым неғұрлым кіші бол-

са, онда ұлттық сана сезімнің проблемалары соғұрлым өткір сезіледі, және оның кенеттен буырқанып шығуы мүмкін. Керісінше, осындай қауым үлкен болса, оның өкілдері өздерін анағұрлым сенімді сезінеді, ондай проблемаларға деген уайымы жоқ, сондықтан да олардың кенеттен шиеленісуінің мүмкіндігі де аз. Үлкен ұлттар өкілдері әдетте өздерінің ұлттық сана сезімдерінің үнемі бекітіліп отыруына, өзін-өзі тануға мұқтаж емес, осыған байланысты мәселелер мемлекеттік саяси деңгейде әлдеқашан шешілген. Сондықтан олардың санасы үшін ұлттық мүдделерден жоғары тұратын кең ауқымды интернационалдық проблемалармен айналысу табиғи нәрсе болып табылады.

Жеке тұлғаның белгілі бір азаматтық қауымдастыққа жататындығы жөніндегі санасына негізделген ұлттық сана –сезімнің құрылымы күрделі. Біріншіден, ол мемлекет алдындағы жауапкершілік сезімінсіз мүмкін емес және адамның өзінің азаматтық құқықтары мен міндеткерліктерін сезінуінен тұрады. Екіншіден, ұлттық сана-сезімнің маңызды факторлардың бірі – тіл болып табылады. В.И. Дальдің айтуынша, адам қай тілде ойласа сол ұлтқа жатады. Ұлттық сана-сезім компоненттері ретінде мәдениет пен дін есептеледі. Мысалы, ертеде басқа халықтар сияқты қазақ этносының мәдени шығармашылық бірегейленуі өнер арқылы жүзеге асты. Қазақтардың көшпелі қоғамы өзінің көп ғасырлық тарихында матриархаттан патриархалдық рулық құрылысқа көшті, әскери демократия кезеңінен феодализмнің ерте формасына ауысты. Бірақ көшпенділіктің ең басты ерекшелігі – өмір қызметін ұйымдастырудың өзіне тән тәсілдерінің еш өзгеріссіз қалуы болды. Қазақтардың дәстүрлі өнері (музыкалық-ақындық, нақтылап айтсақ, айтыстар мен эпостар, қолданбалы қолөнер, декоративтік өнер) дамудың ең жоғарғы деңгейінде тұрды.

Фольклорлық шығармаларда утилитарлық функция эстетикалық қызметтен бөлінбейді. Бірақ эстетика қоғам мен табиғат құбылыстарының, белгілі бір нәрселердің пайдалылығының қосындысы ғана емес, адам-

зат қоғамының, соның ішінде этностың да, тұтастай бір көзқарасын құрайтын синтез нәтижесі. Көшпенді шаруашылық өмірінде жетекші орын алатын әлеуметтік мәдени қоғамдастықтың тікелей мұрагері қазақ екенін ұмытуға болмайды.

Қорытындылай келе, ұлттық сана-сезім – шын мәнінде халықтың өзінің әлеуметтік-этникалық табиғатын терең сезінуі, адамзат тарихында оның қандай рөл атқарғанын және әлі қандай рөл атқаратынын, жалпы адамзат өркениетіне қандай үлес қосатындығын терең сезінуі екенін атап көрсету керек. Бұл жаратылысынан еркін тәуелсіз өмір сүруіне тарихи құқығы бар екенін сезіну болып табылады. Этнос мәдениетін өзара және өзін қоршаған нәрселермен рухани үйлесімдік табу қажеттіліктеріне сәйкес қалыптастырады. Басқаша айтсақ, өзінің көркемдік және эстетикалық өлшемі жағынан алғанда, ұлттық мәдениет дегеніміз – әлем құрылымының образдық моделі, ғарыш, адам қабылдаған және игерген әлем, адамның өміріне бейімделген тарихи өмір сүру ортасы.

Ұлттық сана-сезім мен ұлттық құндылықтар тығыз байланысты. Жалпы қазақстандық құндылықтар тамырын тереңге жіберіп, ұлттық мұқтаждықтар мен мүдделерден нәр алады. Олардың ұлттық құндылықтардан негізгі өзгешелігі жеке бір ұлттың мүддесін емес «қазақ жерінде өмір кешіп жатқан барлық халықтардың» мүдделерін коздеуінде болып отыр. Бұл біздің жалпықазақстандық құндылықтарды елдің әлеуметтік-саяси құндылықтары жүйесіндегі жоғарғы басқыш ретінді сипаттауымызға құқық береді.

Ұлттық сана-сезім этникалық әлеуметтендірудің жемісі және индивидтің өз халқының мәдениетін, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын игеруінің, яғни этноәлеуметтік тәрбиенің нәтижесі болып табылады.

Этникалық әлеуметтендіру нәтижелерінің бірі - студенттің тұлғалық қасиеттері ретінде азаматтық және этникалық бірегейлігінің қалыптасуы. Ұлттық сана-сезімге тәрбиелеу жеке тұлғаны туған мәдениетімен сусындандырып, оның құндылықтарына ба-

улуды қамтиды. Осылайша, ұлттық сана-сезім – бұл белгілі бір ұлттық қауымдастыққа қатыстылықты сезіну, басқа ұлттық мәдениет өкілдерінің жағымды бағасымен қатар, индивидтің тіл, мәденет, өз қауымдастығының жалпы типтік белгілері, тарихи өткенінің, діннің, территорияның, мемлекеттілігінің ортақтығы туралы түсініктерін қамтитын интегративтік тұлғалық сипаттама.

Жеке тұлғаның ұлттық сана-сезімі ұлтты сақтаудың, ерікті демократиялық қоғамның құрылысындағы оның шығармашылық мүмкіндіктерін ашудың маңызды құралы болып табылады, ол этникалық әлеуметтендірудің өнімі және индивидтің өз халқының мәдениетін, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын игерудің, яғни этно-әлеуметтік тәрбиенің нәтижесі болып табылады.

Этникалық әлеуметтендірілу нәтижелерінің бірі оқушының жеке қасиеттері ретінде азаматтық және этникалық бірегейлігін қалыптастыру болып табылады.

Адамда ұлттық сана-сезімнің болуы оның әлеуметтік-психологиялық жетілудің белгілі бір деңгейіне жетіп, жеке тұлға ретінде қалыптасуының маңызды көрсеткіші.

Студент жастардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырудағы негізгі механизм – оларды мәдени аралық диалог барысында ұлттық мәдениет құндылықтарына қатыстыру, «біз – олар», ұлттық этникалық және мәдени өз-өзін бірегейлендіруді қарам-қарсы қою, ұлттық дәстүрлерге тәрбиелеу.

Қазақстан Республикасының студент жастарына ұлттық тәрбие беру концепциясында атап көрсетілгендей: «Бүгінгі күні тәрбие – әлемдік өркениет пен мәдениеттің дамуындағы әрбір халықтың өзінің тарихи тағдырын, өзінің орны мен ролін ұғынуға әкелетін құбылыс ретінде ұлтты біріктірудің, ұлттық сана-сезімді дамытудың маңызды бөлінбес механизмі болуға тиіс».

Тәрбие жүйесінің маңызды элементтерінің бірі мемлекетпен қатар жанұя болып табылады. Жанұя барлық уақытта өскелең ұрпақты тәрбиелеу мәселелерін шешуде үлкен мүмкіндіктерге ие болып келді, өйткені

жанұя – болашақ азаматтың әлеуметтендірілу жолындағы алғашқы қадамдарын бастайтын орта болып табылады. Ата-аналарынан өмірге көзқарасы, іс-әрекеттері мен мінез-құлықтары берілетіндіктен жанұя әлеуметтік институттың және кіші әлеуметтік топтың белгілері бар жүйе ретінде қарастырылады. Жанұя адам өміріне қажетті маңызды функцияларды атқарады:

1. Репродуктивтік;
2. Тәрбиелік;
3. Экономикалық-шаруашылық;
4. Коммуникативтік;
5. Құрылымдық;
6. Ұйымдастырушылық және т.б.

Жанұядағы бала тәрбиесі оның белгілі бір тұрақты әлеуметтік институт ретіндегі өзіндік ерекшелігімен белгіленеді. Жанұя мүшелері арасындағы өзара қарым-қатынас адамдардың жақындағы, туысқандық байланыстары, өзара жауапкершілігі, махаббаты, тұрмыс ортақтығы негізінде қалыптасады және дамиды.

Жанұялық тәрбиенің маңызды факторы оның туысқандық сезімге негізделген және балаларына деген терең махаббатынан көрінетін эмоционалды, жақындық сипаты болып саналады (И.Р. Колтунова, Т.А. Маркова, А.Г. Харчев). Барлық жанұя мүшелері тарапынан балаларына тұрақты тәрбиелік ықпал ету – жанұяны басқа институттардан ерекшелейтін негізгі факторлар болып табылады. Жанұяда ата-ананың өндірістік еңбегіне балаларын тікелей қатыстыру, тұрмыстық, шаруашылық және тәрбиелік қызметтерге тарту үшін мүкіндіктер болады (Т.А. Маркова).

Жанұяда жеке тұлға табыс түріне тәуелсіз өзіндік құндылық ретінде қабылданады және мойындалады. Жеке тұлғаны мойындау өмірлік құндылықтардың бірі ретінде оның одан әрі дамуы үшін қолайлы жағдайлар туғызады. Жанұя әлеуметтік институт ретінде жұбайлар, ата-аналар мен балалар, тағы басқа туысқандар арасындағы қарым-қатынастарды реттейтін нормалардың, әрекеттердің және өзін ұстаудың үлгілерінің жиынтығы ретінде

сипатталады. Нормалардың, ө-өзін ұстаудың үлгілері ретінде жанұялық дәстүрлер қабылданады. Қоғамдық қатынастардың дамуы, ғылыми-техникалық прогресс көп ұрпақты жанұялардың бұзылуына және бір ұрпақты (нуклеарлық) жанұялардың пайда болуына әкелді. Қоғамның демократиялануы дәстүр, ата-аналардың тәжірибесі сияқты факторлардың жеке тұлғаның дамуына ықпал етуін төмендетуге әкелді. Қазіргі өмірдің даму қарқыны өте жоғары. Қазіргі кезеңде жеке тұлғаны жанұялық құндылықтар жүйесіне бағыттау, жанұя мен балалар беделін көтеру, жанұялық мәдениетке тәрбиелеу қажет.

Жанұялық дәстүрді сыйлауға тәрбиелеу объективті қажеттілік болғанымен ғылыми зерттеудің дебес пәні болып табылмайды. Барлық ұйымдастырушылық үрдіс сияқты жанұялық тәрбие белгілі бір мақсатты, нақты міндеттерді қарастырады. Біздің қоғамда жас ұрпақты тәрбиелеудегі мемлекет пен ата-аналардың мүдделері көп жағдайда сәйкес келетіндіктен қоғамдық және жанұялық тәрбиенің мақсаты мен міндеттері де негізінен бірегей болып келеді.

Осыған байланысты, қазіргі кезеңдегі Қазақстан Республикасының әлеуметтік мәдени жағдайы қажет ететіндей жеке тұлғаның жаңа типін, азаматты және патриотты қалыптастыру жоғары оқу орындарындағы сияқты, жанұядағы тәрбиенің де мақсаты болып табылады. Ол – қазіргі өзгермелі әлемде жасампаздыққа ұмтылатын, шығармашылыққа бейім, жауапкершілік сезімі жақсы дамыған әлеуметтік құзіретті және кәсіби жағынан ізденімпаз жеке тұлғаны қалыптастыру. Бұл мақсатқа жету жоғарғы оқу орындары мен жанұяда жеке тұлғаның көзқарастары, құндылықтары және өмірлік ұстанымдары, егер жеке тұлға ұлттық мәдениетпен етене араласып қалыптасқан және одан әрі өмірлік қызметінде қолдана алған жағдайда ғана жүзеге асады. Бұл мақсатқа дене тәрбиесі, ақыл-ой, адамгершілік, еңбек және этикалық тәрбие міндеттерінің орындалуы арқылы қол жеткізіледі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Қазақстан». Ұлттық энциклопедия. 5 том. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2006.-560 б.
2. Педагогика. Курс лекций. – Алматы «Print-S», 2005.

3. Скворцов Л.В. Культура самосознания. – М., 1989. – с.131-132.
4. Сковорода И.А. Национальные и общечеловеческие интересы: социально-психологические проблемы. – М., 2006.-с.157.
5. Муналбаева У.Д. Научно-практические основы этносоциального воспитания современных школьников. – Алматы, 2009.

А.Е.БЕРИКХАНОВА

О ВЕДУЩИХ ФАКТОРАХ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В данной статье раскрываются основные факторы национального воспитания студентов в контексте глобализационных процессов и их значение в социально-гуманитарной подготовке будущих учителей РК.

Мақалада жаһандану үрдістері жағдайында студенттерге ұлттық тәрбие берудің негізгі факторлары және олардың ҚР болашақ мұғалімдерінің элеуметтік-гуманитарлық тұрғыдан даярлаудағы мәні ашылып қарастырылады.

Annotation

This article gives the analyses of general factors of students national training in the context of globalization process and urgency of social-humanitarian training students in the Republic of Kazakhstan.

Ключевые слова: факторы национального воспитания, культурное наследие, молодежная политика РК, социальная активность будущего специалиста.

Синтенсивным развитием глобализационных процессов в мире актуализируются проблемы сохранения человеческого капитала. В начале третьего тысячелетия в истории человечества благодаря явлениям глобального характера усилились взаимовлияния и взаимосвязи между культурами различных стран. *Глобальными явлениями*, по мнению В.С. Кукушина можно считать достижения, открытия, изобретения, которые теряют свою «территориальную» принадлежность, т.е. локальность, и становятся достоянием всего человечества/1/.

Причину распространения глобализационных процессов можно связать с тем, что многие проблемы невозможно адекватно оценить и изучить на уровне одной культуры, в связи с чем появляется необходимость рас-

смотрения таких проблем в соотнесенности и сравнении с мировыми процессами.

Процветание любой страны измеряется богатством культурного наследия народа и умением использовать его в качестве идейной основы воспитания современной молодежи. Культура каждого народа выражает свойственные только ей особенности быта, традиций, обычаев, оставляя в истории свой неповторимый след. Все, что накоплено веками, является достоянием человечества, и сохранить и сберечь все это для будущих поколений является задачей нынешнего поколения.

Как известно, современные социо-культурные изменения требуют обновления общества с точки зрения гуманизма и человечности, воспитания молодежи на основе национальных и общечеловеческих ценностей.

Многовековая культура казахского народа служит неиссякаемым источником национального воспитания современной молодежи. Богатое устное народное творчество, народные песни, неповторимые и оригинальные юки, образцы мудрых изречений, литературно-художественные произведения и поэзия, архитектурные памятники – все это бесценное культурное наследие казахского народа, пронизанное национальными ценностями, которое необходимо сохранить и развивать. *Культурное наследие* – великое богатство каждого народа и всего человечества в сфере духовной и материальной жизни.

Много веков подряд все духовное достояние нации в основном развивалось в бесписьменной форме, передаваясь из уст в уста. Из поколения в поколение передавалось также *музыкальное наследие казахского народа*, которое отличается своим стремлением к широкому музицированию всего населения и поэтической импровизации.

В XX веке казахская музыкальная культура обогащается всеми жанрами классической европейской музыки как опера, симфония, балет, инструментальный концерт, ансамблевые и хоровые, оркестровые исполнительские формы.

Сохранение, развитие и эффективное использование накопленного веками культурного достояния народа в воспитании молодежи является стратегической установкой государства. В реализации этой гуманистической идеи в Казахстане была принята и утверждена государственная программа *«Культурное наследие» на 2004-2006 годы*, *«Концепция стратегического национального проекта «Культурное наследие» на 2009-2011 гг.*», которые активно реализуются, а также продолжается работа по воссозданию памятников истории и культуры в странах дальнего и ближнего зарубежья, непосредственно связанных с историей Казахстана. Как отмечается в данной Концепции, *культурное наследие – это духовный, культурный, экономический и социальный капитал невозмездимой ценности. Наследие питает современную науку, образование, культуру. Наравне с природными богатствами это главное основание для национального самоуважения и признания мировым сообществом/2/.*

Целью настоящей Концепции является дальнейшее совершенствование научной, социально-экономической и организационно-методической базы для развития духовной и образовательной сфер, выработка механизмов повышения эффективности охраны и использования объектов историко-культурного наследия.

На территории Казахстана есть множество неповторимых исторических и культурных памятников, формирующие образ страны и имеющие неразрывную связь с непреходящими ценностями земли, находящейся в центре евразийского континента. В сохранении и преумножении этого ценного достояния и трансляции этого культурного наследия в будущее большая ответственность возлагается на современную молодежь.

В воспитании современной молодежи многими сейчас осознается необходимость всемерного усиления внимания к духовно-нравственным ценностям народа. В настоящее время очень важно, чтобы в каждом национальном регионе социальный прогресс сопровождался прогрессом духовным с опорой на культурно-педагогическую самобытность наций и народностей.

Молодежь является самым социально активным слоем населения, поэтому государство возлагает большие надежды на молодежь способную к саморазвитию и самосовершенствованию, со сформированным национальным самосознанием и призванную обеспечивать будущее общества.

В Казахстане принят ряд нормативных документов, определяющих правовые основы формирования и реализации государственной молодежной политики в государстве. Одним из таких важных документов является *Закон Республики Казахстан «О государственной молодежной политике»*. В этом Законе цели, задачи государственной молодежной политики в РК определены таким образом:

1. Государственная молодежная политика в Республике Казахстан осуществляется в целях создания социально-экономических, правовых, организационных условий и гарантий для духовного, культурного, образовательного, профессионального становления и физического развития молодежи, раскрытия ее творческого потенциала в интересах всего общества.

2. *Задачами* государственной молодежной политики в Республике Казахстан являются:

- 1) защита прав и законных интересов молодежи;
- 2) предоставление помощи и социальных услуг молодежи;
- 3) реализация социально значимых инициатив молодежи/3/.

Вопросы о ценностной ориентации молодежи, об их нравственности нельзя рассматривать в отрыве от развития современного общества. В обществе достаточно макро- и микрофакторов, оказывающих и позитивное, и негативное влияние на формирование личности.

В современном мире наблюдается активная работа молодежных организаций, объединенных общими целями, интересами и программами совместных действий.

Как указано в Законе «О молодежной политике в РК», *молодежная организация* - это некоммерческая, негосударственная организация, основной целью которой является решение социальных, культурных, образовательных и иных задач, направленных на защиту прав, законных интересов, удовлетворение духовных и иных потребностей молодежи, созданная в форме ассоциации (союза) юридических лиц, фонда, а также общественного объединения, членами (участниками) которого являются представители молодежи.

Появление *молодёжных организаций* исследователи связывают с такими факторами:

во-первых, наблюдается повышение самосознания в молодёжной среде, повышается чувство ответственности, долга и инициативности;

во-вторых, со стороны неправительственного сектора, политических партий и государственных структур активно ведётся привлечение молодых людей к социально полезной деятельности.

Работа *молодёжных организаций* направлена на патриотическое, духовно-нравственное воспитание молодёжи, пропаганду государственного языка, организацию культурного досуга и создание организационных условий для самореализации и становления полноценной личности молодого человека.

Для координации и реализации государственной молодежной политики при Мини-

стерстве образования и науки РК функционирует Департамент воспитательной работы и молодежной политики. Основные направления работы Департамента: патриотическое воспитание молодежи, государственная поддержка молодежи, сопровождение консультативно-совещательных органов, международное сотрудничество, мониторинг реализации государственной молодежной политики, воспитательная работа.

Трудно переоценить роль информационного пространства, где развивается и растет молодой человек. Обладая огромным влиянием на общественную аудиторию СМИ должны нести ответственность за воспитание детей и молодежи. Последствия их деятельности накладывают печать на разум и психику людей, прежде всего молодых. СМИ влияет на формирование и функционирование личности, на его духовное, интеллектуальное и психическое развитие.

Процесс информатизации общества благодаря компьютерным и телекоммуникационным достижениям развивается стремительными темпами и охватывает все большее количество населения земного шара. Поэтому СМИ являются одним из действенных факторов, влияющих на формирование мировоззрения современной молодежи, системы национальных и общечеловеческих ценностей.

Благополучие общества во многом зависит от того, основывается ли информирование зрителя, читателя или слушателя на заботе о нравственном состоянии личности и общества, раскрываются ли в работе СМИ положительные идеалы, присутствует ли в них осуждение порока и зла. По исследованиям ученых «более гармоничное развитие личности и высокий уровень психического здоровья будут обеспечены тогда, когда человек живет и развивается в условиях благоприятной психогигиенической, облагоустроенной информационной среды»/4/.

Сегодня, в век стремительного развития информационных технологий, манипулировать поведением людей стало особенно легко. Многим молодым людям стало сложно отличать свои собственные желания и взгляды от тех, что навязаны извне. В молодежной среде нельзя допустить разжигания вражды и ненависти, демонстрации образцов безнравствен-

ного поведения в качестве некоей культурной нормы. Поэтому свобода слова должна сочетаться с ответственностью и этической взвешенностью. Поэтому нормативным документом в информационной сфере является Закон РК «О средствах массовой информации», который регулирует общественные отношения в области средств массовой информации, устанавливает государственные гарантии их свободы в соответствии с Конституцией РК.

В настоящее время значительное влияние на формирование мировоззрения, развитие самосознания молодежи оказывают процессы, происходящие в Интернет-пространстве. Следует признать, что возможности, предоставляемые сетевой средой для духовного просвещения, нравственного и патриотического воспитания молодежи, используются сегодня лишь в крайне ограниченном объеме. Молодежная Интернет-среда стала площадкой для развития деструктивных тенденций, которые подчас выплескиваются в реальную действительность.

Необходимо также отметить влияние Интернет на виртуальное общение молодежи. Очень остро стоит проблема Интернет-зависимости именно в этой возрастной категории, и многие врачи-наркологи уже выделяют это, как отдельную болезнь. Интернет - ещё одно, очень мощное и перспективное «оружие» СМИ, с помощью которого проще всего воздействовать на сознание молодежи, потому что именно эта возрастная категория является основной пользователей всемирной сети.

Не менее важную роль в информировании населения играют сейчас рекламы. Реклама – это информация, распространенная любым способом, в любой форме и с использованием любых средств, адресованная неопределенному кругу лиц и направленная на привлечение внимания к объекту рекламиро-

вания, формирование или поддержание интереса к нему и его продвижение на рынке.

Наряду с *созидательным потенциалом* различных передач, телепроектов, периодической печати, Интернет-сети немало информации, негативно влияющих на сознание молодежи и подростков, пропагандирующих насилие, зло и аморальные тенденции.

В связи с этим требуется некий фильтр информации, некий заслон развивающимся деструктивным явлениям, негативно влияющим на сознание молодежи, и этим фильтром может стать только *духовно-нравственные ценности каждого студента*, а также целенаправленное совершенствование социально-гуманитарного аспекта профессиональной подготовки будущих специалистов в вузе. Социально-гуманитарная подготовка студентов должна быть направлена на развитие у студентов социальной активности и гуманитарной ориентированности и усиливать акцент на его личностные качества, на его ценностные ориентации, как гражданина своей страны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кукушин В. С. Общие основы педагогики. Уч. пособие для студентов пед. вузов. – М.- 2006. – С.194.
 2. Концепция Стратегического национального проекта «Культурное наследие» на 2009-2011 годы. – Астана, 2008 .
 3. Закон Республики Казахстан от 7 июля 2004 года. О государственной молодежной политике в Республике Казахстан.
 4. Закон Республики Казахстан «О средствах массовой информации» от 10.07.09 г. № 178-IV.
- О молодежных организациях г.Алматы.
balazan.kz/teen/ho4y/detail.

Б.Т.МАХМЕТОВА

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ДӘСТҮРЛІ ӘН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МҮМКІНДІКТЕРІ

Аннотация

Мақалада қазақ халқының ән шығармашылығының тәрбиелік мүмкіндіктері Ақан Серінің өмірі мен шығармашылығы арқылы қарастырылады.

В статье рассматриваются воспитательные возможности традиционного песенного творчества казахского народа на примере жизнедеятельности и поэтического наследия Акан Сери.

Annotation

In article educational possibilities of traditional song creativity of the Kazakh people, on an example of ability to live and a poetic heritage of Akan Seri are considered.

Түйін сөздер: тәрбие, шығармашылық, ұлттық тәрбие.

Бүгінгі таңда қазақ халқы ғасырлар тоғысында тәуелсіз мемлекетке айналып өзінің қоғамдағы саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени білім парадигмасы жүйесін әлемдік өркениет үлгісінде дамытуда. Өйткені кез-келген жаңа тәуелсіз мемлекеттің рухани даму процестерінің өзіндік ерекшеліктері болады. Бұл ерекшеліктер онымен көршілес мекен ететін халықтардың тұрмыс-тіршілігінен, дәстүрлі мәдениетімен, салт-дәстүрімен және өткенімен тарихи сабақтастығымен айқындалады. Даму процесінде халықтың қол жеткізген тарихи тәжірибесі мүлдем жоғалып кетпейді, ұлттық санада, халықтық идеяда, мәдени-әлеуметтік және құндылықтар жүйесінде рет-ретімен жинақталып отырады. Бұл жөнінде Ел басымыз Н.Ә.Назарбаев «Дәстүрлі мәдениетті жаңғырту, өз халқының тарихи тәжірибесіне жүгіну – бұл өзі тәуелсіздікке ие болған елдің өмірінен орын алатын заңды құбылыс», – деп атап көрсеткен. Міне, сол ғасырлар қойнауында, жинақталып қалыптасқан қазақ халқына тән ұлттық тәрбиенің озық, өнегелі, дәстүрлі музыканы жеткіншектердің тәрбиесінде, соның ішінде музыка тәрбиесінде пайдалану аса маңызды міндеттердің біріне айналып отыр.

Себебі, ұлттық тәрбиенің қайнар көзіне, қазақ халық педагогикасы мен дәстүрлеріне қайта оралу заманының жай ағымы ғана емес, ол – қоғамдық өмір талабынан туындаған қажеттілік, өйткені мәдениеттің әлеу-

меттік-тұрмыстық дәстүрлі түрлерін танып білу арқылы адам баласы оның рухани бастауына терең бойлайды, туған елінің, ұлтының өзіндік ерекшелігін аялап, сақтауға үйренеді. Қазақ халқының сондай дәстүрінің бірі- жеткіншектерді дәстүрлі музыкаға тәрбиелеуі.

Сондықтан, қазақ халқының әлеуметтік, рухани мәдени құндылықтарын сақтай отырып, жеткіншектердің дәстүрлі музыкаға деген белсенділігін, дәстүрлі музыканы меңгертудегі дағдыларын, шығармашылығын қалыптастыруды қамтамасыз ету өзекті мәселе болмақ.

Бүгінгі нарықтық қатынасқа көшкен Қазақстанның ұлттық және әлеуметтік экономикалық ерекшеліктерін ескеру және халықтың дәстүрлі музыкасына сүйсінуге арқылы қоғам алдында өзінің дербестігі мен жауапкершілігін сезінетін, қоғамдық сана-сезімі оянған, парасаты мен ар ойданы биік, іскер, қабылетті, шығармашыл, нарық жағдайында бәсскелестік пен еңбек ете білетін, әрбір жұмыстың пайдалы көзін тауып, өзінің тандаған мамандығына деген білімділігін, біліктілігін көрсете білетін азамат тәрбиелеу-қазіргі қоғамның талабы.

Осыған орай Қазақстан Республикасы «Білім беру туралы» Заңында ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім беру және жеке

басының дамуы үшін жағдай жасау арқылы шығармашылық, рухани, дене мүмкіндіктерін, интеллектін дамыту міндеті көзделген, демек жеткіншектерді музыканың қай саласында болмасын тек мәлімет жиынтығын меңгерту мен шектелмей, терең білімді, ізденімпаз, музыка іс-әрекеттерінде шығармашылық бағыт ұстанатын, осы тұрғыда өзінің ұлттық болымысын таныта алатын тұлға етіп тәрбиелеу қажеттілігі айқындалған.

Музыка тәрбиесінің мақсаты мен міндеттері, музыкаға тәрбиелеудің мазмұны қоғамның әлеуметтік экономикалық дамуының барлық сатысында өзекті зерттеу объектісі болып отырған. Тіптен, жазу –сызуды білмеген ғылыммен мәдениетті меңгермеген дәуірдің өзінде ұрпағын музыкаға тәрбиелеу отбасы мүшелерінің ортақ ісі болды.

Музыка тәрбиесі адамзат қоғамының түрлі кезеңдеріндегі даналық ой-пікірлерді уағыздаушы шежірешілер еңбектерінен көрініс алды. Орхон-Енисей ескерткіштерінің авторы Иоллығы-тегінің «Күлтегін», «Білге қаған», «Тоныкөк» дастандары, осы дастандардың тәлім-тәрбиелік идеясы мен астарлас рухани мұраның бірі- Қорқыт ата тағылымдары музыка тәрбиесінің алғашқы философиялық, педагогика-психологиялық идеяларын өзек етсе, бұл мәселе олардан кейінгі ойшылдар мен ағартушылардың: әл-Фараби, Ж.Баласағұни, М.Қашқари, Ш.Уәлиханов, А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин және т.б. тәлім-тәрбиелік мұраларында да жан-жақты қарастырылды.

Сондай-ақ жеткіншек ұрпақты музыкаға тәрбиелеудің халықтық негізін және халық тәрбиесі құралдарының тиімділігін атап көрсеткен көрнекті классик педагогтар, демократ-ағартушылар және қоғам қайраткерлері: Я.А.Коменский, Ж.Ж.Руссо, В.Г.Белинский, К.Д.Ушинский, А.С.Макаренко, Н.К.Крупская, В.А.Сухомлинский және қазақтың қоғам қайраткерелі мен ағартушы педагогтары: М.Жұмабаев, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, Ш.Құдайбердиев, Ж.Аймауытов, С.Торайғыров, т.б. болды.

Қазақ халқының ежелгі тұрмыс-тіршілігі мен ұл-қыздарының музыка тәрбиесіндегі өзіндік ерекшелігін шет елдік этнограф ғалымдар; А.Левшин, А.Янушкевич, В.В.Радлов, Г.Н.Потанин және т.б. қарастырып зерттеген.

Музыка тәрбиесінің тарихи-философиялық дамуына аса мән беріп зерттеген ғалымдар: Л.Н. Гумилов, М.О.Әуезов, Н.Сарсенбаев және т.б.

Ал музыка тәрбиесінің ғылыми-педагогикалық теориясы мен әртүрлі тарихи аспектілерін зерттеген ТМД ғалымдары: Г.Шацкий, О.Шацкая, Н.Гелибицкая, О.Абдуллин, О.Апраксина, М.Х.Балтабаев, С.А.Ұзақбаева, Р.К.Дүйсенбінова, Ш.Құлманова, Қ.Ибраева М.Оразбаева және т.б.

Бүгінгі таңда Қазақстан республикасының білім беру мен тәрбиелеу саласының түбегейлі жаңаруы қоғамдағы ірі өзгерістермен бірге, ұлттық сананы, әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерімізді, халықтық қадір-қасиетімізді, психологиялық табиғи белгілерімізді жандандыру мен жаңартуымызға елеулі септігін тигізді.

Осы ретте еліміздің білім беру мен тәрбиелеу саласының барлық жүйесінде атап айтқанда, бала тәрбиелеуші әрбір отбасынан бастап мектепке дейінгі балалар мекемелерінде, мектеп, колледж, ЖОО-да халықтық педагогика тағылымдарының озық үлгілерін жан-жақты енгізу дәстүрге айналды.

Халық педагогикасы үлгілерін оқу - тәрбие процесінде қолдануды алыс, жақын шетел ғалымдары: Т.С.Виноградов, Г.Н.Волков, В.Ф.Афанасьев, Я.И.Ханбиков, Н.Сапаров, К.Пирлеев, А.Э.Измайлов қарастырды. Ал қазақстандық ғылым докторлары: Қ.Б.Жарықбаев, С.Қалиев, С.А.Ұзақбаева, Қ. Бөлеев, Ә.А.Қалыбекова, Ә.Табылдиев, Қ.Ж.Қожақметова, Р.К. Дүйсенбінова, З.Әбілова, Ж.Асанов және т.б. халық педагогикасы идеяларын оқу-тәрбие процесінде пайдалану мәселелерін қарастырғанымен, бұл еңбектерде музыка тәрбиесі жалпылама түрде сипатталады.

Алайда, жоғарыда аталған ғылыми зерттеулер мен әдебиеттерге талдау жасау барысында, қазақтың халықтық педагогикасының озық тәжірибесіне сүйене отырып, жеткіншектерді дәстүрлі музыкаға тәрбиелеу проблемасы бүгінгі күнге дейін арнайы ғылыми-зерттеу мәселесі болып қарастырылмағаны белгілі болды.

Қазіргі дүние жүзілік жаһандану, ғылыми – техникалық прогрестің өркендеуі мен ғарышты игеру заманында, әлем халықта-

рының тұрмыс-тіршілігіндей, қазақ халқының дәстүрлі музыкасы мен қатар дамып келеді. Сондықтан жеткіншектерді музыкаға баулу процесінде, әсіресе, халықтық педагогикадағы дәстүрлі музыкаға ерекше назар аудару қажеттігі туындап отыр. Демек, қазақ халқының дәстүрлі музыка тәрбиесінің бүгінгі жеткіншектер тәрбиесінде қажеттілігі оқу тәрбие процесін халықтың дәстүрлі музыка тәрбиесі мен сабақтастықта жүргізу қажеттігі анық байқалады.

Халқымыздың ғасырлар тереңінен жеткен музыка өнері үлкен екі арнада көрінеді. Олар ән және аспаптық дәстүр. Халық әндері сарқылмас қазына. Оны жай ғана ән салу, көңіл көтеру деп түсінуге болмайды. Ән-өнер. Ән-адамның көңіл күйі, тебіренісі мен толғанысы, қуанышы мен жұбанышы. Сондықтан да қазақ халқының дәстүрлі музыкалық тәрбиесінде ән шығармашылығының тәрбиелік мүмкіндіктері орасан зор деп айта аламыз. Мысалы, Ақан серінің өмірі мен шығармашылығы XIX ғасырдағы музыкалық-поэтикалық өнердің дарынды өкілдерінің ішінде ерекше орын алады. Оның есімі тек қана дарынды ақын және композитор ғана емес, сонымен бірге сирек кездесетін әнші ретінде де сақталған. Ақанның шын жүректен айтылған нәзік әндері тыңдаушылардың асыл ойлары мен сезімін, әр адамның жан дүниесін менгеріп, эмоционалдық болмысын күшейте қабылдаған әннің ұзақ уақыт есте сақталуына еріксіз мәжбүр етеді.

Халық әндеріне тән тағы бір белгі елдің өмірі, тұрмыс тіршілігімен сабақтастығы. Кез келген ән белгілі бір оқиғаға құрылады. Соған орай айтайын деген ой мазмұны да болады. Сол ой терең сезім арқылы тербеліп, көркем кесте өлең түрінде сыртқа шығып отырған.

Көптеген сал-серілер тәрізді Ақан да аңшылыққа құмар болады. Құсбегі, тасшыл, атшыл Ақан жүйрік тазы, лашын, қыран ұстайды. Мысалы, Ақанның «Көкжендет», «Бозторғай», «Қараторғай» әндері аң аулайтын құстарға арналса, Алты Алашқа тараған «Құлагер», «Маңмангер» әндері өзінің сүйікті сәйгүлігі Құлагерге арналып шығарылды. Өзі жақсы көретін алғыр бүркітін жоғалтудағы ауыр қайғысын Ақан сері «Қараторғай» әнінде толғайды.

Ақан әндерінің ішіндегі тамаша лирика үлгісі ретінде «Балқадипша» әнін келтіреміз:

Дегенде Балқадипша, Балқадипша,
Есілді өрлей біткен тал Қадипша
Жеңгеніз қайталық деп асығып тұр,
Рұқсат бізден сізге бар, Қадипша.

Ақын осы бір бейнені сомдауға бүкіл дарыны мен қабілетін, өмірін сарп етті десе де болғандай.

«Құлагер» әні – Ақан сері шығармашылығыныңшыңы. А.В.Затаевич, А.Жұбановтың «Замана бұлбұлдары» кітабында «Құлагер» тарихы былай суреттеледі: «Ереймен еліндегі Керей Сағынайдың асы болады. Ақан бір нәрсені сезгендей ол асқа барғысы келмейді. Өзінің де, Құлагердің де жауы бар екенін білді. Ақыры ағайынның кеу-кеулеуімен баратын болады. Бірақ Құлагерді жасырып алып барады. Бәйгеге қосылып кеткенше ешкім білмесін дейді. Шабатын аттарды қарап жүрген Күреңбай деген атбегі Құлагерді таниды. Осы Күреңбай арқылы Құлагердің бәйгеге қосылғанын Қуандық ішіндегі Батыраш-Қотыраш деген байлардың балалары есітеді. Міне, осылар құзғындай жиналып, Құлагерге қастық жасамақ болады. Сондағы ойлары халыққа беделі артып, бай балаларынан да қадірлі болып жүрген Ақан серінің беделін сындырғысы келеді. Топ аттың алдында жалғыз қара үзіп келе жатқан Құлагердің жолын тосып, Батыраш-Қотыраштың адамдары Құлагерді шоқпармен ұрып өлтіреді. Төбенің басына шығып, Құлагерді қарап тұрған Ақан сері алдыңғы аттың түсінің өзге екенін көріп, бірден тынышсызданады. Бір жамандықты көңілі сезгендей, қасындағыларға:

Ор болып қалушы еді шапқан жерін,
Шаттанып тұрушы еді қосқан елін.
Атығай-Қарауылға олжа салған,
Бота тірсек, қыз сағақ, сандал керім.
Қайырмасы: Бөрім-ай! Бөрім-ай айдай,
Дай, беу, керім-ай!

Құлагер құнанында керім еді,
Нағашым сұрағанда беріп еді.
Ат қоса Еремейге барғанымда,
Бір сыншы көзі шыққыр көріп еді» - дегенді /1/.

Қайырмасы:

«Құлагер» әнінің бізге бірнеше нұсқасы жетті. Бұл ән тұрмыс-салт әндеріне жататын жоқтау жанрына үндес. Бұл әнінде сүйікті сәйгүлікке деген сүйіспеншілік, жанашырлық көңіл күйі анық байқалады.

Ақан сері әндерінің бірен-сараны болмаса, көпшілігі асқан көркемдікпен жазылған. Ол-шебер лирик ақын. Ақын өз лирикаларына дәл келетін нәзік бейнелерді тандай білді. Ел ұғымындағы әрі көркем, әрі сұлу аяулы нәрселерді талғап ала біліп, соны айшық етеді. Көркем теңеу, метафора тағы басқа да көркемдік, нәзіктікті бейнелейтін сөздер мол болып келеді: Мысалы,

Етегін ақ көйлектің алтындағын,
Ажарың ақ жамбыдай жарқылдаған.

Сексен қыз серуенге шықса-дағы,
Ішінде сен-қоңыр қаз қаңқылдаған. - немесе :

Жайықтың ақ түлкісі аралдағы,

Алдымнан сен бір қашқан маралдағы,-
деген тәрізді сөздер, асқан сұлулықты сүйген талғампаз сезім арқылы тандалып алынған.

Өзін қоршаған өмір мен қоғамның, туған халқының эстетикалық және көркемдік болмысын биікке көтерген ардақты әнші Ақан сері 1913 жылы дүниесін салды.

Композитордың әндері қазақ халқының әншілік-поэтикалық мәдениетінің жоғары орындаушылық дәстүрін жалғастыра отырып, қазақ мәдениетінің тарихында өзіне лайық берік орнын алды.

Ақан серінің өзіндік шығармалары қазақ мәдениетінің көрнекті өкілдері С.Сейфуллиннің «Көкшетау» поэмасының, «Құлагер» атты әйгілі поэма жазған І.Жансүгіровтың, «Ақан сері-Ақтоқты» трагедиясының авторы Ғ.Мүсіреповтің шығармашылық шабытының қайнар бұлағы болды. Белгілі композитор Е.Брусиловский «Жалбыр» операсында «Құлагер» және «Балқадіша» әндерін пайдаланса, «Ер Тарғын» операсында «Алтыбасар» әнін қолданды. Композитор

С.Мұхамеджановтың Ғ.Мүсіреповтың «Ақан сері-Ақтоқты» операсы 1982 жылы сахнаға қойылды.

Қорыта айтқанда, Ақан-өз кезіндегі ірі ақын,композиторлардың бірі. Ол әлеуметтік өмірдегі әртүрлі мәселелерді тақырып етіп, ел басындағы қысымшылықты көре білді. Ел қайғысы өз қайғысы болып, оған қарсылық білдіріп, наразылық көрсетті. Ол қазақ өнеріне өшпес еңбек етіп, адамның психологиясын, күйініш-сүйінішін суреттеудің үлгілі, өнегелі туындыларын қалдырды. Жастардың эстетикалық сезімін оятып, әдемілікті сүйе білуге тәрбиелейді.

Ақан серінің туындылары дәстүрлі ән өнерінің шебер орындаушылары Ә.Қашаубаев, Ж.Елебеков, М.Ержановтың, К.Лекеровтың, Қ.Бабақовтың, Ж.Кәрменовтың, Қ.Байбосыновтың және т.б. репертуарынан берік орын алды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Измайлов А.Э. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана. –М., 1991. – с. 9.
2. Волков Г.Н. Чувашская народная педагогика. –Чебоксары, 1956. – с. 11-12.
3. Христова Е.Л. Народная педагогика: историографические и теоретико-методологические проблемы: Автореф. дисс. ...к.п.н. –М., 1988. - с. 20.
4. Измайлов А.Э. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана. –М., 1991. – с. 76.
5. Сәрсенбаев Н.С. Обычай и традиции в развитии. –Алма-Ата, 1965. – с. 88 – 90.
6. Ұзақбаева С.А. Тамыры терең тәрбие. –Алматы, «Білім», 1995. – с.232.

М.А.АСЫЛХАНОВА

ЭТНОПСИХОЛОГИЯ МЕН ЭТНОПЕДАГОГИКАНЫҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация

Бұл мақалада этнопсихология мен этнопедагогиканың бала тәрбиесіндегі алатын орны мен құндылықтарын меңгере отырып, ұлттық тәрбие мәселесі қарастырылады.

В статье рассматривается место и роль этнопсихологии и этнопедагогике в воспитании детей, а также проблема национального воспитания на основе усвоения ими национальных ценностей.

Annotation

In article the place and a role of ethnopsychology and ethnopedagogics in education of children, and also mastering of national values of education is considered by them.

Түйін сөздер: салт-дәстүр, ұлттық тәлім-тәрбие, этнопсихологиялық ой-пікірлер.

Басқа халықтар сияқты қазақ халқында да ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық тәлім-тәрбиенің белгілі жүйесі бар. Қазақ елі егемендігі мен тәуелсіздігін алғаннан кейін этнопсихология мен этнопедагогикаға үлкен мән бере бастады. Ата-бабаларымыз өзінің сан ғасырлар бойғы ұлы тарихында жас ұрпаққа ұлттық тәрбие берудің бай тәжірибесін жинақтап, өзіндік салт-дәстүр мен әдет-ғұрпын, рәсімдерін күні бүгінге дейін болашаққа жеткізуге ат салысуда. Халық өзі өмір сүрген қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайларына, мәдениеті мен тарихына орай болашаққа, жастарға тәлім-тәрбие берудің айрықша талап-тілектерін дүниеге әкелді. Ол талаптар өз ұлтының салт-дәстүрін жете түсіну арқылы, ел намысын қорғау, қиыншылыққа төзе білу, жаудан беті қайтпау, ата-тегін жадында сақтау, ата-салтын бұзбау, сөз асылын қастерлеу, тапқырлық пен алғырлық, адамгершілік, жасы үлкенді сипау және т.б. халқымыздың бойындағы осынау асыл қасиеттерді жастарға үйрету еді.

Кез-келген халықтың пайда болуы және қалыптасу тарихы өте ұзақ әрі күрделі процесс. Халқымыздың экономикалық дамуы мен мәдени аралас-құраластықтың нәтижесінде, белгілі бір аймақтардың тілі ортақ, этникалық салт-дәстүрі, тұрмыс тіршілігі мен өзіндік ортақ материалдық және рухани мәдениеті бар көптеген ұлттар мен бір елде бір аспанның астында бірге өмір сүріп келеміз, себебі біздің жерімізде бірнеше ұлттардың өкілдері өмір сүруде. Қазақ халқы да негізінен сонау көне дәуірден бастау алады, оған себеп қазіргі таңда археолог ғалымдарымыздың зерттеулеріне сүйенсек, сол көне дәуір ескерткіштері мен қазақтың ою-өрнектерінде көптеген ұқсастықтар бар екенін оқып, көріп жүрміз. Осындай мемлекетімізді мекендеген халықтардың өз ұрпақтарына беретін өзіндік салт-дәстүрлерін, ұрпағының жас кезінен бойына қалыптастырып тәрбиелейді, дәл осындай ұрпақ тәрбиесі қазақ халқының бойынан да табылып ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып жатыр, әлі

жалғасын табады, себебі жаңа әлемдегі жаңа Қазақстанның болашағын жалғастырушы жастарға да аманат ету біздің міндетіміз. Этнопедагогика мен этнопсихологияның алатын орны мен оның тарихи даму жолын ғылыми тұрғыдан мәнін, мақсатын, мазмұнын методологиялық негізін ашуда елеулі үлес қосқан ғалымдарымыз: С.Қалиев, Қ.Б.Жарықаев, А.Алдамұратов т.б. бар /1/.

Бүгінде ұлттық тәрбиені бастауыш сынып оқушыларына заман талабына сай оқу-тәрбие беру барысында этнопсихология мен этнопедагогика жайлы ерте балалық кезден оқушылардың өсіп-өркендеу барысында ата-салтын жан-жақты дамып жетілуіне өз ата-бабаларының қалдырған ұшан-теңіз мұраларын оқып үйренулерін мектепке алғаш келген күннен бастап үйретіп отыру әрбір ұстаздың алдында тұрған үлкен шаруа.

Қазақ халқында да ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық тәлім-тәрбиенің белгілі жүйесі бар. Бұларды өсіп келе жатқан жас жеткіншектер жадына біртіндеп сіңіріп өз ұлтының салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын, ұлттық тілін, мәдениетін бүгінгі күннің талап-тілегімен байланыстыра отырып тәрбие беру бастауыш сыныптан бастау алады. Бастауыш сыныпта балаларды әдептілікке, имандылыққа, қайырымдылыққа, адалдық пен шыншылдыққа, үлкеннің айтқан ақылын тыңдап, өз халқына қызмет ететін ер жүрек етіп тәрбиелеу, әрбір ата-ана мен әрбір ұстаздың алдында тұрған үлкен мәселе.

Қазақ елі тәуелсіздігін жариялағаннан кейін, этнопсихология мен этнопедагогикаға мән бере бастады. Жас буынға тәлім-тәрбие беру қазақ педагогикасы мен психологиясындағы өміршең тәжірибелерді пайдалану батыл түрде қолға алынды. Халық педагогикасындағы ақыл-ой, идея сол халықтың тіршілік тынысы мен ұлттық тәрбие дәстүрлерімен тығыз байланыста туып, өсіп өркендеп, дамып ұрпақтан-ұрпаққа жалғасын табуда. Халық келер ұрпағына өзіне дейінгі қоғамдық қолы жеткен тәрбиелік жақсы

дәстүр атаулыны жинақтап пайдалана отырып, шынайы адамгершілік қасиеттерге баулып тәрбиелеуді мақсат еткен. Жас ұрпаққа тәлім-тәрбие беруде халық педагогикасының озық үлгілерін басшылыққа ала отырып тәрбиелеу. Тәрбие дегеніміз, аға буынның кейінгі ұрпаққа мирас етіп табыстар озық тәжірибесі, үлгі өнегесі, әдет-ғұрпы, рухани байлығы болса; ал халық этнопсихологиясы қазақ халқының сан ғасырлар бойы атадан балаға өлмес мұра болып келе жатқан тәрбие жөніндегі жинақталған тәжірибесі.

Қазақ этнопсихологиясы ақыл-ой және сол халықтың тіршілік тынысы мен ұлттық тәрбие дәстүрі тығыз байланыста туып, өсіп, өркендеп дамып және ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып жетіп отырған. Халық келер ұрпағын өзіне дейінгі қоғамдық тәрбие атаулының тәрбиелік жақсы дәстүрлерін жинақтап пайдалана отырып, шынайы адамгершілік қасиеттерге баулып тәрбиелеуді мақсат еткен. Әр халықтың сан ғасырларға созылған өзіндік тарихи тағылымы ой пікір қорытындысы бар. Ол жазу-сызудан, оқу құралынан, ауыз әдебиетінен, халықтың дәстүрі мен салт-санасынан, әдет-ғұрпынан бір сөзбен айтқанда, мәдени мұраларынан тұрады. Озық өнегелі дәстүрсіз тарихи процесті елестету мүмкін емес, қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын басты міндеттердің бірі өзіндік психологиялық ой-өрісі өте бай еңбек сүйгіш, қайырымды жастарды тәрбиелеу болып келеді. Әрбір халық өзінің жас ұрпағының адал, үлкенді құрметтейтін әділ, ержүрек, ар ожданы мол болып өссін деп армандайды. Сонымен қатар ұлттық салт-дәстүрді жете білуін, оларды іскерлікпен қолдануын көздейді.

Этнопедагогика ғылымы ұлттық салт-дәстүрлердің тәлімдік мән-мағынасын зерттейтін саласы болса, ал этнопсихология халқымыздың сан ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрлері мен салттарындағы ұлттық сана сезімін, өмірге деген көзқарасын, өзіндік ойлау ерекшеліктерін зерттейтін ғылым. Сондықтан этнопедагогика мен этнопсихологияның даму процесінде ортақ заңдылықтар бар. Қоғамдағы қай халықтың болмасын ұлт болып қалыптасуы үшін қажетті факторлары болуы заңды нәрсе: қоғамдағы адамдардың материалдық тұрмыс жағдайы, тілі мен мәдениеті, өз отаны, өз елі, өз жері және сол ұлтқа тән кейбір этникалық ерекшеліктерінің ұлттар арасында тығыз байланыстың бар

екенін білеміз. Ол әсіресе, әр ұлттың ұлттық психикалық құрылымы мен ұлттық мәдениетінен және ұлттық психикалық ерекшеліктерінен көруге болады. Мысалы: қазақ халқының өзіндік ұлттық психикалық құрылымы мен ұлттық мәдениетінен және ұлттық ерекшелігінен көруге болады. Қазақ халқының өзіне тән ұлттық мәдениетіндегі ерекше ерекшеленетін домбырасы мен айтыс өнерінен көруге болады. Сонымен қатар, салт-дәстүрлеріміздің де өзіндік ерекшеліктерінде айтуға болады; олар: құда түсу, қыз ұзату, жол-жоралғы жасау, келін түсіру, кәде, ырым, қонақ күту, ұлттық тағам, үлкенді силау және т.б. ұлттық ерекшеліктеріміз бен ұлттық салт-дәстүрлерімізбен де ерекшеленеміз.

Бала тәрбиесін қалыптастыруда ең әуелі ұлттық сезімін дұрыс тәрбиелеу арқылы жоғарыдағы айтылған ұлттық құрылым мен ұлттық мәдениетіміздің дұрыс қалыптасуына қол жеткізуге мүмкіндік туады.

Ұлттық сезім арқылы елін сүйуі, жерін сүйуі, халқының мәдениеті мен тілін, дінін сүйуі, ұлттық салт-дәстүрге деген сүйіспеншілігі артады.

Қ.Б.Жарықбаев этнопсихология мен этнопедагогиканың негізгі мақсаты бабаларымыздың тәрбиелік мұра-мирастары негізінде жас ұрпақты адамгершілікке адал өнер-білімге баулу, өмірге бейімдеу, ауыл-аймақ, отанның намысын қорғау сияқты ізгі қасиеттерді қалыптастыра отырып тәрбиелеу керектігін даралап айтқан /2/.

Бала тәрбиесінің алғашқы қадамы туған жан ұясы, өз Отанының адал азаматы болуы ата-ана тәрбиесінен бастау алады. Халқымыз өз ұрпағын жақсы қасиеттерге баулуды үнемі негізгі мәселе деп қараға.

«Тәрбиесі жаманға жақсы ұстаздан пайда жоқ» деген шығыстың ұлы ойшылы – Са-ран. Баланы жастайынан адамгершілікке баулу жағын қарастыру отбасынан басталады, олушқан ұясының міндетіне айналуы керек. Әке-шешесінен тәрбие қандай болса, көп жағдайда баланың алдағы өмірі де соларға ұқсас жанұядан алған тәлім-тәрбиенің маңайында болатынын естен шығармаған тиімді. Халқымыз өз тентегін түзеп дұрыс жолға салып отырған, сондықтан бала тәрбиесінде кеткен кемшіліктерді дер кезінде түзеп, салихалы азамат етіп тәрбиелеу жолдарында халықтық педагогика мен этно-

психологияның тигізер көмегі көп. Отбасының тәрбиесінен бастап әрбір баланың жан дүниесін дұрыс түсініп жеке тұлға ретінде қарап, оның өзіне тән санасы, өзіндік еркі, әрекет жасай алатын қабілеті бар екенін ескеріп отыру керек. Қазақ психологиясының бала тәрбиесінде мына төмендегі бағыттар мен міндеттерді жүзеге асыру көзделеді:

1. Қазақ ұлтының төл мәдениеті, салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрпы арқылы жеткіншектің сана сезіміне, өмірге деген көзқарасына дұрыс бағыт бере отырып, имандылықтың қадір-қасиетін қастерлейтін ұлт жанды азамат етіп қалыптастыру.

2. Балалар мен жастардың білімге, ғылымға деген ынта-ықыласын арттыру.

3. Ұлтымыздың ой-парасатын нығайту мақсаты мен дарынды жастарды анықтау, олардың қабілетін дамытуға жан-жақты жағдай жасау.

4. Ұлттық мәдениет пен өнер негізінде жан-жақты эстетикалық тәрбие беру, сұлулыққа, тазалыққа үйрету.

5. Жастардың ішімдікке, есірткіге әуестенуіне жол бермеу, салауатты өмір сүруге баулу.

6. Жастарды ерте балалық кезден болашақта үй болуға, шаңырақ құруға, ұл баланы қыз балаларды құрметтеуге, қыз балаларды ұл балалардың алдында тәртіп сақтауға, келешекте отбасының берекесін сақтайтын әйел, келін, ана ретінде имандылыққа, әдептілікке, кішпейілділікке, жан сұлулығы мен тән сұлулығының жарасымды қасиеттеріне жастайынан тәрбиелеу. Қыз балаларды от басына қажетті әйел өнеріне үйрету; ас пісіру, кесте тоқу, үй ішін тазалау, өзін-өзі таза ұстау, үнемдеу, бала тәрбиелеу және т.б. осы сияқты мәселелерді білуін осы кезден үйрету.

Қазақ халқының ерлік, жауынгерлік тарихын, ұрпаққа ерліктің өшпес үлгісін қалдырған қас батырлардың өмір өнегесімен таныстыру, өз елін, өз жерін қорғай алатын жігерлі азамат етіп тәрбиелеу. Бала тәрбиесі өз ана тілін меңгеруден басталады, ұлттық сана-сезімі мен дүниетанымдық көзқарасын дұрыс қалыптастыратын да - тіл екенін естен шығармау керектігі, мысалы: көркем сөз зергері, академик жазушы Ғ.Мүсіреповтың «Ана тілін ұмытқан адам - өз халқының өткенінен де, болашағынан да қол үзеді», - деп ұлт мәдениетінің басты белгісі тіл еке-

нін атап көрсеткен. Қазақ халқының да бала тәрбиесі жөнінен атам заманнан жиып-терген мол тәжірибесі бар, оны халқымыз ең жақсы деген қасиеттермен байытып, ұл-қыздарының бойына сіңіріп отырған. Халықтық тәрбие бұл ғасырлар бойы сараланып, жұртшылықтың ой арманы мен тіршілік тынысы мен шаруашылық-кәсібімен, отбасылық, қоғамдық, ұлттық тәлім-тәрбиемен тығыз байланыста өмірге келіп ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып жеткен тарихи және мәдени мұра, сондықтан балаға осындай асыл қасиеттерімізге құрметпен қарауына тәрбиенің үлкен маңызы бар. Қазіргі кезде оқу-тәрбие процесінде этнопсихология мен этнопедагогиканы пайдалану жан-жақты өріс алып келеді. Халқымыздың атадан балаға ғасырлар бойы жинақталған мол тәжірибесі, жастар арасындағы міндеттер мен тәсілдерді олардың бір-бірімен байланыстырылуында. Бұрын қазақ халқы бала тәрбиесінде ата-анасы ғана тәрбиелеп қоймаған бүкіл ауыл болып тәрбиелеген, мысалы; үлкен кісілерге сәлем бермей, алдын кесіп өтуші болма деген сияқты сөздерді айтып отырған. Тәрбие туралы айтатын мәселе өте көп, кемшіліктерімізде жетерлік яғни тәрбие саласындағы ұнамсыз қылықтардың тамырын жою. Бүгінгі қоғамдағы жағымсыз әрекеттерден, әсіресе ұлтымыздың менталитетіне жатпайтын өз баласынан безу, өз ата-анасын кәрілер үйіне өткізу және т.с.с. мәселелер орын алуда ол бүкіл Қазақстандықтарды толғандыруда, осындай мәселелердің ары қарай өсуіне жол бермеу. Ұлттық тәлім-тәрбие мәселесін мектепке алғаш келген күнінен бастаған тиімді, себебі жаңа ортаға тез арада үйреніп кетуі, баланың мектептік кезеңдегі жаңа міндеттерін меңгеруі, жаңа жағдайларға бейімделуі әлеуметтік психологиялық даму кезеңін құрайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Калиев С. Этнопедагогика оқулық. - Алматы, 2009.
2. Жарықбаев Қ.Б. Этнопсихология және этнопедагогика ғылыми жинақ. - Алматы, 2006.
3. Елікбаев Н. Ұлттық психология: - Алматы, 1992.
4. Гнатенко П.И. Национальный характер-Диспро, 1992.

Б.С. САЙДАХМЕТОВ

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ДӘСТҮРЛЕРІ ЖАСТАРДЫ ҰЛТТЫҚ РУХТА ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚҰРАЛЫ

Аннотация

Мақалада «дәстүр» мағынасына талдау жасалынып, қазақ халқының салт-дәстүрлері арқылы жастарды ұлттық рухта тәрбиелеудің мүмкіндіктері қарастырылған.

В статье рассматривается понятие «традиции» и возможность использования обрядов и традиций казахского народа в национальном воспитании молодежи.

Annotation

The article deals with the concept of “tradition” and the possibility of using rituals and traditions of Kazakh people in the national education of youth.

Түйін сөздер: дәстүр, ұлттық рух, ұлттық сана, әдет-ғұрып, ұлттық тәрбие.

Соңғы жылдары еліміздің білім беру жүйесі мектеп және жоғарғы оқу орындары ғылыми білімді, интеллектуалды дамыған, дені сау тұлғаны өсірумен қатар оның ұлттық саналы және ұлттық рухты, ұлттық нақышта тәрбиеленуіне жете назар аударып жүр. Оған қазақтың алғашқы білім шаңырағы болған Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде ұлттық тәрбие пәнінің барлық мамандық иелеріне арнайы курс пән ретінде оқу тәрбиесіне енгізілуі дәлел бола алады. Сонымен бірге оған соңғы баспасөз беттерінен жиі жарық көріп жүрген мақалалар мен жастарға ұлттық сананы қалай қалыптастыруға болатындығы жайында жазылған еңбектер дәлел /1/. Бұл жағдай көпшілік үшін әділетті де. Себебі кеңестік идеологияның қысымынан өзгеріске ұшыраған ұлттық сананы қайта тәрбиелеу кезек күттірмейтін мәселе. Сонымен бірге ұлттық тәрбие нәрін беру арқылы біз жастардың бойына Отанды сүйеге, тілге құрмет көрсетуге, ұлттық салт-дәстүрді, әдет-ғұрпымызды қалыптастыруға мүмкіндік аламыз. Сондай-ақ ұлттық тәрбие әрбір ұлттың ғұмырының жалғасы деп білеміз. Осы тұрғыда белгілі ғалым Мұстафа Шоқайдың ұлт жайында айтқан мына бір қанатты сөздері еріксіз ойға оралды. Ол: «Ұлттық рухсыз ұлт тәуелдігі болуы мүмкін бе? Тарих ондайды көрген жоқ та, білмейді де. Ұлт азаттығы – ұлттың рухтың нәтижесі. Ал, ұлттық рухтың

өзі ұлт азаттығы мен тәуелсіздігі алдында өсіп дамиды, жеміс береді» деген /2,936/.

Аталған міндетті жүзеге асыру жолында қазақ халқы дәстүрлерін пайдаланудың мәні зор. Қазақ халқының бай қазыналы дәстүрлері, әдет-ғұрып, салт-саналары бар. Олардың қай-қайсысы да ғаламтанымдыққа, мәдениеттілікке, адамдыққа жетелеп, ой-өрісін кеңейтіп, адамгершілікті адам болуға тәрбиелейді. Сонымен бірге өз дәстүрлерін сыйлап, құрметтеген халық ғаламдық дамудың шеңберінен өз орнын таба біледі.

Мәселені өз дәрежесінде дұрыс шешу үшін негізгі ұғымдарға талдау жасағанды жөн деп ойлаймыз. «Дәстүр» сөзінің мағынасына үңілсек «орныққан, тұрақты дегенді білдіреді». Бұл сөз латынның «традицион» деген сөзінен алынған. Ол «бірден - бірге өткізу, бірден – бірге беру» деген мағынаны білдіреді. Ал, Қазақстан Ұлттық энциклопедиясында дәстүр – белгілі бір ұлттың немесе халықтың ұрпақтан ұрпаққа беріліп отыратын, тарихи қалыптасқан, олардың әлеуметтік ортасында ұзақ уақыт бойы сақталып отырған әлеуметтік-мәдени құндылықтар жиынтығы. Дәстүр өз ішінде қоғамды басқару жүйесін, әлеуметтік қарым-қатынас пішімдерін, шаруашылық жүргізу тәсілін, әлеуметтік мұранысандарын (материалдық және рухани құндылықтарды), оларды ұрпақтан ұрпаққа қалдыру үрдістері мен тәсілдерін қамтиды. Белгілі бір қоғамдық тәртіптер, мінез-құлық

нормалары, құндылықтар, идеялар, салт-жоралғылар, т.б. дәстүр ретінде қаралады /3/.

Ал, «Педагогика және психология» қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігінде: Дәстүр – тарихи тұрғыда қалыптасқан және ұрпақтан ұрпаққа беріліп отыратын қарекет пен мінез-құлық нысандары, сондай-ақ оларға ілесіп астасқан ғұрыптар, қағидалар, құндылықтар, түсініктер. Дәстүрлер өзінің қоғамдық маңыздылығын және тұлғалық пайдалылығын талай рет дәлелдеген қарекет нысандарының негізінде қалыптасады. Белгілі бір қауымның дамуының әлеуметтік жағдаяты өзгеруіне орай дәстүрлер ыдырауы, басқадай болып өзгеруі не алмасуы мүмкін. Дәстүр адамдардың өмірлік қарекетін реттеудің маңызды факторы болып қызмет етеді, тәрбие негізі болып табылады. Этнопсихологияда дәстүрлер топтамасы не шоғыры ұлттық қауымдастық сипаттамаларының бірі болып шығады. Қазақ халқы дәстүрге өте бай халықтардың бірі. Қазақ халқының дәстүрлеріне қонақжайлылық, қайырымдылық, бауырмашылдық, төзімділік және т.б. жатады. Жастарды ұлттық рухта тәрбиелеуде дәстүрдің маңызы зор. Дәстүр қоғамдық өмірдің әр түрлі салаларына (экономика, құқық, саясат, әдебиет, өнер) да тән. Бірақ бұлардағы дәстүрдің орны мән рөлі әр түрлі. Қоғамдық-әлеуметтік жағдайларға байланысты дәстүр жаңа нысан мен мазмұнға ие болып, өзгеріп отырады. Дәстүр ұлттық мәдениетпен тығыз байланысты. Сондықтан мәдениеті дамыған елдің дәстүрі бай болады.

Белгілі ғалым Қ.Б.Жарықбаев: «Қазақ халқының ұлттық дәстүрлерін басқа жұрт өкілдері де әділ бағалаған. Мысалы, қыр халқын алғаш зерттеушілердің бірі А.И. Левшин: «Қазақтардың басқа Азия халықтарына қарағанда қайырымдылық, адамды аяу, қарттарға құрмет көрсету, баланы аялап, жанындай жақсы көруі – айрықша қасиеті» - деп баға берген, дейді /4/.

Аға ұрпақтың қалыптасқан тәрбие тәжірибесі – дәстүрлер. Дәстүрлер ережелердің сипатына ие болады. Әр ұлттың өзінің ғаламтанымдық, әлеуметтанымдық, психологиялық жағдайына байланысты ыңғайластырылған ережелері бар. Осыған орай өзіндік ұстанымы бар ұлттық мүддеге сай қалыптасады. Дәстүрлер өткенге қарай емес

ілгері дамыта жетелеу сипатында болады. Бұл дәстүрлердің тарихи сипатын көрсетеді. Тарихқа өзгеру, даму тән болса, дәстүрлер де сол сияқты. Ұрпақтан ұрпаққа ауысып отырады. Дегенмен, дәстүр тек өткеннің категориясы емес. Осы кезде ғана ол – ұлттық дәстүр сипатына ие. Қандай ұлт болмасын, не ұлттың өкілі ретінде тұлға өзінің дамуында үнемі жақсыға қарай ұмтылып отырады. Өркениеттілік түпкі мақсатқа айналады. Күрт өзгеріс, күрт бұрылыс дәстүрлерге тән емес. Мәселе - оның мәні, мағынасы, мазмұны, мақсаты мен міндеті, жүзеге асу жолдарында.

Ұлы даланы жайлаған көшпенді халқымыз үшін бірліктің қайнар көзі болып дәстүрлердің біркелкілігі зор рөл ойнайды. Кең даланы жайлаған халқымыздың бірін-бірі жақсы тануы, тығыз байланыста болуы осы дәстүрлердің арқасы екені сөзсіз. Ол – ұлттық тұтастықтың негізі. Халқымызға дәстүр тұтастығы тән қасиет.

Кез-келген ұлттың көрнекті ғалымдары ұлт дәстүрін терең біліп, құрметтеп қараған. Дәстүрді жақсы білгендіктен олардың ғылыми және басқа да шығармалары оқырман ұрпақтың көңілінен шығып, мағыналы ұғынылған. Ел басқарған адамнан бастап есі кіре бастаған нәрестеге (жас өспірімге) дейін дәстүрлердің қуатты құрал екенін ұмытпаған жөн. Оны халықты тәрбиелеу ісінде қуатты құралы ретінде пайдалану – білгірлік. Бұл жас ұрпақ тәрбиесіне тікелей қатысты мұғалім, ата-ана, жалпы жұртшылықтың ортақ арқауы.

Философ ғалым Н.Сәрсенбаев: «Әдет-ғұрып, дәстүр және қоғамдық өмір» атты еңбегінде: «дәстүрге әдет-ғұрыптың өткен қоғамнан қалған озық түрлері мен тұрмыстық формалары, ырым-жоралары, рәсімдер жиынтығы кіреді, қоғамда және белгілі бір ұжымдық ортада қалыптасқан дәстүр - өзінің өмір сүру заңдылығына толық ие болғаннан кейін сол ұжымдық ортада, қоғамда жалғасын табады да, тұрақты орын алады. Сондай-ақ, дәстүр – көпшілік қауымға ортақ мәдениетті түрде қолданыс табатын әдет-ғұрыптың жинақталған түрлері мен рәсімдерін де қамтиды», - дейді. Біз осы анықтаманы негізге ала отырып өзіміздің дәстүрге байланысты тұжырымды пікірімізді білдіреміз: «жеті ата шежіресі мен дастархан рәсімдерін дәстүр деп толық айта аламыз. Өйткені, қазақ халқының әрбір от-

басында қалыптасқан атадан-балаға, яғни ұрпақтан-ұрпаққа сабақтастық арқылы жалғасын тауып сақталған отбасының жеті ата шежіресі мен дастархан рәсімі дәстүрлері бар. Ол әсіресе ауылдық, аймақтық өлкеде мекендейтін қазақ ұлтының отбасындағы бала тәрбиесінде сақталған. Олай болса осы озық дәстүрлерімізді бүгінгі өркениетті қоғамдағы жеткіншек жасөспірімдеріміз меңгеріп оларды ары қарай ұрпақ сабақтастығымен жалғастыруы тиіс».

Біз аталған дәстүрлерді мақұлдай отырып, солардың қатарына халық дәстүрлерінің бастаулары ретінде жеті ата шежіресі және қазақ дастарқаны дәстүрлерін қосар едік. Өйткені әрбір ұрпақтың ең кемінде жеті атасына дейінгі ата тегін білуі міндетті. Егер жеті атасына дейін ата тегін, тарихын білмейтін ұрпақ болса, оны «Жеті атасын білмейтін жетесіз» деп халық кінәлайды, айыптайды. «Шыншыл, әділетті, иманды болу сонау арғы ата-бабамыздан бері қалыптасып келе жатқан дәстүріміз» дейді де, халық сол игі дәстүрді бұзған ұрпаққа айып тартқызады. «Ат тұяғын тай басар» деп кейінгі ұрпақтың ата салтын бұзбауын талап етеді, әулеттік тағылымдар ата дәстүріне айналып, санаға сіңіп салтқа биіктейді. Сол себепті де шәкірттерді бастауыш мектептен бастап-ақ жеті ата шежіресінен хабардар етудің мәні зор.

Қазақ дастарханының да тәрбиелік мәні тереңде. Соның тәрбиелік мәнін ашып, жастарға меңгерту де - біздің міндетіміз болса керек. Сонымен бірге біз мына төмендегідей тұжырым жасадық:

- Дәстүр – бүкіл халықтық құбылыс.
- Дәстүр – әдет-ғұрыптар мен ұлттық мінез-құлықтардан құралады. Дәстүрдің ұлттық ерекшеліктерін солар айқындайды.
- Дәстүр тарихи жағынан тұрақты болады.
- Дәстүр рухани, мәдени және материалдық құндылықтар жасаудың негізгі қозғаушы күші бола отырып, ұрпақ мұрасына айналады.
- Халықтық дәстүрлер – ұрпақтар ұлассымдылығын жалғастырушы, байланыстырушы.
- Дәстүр – тәрбие және ұлттық мәдениетті сақтау құралы.
- Халық дәстүрлері – жеті ата шежіресі мен қазақ дастарханы дәстүрлерінің түп қазығы.

Қазақ: «Ұяда не көрсен – ұшқанда соны ілерсін» дейді. Мұнда қыран қылығы тілге тиек болғанымен, қиялаған ой бағдары адам тәрбиесін де тұспалдай ұқтырып тұр. Осы тұрғыдан қарағанда бүгінгі елдікке өту кезінде қазақ отбасыларының ұрпақ тәрбиелеу мәселелеріне де айырықша назар аударып, оның өзіндік бағытын, ұлттық сипатын қалыптастыруды ойластыру – үлкен борыш. Өйткені қазақтың тілі, діні, салт пен дәстүрі, тұрмыс-қалыбы өткен үстемдіктің зорлық-зомбылық салдарынан ұлттық келбетінің бояуын мүлде сұйытып, қатты тоқырауға ұшырағаны секілді, отбасылық тәрбие де өзіндік арнасынан ауытқып, жалпылама сарындағы ағысқа душар болған. Соның ықпалымен қазақы тәрбиені ескіліктің қалдығы деп қарап, соны күйретуді нысанаға алған насихат әрбір үйдің үрейін ұшырағаны тағы мәлім.

Алайда, «заманың түлкі болса, тазы боп шап» деген даналықты айта білген қазақтың кейінгі ұрпағы қырандық мінез көрсете алған жоқ. Өйткені терең ойлы, көзі қарақтылар түгел аласталған соң, аңқау ел диірмен тасына түскен дәнше үгітіліп, бас сауғаға қарай жалтарды.

Сол жалтақтықтың салдарынан болашағын да сол қысым таразысы безбенімен өлшеп болжамдады. Сөйтіп, артынан ерген ұрпақты ұлттық рухта тәрбиелеудің де ырғағы бұзылды.

Сонымен бірге қазақта ұлттық салтқа сүйіспеншілік сезімі әлі тұйықта тұр. Отбасылық дәстүр ыдыраңқы. Басқаға танданыс бар да, өз ісімізге талпыныс енжар. Шет елдерде жүрген қазақтардың балалары қазақша сөйлесе, соған таңдай қағушылардың қылығы неткен бейшаралық. Ал шет елде жүрген қазақтардың отбасындағы ынтымағы, өнегесі өзгеше, салт-дәстүр негізіндегі ұлттық тәрбиеге айырықша көңіл бөледі. Балалары сол өздері тұрған елдің тілінде оқығанмен, ошақ басында ана тілінде сөйлесу қағидасы қатаң сақталған.

Осыған орай бізге үзіліп кетіп, халыққа қайта оралып жатқан дәстүрлерді табиғи даму қалпына келтіруіміз қажет. Ғасырлар бойы қалыптасып, лайықты орын теуіп келген халқымыздың бойындағы, әрбір тұлға бойындағы қасиеттердің тиісті ғылым арнасына айналуын қамтамасыз етуіміз керек. Халқымыздың өнебойынан табылып келген, басқа да халықтар білетін: үлкенді сыйлау, ізгілік, жас адамға иек арту, ар, намыс, ұят,

сөз, уәде, қонақжайлық, сый, құрмет сияқты іс-әрекетпен, қарым-қатынастардың ғылыми негізін қайта қалпына келтіріп, ұрпақтар тәрбиесіне құрал етіп, жүзеге асыруымыз қажет. Қазақ елі тәуелсіздік алып, дербестік жолына түскен бүгінгі таңда қазақ халқының болашағы үшін жаны күйетін әрбір ер азамат өзінің шаңырағын биіктетіп, отбасында отаншылдық, ұлт жандылық тәрбиесін жетілдіру жолында құлшынып, айырықша көңіл бөлгендері жөн. Ол – борыштары. Сондай табанды әрекеттер арқылы ғана халқымыздың салт-санасындағы өшкіндеген жұлдыздары қайта жанады. Ұлттық тәрбиенің мұраты да сол.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Ұлттық идея мен сана» Ана тілі №38 (1086) 22-28 қыркүйек 2011ж.
2. Жарықбаев Қ. «Ақылдың кені. Ұлағатты сөздер». – Алматы: Ана тілі, 2008ж.
3. Қазақстан Ұлттық энциклопедиясы. – Алматы, 2001. – 166 б.
4. Жарықбаев Қ. Ұлттық тәлім талабы // Қаз.әдебиеті, №4. 23 қаңтар, - Алматы, 1996. – Б. 28.
5. Табылды Ә. Этнопедагогикалық оқылымдар. – Алматы: Білім, 2005. –310 б.

С. С. КАЛДИНА

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖАСӨСПІРІМДЕР НЕГЕ ӨМІРІМЕН ҚОШТАСУҒА АСЫҒАДЫ?

Аннотация

Жасөспірімдер суициді бұл ата-ананың, мұғалімдердің немесе сол жасөспірімдердің проблемасы ғана емес, бұл бүкіл қоғам проблемасы.

Детский суицид не проблема одного слоя населения, родителей, учителей или же самих детей, это проблема всего общества.

Annotation

Children suicide is not only a problem of population, parents, teachers or children themselves it is the problem of the whole society.

Түйін сөздер: суицид, жасөспірімдер, тәрбие.

Қазақстанда жастар арасында суицидтің жыл сайын көбейіп отырғандығы барлығымызды қынжылтады. Жыл сайын жер бетінде 10-20 миллион адам суицид жасауға бекінеді екен. Олардың бір миллионға жақыны жарық дүниемен қош айтысады. Қазіргі таңда кәмелетке толмағандар арасында суицид оқиғалары бойынша ТМД елдері қатарынан Қазақстан Ресейден кейінгі екінші орында тұр. Қазақстанда адам өлтіру қылмыстарынан, өзін-өзі өлтіру екі есеге көп екен. Қоғамда болып жатқан өзгерістермен сан түрлі қиындықтар жасөспірімдердің психологиясына кері әсерін тигізуде. Қазақстандық жастарымыздың суицидке бару себебі неде? Ата-анасын зар жылатып, бір күнде өмірімен қоштасатын жастар неге көбеюде? Баршылық

әлде жоқшылық па? Бұл сұрақтарға жауаптар әр түрлі бірақ, нақты жауабы табылмай отыр. Яғни бұл індет – жеке отбасының ғана емес, қоғамның өзекті мәселесіне айналып отыр «Өлім жайлы көп айтса, тірінің берекесі кетеді» деген нақыл сөз бар, сондықтан өзіне-өзі қол жұмсау оқиғаларын көп әңгімелеуден гөрі; оны алдын алу шараларын ұйымдастыру маңызды.

Суицид термині итальян психологы Г. Дэзен 1947 жылы енгізіп, оны “өзін-өзі өлтіруге әрекет ету” - деп түсіндіреді. Қазіргі кезде Суицидология деп аталатын үлкен бір ғылыми бағыты бар, ол социология, психология, медицина, демография, психиатрия тоғысында пайда болып осындай әрекетке баратын тұлғалардың ерекшелігін, әрекетін, себептерін

зерттеуге тырысты. Суицидалды мінез-құлық – адамның саналы түрде өзін-өзі өлтіргісі келетін тұлғаның мінез-құлқының бір түрі деп есептеді. Адамзат тарихында өзін-өзі өлтіру әрекеті әртүрлі бағаланады. Еуропа халқында өзін-өзі өлтіретін адамдар – вампирға айналады деген. Ал, көне Греция, Спарта, Афинада өзін-өзі өлтірген адамдардың мәйітін өртеп жіберген. Орта ғасырда Австрия, Пруссия, Францияда өзін-өзі өлтіруші адамдарды діни көзқарас бойынша – қылмыскерлер деп санаған. Бұрын соңды қазақ халқында болмаған өзін-өзі өлтіру – құран кітабында «күнә» деп түсіндіріледі. Суицидальді мінез құлықтың белгілі бір формасы, тәсілі, даму стадиясы, тәуекел факторлары болады. Суицидальді мінез-құлыққа адамның жас ерекшелігі, жынысы, кәсіби ерекшелігі, өмірлік жолының ерекшелігі де әсер етеді.

Ғалымдардың айтуынша суицидтің үш түрі бар.

Біріншісі – шынайы суицид. Оған барған адам өмірден түңіледі, үнемі көңілсіз болып жүреді, өлгісі келеді. Нақтырақ айтқанда өмірдің мәнін жоғалтады.

Екінші түрі – жасариялық суицид. Өзін-өзі өлтіргісі келгендердің көбі өлместен бұрын өзгелердің назарын өзіне аударғысы келеді. (Мысалы біреумен ренжіссе, қолына суық қару алып, болмаса арқан, жіп ала жүгіріп, «өлем» деуі.)

Үшінші түрі – жасырын суицид. Бұл түрінде адам өз-өзін өлтіру жақсы ісестігін түсінеді. Бірақ қиындықтан шығар шара, жол жоқ болып көрінгендіктен, өлімге апаратын істерге бас тігеді.

Жасөспірімдердің өздеріне-өздерінің қол салуына көбінесе, айтылған сынды дұрыс қабылдамауы, қиындықтарға төзбеуі, ересектерге өз проблемасы туралы ашық, сеніп айта алмауы және түсініспеушілік себеп болады. Жасөспірімдердің психикасы өте нәзік келетіндіктен, олар кішкентай нәрсенің өзін үлкен мәселе етіп қарайды. Психолог мамандардың айтуынша баланың ең қиын кезі жасөспірім шағы, сондықтан осы кезде жаман нәрсеге тез еліктегіш болып келеді. Бұл шақта оларға ерекше көңіл бөлінуі қажет. Қазіргі кезде жасөспірімділік кез деп 11-ден 15-16 жас аралықтарын айтады. Өтпелі кезең екі процестен тұрады:

- табиғи – жыныстық жетілуді қоса алғандағы ағзадағы биологиялық жетілу процесі;

- әлеуметтік – қарым- қатынас, тәрбие, әлеуметтендіру процесі.

Жасөспірімдік кезең биологиялық мағынада өтпелі болып табылады. Жасөспірімнің әлеуметтік мәртебесінің баланикінен айырмашылығы сол (оқушылар) әке-шешесі мен мемлекеттің қарауында. Олардың басты хараketі оқу.

Жасөспірімдердің ең маңызды психологиялық ерекшелігі – ол өзін ересек сезінуі. Неміс психологы К. Левинның айтуынша қазіргі қоғамда екі дербес топ бар: ересектер (үлкендер) мен балалар. Олардың әрқайсысы басқа ешкімде жоқ артықшылықтарға ие. Жасөспірім болса осы екеуінің арасында: ол енді балалар тобына жатқысы келмейді, ол ересектердің тобына қарай ұмтылады, бірақ ересектер оны өзіне қабылдай бермейді. Дәл осы тұста, К. Левин жасөспірімге тән ерекшеліктің негізін көре алады. Оның ойынша, екі топ арасында қашықтық ұлғайған сайын, соғұрлым өтпелі кезең қиыншылықтарға толы болады. Сондықтан, жасөспірім баланың ұмтылысы – ол өзінің бала емес екенін, ересектермен тең екенін үлкендерге көрсету. Жасөспірім бала ересектерден түсінушілік пен сенімді күтеді. Ал егер ересектер оны ересек деп санаспаса, ол өзінің қарсылығын дәрекілік, қиқарлық, қырсықтық, тыңдамау немесе үндемеу сияқты әр түрлі формада көрсетеді. Бұл мінездердің барлығы ересектердің бала іс-әрекетінің шынайы себебін елсмеуінен келіп шығады, немесе оның іс-әрекетінің сыртқы нәтижесін ғана елеп, ең жаманы оның әрекетін басқаша түсінуінде. Мұндай жағдайда балада тәрбиеге деген ішкі қарама-қайшылық пайда болады; ол қанша дұрыс болса да ересектердің талабын қабылдамайды, өйткені бұл таланттардың жасөспірім үшін еш мәні жоқ әрі ол қарама-қайшы мағынаға толы /1:39/.

Өзіне-өзі қол жұмсаушылардың көбеюінің негізгі себебі ең алдымен, телеарналардан ашық түрде беріліп жатқан адам өлтіру, ұрыс – төбелеске толы фильмдердің әсері, компьютерлік клубтардағы түрлі адам өлтіру ойындары, интернеттегі неше түрлі сайттар, сондай-ақ, күйбең тіршілікпен отбасын

бағудың амалы ретінде кей ата-аналар таң атысынан кешке дейін жұмыс жасап, бала тәрбиесі назардан тыс қалып жатады. Балаға ата-ананың көңілі, мейірімділігі қажет емес пе? Ата-анадан қолдау тапқан бала – өзінің өмірде жан дүниесі жағынан жалғыз еместігін түсінер еді.

Тағы бір себеп өз ұлтының өткені мен болашағына бей-жай қарайтын ұлттық тәрбиеден тысқары қалған жастардың көбеюі. Қазақ халқы қашанда бала тәрбиесіне ерекше көңіл бөлген халық. Қазақ халқының табиғатына тән, ана сүтімен сүйекке сіңген ізгі әдет-ғұрыптарымызды, салт-дәстүрімізді ұрпақтан-ұрпаққа жалғасатын мұра ретінде кейінгі ұрпаққа қалдыру – бәріміздің де міндетіміз.

Ата-бабаларымыз өз ұрпақтарын бесікте жатқан кезінен бастап-ақ, өлең-жыр мен әңгіме, ертегі, тақпақ, санамақ арқылы тәрбиелеп отырған. Бала аяғын жерге нық басқаннан-ақ қоршаған ортаның құпиясын ғылыми тұрғыдан сезініп білмесе де, жапан түзде жолсыз жерлермен жортқанда табатын ізшіл де, құралайды көзге атып түсіретін мерген де болған/1:8/.

Қазақ халқы біріншіден, тәрбие басы алдымен әдептілікке үйретуді көздеген, әкешеше баласына «әдепті бол» дегенді басты міндет етіп қойған. Екіншіден, олар баланы қайырымды, иманды, мейірімді болуға тәрбиелеген. Үшіншіден, тіл алғыш, елгезек болуға баулыған. Төртіншіден, адал, шыншыл болуға үйреткен. Бесіншіден, өнегелі ұстаз бен көпті көрген қарияның сөзін тыңдап, «ақпа құлақ болмай, құйма құлақ бол» дегенді бойларына біртіндеп сіңіре берген. Алтыншыдан, үлкенді ата-ананы сыйлап құрметтеуге үйретуді ең басты міндет етіп қойған. Жетіншіден, кісі айыбын бетіне баспай, біреуге орынсыз тіл тигізбейтін әдепті азамат бол, әсіресе қаріп-қасерлердің табиғи кемдігін (мұрны пұшық, көзі қисық, аяғы ақсақ, т.б.) бетіне баспа деп үйреткен. Сегізіншіден, ел қорғаған батыр бол, халық алдында қызмет ет, бар өнерінді соған жұмса дегенді ерінбей-жалықпай айтып қана қоймай, жеке өнегелер арқылы көрсетіп отырған. /1:9/

Ұлттық тәрбиеміз отбасынан басталып, кейін де жалғасын тауып жатса, қазіргідей

қазақ халқының қанында жоқ, ата-баба тәрбиесіне жат өз-өзіне қол жұмсаған жасөспірімдеріміз болмас еді.

Заманымыздың ақпараттануы, қажетсіз ақпараттардың адам баласына әртүрлі әсерін тигізуде. Жеті атадан бері естімеген небір сұмдық аурулардың куәсі болып жүрміз бүгінде. Сондықтан, бұл аурумен күресу үшін ата-ана, бала, мектеп арасында тығыз байланыстың болуы қажет. Баласы кіммен араласады, оның достары кім, мектептен тыс уақытында немен айналысып, не істейтініне дейін қатаң қадағалауда ұстау әр ата-ананың басты міндеті болуы тиіс.

Педагог-психологтар тарапынан оқушымен жеке жұмыс жүргізілуі тиіс. Әдістемелік көмек ретінде көп ізденіс қажет. Алайда, педагог-психологтарға да мектеп директорлары тарапынан қолдау болуы тиіс. Мұнда педагог психологтардың мәртебесін көтеру қажет. Мәселен, балалармен жеке түзету жұмыстарын жүргізу үшін педагог-психологта сағат жүктемесі, арнайы зерттеу кабинеті болуы тиіс. Бұл жерде менің ойымша, ортақ бір жүйе қажет секілді. Мен осы мәселемен айналысатын бір орталық құруды ұсынар едім. Онда балаларға, әсіресе, жасөспірімдерге барлық жағдай жасалса. Яғни, бала мұнда келгенде ешнәрседен қорықпай, жасырмай, ұялмайтын болуы керек. Жан дүниесімен ашыла алатындай жылы орта қалыптастыру дұрыс болар еді.

Жасөспірімдердің бойындағы стрестік жағдайлардың алдын-алу тек психологтың жұмысы ғана деп қараған дұрыс емес, директордың тәрбие ісінің орынбасары, әлеуметтік педагог, сынып жетекшісі, пән мұғалімдері бірлесе жұмыс жоспарын құрып, алдын-алу шараларын жасағаны дұрыс. Психолог мамандардың айтуынша, депрессия басталған кезде баланың жанында ата-анасынан басқа мектептегі мұғалімдері мен психологтар болса, оны аман алып қалуға болады. Оқиганың себебі де нақтыланып, бұдан кейін іс-әрекеттің екінші рет қайталанбауына септігін тигізеді.

Менің ойымша, бұл мәселеге мемлекеттік деңгейде мән беріліп, мамандар мен жауапты орындар қызметкерлерінің бірлесе жұмыс жасауын жүйелі ұйымдастыратын уақыт келген сияқты. Дәрігерлер суицидті емдеуі қажет ау-

рулар қатарына жатқызып отырса, психологтар бұл жан күйзелісінің қатарына жатқызып отыр.

Мысалы, Жапония өткен жылы азаматтардың өздеріне өздері қол салуымен күресу, алдын алу үшін бюджеттен 32 миллиард доллар қаржы жұмсапты. Бұдан біздің аңғаратынымыз, бұл елде күйзеліске ұшыраған адамдарды емдеудің мемлекеттік деңгейде ойластырылған бағдарламасы бар. Яғни психикасы енді-енді сыр бере бастаған олардың адамдары, психологиялық қызметке жүгініп, көмек алып отырады. Мәліметтерге үңілетін болсақ, АҚШ-та 40 мыңнан астам психиатр мен 80 мыңнан астам психотерапевт бар. Тағы 225 мың психолог-маман, арнайы медбикелер мен әлеуметтік жұмысшылар жұмыс істейді. Яғни психиатрлар мен психотерапевтердің арасалмағы – 1:2. Ал біздің еліміздегі психиатр мен психотерапевтердің арасалмағы – 12:1! Бұл жағынан алғанда, Қазақстанда психотерапевтер өте тапшы екенін көрсетеді. Бүкіл республикада бар болғаны 73 маман бар. Елді мекендердегі пациенттердің басым бөлігі тұрғылықты жерлеріндегі ауруханалардың көмегіне жүгінетіні белгілі. Ал жоғарыда айтылған маманы жоқ аурухана науқастарға қалай көмектеспек?

Мамандардың айтуынша ең алдымен, жергілікті жерлердегі емдеу орындарын-

да психотерапевтер мен психологтар санын көбейту қажет екен. Себебі жүйке ауруына шалдыққандарды түрлі препараттармен емдейтін психиатрларға қарағанда, психотерапевтер сөзбен емдейді екен. Яғни моральдық жағынан қолдау көрсетеді.

Елімізде психикасы әлсіз адамдарға көмек көрсететін орталықтар ашылу қажет. Бұл тек балаларға ғана емес, ересектерге де аса қажет екенін уақыт дәлелдеп отыр. Өйткені, қазіргі кездің өзінде Қазақстанда балаларынан айрылған ата-аналарға психологтардың көмегі қажет емес пе? Қазіргі кездегі жекеменшік психологтарға барып емделуді көптеген отбасылардың, әсіресе ауылдық жерде тұратын адамдардың қаражаты көтере бермейді. Әрбір баланың денсаулығы, өмірі үшін күресетін кез келгені анық. Сөйткенде ғана психикалық бұзылулардың алдын алуға мүмкіндік туады және суицидтің саны да азаяр еді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Түрікпен-ұлы Ж., Мұздыбаева Б. Тәрбие психологиясы. – Алматы, 2008.
2. Жарықбаев Қ. Жантану негіздері. - Алматы, 2002.
3. Аймауытов Ж. Психология. - Алматы: Рауан, 1995.
4. Байжанова З. Жалпы педагогика. – Алматы, 2008.

Ж.Қ. ИБРАИМОВА

**ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ СТУДЕНТТЕРГЕ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Аннотация

Бұл мақалада қазіргі кездегі студенттерге психологиялық көмек берудің кейбір мәселелері қарастырылған. Соның бір бөлігі ретінде, қазіргі студенттердің қоғамда өзін-өзі жетілдіруі, өзін-өзі дамыту, белсенді болу және бейімделу қабілеті жөніндегі мәселелер сараланады.

В данной статье рассматриваются некоторые психологические аспекты оказания психологической помощи современным студентам. Одной из её составляющих является активность человека, его самоактуализация и адаптация к различным ситуациям.

Annotation

The article speaks about some aspects of Human health. One of its components is a personal activity, self actualization, adaptation in different situations.

Түйін сөздер: өзін-өзі тәрбиелеу, өзіндік сана-сезім, өзін-өзі бақылау, қарым-қатынас, адамгершілік.

Жоғарғы оқу орындарында өзін-өзі тәрбиелеу жұмысындағы негізгі мәселе – студенттердің «субъект-субъект» аралық қатынасын дамыту, әрбір адамның құндылығын, даралығын, ерекшеліктерін, сезімін және өзіндік баға беруін қалыптастыру. Мұнда студент-жастардың назарын өз өміріндегі елеулі өзгерістерге бұрып, оны саналы түсінуіне, теориялық алған білімдерін өз өмірлерінде, тәжірибеде қолдана білуіне – қасиет сапаларына баулу көзделеді. Өзін-өзі тануға төмендегідей тәрбиелеуге болады: оқу-тәрбие үрдісі өзін-өзі тануға, өзіне-өзі есеп беруге, өзін-өзі жетілдіруге, дамытуға, белсендіруге бағытталса; студент-жастар өзіндік сана-сезімін қалыптастыру мақсатында әрекеттік, іскерлік дағдыларды игерсе; студент-жастар жеке тұлғаның және әлеуметтік мәні бар рухани адамгершілік қасиеттерді өз іс-әрекетінде, мінез-құлқы мен тіршілік әрекетіне көрсете алу мүмкіндігін ерікті тандаса.

Әрбір студент өзін-өзі рухани жетілдіру үшін, өзін-өзі тәрбиелеуге, өздігінен білім алуға, өзін-өзі анықтауға, өзін-өзі бағалауға, өзін-өзі тексеруге, өзін-өзі бақылауға, өзін-

өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі ұстауға, адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасауға ұмтылуы қажет екендігін түсінуі керек.

Қазіргі заманғы психологиядағы өзіндік сана проблемаларын қарастыратын неғұрлым болашағы бар бағыттарының бірі ретінде когнитивтік психологияны айтуға болады. Когнитивтік бағыттағы авторлардың (Дж. Келли, Л.Фестингер, С.Шехтер, М.Розенберг, Д.Бэм, У.Мишель және т.б.) зерттеулері сана мен өзіндік сана проблемасын талдау жасауға арналған, ол теориялардағы сананың мағынасындағы когнитивтік келіспеушілік жайлы ұғымына сүйенеді.

Отандық психологиядағы зерттеулердің басым көпшілігі тұлғаның өзіндік санасын зерттеуге арналған. Оларды қарастыра отырып, мұндай күрделі психологиялық құрылымды талдауға арналған негізгі екі бағытты атап өтуге болады [7].

Зерттеулердің көпшілігі өзін-өзі бағалау мәселелері мен оның онтогенездің әр түрлі кезеңдеріндегі ерекшеліктерін зерттеуге арналады (М.С.Неймарк, Е.А.Акундинова, Г.А.Собиева, Н.И.Гуткина, В.С.Мухина, Ж.И.Намазбаева, М.И.Лисина, А.И.Липкина,

А.В.Захарова). Өзіндік қарым-қатынастар проблемасын В.В.Столин мен С.Р.Пантелеев қарастырған; өзіндік сананың мінез-құлықтық құрылымдарына талдау В.С.Агеевтің, И.И.Чеснокованың, А.П.Корниловтың еңбектерінде көрсетілген. Өзіндік сананың проблемаларына И.С.Кон өзінше бір көзқарас айтты, оның еңбектерінде философиялық, әлеуметтік және жалпы психологиялық, тарихи және мәдениеттік жақтары орын алады /8,13/.

Қазіргі қоғамымызда болашақ ұрпақты дайындауда әр ұстаз өз шеберлігін оқу-тәрбие үрдісінде жаңа инновациялық технологияны жетік меңгерумен қатар шығармашылықпен жұмыс жүргізуге тиіс.

Бүгінгі талап өткен өмірімізден кеткен қателіктерімізді болдырмау мақсатында, жаңа ұрпақты қалыптастыру мен тәрбиелеу үшін оқытушыларға үлкен жауапкершілікті жүктейді.

Өзінің жаңа өз бетімен өмірін бастауын, үйлесімділік пен жанжал, төзімділік, ұжымдық, достық, әріптестік, махаббат сезімдері, нәзіктік пен қайраттылық, материалдық және рухани құндылықтарды түсінеді.

Жастардың өзіндік сана сезімі арқылы рухани адамгершілігінің қалыптасу шартының ерекшелігімен анықталады.

Қазіргі жастардың өзіндік танымын жетілдіруде оқытушының ықпалы зор. Мәселен, оқытушы өзінің шәкіртін өз бетінше білім мен тәрбие алуға, өзін-өзі тануға, өзіндік сана-сезімін дамытуға, өзін-өзі белсендіруге баулып, ықпал жасап, жол сілтемесе біз алдымызға қойған мақсатымызға жете алмаймыз. Рухани-адамгершілік, психологиялық ахуал – студент үшін жоғарғы өзіндік сананың, тәрбиелі азамат болып шығудың алғашқы қадамы. Сонымен қатар, дәл осы ортада студенттің мейірімділікке және зұлымдыққа, тәртіпке материалдық және рухани құндылықтарға, өзін әбден тануға деген көзқарасы қалыптасады. Өзінің жаңа өз бетімен өмірін бастауын, үйлесімділік пен жанжал, төзімділік, ұжымдық, достық, әріптестік, махаббат сезімдері, нәзіктік пен қайраттылық, материалдық және рухани құндылықтарды түсінеді.

Зерттеу материалдары мектеп мұғалімдеріне, жоғарғы оқу орындарының оқытушы-

ларына жастарға рухани адамгершілік қасиеттерін мақсатты қалыптастыруды көздеген әдістемелік құрал шығаруға мүмкіндік береді.

Өзіндік сана-сезім – күрделі психологиялық құрылым. Өзіндік сана-сезім біріншіден өзінің теңдестігін ұғынуды, екіншіден белсенді, іс-әрекетшіл негіз ретінде өз «Менін» ұғынуды, үшіншіден өзінің психикалық үрдістері мен қасиеттерін ұғынуды, төртіншіден өзін-өзі әлеуметтік-адамгершілік бағалаулардың белгілі бір жүйесін қамтиды /9.74/.

Өзіндік сана-сезім – сананың өзінді білу мен өзіне қатынастың бірлігі ретінде көрінетін бір түрі. Өзіндік сана-сезім сыртқы ортаны және өзінді-өзі танудың бейнеленуінен біртіндеп қалыптасады. Мазмұны жөнінен өзіндік сана ішкі дүниеге көшірілген әлеуметтік сана-сезім

Өзіндік сана-сезім сананың дамуындағы ең жоғары деңгейі, ақыл-ой белсенділігін қалыптастырудың және өзінің пікірі мен іс-қимылындағы жеке дербестілігінің негізі.

Өзіндік сана-сезімді қысқаша түрде өзінің бейнесі және өзіне деген қатынас ретінде анықтауға болады. Бұл бейнелер мен қатынастар өзін-өзі өзгертуге, өздігінен жетілуге ұмтылумен тікелей байланысты. Өзіндік сана-сезімнің жоғары формаларының бірі – өзінің жеке әрекетіндегі мағынаны табуға тырысу.

Адам, басқаларды тану арқылы өзін таниды. Мәселен, жас бала бастапқыда өзін қоршаған ортадан бөліп қарамайды. Ол ойыншықты қозғап та, аяғын қимылдатып та – бірінен-бірі айырмай ойнай береді. Бірте-бірте ол өзін, өзінің мүшелері мен тұтас денесін қоршаған заттардан бөле қарап, ажырата бастайды. Бұл физикалық саралау үрдісі, сыртқы дүние мен өзін танудың нәтижесінде және алғашқы кезде проприоцептивтік деңгейінде (өз мүшелерінің қалыпты жайы мен қимыл-қозғалысын сезіну) өтеді.

Қарым-қатынас үрдісінде адамдар бірін-бірі біліп, біріне-бірі баға береді. Өзгенің осындай бағалауы әр адамның өзін-өзі бағалауынан көрініс танытатын болады. Бұл жөнінде М.И.Лисина былай дейді: «адам басқа адамдарды тануға ұмтылуға негізделеді». Бұл ұмтылыстың өзі бірге іс-әрекет етудің қажеттілігінен туындайды: «... бірге

қызмет ету жемісті болу үшін топ мүшелерінің бірін-бірі жақсы білуі және дұрыс бағалауы, өздерін, достарын бағалауда әділ болуы зор рөл атқарады. Мұндай жағдай санадағы қажеттіліктің және бір-бірін, өзін-өзі тануды айқындайды /11.18-55/.

Адамның өзін-өзі тануында, оны басқаның бағалауы мен ұжымдық бағаның маңызы ерекше болып келеді. Егер бір адамның іс-әрекеті мен мінез-құлқын сыңар жақты бағалау тұрақты сипат алса, онда сол адам өзінің қабілеті немесе мінезі жайындағы осы сыңаржақ бағаны иемденіп алады да, соған мойын ұсынады. Бұл жөнінде А.Спиркин келесідей анықтама береді: «өзіндік сана-сезім бұл адамның өзінің қимылдарын және олардың нәтижелерін, ойларын, сезімдерін, адамгершілік бейнесі мен қызығушылықтарын, жүріс-тұрыстарының түрткілерін бағалау, өмірдегі өзінің орнын өзі толық бағалауы мен тануы».

Өзін-өзі тану өзіндік сана-сезімнің қалыптасуында маңызды рөл атқарады. Өзін-өзі тану – адамның өз психологиялық және физикалық ерекшеліктерін зерттеп-білу. Адам өзін тікелей де, жанама түрде де танып біледі. Жанама таным неғұрлым күрделірек тікелей танымның алғашқы сатысы іспетті.

Өз іс-әрекеті мен мінез-құлқын талдау арқылы адам өзін-өзі тани алады. Өзін жанама тану өз іс-әрекетінің нәтижелерін талдау жолымен жүзеге асырылады. Белгілі бір саладағы жетістіктерін талдай және бағалай отырып, жұмысқа жұмсалған уақыт пен күшті есептей отырып, өз қабілеттерінің деңгейін анықтауға болады. Қоғамдағы өз мінез-құлқын бағалау арқылы адам өз басының адамгершілік және психологиялық ерекшеліктерін танып біледі. Жанама танымда өзін-өзі зерттеп жүрген жеке адамға айналасындағылардың өзі жайындағы қызметтес жолдастардың объективті бағасы өзінді тереңірек танып білуіне көмектеседі.

Өз басының қасиеттеріне берген өз баға мен басқа жұрттың бағасын салыстыру да маңызды болып табылады. Ол өз танымының өзгелердің ойымен бірдей шығу-шықпауын, өзін-өзі не артық, не кем бағалап жүргенін айқындауына мүмкіндік береді. Бұдан шығатын қорытынды, басқа адамдармен неғұрлым кең қарым-қатынаста болу өз басының жағымды және жағымсыз

жақтарын жан-жақты салыстыруға, танып білуге көмектеседі

Тұлға өзін-өзі байқау арқылы өзін-өзі тани алады. Тікелей өзін-өзі тану, өзін-өзі байқау формасында көрінеді. Қабылдау, елестету, ойлау және мазасыздану үрдістерінде адам белгілі бір сәтке зейінін психикалық іс-әрекет объектісінен жеке басының жағдайына аударады және оны бағалайды. Өзін-өзі бақылау осыған негізделген. Адамның өзін-өзі байқауы үшін байсалды, қалыпты жағдай неғұрлым қолайлы болады. Психикалық іс-әрекеттің баяулығы немесе оның шамадан тыс белсенді болуы өзін-өзі тану мен өзін-өзі байқаудың мүмкіндігін кемітеді. Жүрек алып-ұшып, тым өренкіген сәтте, бір нәрсемен күштарлана әуестену немесе бір нәрсені шоғырландыра көру кезінде өзін-өзі бақылау мүмкіндігі тарыла түседі. Мұндай жағдайда адамның өзінің көңіл-күйі туралы өзіне-өзі есеп беруі толыққанды болмайды, тіпті ақиқат психикалық үрдіске сәйкес келмейді.

Көп ретте, өзін-өзі байқауға есте қалғандар бойынша өзіне-өзі есеп беруді, яғни есте сақталған іздерді немесе қалған оқиғаның барлық мән-жайын: сыртқы жағдайды, өз көңіл-күйін, қылықтарын қаз қалпында елестетуге тырысады. Бұл жағдайда ол құбылыстар арасындағы себептік байланыстарды қалпына келтіруге және оқиғаны жүйелей жаңғыртуға күш жұмсайды. Психологияда мұндай құбылысты ретроспекция (өткенді қалпына келтіру) деп атайды. Көптеген психологтардың ойынша, интроспекция, немесе өзін-өзі байқау эрқашанда тек ретроспекция болып табылады. Бұл, әлбетте, тіпті де бұлай емес. Ретроспекция туралы сол кездегі көңіл, яғни сондағы күйзеліс қайта жаңғырғанын ғана айтуға болады. Мұндайда зейін психикалық іс-әрекет объектісінен субъектіге, сол адамның, яғни сондағы күйзелісіне ауысады. Алайда, санада психикалық іс-әрекеттің басқа да түрі болуы – күйзелу мен сол күйзелуді талқылаудың бір мезгілде көрініс табуы мүмкін

Сондықтан, кейінгі кездері өзін-өзі дамыту ой-пікірлері басты орын алатын ғылым мен іс-тәжірибеде гуманистикалық бағыт аясында арнайы технологиялар жасалуда. Мұны «тұлғаға бағытталған көзқарас», «тұлғалық бағыттағы білім», «тұлғаға арналған дидакти-

ка» және т.с.с. ұғымдардың пайда болуынан байқауға болады

Адамның өзін-өзі тануы мен өзін-өзі дамытуының құбылмалы болуы көбінесе маңызды нәтижелерге әкелмейді. Ол өзін-өзі танып білгенше, өзін-өзі жетілдіру бағдарламасын құрастырғанша, біршама уақыт өтіп кетеді, көптеген қателіктер жасалады. Сондықтан да, өзін-өзі тану мен өзін-өзі дамыту жолында таптаурындарға ұшыратпай, қажет кезде көмек көрсететін, кеңес бере алатын, өзіндік немесе басқа адамдар тәжірибесіне жүгінуге үйрететін оқытушы қажет. Сондай-ақ, өзін педагогикалық қызметке арнаған адам келешек ұрпақтың өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі тану жолында көмек көрсете алатындай болуы керек, сондықтан да ол өзі де өзін-өзі танумен, өзін-өзі дамытумен айналысуы қажет, өйткені оның көрсетер көмегінің ешқандай мағынасы болмайды.

Осы айтылғанның бәрі өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту, өмірдегі олардың атқаратын рөлі, олардың жүзеге асу механизмдері қандай екені, әр түрлі жас шамасында қалай дамитыны, өзінді қалайша танып білуге болатыны және тағы да басқалар жайлы білімнің аса қажет екенін білдіреді.

Жоғары оқу орындарында өзін-өзі тәрбиелеу жұмысындағы негізгі мәселе – студенттердің «субъект-субъект» аралық қатынасын дамыту, әрбір адамның құндылығын, даралығын, ерекшеліктерін, сезімін және өзіндік баға беруін қалыптастыру.

Осыған орай, қазіргі қоғамымызда болашақ ұрпақты дайындауда әр педагог өз шеберлігін оқу-тәрбие үрдісінде жаңа инновациялық технологияны жетік меңгерумен қатар шығармашылықпен жұмыс жүргізуге тиіс.

Ұрпақтарымызды парасатты да білікті, мәдениетті де білімді етіп тәрбиелеу кезінде, олардың дүниетанымын жалпы азаматтық деңгейде дамыту барысында егеменді елімізде «өзін-өзі тану» пәнін оқыту өмірлік зор маңызға ие болады.

Оқытушы өзінің шәкіртін өз бетінше білім мен тәрбие алуға, өзін-өзі тануға, өзіндік сана-сезімін дамытуға, өзін-өзі белсендіруге баулып, ықпал жасап, жол сілтемесе біз алдымызға қойған мақсатымызға жете алмаймыз. Сондықтан, оқытушыға ең алдымен мынадай қасиеттер қажет: жылылық, түсінгіштік, сезімталдық, кең ойлау алу, шығармашылық ізденіс, қайырымдылық. Аудиториядағы рухани-адамгершілік, психологиялық ахуал – студент үшін жоғары өзіндік сананың, тәрбиелі азамат болып шығудың алғашқы қадамы. Сонымен қатар, дәл осы ортада студенттің мейірімділікке және зұлымдыққа, тәртіпке материалдық және рухани құндылықтарға, өзін әбден тануға деген көзқарасы қалыптасады. Өзінің жаңа өз бетімен өмірін бастауын, үйлесімділік пен жанжал, төзімділік, ұжымдық, достық, әріптестік, махаббат сезімдері, нәзіктік пен қайраттылық, материалдық және рухани құндылықтарды түсінеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – Алматы 2005. – 19 б.
2. Виготский Л.С. Педагогическая психология. – М., 1990. – 25-30б.
3. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. – М., 1986. – 240 б.
4. Амонашвили Ш.А. Школа жизни. Трактат о начальной ступени образования, основанного на принципах гуманно-личностной педагогики. – М., 2000.
5. Волков И.В. Психология о педагогических проблемах / Под ред. Проф. А.А.Боданева. – М., 1981.
6. Е.П.Ильин. Психология. – М., 2004.
7. Лишин О.В. Педагогическая психология воспитания. – М., 1997. – 25 б.
8. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. – М., 1984. – 13 б.
9. Овчарова Р.В. Справочная книга школьного психолога. – М., 1993. – 74 б.

Г.Т.СӘДУАҚАС, А.Т. АҚЖОЛОВА

КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН БАЙЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация

Мақалада кіші жастағы оқушылардың оқу әрекетіндегі сөздік қорын дамытудың психологиялық ерекшеліктері сөз болады.

В статье рассматриваются психологические особенности развития словарного запаса учащихся начальной школы..

Annotation

This article throws the light to the psychological features of teaching difficult words to younger children.

Түйін сөздер: психикалық даму, психикалық үдеріс, оқу әрекеті, сөздік қор, сөздік жұмысы.

Бастауыш мектеп оқушыларының психикалық дамуының жедел жүруіне бірден-бір себеп – оқу десек, түпкі мақсаты оқушының ой-санасын өзгерту, дамыту екені белгілі. Оқу әрекеті дегеніміз, психологтардың айтуы бойынша, оқушының өзін-өзі тануы, өзгертуі. Оқу ісіне араласа отырып, балалар біртіндеп оның талаптарына бағынады, ал бұл талаптарды орындау мектеп оқушыларының жаңа қасиеттерінің пайда болуына әкеледі. Белгілі психолог М.Мұқанов: «Бастауыш мектеп жасындағылар мектеп табалдырығын аттап оқуға келгеннен кейін баланың психикалық дамуы ірі өзгерістерге ұшырайды. Өзгеріске ұшырауының себебі ойынға қарағанда оқу талабының бала үшін қиындығында», - деп сипаттайды /1/.

Мектепке алғаш рет келген баланың психофизиологиялық дамуы (денесінің және психикасының дамуы) әр түрлі деңгейде болады. Бала «арықтаудан» және «бойы өсуден», «толысуға» аяқ басады, яғни баланың бойының өсуі уақытша тоқталып, салмағы артады. Сонымен бірге баланың бұлшық етінің де күші өседі. Бұдан баланың ұзақ, белсенді жұмыс істеуге деген бейімділігі әлдеқайда арта түсетінін байқаймыз. Яғни, психикалық үдерістерінің, жеке бастың қасиеттері (еске сақтау, ойлау, сезім, ықылас, ерік күші, дәлелі т.б.) мен сыртқы өмір жағдайларының белгілі бір дәрежесімен, бала қызметінің маз-

мұнымен, формаларымен, оны қоршаған ортамен анықталады.

Осы орайда бала психикасының дамуындағы сензитивті кезеңді ескере отырып, жеке даралық өзгешеліктердің жан-жақты дамуына түрткі – оқу әрекетін тиімді ұйымдастыра білу қажет. Болмыстағы нәрселер мен құбылыстарды тануға деген баланың бұл кездегі ынтасы тұрақты бола бастайды. Білуге деген құмарлығы мен байқауға, зерттеуге деген талабы молаяды. Бірақ баланың нәрселер мен құбылыстарды талдауға, оның ұсақ-түйектерін байқауға, негізгілерін еске сақтау қабілетінде әлі де кемшін тұстары болады. Кіші мектеп оқушыларының оқуға едәуір мүмкіншілігі болғанымен, олардың интеллектісі қарапайым ой операциясы негізінде кездеседі дейтін Ж. Пиаженің пікірі дұрыс болғанымен қазір де балалардың бұрын анықталып көрмеген қабілеті анықталып отыр. Мысалы: 7-8 жастағы балалардың бас миының салмағы 1000 гр-нан 1400 гр дейін өседі, Әсіресе оның маңдай бөлігі едәуір қалыптасады. Маңдай бөлігі ой мен сөйлеудің орталығы болғандықтан, оның қалыптасуы балада ақыл-ойдың кеңірек өріс алуына мүмкіндік береді. Психологтардың анықтауынша, тілдік қабілет жоғары психикалық үдеріс нейрондардың көмегімен іске асады. Мидың сол жақ самайындағы нейрондар бала өскен сайын жетіліп отырады да, бала 12 жасқа

жеткенде тоқтайды. Бұл жаста баланың психикасында көптеген өзгерістер байқалады – баланың ойлау процесі күрделеніп, логикалық ойлау туындайды. Логикалық ойлау процесінің қалыптасуы негізінде балада ересек адамдардың ойлау процесімен теңеседі. Логикалық ойлау арқылы бала өзінің ісіне, өзіне-өзі баға бере алады.

Міне, осы жас аралығында баланың тиянақты сөйлеп, өз ойын жүйелі жеткізуге, сөзді дұрыс құрауға, сөз мағынасын дұрыс түсініп, сөйлеуге тәрбиелемесе, кейін сөздік қоры жұтаң болады. Өсе келе олардың басқа адамдармен қарым-қатынас жасауында қиындық туады. Бастауыш оқыту кезеңінде оқушылардың оқу материалдарын меңгеру мүмкіндіктері мен ақыл-ой қабілеті өте жоғары дамитындығы, оқуды дұрыс ұйымдастырған жағдайда барлық психикалық үдерістерінің едәуір жаңа өзгеріс-жетістіктерге жететіндігінен байқауға болады. Бала дамудың қай сатысына өтсе де, ол әрекеттің барлық түрін қамтиды. Бірақ олардың біреуі өзгелерінен басымырақ түрде дамитындығын байқаймыз. Балалардың танымдық қажетсінулері олардың білімді сіңіруге деген қызығушылықтарын оятады.

Мектепке алғаш келген бала сөйлеу дағдысын одан әрі дамытады, ол тілді жүйелі, ғылыми ұғымдарды меңгеруге дайын болады, оның жеткілікті сөздік қоры бар, сөйлемді дұрыс құрастыра алады, сондай-ақ қоршаған ортаға қатысты сөздер арқылы контексте берілген сөздердің мағынасын түсінуге және сөздің мағыналы бөліктерін қабылдауға қабілетті, осылайша ол өзінің және басқа да адамдардың (ата-анасы, достары және т.б.) тәжірибесіне сүйенеді. Олар мектепте әдеби тілмен сөйлеу талаптарымен және тілдің лексикалық, грамматикалық нормаларымен танысады. Жылдан-жылға олардың сөйлеу тілдері байып жетіле береді. Бірақ сонда да олардың сөйлеу тілін дамыту жөнінде қамқорлықты мұғаліммен бірге ата-ана да тоқтатпауы тиіс.

С.Н. Жуйков арнайы зерттеу жүргізе отырып: «оқушылар оқу техникасын меңгермей тұрып, сөз мағынасын анық ұғынбайды, ал мектепте тілді оқу барысында ғана сөзді анық ұғына бастайды» - деп атап көрсетеді /2/. Бұл жаста балалар әдетте «Неге?», «Бұл кім?»,

«Бұл не?» деген сияқты көптеген сұрақтарды беруге әуес келеді. Сөйтіп, жас балаларға тән танымдық сұраулардың саны да көбейеді. Алайда баланың танымдық сұрауларына тек жауап беріп қою жеткіліксіз. Әр заттың өмірден алатын орны мен рөлін көрсеткен дұрыс. Баланың ұғымына әлі қиын құбылысты түсіндіргенде, оның жеңіл түрін іздестіру керек, мүмкіндігінше, көрнекілікпен соған жақын оңайырағымен салыстыра отырып түсіндірген жөн. Нәтижесінде балалар ақыл-ой әрекеттері (салыстыру, талдау, жинақтау) мен танымдық әрекеттер жүйесін орындайды. Сондықтан да баланы жиі сөйлетіп, олардың ой-өрісін жетілдіріп отыру қажет деген ұғым туады, өйткені бала мектеп жасына дейінгі балалар сияқты нәрсенің атқаратын қызметін немесе оның тұрған орнын («балтамен ағаш жарады», «алма бақшада болады») деп қана анықтап қоймай, сонымен бірге өзіне таныс заттарды суреттеуге де қабілеті жетеді.

Психологтардың айтуынша, сөздік жұмысын жүргізудегі басты талап – сөз бен балалар санасындағы бейнені көзге елестету, түрлі жолдармен ұштастыра отыру. Өйткені сөз балалар санасында нақты елестің жеткілікті қорынсыз пайда болмайды. Сөздік жұмысын жүргізуде мұғалімнің есінде болатын жағдай – сөздік жұмысын балалардың өз өмірімен, нақты мысалдарымен байланыстыру. Ол үшін оқу барысында жаңа сөз кездескенде, оқуларға осы сөзбен байланысты қандай зат арқылы болатындығын ашу керек. Егер ондай елестер жоқ және жеткіліксіз болса, мұғалім затты немесе оның суретін көрсетеді, оған анық сипаттама береді /3/. Алайда бұл жастағы балалардың елес қоры сияқты сөздік қоры да онша көп болмайды: бала орта есеппен 2000 сөз білетін болады (зат есімдер), оның жартысына жуығы әрекеттерден (етістіктер) және үштен бірге жуығы әрекет аттары (сын есімдер) береді /4/.

Әдіскер-ғалым М.Р. Львовтың пікірінше, баланың сөздік қорының тапшылығы оқушының сөйлеу әрекетіндегі бір сөзді үнемі қайталай беруі, синоним сөздерді қолданбауы, мәтін құрған кезде лексиканы стильдік жағынан жіктей алмауы, жеке сөздерді нақты немесе дұрыс мағынада қолдана алмауында жатыр /5/.

Бастауыш мектепте сөздік қордың дамуына көптеген жағдай әсер етеді: біріншіден,

тілдің фонетика, лексика, грамматика салаларын меңгеру арқылы тіл ерекшелігін саналы түрде түсіне білу қабілеті дами-ды. Екіншіден, баланың басқа адамдармен қарым-қатынасының негізінде, яғни күнделікті есту, айту сияқты практикалық қызметтермен тығыз байланыста өз ойын жүйелі түрде жеткізу дағдысы қалыптасады. Үшіншіден, балаларды мектепте оқыту барысында түрлі сөздік жұмыстары жүргізіледі. Нәтижесінде баланың сөздік қорындағы сөздер бұрын белгісіз сөздер есебінен дами-ды. Төртіншіден, балалар мектепте кітаппен жұмыс істеуді үйренеді. Сол арқылы баланың сөздік қорындағы сөздер әсерінен молаяды. Яғни балада «жетілген сөз бен тілді орнында қолдана білу» қасиеті қалыптасады.

Л.С. Выготский баланың психологиялық дамуын қоғам мен табиғаттың іштей дамуымен дұрыс салыстырады. Ол жеке адамның дамуы олардың дағдарыстары мен бөлінетін кезеңдері арқылы жүретініне тоқтала отырып: «осы кезеңнен бастап, сөйлеу – танымдық, ал ойлау – сөйлеу әрекетіне айналады» - деп көрсетеді.

В.Штерн басқалардан бұрын баланың психологиялық дамуында осы маңызды жағдайларды жақсы сипаттап берді. Ол балада тілдің мәнін көмескі ұғынудан және оны меңгеруге ырқының қалай оялатынын көрсетті. Штерннің айтуынша, бала өмірдің дағдарыс кезеңінде аса үлкен жаңалықтар жасайды. Ол «әр заттың өзіне тән атауы бар екендігін» ашады.

Бұл – сөйлеу – интеллектілі, ал ойлау – сөз түрінде болатын өтпелі кезең. Осы екі функцияның дамуында түбірлі өзгерістердің басталу белгілері болып табылатын баланың өзіндік сөздік қорының тез және белсенді дамуы болып табылады. Сондай-ақ тез қарқынмен коммуникативтік сөздігі көбейеді. Осы екі кезең бір-бірімен тығыз байланысты.

Бірінші кезең – бала басынан өткен өзгерістің арқасында әр жаңа зат туралы, оның қалай аталатынын сұрап, өзінің сөздік қорын белсенді түрде толықтыра бастауынан көрінеді. Екінші кезең – баланың белсенді сөздік қорының молаюынан әрі өте тез түрде байи түсуінен байқалады. /6/.

Сөз мағынасын меңгеру үшін онымен бірге затты және құбылысты білдіретін айқын

ұғым болу керек. Неғұрлым баланың ұғымы терең және жан-жақты болса, соғұрлым оның сыртқы әлемді тануы табысты болады. Сөз саны зат санымен алмастырылады.

Балалар жазушысы К.Чуковский «Эки-кектер» деген мақаласында балалардың тілді қалай меңгеріп, қалай жасайтынына кеңірек тоқталып кетеді. Жаңа сөздер жасау процесінің мәнін ашу ересектерге қарағанда балаларда оңайырақ сияқты. Автор балалардың қолын ербедетіп, алақанын соғып, соңғы буындары қайталанып келетін ырғаққа құрылған өлеңдерді баланың жақсы көретіндігіне тоқталады. Өйткені балалардың тілдері әлі де кедей, сөздік қоры аз болғандықтан, өз сезімдерін сөзбен жеткізуге мүмкіндіктері жетпейді, сөйтіп сөзге көмекке ым, ишара келеді /7/.

Дәл осы сияқты олар кейбір етістіктерді түсіндіреді. Кішкентай бүлдіршіндерге «Алтын балта» әңгімесі оқылып, оның мазмұнын айтып беру сұралғанда «қария тағым етіп, кешірім сұрады» деген сөйлемді түсіндіру үшін, бала сәл еңкейіп, кешірім сұрау белгісін көрсетеді. Мұнда бала сөздік қорының аздығынан, ишара жасап көрсетуіне тура келеді. Тек екінші, үшінші сыныптарда сөйлеу дағдысы қалыптасқаннан кейін, баланың сөздік қоры артып, жүйелі сөйлеуге көшкенін байқаймыз. Бұл жастағы балалардың сөйлеу белсенділігінің ерекшелігі: олардың тілдік құбылыстарға деген жоғарғы сезімталдығы, бала сөзінің шығармашылығы, баланың сөйлеуге деген қызығушылығының оянуы, олардың көп және ұдайы сөйлегісі келуі, дұрыс сөйлеуге деген қажеттілігінің тууы, баланың қарым-қатынасқа қажетті жаңа сөздік бірліктерді тез ұғына бастауы. Әлі де болса балалардың сөздік ағымы әлсіз болады, сөздік жұмысын жүйелі жүргізу арқылы ғана олардың сөздік ағымының күшін арттыруға мүмкіндік туады. Сондықтан балалардың сөйлесім әрекетінде қолдануға қажетті сөздерін іріктеп, олармен жүйелі жұмыс жүргізген дұрыс.

Психологтардың пікірлеріне сүйенсек (Л.С.Выготский, А.А.Леонтьев және т.б.) балалардың 8-ден 11 жасқа дейінгі аралығы сөзге деген «лингвистикалық» қарым-қатынасын қалыптастырудың ең қолайлы кезеңі болып есептеледі /8/. Олар осы кезең

аралығында сөзді лексикалық жүйе элементі ретінде оңай меңгере алады. Кез-келген бастауыш мектеп оқушысы өзінің психофизикалық ерекшеліктеріне қарай сөздің сөйлеу ағымындағы қалыптасуын зерттеуге және тіл жүйесіндегі заңдылықтарын анықтауға дайын болады, бұл оның тілінің одан әрі дамуына мүмкіндік береді. Сол себепті оқушыларды ана тілі заңдылықтарына үйрету бастауыш сыныптардан бастау алады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мұқанов М. Жас және педагогикалық психология. – Алматы: 1982. -248 б.
2. Фрадкина Ф.И. Соотношение слова и обозначаемого им предмета в мышления дошкольника. «Новые исследования в педагогических науках». Т.Х. Изд-во «Просвещение». – М, 1967.– с 162.
3. Рахметова С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. –Алматы: «Өлке», 2005.
4. Бастауыш мектеп. –А: ҚМОПБ, 1954. – 1095б.
5. Львов М.Р. Методика развития речи учащихся // Русский язык в школе. 1985. №4, с 47.
6. Психология: Адамзат ақыл-ойының қазынасы. 10-томдық. 1-том. Л.С.Выготский: Мәдени-тарихи тұжырымдама. /жетек: – акад. Ә.Н.Нысанбаев. – А: «Таймас» баспа үйі, 2005. –446 б.
7. Крупская Н. Мектепке дейінгі тәрбиетуралы. – Алматы: «Мектеп», 1988.
8. Кольцова М.М. Ребенок учится говорить / М.М.Кольцова. – М: Просвещение, 1973.- с.53-67.

Е. ЖҰМАТАЕВА

**ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕ БІЛІМ БЕРУДІҢ
ИНТЕРАКТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҰТЫМДЫ ҚОЛДАНУ**

Аннотация

Мақалада жоғары мектепте білімденудің интерактивтік технологиясын ұтымды қолдану мәселелері қарастырылады.

Статья посвящена технологическим основам интерактивного обучения в высших учебных заведениях.

Annotation

Paper is devoted to the basics of online learning technology in higher education.

Түйін сөздер: инновациялық технология, интерактивтік технология, модульдік бағдарлама технологиясы.

Модульдік оқыту технологиясының бағдарламасын жобалау заман талабына сай өзгеріп отыратыны зерттеу үдерісінде байқалды. Модульдік бағдарлама интерактивтік технологияны іске асырады. Эмпирикалық, эвристикалық, стохастикалық парадигмалардың ішінара қатысының бірлігінен тұрады. Эмпирикалық парадигма әр студенттің тәжірибелік келбетін ескеру іс-әрекетінен десек, алгоритмдік білім мазмұнының стандарт ауқымындағы рет тәртібі, ал студент мүмкіндігін ескеруге қатысты тәсілдер мен амалдар жиыны, оның жобасы стохастикалық парадигманы іске асырады. Аталған парадигмалардың қосындысын есептеп шығарсақ, стохастикалық парадигма ең кемінде 60% төмен болмауы керек. Кеңестік дәуірде «стохастикалық парадигма» деген ұғым болған жоқ, оның басты себебі тәжірибе мен алгоритмдік ұстаным басымдықта болып, оқытылым үдерісінде субъектінің жеке мүмкіндігінен гөрі кластың, ұжымның мүмкіндігі басты рөл атқарып келгені белгілі.

Бүгінгі таңда нарықтық қоғамда бәсекеге қабілетті маман даярлау болғандықтан, стохастикалық парадигманың басымдықта болуы өте орынды. Модульдік бағдарлама дидактикалық парадигманы жүзеге асырады. Үлкен бір үлгідегі тақырыптардың жиыны

трансформацияланып, жеке-жеке модуль құрайды. Әрбір модуль жеке-жеке блоктарды түзеді. Сөйтіп, белгілі бір дидактикалық мақсат, білім мазмұнын нақтылы да нұсқалы тұрғыда іске асыруды және оның диагностикадан өтуі мен бақылануын іске қосады. Жұмыстың мұндай түрін оқыту мазмұнын жобалау тұрғысында шешіп, оның дидактикалық қағидалары мен өлшемдіктерін сәйкестендіре сұрыптауға бағдарлайды. Модульдік іс-әрекетті жобалаудың өзіне тән қағидалары бар:

1. Әрбір пәннің ғылыми ұғымына негіздеме жасау, базалық бірліктерді білім мазмұнын меңгеру барысында айқындау.
2. Білім мазмұнын логикалық ретпен жүйелі түрде құрастыру (оқулықтан басқа).
3. Білім мазмұнының тұтастығы мен тәжірибелік маңыздылығын қарастыру.
4. Оқу материалын көрнекті тұрғыда құру.

Қорыта айтқанда, модульдік бағдарлама модульдік оқытудан жоғары. Бұл модель модульдің ортасындағы іс-әрекет. Модульдік бағдарламаны жобалаудың тек өзіне тән қағидаларын ескерген жөн. Оған мыналар жатады: модульдік, құрылымдық, өзгертілімдік, іс-әрекеттік, паритетті, кері байланысты ішкі мүмкіндіктерімен, интеллектуалды әлеует қорымен жүзеге асырушылық.

Модульдік қағида – модульдік оқытудың мұрат-мүддесінен тууы және оның маңыздылығы, студенттердің болашақта меңгеретін мамандығына қатысты оқу ақпаратының ауқымын айқындайтын құралдардың негізі.

Құрылымдық қағида – оқыту мазмұнының модульдік жүйеге негізделуі, әрбір модульді айқындайтын дидактикалық мақсаттың құрылуы, оқытудың іс-әрекеті оның жетістігіне бағдарланып келуі. Модульдік бағдарламада кешенді дидактикалық мақсат ғылымаралық интеграциясының алғы шарты іспетті рөл атқарады. Әрбір мақсат (интегралды) нақтылы модульді қамтамасыз етеді. Жеке пәннің дидактикалық мақсатының дербестігі тек тоталитарлық жүйеге тән болып келеді. Білім саясатын қоғамның даму саясатынан бөліп алып қарауға болмайтыны белгілі.

Өзгертілімдік қағида – әлеуметтік-экономикалық кеңістікке, ғылыми-техникалық жағдайға қатысты өзгерістерге білім менгеру, оқыту саясатын, парадигмасын өзгертіп отыру, модульдік технология сипатының іс-әрекетке ілесіп отыру шама-шарқының дамуы. Өзгертілім оқыту үдерісінің технологиялық, мазмұндық, құрылымдық аспектілеріне ықпал етеді.

Модульдік оқытудың өзгертілім қағидасында оқытушы-профессорлардың болмысында дәстүрлі педагогикадан қалған әкімшіл-әміршіл басқарудан жұрнақ та қалмайды. Өзгертілім қағидасы модульдік оқыту бағдарламасын жүзеге асыру үдерісінде оқытушы-профессор және студент одағының қауымдық іс-әрекетінің сандық, сапалық көрсеткішін ілгерілетіп, құрылымын тәртіптеп, рет тәртібінің модульге блоктар арқылы жүйеленіп келуін қамтамасыз етеді. Мазмұнды өзгертілім оқыту мазмұнымен саралап, бағалау, бақылау іс-әрекетінің амалдарын көпнұсқалы (деңгейліктерге жіктеп) тұрғыда жүзеге асырады. Сөйтіп, үдерісті аспект студенттердің танымдық ойлау, парасаттау, бағамдау, тұжырымдау, түйіндеу сияқты нұсқалы қызметін жекеше дамытуға мүмкіндік жасайды. Іс-әрекеттік қағида білім мазмұнын менгеру сипатын тексеру, бағалау, түзету мақсатында жүргізілетін жұмысты қамтамасыз етуді іске асырады. Өнімді жетістікке жетуге қолайлы жағдай туғызады.

Паритетті қағида – мұнда студент пен оқытушы-профессор субъектілі-субъекті қа-

рым-қатынасында болып, «педагог – білім беруші», «студент – білім алушы», екі тұлғаның одақтық іс-әрекетінің «кеңестік-үйлестірушілік» қызметі орнығып, білім мазмұнының мамандық жіктемесіне орай стандарт шегінде құзыреттілікке бағдарлай отырып, өздік жұмыстың басымдығында игеріледі. «Паритет» - теңестік, тепе-теңдік деген ұғымды білдіреді /1/.

Интеллектуалды әлеует қорын жүзеге асырудың қағидасы кері байланысты ұйымдастыру болып табылады. Оқу материалын классикалық тұрғыда іске асырудан ерекшелігі әрбір студенттің ішкі интеллектуалды әлеуетінің қарқынды даму шегін әр тұлғаның іштей бақылау, кері байланысты өзіне-өзі ұйымдастыра алу шеберлігін ширатылуына мүмкіндік жасайды. Кері байланысты жүзеге асыру қағидасы бақылау мен өзін-өзі бақылауды нақтылы бағдарламаның модульдік жіктемесінде меңгерілуіне жол ашады. Нәтижесінде ақпараттық-бақылаушы қызмет орнығып, студенттің жеке мүддесін іске асырудың үйлестірушілік қызметі дамытылады. Студенттің аға-ана үшін, біреу үшін оқымайтынына көзі жетіп, оның білімге ашқарақтылық, тойымсыздық қабілеті ұшталады. Мұның негізін қалаған данышпан – шығыс елінде Әбу Насыр әл-Фараби, біздің кеңістікте оны дамытқан – П.А.Юцевичене (педагогикада). Жеке жұмысты жүзеге асыру қағидасы – модульдік бағдарлама құруда оқытудың құрылымдық модулін түзуге бірден-бір қозғаушы күш.

Іс-әрекеттік тұлғалы болмысты аталған технология қағидаларымен жүзеге асыруға мүмкіндік бар екені байқалды.

Әр ғалымның өзінше тұжырымы бар. Олай болса, модульдік іс-әрекет тұлғалы болмысты дамытудың қағидаларын іске асыруда Р.С.Бекированың зерттеуінің алар орны ерекше. Іс-әрекеттік тұлғалық болмысты дамытудың қағидалары:

1. Оқытылымға қатысушының белсенділік іс-әрекетін дамыту қағидасы.
2. Жекеше оқыту қағидасы.
3. Жұптық жұмысты ұйымдастыру қағидасы.
4. Толғанысты, тексергіштік қағидасы.
5. Білім объектісін таңдау және және оған жауаптылық қағидасы.

Қорыта келгенде, әр студенттің мамандыққа қатысты интеллектуалды әлеуетін өзіне-өзінің дамыту қағидалары жоғарыда аталып өтті. Стохастикалық парадигманың кеңестік дәуірде қолданымда болмауының басты себебі айқындалды. Тәжірибенің теориясыз қалыптасуының салдары оқытушы-профессорлардың іс-әрекетін тағылымсыз, парасатты іс-әрекетсіз қолданылуына бағдар жасағаны ашылды [2]. Нәтижесінде әр студенттің ішкі интеллектуалды әлеуеті оның мамандығына қарай ұдайы үзіліссіз дамытылуы кейін қалып, керісінше, алгоритмдік және эмпирикалық парадигмалардың механистік қолданылуы басымдықта болып келгеніне дәлелді пайымдамалар жасалды. Жоғарыдағыларды ескере отырып зердеден өткізсек, білімденудің инновациялық технологияларының мәселелерінен мынадай қорытынды жасауға болады:

1. Білім берудің инновациялық технологиясының түрі болып есептелетін модульдік оқыту кез-келген кәсіби және мамандыққа мінездеме жасауға қозғаушы күш боларлық стандартты жүзеге асырады.

2. Модульдік оқыту теориясының барлық қағидаларының өзара сабақтастық заңдылығы (іс-әрекет белсенділігі, жекелеу, жұптық қарым-қатынас, толғаныс жасау, таңдауға құқылы және оған асқан жауаптылықпен қарау) іс-әрекеттің тұлғалық болмысын дидактикалық қағидалармен айқындалып отыруы көзделеді.

3. Модульдік оқытудың кіші жүйелері тұтастық қағида талабы тұрғысында тұлғалық іс-әрекет қағидасымен сабақтасып, оның макроүлгісін, моделін құрайды. (мысалы: 1 оқулықтағы 10 ірі тараудың 10 модульге жіктеліп, 1 оқулықтың үлгісін құрауы).

4. Оқытудың тұлғалық-бағдарлық, үйлестірушілік үлгісі, моделі негізінде дидактикалық қағиданың негізінде саралау, даралау іс-әрекетінің модульдік оқыту үдерісін жүзеге асыруы қарастырылады.

Білім берудің инновациялық технологиясының модульдік бағдарламасы төмендегілерді анықтайды:

1. Модуль және модульдік бағдарламалық оқытудың дидактикалық мақсаты жобаланады. Бүгінгі таңда Мемлекеттік оқу жоспарының мамандық игеруге тиісті стандарты

аталған жобаның ең маңызды шарты болып есептеледі.

2. Студенттер үшін техникалық бағыттағы мамандықты меңгерудің фундаментальді даярлығы бірқатар күрделі қиындықтар тұғызады: болашақ мамандығы туралы жеңіл-желпі хабар, мәлімет, ақпарат жоғының әртүрлі болып келуі, оның жүйесіздігі. Ғылымиаралық білімділікпен сабақтастықтың, байланыстың стандарт шегінде қарастырылмауы. Осының салдарынан ЖОО-нда алған фундаментальді білімін кәсіби-қолданбалы сынайда қолдана алмауы.

3. Білімдену технологиясының бір түрі болып есептелетін Модульдік және модельдеу технологияларының қолдану аясында жалпы стандарт шегіндегі сабақтың уақыты аудиториялық дәрістерден гөрі студенттердің танымдық-когнитивтік, гносеологиялық-аксиологиялық, праксеологиялық іс-әрекеттерін өздігінен жұмыс жүргізе алу мүмкіндігіне ыңғайлап ұйымдастырады.

4. Білім берудің инновациялық технологияларының бір түрі болып есептелетін модульдік және модельдеу мемлекеттік стандарт талабын қатаң тұрғыда бұлжытпай орындауға әмір бермейді, керісінше, сол пәнді сан-салалы нұсқа түрінде таңдау іс-әрекеті арқылы білім мазмұнын тұрақты және түбегейлі меңгеруге мүмкіндіктер жасайды.

5. Модульдік және модельдеу технологиялары білім берудің инновациялық бағдарын іске асыру үдерісінде әрбір оқытушы-профессордың құзыретті маман болуын талап етеді. Сондықтан да, бүгінгі таңда әртүрлі курстар отандық және шетелдік кеңістікте ұйымдастырылып, таңдауына қарай ОПК ол даярлықтан өтіп, сертификатын ұдайы жаңартып отыруына бағдар жасалады.

Аталған модельдік және модульдік технологиялардың меңгерілу үдерісін бақылау сұрақтары:

1. Модульдік және модельдік оқыту технологияларының дидактикалық үдерістегі маңыздылығы неде?

2. Модульдік қағиданың дәстүрлі оқыту қағидасынан қандай айырмашылығы бар?

3. Модульдік оқытуды қандай дидактикалық қағидалар шегінде бағдарлауға болады?

4. Модульдік технология қандай шарттармен ерекшеленеді?

Ескерту: Ұсынылған 4 сұрақ «мүмкіндік теориясы» талабымен берілді. Әрбір стохастикалық парадигма шегінде берілген сұрақтың ішкі кіші жүйелері кіші құрамдардан тұрады. Осы кіші құрамдардың қосындысы рейтинг жүйесін түзеді. Ол модульдік және модельдеу технологиясында айқын аңғарылып тұрады. Сондықтан әр студент өзінің табиғи мүмкіндігін ескеріп, әрбір кіші жүйе мен ірі жүйенің арақатынасын аңғарып, өзінің ішкі интеллектуалды әлеуетінің мемлекеттік стандарт мүддесінде қаншалықты кәсіби құзыреттілікке бағдарлайтынын байқап және бақылап отыруға жаттықтырады, ширатады. Сөйтіп, өзін-өзі ұдайы үзіліссіз бақылау іс-әрекетіне үйретіп, жауапкершілігі күннен-күнге ұлғая түседі.

Модульдік-рейтинг жүйесіне ыңғайлау – білімдену технологиясының негізгі талабы. Білім мазмұнын сапалы да, санатты меңгеру үшін білімдену технологиясын дидактикалық келесі мәселелерін шешуге бағдарлауға негіз боларлық озық түрлерін қолданған тиімді. Олардың түзілімі төмендегідей:

1. Оқу үрдісін қарқындылықпен, ұтқырлықпен ұйымдастыру.

2. Студенттердің танымдық-когнитивтік іс-әрекетін саралау және даралау.

3. Әртүрлі ақпараттарды жүйелеп, ғылымиаралық табиғи байланысты зерделеу.

4. Бақылау нәтижелерін қорытудың ақиқатты, шынайы нысанын саралау.

5. Болашақ мамандардың кәсіптік-маңыздылық сапа көрсеткішін диагностикалау, қабілет, шығармашыл-креативтік бейімділігін бағалаудың көрсеткішін алдын-ала жобалау, түзету енгізуді күні бұрын зерделеу.

Оқыту технологиясының аталған жаңа мәселелері әр студенттің өзіне-өзінің көңілінің толмауы мен өзін-өзі жоққа шығаруымен тұ-

йықталып, оның шешілуіне көптеген қарсы әрекеттердің кездесетіні байқалып жүр. Сөйтіп, әр студенттің интеллектуалдық-рухани құндылықтары кәсіби құзыреттілік төңірегінде болмай отыр.

Бүгінгі оқыту кеңістігінде бұл тегеурінді мәселені компьютер мен жүйе ғана шешетіні белгілі. Егер компьютер жүйесін оқыту іс-әрекетінде жүзеге асырсақ, модульдік оқыту технологиясын бағдарламалық технологиямен біріктіріп өткізуге мүмкіндік алар едік.

Шығармашыл-креативтік деңгейлікті бақылаудың сұрақтары:

1. Модульдік негізге мүмкіндік берер қандай технологияны атайсыз?

2. Модульдік негізде дидактикалық процестің атқарар қандай маңызы бар?

3. «Модуль», «Модульдік бағдарлама» деген ұғымдарды ашып беріңіз.

4. Модульдік технологияны қандай дидактикалық қағидамен жобалауға мүмкіндік туады?

5. Модульдік оқыту технологиясы қандай шарттармен айқындалады?

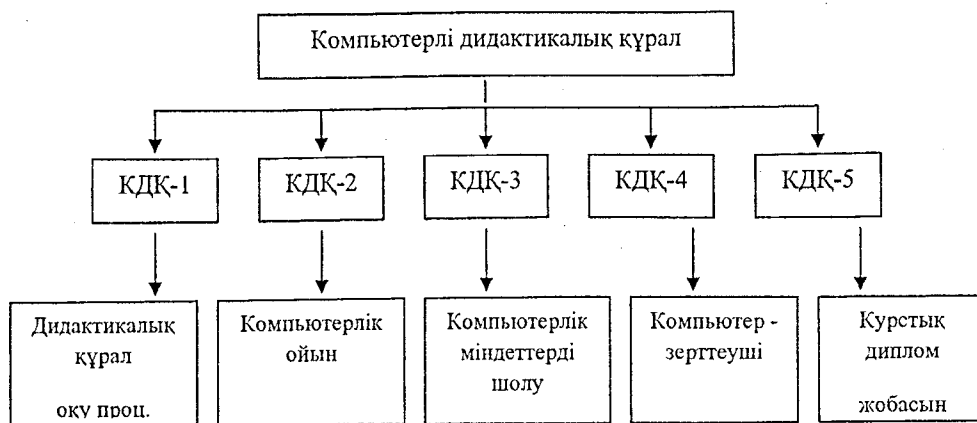
6. Неліктен модульдік оқытуды білімденудің инновациялық технологиясына жатқызамыз?

Модульдік-рейтингі жүйесіне бейімдеу интерактивтік технологияны іске асырады. Модельдеудегі іске асыратын амал – интерактив. Ақпарат тоғынынан ой сандығына жинақтау тек озық технологиялар шегінде жүзеге асады. Оған бағдарларлық дидактикалық мәселелерді шешу үшін мыналарды ескеру көзделеді:

1. Оқу процесін оптималдандыру.

2. Әр студенттің ішкі интеллектуалды әлеуетін дамыту.

3. Мамандыққа қатысты ішкі пайымды ұдайы дамытуға өзін-өзі бағыттау.

Сурет – 1 Модульдік бағдарлама іс-әрекетінің интерактивтік-рейтинг жүйесіндегі нұсқасы.

Ұсынылып отырған суретте рейтинг жүйесінің нұсқасы барлық ғылым негіздеріне қатысты деуге дәлел бар. Біріншіден, компьютерлік дидактикалық құралдың маңыздылығын айқындай түсу әрекеті әр ғылымның макротақырыптарының оқулық құрастыруын талапқа сай ұғына білуіне бағынады. Егер ОПҚ өзінің пәнін жіті меңгерсе, білім-ғылыми бағыттың ірі мен ұсақ құрамдық мәнділігін ашып, оған іздендіретін немесе зерттейтін сұрақтарды бақылау және диагностикалау сапасында құра алады. Бұл интерактивтік-рейтинг жүйесін қалауға бірден-бір тірек болып есептеледі. КДҚ-дың бес сабағынан бес түрлі студенттердің меңгеруге тиісті ғылымдарын ұғуға іс-әрекеттік алгоритм түзілімі тарайды. Оның біріншісі – оқу іс-әрекетінің көрсеткішіне себеп боларлық дидактикалық құрал. Екіншісі – студенттердің білім меңгеруге тиісті дидактикалық ойындарын тексеруге бағдарланған құрал. Үшіншісі – ғылымның үлкен және кіші жиындарына қатысты мақсат-міндеттерін шешуге бағытталған құрал. Төртіншісі – студенттің ғылым нысанындағы зерттеушілік қабілетін бағалау іс-әрекетін жинақтайтын құрал. Бесіншісі – компьютердің ұсынған зерттеу сұрақтарына жауап беру іскерлігін, диалогын тексеру құралы. Рейтингіге салу іс-әрекеті компьютерсіз шешілмейді. Мұның өзі Л.Выготскийдің тұжырымындағы «білімге жақын алаң» туралы іс-әрекетті толықтай жүзеге асырумен құнды демекпіз. Баспасөз, Интернет тоғынымен шексіз құйылып ұсы-

нылатын ақпараттардан әр студент өзіне ең қажетін сұрыптап алуы үшін компьютерлі дидактикалық құралдың іс-әрекетін ғылым меңгеруге сәтті пайдалануына тікелей қатысы бар.

Ел Президенті Н.Ә.Назарбаевтың жуырда халыққа жолдаған «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» талаптарын орындауға мүмкіндік туғызары сөзсіз. Білімденудің интерактивті технологиясына сараптамалық қорытынды жасалды. Алдымен интерактивтік оқыту технологиясы ЖОО сабақтың болашақ мамандықты құзыреттілікке бағдарлауына бірден-бір нысан екені байқалды. Жоғары мектепте сабақтың үдерістік маңызы әр студенттің ішкі интеллектуалды әлеуетінің сабақ сайын өсуіне жағдай туғызылып, білімденудің инновациялық технологияларымен іске асырылатыны аңғарылды. Факультеттерде жалпы көріністі жинақтап айтсақ, кредитті технологияның талаптары орындалып келеді. Оның дәлелі – стандарт шегінде, типтік бағдарлама мен жұмыс бағдарламасының бір-біріне сабақтастық қағидасын жүзеге асыруды көздейді; теориялық ұғымдарды жалпы сағаттың 10 пайызында нұсқаулық ретінде береді; студент пен ОПҚ ынтымақтастығына 25 пайыз, ал әр студенттің жеке жұмысына 65 пайыз жіберілетінін ұдайы ескереді; барлық білімдену технологиясының инновациялық маңызын интерактивтік амал тұрғысында шешеді. Кредитті технологияны жүзеге асыру үдерісінде бір ғылым саласына қызмет ететін оқулықты ОПҚ. 1-ші модель ретінде

қарастырып, оны модульдерге, әрбір модуль блоктарға жіктеліп, проблемалық, программалық технологиялардың интерактивті сыңайда интеграциямен өтілуі қарастырылады. Мұндай сабақ бір пәннің ғылымаралық байланысын болашақ күзиретті мамандардың меңгеруіне қолайлы жағдай туғызады. Мұнымен бірге сабақтың үдерісінде стохастикалық (мүмкіндік теориясының жобасын құру) парадигмасын басымдықта алып, эмпирикалық және алгоритмдік парадигмалардың теориялық нысанды белгілі бір пән арнасында тәжірибе барысында қолдану негізі үдеріске айналады. Жалпы интерактивті технологияның жетістіктері төмендегідей:

1) Студенттердің когнитивті – гносеологиялық ойлау әрекетін дамытады.

2) Студенттердің болашақ меңгеруге тиісті мамандығының маңыздылығын айқындайтын құндылығын, аксиологиясын аңғаруға бағдарлайды.

3) Әр пәннің аксиомаға жақын аумағын табуға бағыттайды.

Қорыта келгенде, интерактивтік амал әр студенттің мамандығына қатысты парасатты іс-әрекетін өзіне-өзінің арттыра білу қабілетін ұштай түсуіне кепілдік береді. «Интерактив» ұғымы латын тілімен әлемге тұлғаның онтогендік пайыммен рухтана қарау дүниетанымын білдіреді дегенді аңғартады. Ал, Жоғары мектепте ғылым мен білімді мамандық сапасына бейімдеп, оны әлем тұрғысында қарастырудағы студенттердің парасатты бағамдарының білім мазмұнын меңгеру деңгейліктерін дамытуды іске асырады. Мұнымен бірге болашақ мамандықтың стратегиялық, тактикалық өзара бір-біріне ықпал-әсерінің сонылығын байқатып, оны іс-әрекетке пайдаланылады. Интерактивті оқыту студенттердің Жаңа әлемдегі Жаңа Қазақстанның бәсекеге қабілетті (Отандық деңгейде) және ол сапалық көрсеткішінің әлемдік иерархияда да қажеттілігіне күмән келтірмейтіндей сабақ алуын қамтамасыз етеді. Мұндай жетістіктермен бірге кемшіліктер де жоқ емес. Мәселен:

1) Интерактивтік технологияны бұрынғы дәстүрлі оқыту әдістемесінен ажырата алмайды.

2) Кредитті технологияның құрылым-жүйесіне қойылатын талаптарды тереңнен түсіне бермейді.

3) Әрбір ғылым саласындағы міндетті оқулықтардың бар-жоғына мән бере бермейді және әр оқулықтың бір-бір модель құрайтын маңыздылығына ден қойылмайды.

4) Әрбір пән моделінің модульдерге жіктелуіне саралау тұрғысында зерделеу жетімсіз.

5) Әрбір модульдің блоктар жіктемесін құрайтынына көңіл бөлінбейді.

6) Міндетті оқулықтар жоқ жағдайда авторлық (ғалымдар) оқулықтар құрастыруы кемсін.

7) Білім берудің инновациялық технологияларынан педагогикалық технологиялардың айырмашылығын ажырата алмаушылық аз да болса кездесіп қалады.

8) Бір сабақта модельдеу, модульге салу, интерактивтік, проблемалық, программалық технологиялардың интеграциялық қосындысын іске асыру әлі де болсын төмен.

9) Модульдік бағдарлама технологиясындағы оқытуды автоматты дәрежеге бейімдеуді іске асыратын бинарлық жүйенің мазмұны арқылы іске асырылуы нашарлау.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Орысша-қазақша сөздік. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005. – 1146 б. – 606 б.

2. Лопатин В.В., Лопатина Л.Е. Русский толковый словарь. -5-е изд. Стереотип. – М.: Русский язык, 1998. – 832 с. – С. 42.

3. Жұматаева Е. Жоғары мектеп дидактикасы. – Павлодар: ЭКО, 2006 – 315 б.

4. Жұматаева Е. Жоғары мектепте оқытудың біртұтас дидактикалық жүйесі. – Алматы: Ғылым, 2001. – 208 б.

5. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе. Учебное пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с.

Н.Е.СЕДОВА

**РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ***Аннотация*

В статье рассматриваются инновационные процессы в образовании при разработке проблемы развития коммуникативной компетентности студентов в процессе обучения иностранному языку.

Мақалада шет тілдерін оқыту үрдісінде студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін дамыту мәселелерін әзірлеу барысында білім берудегі инновациялық үрдістер қарастырылады.

Annotation

The article considers the innovative processes in education in the development of problems of development of communicative competence of students in learning a foreign language.

Ключевые слова: иностранный язык, обучение, компетентность, коммуникативная компетентность.

Сегодня политическая и социально-экономическая ситуация требует от будущего специалиста хорошей реакции, способности к быстрой ориентации и адаптации в профессиональной сфере деятельности, поэтому стоит вопрос о социализации и профессиональной адаптации будущего работника. Нередко человеку, обладающему достаточно большим багажом знаний, приходится довольно долго работать над собой, чтобы адаптироваться к условиям профессиональной деятельности, а при неудаче – покинуть даже престижную работу. В современных деловых кругах, где конкуренция диктует свои правила даже при подборе кадров, глава предприятия предпочтет принять на работу человека компетентного, имеющего достаточно серьезный опыт, чем вчерашнего студента. К сожалению, сегодняшний выпускник, обладая достаточными знаниями не всегда компетентен в своей специальности. В такой ситуации в современном образовании возникает проблема подготовки конкурентоспособного специалиста, умеющего работать самостоятельно с возникающими проблемами, анализировать и искать пути их решения, используя имеющиеся знания. Сложившаяся ситуация требует модернизации образования. Согласно «Программе модернизации Российского образования» одним из ведущих аспектов модернизации со-

временного образования является переход на компетентностную основу. Это предполагает не простую ретрансляцию знаний преподавателя студенту, а подготовку будущего специалиста к реальным условиям профессиональной деятельности. Компетентность в данном случае имеет несколько составляющих, в том числе это и коммуникативная компетентность. На основе анализа философских и психолого-педагогических теорий мы пришли к выводу о том, что развитие коммуникативной компетентности на занятиях по иностранному языку будет осуществляться успешно, если в процесс обучения будет внедрена модель развития коммуникативной компетентности студентов при обучении иностранному языку как фактора их социализации, состоящая из личностного, мотивационного, операционного, когнитивного и лингвистического, социального компонентов /1/.

Для проведения констатирующего эксперимента мы подготовили комплекс методик, выявляющих уровень развития каждого из компонентов модели. Для этого нами был изучен «Государственный стандарт высшего профессионального образования», устанавливающий умения и навыки, которыми должен обладать выпускник /2/. Кроме того нами были изучены требования как профессиональные, так и личностные и социальные, предъявляемые соис-

кателям в современных кадровых агентствах, такие как качество выполнения должностных обязанностей; работоспособность каждого из сотрудников и степень помощи коллегам; организаторские способности; интеллектуальные качества; степень работоспособности и помощи коллегам; конфликтность сотрудников; приоритет личных и групповых целей; нравственные качества; отношение к коллегам; воспринимаемое отношение сотрудников к себе. На основе данного анализа были определены умения и навыки, а также показатели по каждому из предлагаемых компонентов модели (личностному, мотивационному, операционному, эмоционально-волевому, когнитивному, лингвистическому, социальному).

Составляющими *личностного компонента* мы выделили следующие: саморазвитие, самостоятельность, самосовершенствование, толерантность, эмпатия, способность к принятию решений.

Мотивационный компонент: мотивация к изучению иностранного языка как предмета, мотивация к овладению коммуникативной компетентностью, значимость к овладению КК для повседневной жизни, значимость овладения КК для профессиональной деятельности, значимость КК для работы на международном уровне.

Операционный компонент: умение регулировать темп речи, навыки публичного выступления, навыки делового общения, умения общения с противоположным полом, умения регулировать эмоциональность речи, соблюдение стилей речи, знание и применение правил грамматики.

Эмоционально-волевой компонент: волнение в деловом общении, волнение во время публичного выступления, волнение во время общения с противоположным полом, умение справляться с волнением, эмоциональность речи, управление эмоциональностью речи.

Когнитивный компонент: уровень общекультурных, знаний, знание механизмов и способов саморазвития (самообразования), умение находить требующуюся информацию, умение анализировать и обобщать полученную информацию.

Лингвистический компонент: социокультурная компетенция, социолингвистическая компетенция, грамматическая компетенция, дискурсивная компетенция.

Социальный компонент: адаптация в кругу новых друзей, адаптация в кругу коллег (одноруппников), адаптация в кругу вышестоящих по должности, адаптация в незнакомом коллективе, лидерство в кругу коллег, лидерство в кругу друзей и знакомых, умение отстаивать свое мнение.

Целью проведенного нами констатирующего эксперимента стало изучение уровней развития показателей каждого из компонентов. В качестве основных методов было выбрано анкетирование, устная беседа, ранжирование, наблюдение. В исследовании принимали участие 160 студентов Экономического факультета специальностей «Менеджмент организации», «Маркетинг», «Национальная экономика» и 50 студентов факультета Технологии и Предпринимательства специальности «Управление в экономике» Амурского государственного гуманитарно-педагогического университета. Анкета состояла из шести блоков: мотивационного, операционного, эмоционально-волевого, личностного, социального, когнитивного и собственно лингвистического, состоящего, в свою очередь, ещё из четырёх компонентов. Вопросы анкеты содержали четыре варианта стандартных ответов. На основе этих вариантов мы выделили три уровня развития исследуемого явления: высокий, средний, низкий. Результаты проведенного нами констатирующего эксперимента показали, что развитие мотивационного компонента находится на высоком уровне у 39%, на среднем – у 32% и на низком у 27% испытуемых. Развитие операционного компонента находится у 34% испытуемых на высоком, у 41% на среднем, у 24% на низком. Развитие эмоционально-волевого компонента находится на высоком уровне у 36%, на среднем у 42% и на низком у 22%. Развитие личностного компонента находится на высоком уровне у 32%, на среднем у 34%, на низком у 35%. Развитие когнитивного компонента находится на высоком уровне у 20,5%, на среднем у 37,5% и на низком у 42%. Развитие социального компонента находится на высоком уровне у 18%, на среднем у 51% и на низком у 31%. Развитие лингвистического компонента находится на высоком уровне у 20 %, на среднем у 31,5% и на низком у 48,5 %. Таким образом, в ходе нашего исследования мы обнаружили, что показатели по исследуемым компонентам моде-

ли находятся на среднем или низком уровнях. Это говорит о том, что современный студент вуза не обладает достаточными умениями и навыками общения, ведения беседы, как на родном, так и на иностранном языке, что является серьезным барьером, как в обучении, так и в будущей профессиональной деятельности. Следовательно, существующая практика обучения иностранному языку не приносит ожидаемых результатов и не способствует развитию коммуникативной компетентности, необходимой для профессионального общения.

Исследование выявило необходимость развития коммуникативной компетентности будущих экономистов при обучении иностранному языку как фактору их эффективной социализации. В рамках проводимого нами психолого-педагогического эксперимента мы постарались предложить максимально эффективные способы и методы, сочетаемые в оригинальной программе обучения английскому языку, способствующей развитию коммуникативной компетентности будущих экономистов.

Теоретическое исследование проблемы развития коммуникативной компетентности выявило следующие педагогические условия: 1) наличие психолого-педагогического сопровождения студентов; 2) если в процессе обучения будут использоваться интерактивные методы обучения, способствующие развитию коммуникативной компетентности и эффективной адаптации; 3) в процессе обучения будут использоваться коллизийные ситуации, способствующие развитию у студентов коммуникативной компетентности как фактора их социализации. Принимая во внимание специфику протекания учебного процесса, мы разработали оригинальную схему планирования и проведения занятий, выстроенных в системе, позволяющую нам реализовывать на практике предлагаемые нами условия. В основу данной схемы положена разработанная нами модель развития коммуникативной компетентности будущих экономистов и схема планирования занятий, предложенная Н.Е. Седовой. В практике организации нашей работы эта схема имела вид таблицы:

Схема построения занятий по внедрению модели коммуникативной компетентности будущих экономистов при обучении иностранного языка

Вид занятия, тема, цель.	Методическое обеспечение занятия: литература, видео, и т.п.	Методы обучения	Содержание занятия
1	2	3	4

5. Работа преподавателя по педагогическим условиям			6. Работа студентов по вводимым условиям		
Психолого-педагогическое сопровождение	Интерактивные методы обучения	Коллизийные ситуации	Психолого-педагогическое сопровождение	Активные методы обучения	Коллизийные ситуации
а	б	в	а	б	в

7. Деятельность преподавателя по компонентам модели развития коммуникативной компетентности						
личностный компонент	мотивационный компонент	социальный компонент	эмоционально-волевой компонент	когнитивный компонент	операционный компонент	лингвистический компонент
а	б	в	г	д	е	ж

Главная цель психолого-педагогического сопровождения студента связана с перспективным направлением его деятельности, ориентированной на максимальное содействие личностному и профессиональному развитию. Начальная цель взаимодействия - определение и формирование готовности студентов к обучению в вузе посредством интеллектуальных, эмоциональных, мотивационных, поведенческих воздействий, выявление их индивидуальных особенностей как основы развития компетентности на первом этапе обучения в вузе. Конечная цель взаимодействия - формирование у студента психологической, профессиональной, творческой готовности к предстоящей профессиональной деятельности, профессиональному саморазвитию.

Таким образом, сущность психолого-педагогического сопровождения, по нашему представлению, заключается в следующем:

1) материально-техническое обеспечение процесса обучения – предоставление студентам учебных материалов, скриптов, словарей, технических средств обучения (аудиовизуальные средства);

2) создание благоприятной психологической атмосферы на занятии, помощь и поддержка преподавателя при выполнении заданий, работа с каждым студентом и постановка его в активную позицию, создание ситуаций успеха; система методов стимулирования, поощрения и побуждения к положительному результату, чем могут являться положительная словесная оценка действий студентов, одобрение любых проявлений активности и доброжелательный тон преподавателя в любой ситуации;

3) отсроченный результат при проверке и контроле домашних и аудиторных заданий, включающий долю самостоятельной деятельности студентов.

Необходимо отметить, что реализация психолого-педагогического сопровождения будет отличаться в группах с разным уровнем развития коммуникативной компетентности. Занятия были построены нами таким образом, чтобы работа осуществлялась по направлению развития всех компонентов модели, с самого начала каждого занятия. Это было обусловлено разнообразием и целенаправленностью предлагаемых нами заданий. Основным

принципом их построения была коммуникативная направленность. Вторым условием для развития коммуникативной компетентности студентов мы выделили внедрение интерактивных методов обучения в образовательный процесс. В своей работе мы использовали такие интерактивные методы обучения как работа в группах, дискуссии, диспуты, мозговой штурм, деловая игра, метод проектов. Использование интерактивных методик обучения предусматривают моделирование жизненных ситуаций, использование ролевых игр, совместное решение проблем. Исключается доминирование какого-либо участника учебного процесса или какой-либо идеи. Из объекта воздействия студент становится субъектом взаимодействия, он сам активно участвует в процессе обучения, следуя своим индивидуальным направлениям. Учебный процесс, опирающийся на использование интерактивных методов обучения, организуется с учетом включенности в процесс познания всех студентов группы без исключения. Совместная деятельность означает, что каждый вносит свой особый индивидуальный вклад; в ходе работы идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Создается среда образовательного общения, которая характеризуется открытостью, взаимодействием участников, равенством их аргументов, накоплением совместного знания, возможность взаимной оценки и контроля. Результат использования интерактивных методик на наших занятиях мы могли наблюдать в следующем:

– в повышении эффективности занятий, интереса студентов к деятельности преподавателя, предполагающее развитие мотивационного компонента модели развития коммуникативной компетентности студентов при обучении иностранному языку как фактора их социализации;

– в формировании и развитии у студентов коммуникативных навыков и умений, эмоциональных контактов между студентами (умение жить в диалоговой среде; понимание, что такое диалог и зачем он нужен), что способствует развитию лингвистического, личностного и эмоционально-волевого компонентов модели;

– в формировании и развитии аналитических способностей, ответственного от-

ношения к собственным поступкам (способность критически мыслить; умение делать обоснованные выводы; умение решить проблемы и разрешить конфликты; умение принимать решение и нести ответственность за них). Развитие данных умений говорит о развитии личностного, операционного, социального компонентов модели;

– в формировании и развитии навыков планирования (способность прогнозировать и проектировать свое будущее), способствующих развитию операционного и личностного компонентов.

Само занятие всегда начиналось с погружения в активную работу. Организационный момент занятия включал в себя не только традиционное сообщение темы и плана занятия, но в большей степени обсуждение текущих политических и экономических событий в стране и за рубежом. Данный вид работы является так называемой “warming-up activity” («разогревающей деятельностью»), что способствует с самого начала занятия погружению студентов в коммуникативную деятельность, тренирует способность к аналитике. В работе задействованы все студенты. Далее на занятии, как правило, организовывались мозговой штурм или учебная дискуссия, которая являлась своего рода подготовкой к изучению новой темы и отработкой различных лексико-грамматических конструкций.

Данная работа предполагала активное участие студентов, высказывание собственного мнения и проявление собственной позиции. Учебные дискуссии и диспуты, как правило, являлись подготовительным этапом для других видов деятельности на занятии. Достаточно часто нами также использовался метод деловой игры. Одна из основных целей в игре — обучить участников специальным методам и средствам ориентирования в нестандартных ситуациях и решения проблем. Эта цель может быть реализована путем решения таких задач, как обучение рефлексии и системному анализу ситуации, обучение более эффективному общению и взаимодействию, организации собственной деятельности. Обучение проводится в процессе группового решения проблемы. В процессе такой работы активизируются коммуникативные навыки и полученные знания об особенностях меж-

культурной деловой коммуникации. В ходе деловой игры студенты также тренировались выражать свою точку зрения, отстаивать собственное мнение, имитируя ситуацию делового общения.

Помимо организации дискуссий и диспутов, мозговых штурмов и деловых игр нами использовался и такой метод интерактивного обучения как метод проектов, способствующий развитию самостоятельности, творческой активности учащихся, привлекая их к поиску новых идей и решению актуальных проблем. В нашей работе мы использовали два вида проектов: мини-проекты, охватывающие небольшой информационный материал и организуемые во время занятия в качестве домашнего задания и полноценный проект, послуживший в нашей работе зачетным заданием и своего рода завершающим этапом обучения. Защита проекта осуществлялась перед большой аудиторией преподавателей и студентов других групп, что ни сколько не помешало работе. Успешная защита и в дальнейшем обсуждение проделанной работы показали, что студенты научились работать самостоятельно и в группе, приобрели умения самостоятельного поиска информации, поиска свежих идей и новых решений. Используя подобные интерактивные методы в процессе освоения учебного курса, мы могли наблюдать положительную динамику в развитии каждого из компонентов модели.

В качестве третьего условия развития коммуникативной компетентности мы определили использование коллизийных ситуаций в процессе обучения. Понятие коллизийной ситуации было разработано нами на основе широко используемого в настоящее время ситуативного метода обучения Case-Study. Данный метод представляет собой набор учебных ситуаций специально разрабатываемых на основе фактического материала с целью последующего разбора на учебных занятиях. В ходе разбора ситуаций обучающиеся учатся действовать в “команде”, проводить анализ и принимать управленческие решения. Результатом применения метода являются не только знания, но и навыки профессиональной деятельности. Технология данного метода заключается в разработке модели конкретной ситуации, произошедшей в реальной жизни,

и отражается в том комплексе знаний и практических навыков, которые студентам нужно получить; при этом преподаватель выступает в роли ведущего, генерирующего вопросы, фиксирующего ответы, поддерживающего дискуссию. Коллизийная ситуация по сути является более высоким уровнем метода ситуативного анализа. Она максимально приближена к профессиональной деятельности и в этом отношении может быть названа квазиситуацией. Она представляет собой проблемную ситуацию, но рассматривается в динамике. В отличие от метода ситуативного анализа она несет более сильную нагрузку и предполагает большую степень самостоятельности. В процессе решения таких ситуаций студент может прийти к нестандартному ответу, который является полноценным решением в определенной профессиональной ситуации. В ходе решения данных ситуаций студентам нужно было выбрать корректную стратегию поведения в различных ситуациях межкультурного общения и представить ее на английском языке. Коллизийная ситуация, являясь методом погружения в профессиональную деятельность, тренирует навыки оперативного принятия решений, способствует развитию активности и субъективности студентов, способствует развитию мотивации, а также развитию коммуникативных навыков. В связи с этим мы можем говорить об эффективности использования коллизийных ситуаций для развития всех компонентов модели.

Выводы и динамика развития компонентов модели заключаются в следующем. В конце курса обучения нами были проведены контрольные замеры для выявления наличия или отсутствия динамики увеличения уровней развития каждого из компонентов модели. Для достоверности результатов мы использовали те же методики, что и во время проведения констатирующего эксперимента, а также в качестве зачетного задания студентам был предложен проект с общей темой "How to Succeed in Business?". Защита проекта показала, что студенты научились, анализируя информацию, проявлять собственную активную позицию, самостоятельно находить и обрабатывать информацию, искать новые идеи и способы решения ситуативных задач, овладели умениями делового общения и публичного

выступления, а также выработали комплекс лингвистических компетенций.

ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ КОМПОНЕНТОВ МОДЕЛИ

Личностный компонент

Динамика показателей личностного компонента свидетельствует о значительном увеличении: на 12% увеличилось количество студентов с высоким уровнем. Нам представляется целесообразным особенно отметить значительное увеличение таких показателей как самостоятельность, способность к принятию решений, способность к поиску новых решений, проявлению решительности и адаптации в незнакомых ситуациях, что свидетельствуют об эффективности вводимых нами условий развития коммуникативной компетентности.

Мотивационный компонент

Контрольно-измерительные мероприятия показали увеличение всех показателей уровня развития мотивационного компонента. Увеличение уровня развития мотивационного компонента составляет 14.8%, т.е. мы видим, что увеличилось количество студентов с высоким уровнем развития мотивационного компонента 54.6%. Это позволяет нам судить об общем развитии мотивационного компонента модели развития коммуникативной компетентности студентов при обучении иностранному языку как фактору их социализации.

Операционный компонент

Изменения в уровне операционного компонента составили 12.46%, что составляет 46.86%, на основании чего мы можем судить о развитии коммуникативных умений и навыков.

Эмоционально-волевой компонент

В результате работы над эмоционально-волевым компонентом мы можем наблюдать незначительное увеличение показателей. Увеличилось количество студентов со средним и высоким уровнем умений справляться со своим волнением 38.14% и 34.15% по сравнению с 42% и 22% (констатирующий эксперимент). В силу того, что излишняя эмоциональность считается неприемлемой в этике делового общения, наши занятия были направлены на понижение уровня эмоциональности и развитие

умения управлять своей эмоциональностью. Но изменить данные показатели нам удалось лишь незначительно. Тем не менее, необходимо отметить, что в процессе изучения курса нам удалось добиться того, что студенты научились справляться с волнением в общении и публичном выступлении, о чем свидетельствует увеличение данных показателей.

Когнитивный компонент

Мы также можем говорить об увеличении всех показателей когнитивного компонента – на 13% увеличилось количество студентов с высоким уровнем развития. Следовательно, мы можем судить о том, что студенты стали более эрудированными, так как научились самостоятельно искать необходимую информацию, используя различные источники, анализировать ее и делать собственные выводы. Таким образом, мы можем сделать вывод о том, что проведенный нами преобразующий эксперимент удался. Психолого-педагогическое сопровождение учебного процесса, использование интерактивных методов обучения и коллизийных ситуаций оказались эффективными условиями развития всех компонентов разработанной нами модели развития коммуникативной компетентности студентов при обучении иностранному языку как фактор их социализации, что позволяет говорить о результативности ее использования в учебном процессе.

Лингвистический компонент

Анализируя результаты проведенных контрольно-измерительных мероприятий, мы

также можем говорить об увеличении показателей уровня развития лингвистического компонента – на 10.5% с высоким уровнем. Несмотря на то, что большинство студентов остались на среднем уровне, мы имеем основания говорить о положительном результате, так как большинству студентов удалось увеличить показатели и перейти на более высокий уровень развития лингвистического компонента.

Социальный компонент

Результаты преобразующего эксперимента позволяют нам судить о значительном увеличении показателей социального компонента. На 18% увеличилось количество студентов с высоким уровнем развития данного компонента. В связи с этим мы можем говорить об эффективности предложенного нами курса обучения. Студенты научились брать на себя ответственность, принимать важные решения, отстаивать и защищать свою точку зрения. Кроме того, они привыкли быстро адаптироваться в различных кругах и сферах общения, что дает нам основание утверждать, что развитие коммуникативной компетентности может выступать как фактор эффективной социализации студента.

ЛИТЕРАТУРА

1. Программа модернизации Российского образования – М., 2002.
2. Государственный стандарт высшего образования – М., 2006.

Д.А. АЛИЕВА, А.Т. ОНАЛБАЕВА

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА В ИНОСТРАННОЙ АУДИТОРИИ

Аннотация

В статье рассматриваются современные тенденции образовательной деятельности; сделан акцент на использовании интерактивных методов в иностранной аудитории; рассмотрены некоторые практические приемы интерактивной модели, которые применяются при изучении казахского языка.

Мақалада қазақ тілін шет тілді аудиторияда оқытудың негізгі аспектілері, сонымен қатар оқытудың интербелсенді әдістері қарастырылады.

Annotation

In article modern lines of educational activity are considered. The emphasis on use of interactive methods in a foreign audience is placed; some practical receptions of interactive model which are applied at studying language are considered.

Ключевые слова: интерактивная модель, казахский язык, иностранная аудитория, образовательный процесс.

Система преподавания, учитывая современные тенденции образовательной деятельности, требует поиска новых организационных форм, методов обучения и воспитания. Данные процессы актуальны в иностранной аудитории, где интерактивные методы обучения становятся эффективными ввиду высокого уровня трудности обучения студентов неродному языку. Научить учиться, научить думать, научить находить новые решения и создавать свое собственное будущее – педагогические принципы современной школы.

Предметом данной статьи является проблема обучения государственному (казахскому) языку иностранцев в Республике Казахстан. Иностранные граждане, приезжающие в Казахстан в зависимости от цели приезда обучаются государственному языку в школах, колледжах и вузах, а также изучают казахский язык на различных курсах по собственной инициативе.

В Казахском национальном педагогическом университете имени Абая иностранные студенты, обучающиеся в бакалавриате, изучают государственный язык два семестра в объеме 6 кредитов, что составляет 270 часов. Казахский язык входит в число обязательных дисциплин. Рабочая учебная программа по казахскому языку составляется на основании Государ-

ственного общеобязательного стандарта высшего профессионального образования по специальности, Типовой программы дисциплины «Казахский язык», утвержденной приказом МОН РК, Рабочего учебного плана по специальности, который утверждается УМС университета. Рабочая учебная программа дисциплины обсуждается на заседании кафедры и рекомендуется Советом факультета.

Кроме студентов бакалавриата в КазНПУ имени Абая обучаются слушатели подготовительных групп. Слушатели подготовительных групп обучаются в университете 1 год, объем часов по казахскому языку составляет 220 часов. Обучение длится 2 семестра, после окончания курсов иностранные граждане получают сертификат. В процессе обучения государственному языку слушатели подготовительных групп овладевают основными законами казахского языка: *фонетической системой, лексической системой, принципом построения предложений.*

Выбор и употребление слова, адекватное понимание его в определенной жизненной ситуации общения с носителями языка – сложная и одновременно важная задача, стоящая перед студентами - иностранцами в процессе овладения казахским языком.

Основной задачей преподавателя является развитие умения решать коммуникативные задачи средствами казахского языка, свободно общаться с его носителями; выявление наиболее сложных (с точки зрения иностранцев) правил казахского языка, их объяснение в доступной форме для носителей того или иного иностранного языка. А так же направить студента по эффективному пути к овладению лексическими единицами в многообразии их функционирования в живой речи.

В учебном процессе всегда важную роль играло умение педагога применять индивидуальный подход к учащимся, что являлось показателем его профессионального мастерства. В современных условиях умение работать с каждым студентом, учитывая его особенности и способности, потребности, мотивы обучения стало необходимым, более того, обязательным требованием, которое предъявляется к преподавателю /1, с.113/.

В иностранной аудитории традиционные занятия, как показывает педагогическая практика, неэффективны, если они проходят в виде монолога преподавателя. Активизации деятельности студентов, решение учебных задач при преподавании казахскому языку как иностранному (расширение лексического минимума, овладение навыками устной и письменной речи и др.) достигается с помощью таких интерактивных методов обучения как *импровизация, ролевые игры, эвристические беседы и др.* Тогда педагог вызывает ответную реакцию обучающихся, стимулирует их познавательную деятельность, активизирует исследовательский интерес.

Итак, что же такое интерактивное обучение? От англ. "interact" – находиться во взаимодействии, действовать друг на друга; обучение через участие, взаимодействие в составе меняющихся групп. Стратегия интерактивного обучения включает в себя использование педагогом определенной системы способов, приемов, методов образовательного процесса, которые основаны на субъект-субъектных отношениях педагога и учащегося; на использовании обратной связи и максимальной активности обучающихся.

Интерактивная модель своей целью ставит организацию комфортных условий обучения, при которых все учащиеся активно

взаимодействуют между собой. Именно использование этой модели обучения преподавателем на своих занятиях, говорит об его инновационной деятельности. Организация интерактивного обучения предполагает моделирование жизненных ситуаций, использование ролевых игр, общее решение вопросов на основании анализа обстоятельств и ситуации, проникновение информационных потоков в сознание, вызывающих его активную деятельность. Понятно, что структура интерактивного занятия будет отличаться от структуры обычного, это также требует профессионализма и опыта преподавателя. Поэтому в структуру занятия включаются только элементы интерактивной модели обучения – конкретные приемы и методы, позволяющие сделать занятие необычным и более насыщенным и интересным. Хотя можно проводить полностью интерактивные уроки/2, с.98/.

Основными принципами интерактивного подхода к обучению языка как иностранного современные специалисты выделяют следующие:

- взаимное общение на иностранном языке с целью принятия и продуцирования аутентичной информации, одинаково интересной для всех участников, в ситуации, важной для всех;
- совместная деятельность, характеризующаяся взаимосвязью трех объектов: производителя информации, получателя информации и ситуативного контекста;
- изменение традиционной роли преподавателя в учебном процессе, переход к демократическому стилю общения;
- рефлексивность обучения, сознательное и критическое осмысление действия, его мотивов, качества и результатов, как со стороны преподавателя, так и учащихся /3, с.87/.

При преподавании казахского языка иностранным студентам необходимо актуализировать такие инновационные методы обучения, чтобы любое языковое явление (лексическое, грамматическое или какое-либо другое) вводилось на занятиях не изолировано, а в предложении, в тексте, с указанием на связи его с другими явлениями языка. Это возможно, когда педагог создает условия, в которых учащийся сам будет открывать, приобретать и конструировать знания. Это является прин-

ципиальным отличием целей активного обучения от целей традиционной системы образования.

В современных вузах педагоги используют различные вариативные программы, которые соответствуют целям образовательного процесса, адаптированы как к иностранной аудитории, так и к индивидуальным особенностям учащихся, а также раскрывают возможности и творческий потенциал самого преподавателя.

Творческая атмосфера нестандартных уроков, которая, как правило, возникает на таких занятиях, когда умелый, ищущий педагог систематически применяет интерактивные методы обучения, дает возможность выявить пробелы в знаниях обучающихся и выбрать наиболее эффективные пути их устранения.

Здесь важно понять, что процесс решения проблемы становится таким же важным или, возможно, даже важнее, чем сам ответ, это связано с тем, что целью интерактивной методики является не просто передача информации, а привитие учащимся навыков самостоятельного нахождения ответов. Количественный состав группы не определяет качество учебы или взаимодействия. Ключевая особенность метода “взаимодействие” состоит в том, что он представляет собой Процесс Открытия, сущность которого заключается в овладении учащимися навыками обучения через взаимодействие.

Конечно же, на начальном этапе обучения казахскому языку использование некоторых технологий ограничено, однако допустимо применять отдельные фрагменты.

Чтобы учащиеся охотнее высказывали свои мнения и идеи, учитель может использовать следующие полезные приемы:

1) всегда благодарить учащихся за высказанные мнения;

2) не говорить, что вы считаете их ответ неверным, а вместо этого спросите лучше, согласны ли с таким мнением другие учащиеся. Если окажется, что все студенты неправильно поняли обсуждаемый вопрос, тогда вы можете объяснить им свою точку зрения;

3) стараться выбирать пассивных учащихся. Иногда некоторые учащиеся кажутся пассивными, но у них могут быть очень оригинальные мысли или мнения /3/.

В интерактивной методике, как и в любой другой методике преподавания, существует множество приемов, которые способствуют организации взаимодействия в группе. Эти приемы можно классифицировать следующим образом:

- Сходства/различия.
- Ранжирование.
- Поиск соответствий.
- Рейтинг.
- Классификация.
- Обобщение.
- Верно/неверно.
- Правильно или требует изменений.
- Преимущества и недостатки.
- Выявление последствий.
- Как вы думаете?
- Исследование и отчет.
- Ролевая игра.
- Мозговой штурм.
- Дебаты.

Существует также много других видов заданий, которые могут быть интерактивными, все зависит от творчества учителя.

На примере приема *Верно/Неверно*, решим следующее задание “Ты со мной согласен (а)?”

При выполнении этого приема учащиеся внимательно рассматривают утверждения и решают, верны они или нет. Это может быть хорошим способом закрепить старые понятия, нацелить учащихся на поиск нужных ответов в исходных документах и проверить их понимание. В результате обычно возникает много дискуссий.

Например такое задание: *Ты со мной согласен (а)? Верно/Неверно.*

Эффективен прием *Поиск соответствий*. При выполнении этого задания от учащихся требуется определить соответствие слова или выражения описанию, причем это задание рекомендуется сделать до того, как учащиеся начнут знакомиться с трудными текстами. Это хорошее задание для закрепления смысла понятий.

Применяя *Стратегию «чтение с остановками»*, можно настроить студенческую аудиторию на осознанное овладение, как новыми коммуникативными единицами, так и ценностными ориентирами, характерными для казахского народа. Стратегия «чтение с

остановками» - это специально разработанная методика развития критического мышления, которая эффективно применяется в работе с иностранными студентами. В ее основе - наблюдения за процессом чтения людей, обладающих культурой чтения, навыками критического мышления. Преподаватель, а за ним и студенты, читают с перерывами для внутренних дискуссий, пометок, вопросов, критических «высказываний».

Как правило, при работе с сюжетным текстом, преподаватель больше внимания уделяет анализу новых слов, словосочетаний, развитию умения пересказать текст своими словами, выделить основную идею. Критически осмысливая текст вместе со студентами, необходимо поразмышлять, задавая более сложные вопросы: «Почему автор поднял именно эту проблему?», «Насколько идея текста созвучна вашим представлениям и взглядам?», «С помощью каких художественных средств автор вызвал у вас те или иные чувства?» и др. Опыт использования такой методики в работе с художественным текстом способствует усвоению нового материала в коммуникативно-речевом аспекте. Как известно, осознанное усвоение языковых явлений, фактов, правил - обязательное условие достижения свободно-го владения иностранным языком /4/.

Главная цель интерактивного обучения — это оптимизация учебного процесса. С помощью интерактивных методов обучения решаются не только учебные, но и педагогические задачи: повышается самооценка обучающихся, формируется здоровая атмосфера сотрудничества в группе, исчезает страх общения на иностранном языке и др.

ЛИТЕРАТУРА

1. Байкова Л.А., Гребенкина Л.К. Педагогическое мастерство и педагогические технологии. - М., 2000.
2. Шамова Т.И., Давыденко Т.М. Управление образовательным процессом в адаптивной школе. - М.: Педагогический поиск, 2001.
3. Адильбаева С.С. Использование интерактивных методов обучения на уроках русского языка // www.1september.ru.
4. Пассов Е.И., Кузовлев В.П., Коростелев В.С. Цель обучения иностранному языку на современном этапе развития общества. Общая методика обучения иностранным языкам. Хрестоматия / Ред. Леонтьев А.А.- М., 1991.

А.Д. РЫСҚҰЛБЕКОВА

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері қарастырылады.

В статье рассматриваются вопросы формирования коммуникативной компетентности младших школьников.

Annotation

The article deals with the formation of communicative competence of young children.

Түйін сөздер: құзыреттілік түрлері, коммуникативтік құзыреттілік, оқушылар, оқыту үрдісі.

Қазіргі жалпы орта білім берудің мақсаты — Қазақстан Республикасының әлеуметтік, экономикалық және саяси өміріне белсене қатысуға дайын, құзыретті, интеллектуалды және рухани дамыған тұлғаның қалыптасуына мүмкіндік туғызу болып табылады/1/.

Соңғы жылдары білім беруді модернизациялаудың басты идеяларының бірі - адамның құзыреттілігін қалыптастыру болып отыр. Сондықтан қазіргі таңда бастауыш мектеп оқушысына терең білім бере отырып, игерген білімдерін нақты іс-әрекеттерде туындайтын жағдаяттарды шешу үшін қолдана алу сауаттылықтығын үйретудің маңызы зор. Демек, бүгінгі күні жаңа заман тұлғасының қалыптасуына және оған білім беруде құзыреттілік тұрғыдан қарауға елеулі көңіл бөліне бастады /2/.

«Құзыреттілік» ұғымы дәстүрлі педагогикалық зерттеулерде кәсіби құзыреттілік немесе маман құзыреттілігі ұғымдарымен қатар қолданылып келді. Ал, қазіргі зерттеу жұмыстарында «құзыреттілік» тек маман біліктілігі мен мамандыққа ғана қатысты емес, сонымен бірге әлеуметтік және іс-әрекет құзыреттілігі, кәсіби емес құзыреттілік ретінде де зерттеу пәніне айналуға. «Құзыреттілік» ұғымының тағы бір маңызды жағына тоқталар болсақ, ол тек өз кәсібін жетік білетіндерге немесе ересектерге ғана қолданылатын мінездеме емес, сонымен қатар мектеп оқушыларына, студенттерге, тіпті мектепке дейінгі жастағы балаларға да берілетін мінез-құлық сапасы болып табылады. Сол себепті мынадай қорытындылар шығаруға болады:

1. Құзыреттіліктің түрлерін өте көп деп жорамалдауға болады, бірақ, нақты түрлері әлі жүйеленбеген. Адамның іс-әрекеті қанша болса, құзыреттіліктің да түрлері соншалық көп болады сөзсіз. Көп жағдайда кәсіби құзыреттілік және кәсіби емес құзыреттілік деп бөлінуі мүмкін (ақпараттық, коммуникативтік, әлеуметтік т.б.).

2. Құзыреттіліктің жас ерекшелігі шегін анықтауда қиындықтар туындайды. Қазіргі зерттеушілер маман ретінде, құзыреттілікті мектепке дейінгі балалар мен бастауыш сынып жасындағы балалардың маңызды мәселесі ретінде қарастыруда. Қазіргі таңда құзыреттілікті тұлғаның күрделі мәдени-жи-

ынтық іс-әрекеті түрлерін жүзеге асырудағы қабілеттілігі деп түсінуге болады.

Дж. Равеннің анықтауы бойынша, «құзыреттілік» бұл арнайы қабілеттілікті білдіреді. Яғни, белгілі бір пән бойынша білімі, пәндік дағдылары мен ерекше ойлау қабілеттерінің болуы және өз іс-әрекетіне деген жауапкершілігі/2/.

«Құзыреттілік» ұғымын екі жақты қарастыруға болады: бірінші, тұлғалық сапа ретінде, екінші, білім, дағды және қабілеттің өзара байланысы тұлғаның білімділік деңгейін білдіреді. Құзыреттіліктің негізі білім, білік, дағды болып табылып, практикалық іс-әрекет нәтижесінде тұлғалық сапа қалыптастыады.

«Құзыреттілік» алға қойған міндеттерді нәтижелі шешуде меңгерген білімі, дағдылары негізінде сауатты ой, баға беру мен өзіндік пікір айтудағы тұлғалық қасиет ретінде түсіндіріледі. Ал құзыреттілік құзырлылықтың одан әрі дамуы мен қалыптасуындағы негізгі сапа ретінде қарастырылады (Г.Е. Поторочина).

«Құзыреттілік» термині алыс-жақын шет елдердің ғылыми әдебиеттерінде кеңінен қарастырылған. Мысалы, «competence» (латынша)-сәйкес, жарамды, «competence» (ағылшын)- қабілет, компетенция, «competent» (франц)- құзыретті, құқықты, competere - сай болу, қабілетті болу деген мағына берсе, орыс тілі сөздіктерінде құзыреттілік- «белгілі бір сұрақтарды, мәселелерді біреудің жетік білуі» деген мағынаны бейнелесе, қазақша сөздіктерде біреуге тиесілі істер, сұрақтар шеңберінде белгілі бір адамның не мекеме өкілдігінің құқықты болуын білдіреді.

Қазіргі педагогикалық зерттеулерге талдау жүргізу барысында құзыреттіліктің мынадай маңызды белгілері анықтауға болады:

1) үнемі өзгеріп отырады (әлемнің өзгеруімен, «табысты ересек адамға» талаптың өзгеруімен);

2) болашаққа бағдарланған (болашаққа деген талаптар ескеріліп, өзіндік қабілеттерге сүйеніп, өзінің білімін ұйымдастыру мүмкіндіктері пайда болады);

3) іс-әрекет мінез-құлқының мүмкіндігін кең ауқымда қамтылған біліктіліктерге сәйкес, белгілі бір сала бойынша (жағдаятта) пәндік білім, біліктерінің болуы;

4) нақты жағдаятта өзін танып білуде, істің мәнін ұғынуда тандау жасай білуі;

5) үздіксіз өзіндік білім алу әрекетінде қызығушылық танытуы.

А.В. Хуторский құзыреттілік жіктемесін бөліп көрсетуге негізделген жүйесінде құзыреттіліктің үш деңгейлі қызмет сатысын ұсынады:

1) жалпы білім мазмұнына қатысты негізгі құзыреттіліктер (метапәндік);

2) белгілі білім беру саласына және оқу пәндері шеңберіне қатысты жалпы пәндік құзыреттіліктер;

3) пәндік құзыреттіліктер - алдыңғы екі құзыреттілік деңгейіне қатысты, оқу пәні шеңберінде нақты сипаттар мен қалыптасу мүмкіндіктерінің болуы /3/.

Сонымен құзырет - құбылыс (мәселелер, сұрақтар) яғни оқушының жеке және қоғам талаптарын қанағаттандыру мақсатындағы табысты іс- әрекеттеріне қажетті білім дайындығына әлеуметтік сұранысы. Құзыреттілік-сәйкес құзыретке ие болу негізінде іс-әрекетті жүзеге асыру қабілетінде байқалатын тұлғалық байланысқан қасиеттерінің жиынтығы деген тұжырым жасауға болады.

12 жылдық мерзіммен оқытатын жалпы орта білім беру мазмұнының бастауыш буынында әрбір оқушының жеке ерекшеліктері ескерілген білім беру нәтижелері түріндегі құзыреттіліктер жиынтығын игеруіне бағдарланған. Онда күтілетін нәтижелер ретіндегі түйінді құзыреттіліктер түріне:

- проблеманың шешімін табу құзыреттілігі (өзіндік менеджмент);
- ақпараттық құзыреттілік;
- коммуникативтік құзыреттілік /4/.

Түйінді құзыреттілік білім алушылардың оқуға іскерлігін дамытуда орта білім берудің мәні мен мағынасын анықтайтын, кез-келген оқу және өмірлік жағдайлардағы алған өмірлік тәжірибе мен білімін шығармашылықпен қолдану қабілетін, өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі басқаруға даярлықта болуын көрсету мақсаты болып табылады.

Ақпараттық құзыреттілік:

- сыни тұрғыдан ұғынылған ақпараттар негізінде саналы шешім қабылдауға;

- тандап алынған материалдар жіктемесіне сәйкес құрылған оқу әрекетінің мақсаты мен міндетін айқындауға;

- ақпараттарды өз бетімен табуға, талдауға, іріктеу жасауға, қайта құруға, сақтау-

ға, түрлендіруге және тасымалдауға, оның ішінде қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен жүзеге асыруға;

- логикалық операцияларды (талдау, жинақтау, жалпылау, құрылымдау, тікелей және жанама дәлелдеу, аналогия бойынша дәлелдеу, модельдеу, ойша эксперименттеу, материалдарды жүйелеу) қолдана отырып, ақпараттарды өңдеуге;

- өзінің оқу қызметін жоспарлау және жүзеге асыру үшін ақпараттарды қолдануға мүмкіндік береді.

Коммуникативтік құзыреттілік:

- нақты өмір жағдайында өзінің міндеттерін шешу үшін қазақ және басқа тілдерде ауызша және жазбаша түрлі байланыс құралдарын қолдануға;

- әдептілік нормаларына сәйкес келетін стильдер мен жанрларды таңдауға және қолдануға;

- нәтижелі өзара іс-әрекетті, оның ішінде басқа мәдениет өкілдерімен, түрлі көзқарас және әртүрлі бағыттағы адамдармен сұхбат жүргізе отырып, шиеленіскен ахуалдарды шешуді жүзеге асыруға;

- жалпы нәтижеге қол жеткізу үшін түрлі көзқарастағы адамдар тобында қарым-қатынас құруға мүмкіндік береді.

Проблеманың шешімін табу құзыреттілігі:

- түрлі жағдайларда проблемаларды анықтауға, жауапты шешім қабылдауға, өз шешімінің нәтижесін бағалауға;

- оқу әрекеті мен мәдени нормаларды таңдай отырып жоспарлауға;

- қойылған мақсат пен міндетке сәйкес технологияларды таңдауына мүмкіндік беруге;

- ұйымдастырылған әрекет бағалау және оның нәтижесін іске асыру.

Біздің зерттеу мәселеміз коммуникативтік құзыреттілік ұғымына байланысты болғандықтан, осы ұғымға толығырақ мынадай сипаттама беруге болады.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге талдау жасау барысында «коммуникативтік құзыреттілік» ұғымы жөнінде біржақты түсіндірме жоқ екенін атап айтуға болады. Коммуникативтік құзыреттілікті қарапайым тілді адамдармен қарым-қатынаста қажетті

біліктіліктерді орнату және ұстана білу деп түсіндіріледі. Коммуникативтік үрдісті тиімді жүргізу үшін коммуникативтік құзыреттілік құрамына білім, білік, дағдының жиынтығы біріктіріледі (Ю.М. Жуковский, Л.А. Петровская, П.В. Растянников) /7/. Коммуникативтік құзыреттілік вербалды және бейвербалды қарым-қатынас құралдарын еркін меңгеру мен ситуациялық бейімделуін жобалайды. Бұл түсінік адамгершілік-психологиялық категория ретінде, адамның табиғи және әлеуметтік әлемдегі барлық жүйені, сонымен бірге осы екі әлемге синтез ретінде өз-өзіне деген қатнастарын қамтуы мүмкін.

Ю.Н.Емельянов коммуникативті құзыреттілікке «тұлғааралық тәжірибенің қалыптасу деңгейін, тұлғадан талап етілетін, өзінің біліктілік шеңберінде және қазіргі қоғамда әлеуметтік мәртебесінің табысты қызметінде қоршаған ортамен өзара әрекетке бейімділігі» деген анықтама берген /5/.

Ю.М.Жуков, Л.А.Петровский, П.В.Растянниковтардың зерттеулерінде коммуникативтік құзыреттілік ұғымына басқаша түсіндірме беріледі. Тұлғаға берілген бұл мінездеме «белгілі берортада коммуникативтік әрекетті тиімді құруда қажетті тұлғааралық өзара әрекет жағдайы, ішкі ресурстар жүйесі» ретінде анықталады /7/.

Тұлғаның коммуникативтік ерекшеліктері жөніндегі зерттеген көптеген ресейлік авторлар адамның коммуникативтік мүмкіндіктерінің кешені күрделі жүйе болып табылатынын нақты атап көрсетеді (В.М. Жуков, В.И. Кашницкий, Р.А. Максимова, В.В. Рыжов және т.б.) /7/.

Мысалы, В.М. Жуков тұлғаның коммуникативтік құзыреттілігі құрылымында иерархиялық деңгейдің бірнеше сатысын бөліп көрсетеді: стратегиялық, тактикалық, техникалық /7/.

В.В. Рыжов коммуникативтік потенциал структурасының алты негізгі блогын атап өтіп: қарым-қатынас орнатуда мотивацияның басымдық үлгісі; коммуникацияда тұлғаның контактылығы; қарым-қатынасқа мазмұндық бағытталу; әлеуметтік-перцепциялық қабілет пен біліктілік; коммуникативтік байланыста оның орнын бейнелейтін тұлғаның әлеуметтік-психологиялық мінездемесі; өзіндік

рефлексиві – яғни, өзін-өзі бағалауы және қабілеттілігі.

Коммуникативті құзыреттіліктің кейбір алуан түрлі түсіндірмелеріне қарамастан, барлық авторлар оның құрылымындағы жалпы үш компонентті бөліп қарастырады: теориялық, практикалық, тұлғалық. Авторлардың тұлғалық компонент мінездемесіне қатысты айтқан пікірлерінің әртүрлі болуы, педагогикалық біліктілік мәселесіне қатысты сұрақтарды зерттеп жүрген және тұлғаға бағдарланған, кәсібіне мотивациялық-мақсаттың қатынасы ретінде әртүрлі түсіндіріледі. Кәсіби құзыреттілік құрылымында өзіндік жүйе ішінде біршама маңызды болып табылатын коммуникативтік құзыреттілік басқа адамдармен өзара әрекетте ерекше мүмкіндік жағдайында қабілеттіліктің ерекше бейнесі ретінде өзін көрсете білуі. Сол себепті «коммуникативті құзыреттілікті» кешенді ұғым ретінді түсініп, оны педагогикалық біліктілікпен де, педагогика және психология саласынан мұғалімнің хабардар болуымен де, тұлғалық ерекшеліктер жиынтығымен де салыстыруға келмейтін бейне. Коммуникативті құзыреттілікті педагогикалық қарым-қатынас үрдісінде көрініс табатын құндылық бағдарлар арасындағы, біліммен, практикалық қабілеттермен және шынайы мінез-құлықтардың үйлесімділігі деп түсіндіруге болады.

Коммуникативтік құзыреттілік басқа да құзыреттіліктер сияқты тәрбиелеу, әлеуметтену, даму сияқты жекелеген үрдістер арқылы қалыптасады.

Коммуникативтік құзыреттіліктің даму үрдісі тұлғаның даму үрдісімен қатар жүреді.

Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың жолдарын былайша анықтауға болады:

- оқу әрекетіне деген жалпы қызығушылығының артуы;
- қарым-қатынас барысында пәннің маңызыдылығын артуы;
- пәннің білімдік және тәрбиелік құндылығының артуы.

Оқыту үрдісінде бастауыш сынып оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру арқылы қарым-қатынастағы табыстылыққа қол жеткізуге болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. ҚР 2010 жылға дейінгі білім беруді дамытудың мемлекеттік тұжырымдамасы. – Астана, 2004.
2. Равен Дж. Педагогические тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы / Пер. С англ. Изд. 2-е, испр.- М.: «Когито – Центр», 2001.-142с.
3. Хуторский А.В. Ключевые компетенции: технология конструирования. // Народное образование. - М.,2003. - № 5.
4. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. // 12 жылдық білім. 2007. №1.
5. Емельянов Ю.Н. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности: Автореферат дисс. д.пс.н. –Л.: 1990.
6. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. М.: Исследов. Центр проблем качества подготовки специалистов. -2004.
7. Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Растяников П.В. Диагностика и развитие компетентности в общении. – МГУ, 1985-104с.

Г.Б. КАМАЛОВА, Л.Б. РАХИМЖАНОВА

**К ВОПРОСУ РАЗРАБОТКИ И НАПОЛНЕНИЯ
УЧЕБНОЙ КОМПОНЕНТЫ ИНФОРМАЦИОННОЙ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ**

Аннотация

В статье рассматриваются некоторые вопросы, связанные с разработкой и наполнением учебной компоненты информационной образовательной среды, позволяющей объединить в одну унифицированную систему информационные ресурсы и технологии, целесообразные к использованию в учебной деятельности вуза.

Мақалада ЖОО-ның оқу әрекетінде пайдаланатын, ақпараттық қорлар мен технологияларды бірыңғай жүйеге біріктіруді қамтамасыз ететін, ақпараттық білім беру ортасын жасау мен толтыруға байланысты мәселелер қарастырылған.

Annotation

The article discusses some issues related to development and training components of the information content of the educational environment, which allows combining into one unified system of information resources and technology feasible for use in training activities of the university.

Ключевые слова: электронное обучение, информационная образовательная среда, образовательные электронные издания и ресурсы.

Внедрение электронного обучения является приоритетным направлением развития образования в РК на 2011–2020 годы. Оно должно обеспечить интеграцию казахстанской системы образования в мировое образовательное пространство и повышение ее уровня конкурентоспособности.

Значительным преимуществом системы электронного обучения является предоставление возможности использования в учебном процессе образовательных электронных изданий (ОЭИ) и ресурсов. Наряду с этим, в системе электронного обучения должны отражаться динамика уровня знаний и статистика обучения (продолжительность, содержание, оценки и др.) по каждому обучаемому на протяжении всего периода обучения; тестирование знаний по предметам, самостоятельная проверка знаний в ходе подготовки к экзаменам; реализация функций администрирования: составления учебных планов, расписаний, назначений и расчета педагогической нагрузки, формирования отчетных и статисти-

ческих форм, ведения электронных журналов и досок оповещений. Система электронного обучения должна предоставлять преподавателям гибкий и развитый инструментарий для создания уроков и конспектов, в форматах, совместимых с международными стандартами; поддерживать коллективную работу и общение участников в глобальной и локальной сети (форумы, чаты, конференции); базироваться на централизованной архитектуре, обеспечивающей различные сетевые сервисы, функции управления новыми версиями программного обеспечения, на основе аутсорсинга обслуживания ее инфраструктуры.

Очевидно, что для эффективного функционирования системы электронного обучения требуется интеграция ее в реальные учебные процессы при взаимодействии со всеми участниками этих процессов. А для этого необходимо создание специально спроектированной информационно-образовательной среды (ИОС), основными структурными компонентами которой являются организацион-

но-управленческий, учебный, внеучебный и научный модули, а также система оценки и контроля знаний /1/.

Безусловно, что одной из наиболее значимых компонент информационной образовательной среды является ее учебная компонента, позволяющая объединить в одну унифицированную систему информационные ресурсы и технологии, целесообразные к использованию в учебной деятельности вуза. Очевидно, что она должна содержательно и методически соответствовать требованиям государственных стандартов образования (ГОСО). В ней должны быть интегрированы каталог специальностей, включая ГОСО, учебные планы. Каталог дисциплин с соответствующими нормативными документами (типовыми и рабочими программами и др.) и электронными образовательными ресурсами, такими, как электронный учебник (компьютерный гипермедиа-учебник); электронная справочная система; компьютерные модели и конструкторы; электронные тренажеры; компьютерная система измерения знаний, умений и навыков; телекоммуникационные средства.

Существует несколько подходов к позиционированию электронных образовательных ресурсов учебной компоненты среды. Наиболее перспективным и содержательным представляется подход, при котором в качестве критерия классификации выступает область их методического назначения. Такой подход позволяет выделить основные виды ресурсов, наиболее полно покрывающие все возможные аспекты информатизации обучения. К ним относятся:

- обучающие ресурсы, способствующие формированию знаний, умений, навыков учебной или практической деятельности, обеспечению необходимого уровня усвоения учебного материала;

- тренажеры, предназначенные для отработки разного рода умений и навыков, повторению или закреплению пройденного материала;

- контролирующие ресурсы, способствующие повышению эффективности контроля, измерения или самоконтроля уровня овладения учебным материалом;

- информационно-поисковые и информационно-справочные ресурсы, предоставля-

ющие сведения, способствующие формированию у будущих педагогов умений и навыков систематизации информации;

- демонстрационные ресурсы, обеспечивающие визуализацию изучаемых объектов, явлений, процессов с целью их исследования и изучения;

- лабораторные ресурсы, предоставляющие возможность проведения удаленных экспериментов на реальном лабораторном оборудовании;

- моделирующие ресурсы, позволяющие моделировать объекты, явления или процессы с целью их исследования и изучения;

- расчетные ресурсы, позволяющие автоматизировать различные расчеты и другие рутинные операции;

- учебно-игровые ресурсы, предназначенные для создания учебных ситуаций, в которых деятельность обучаемых реализуется в игровой форме;

- коммуникационные ресурсы, способствующие организации межличностного общения педагогов, администрации, студентов, родителей, специалистов, общественности, доступа педагогов и студентов к требуемым информационным ресурсам.

Все они, в принципе, могут служить основными структурными элементами учебной компоненты информационной образовательной среды.

Качество учебной компоненты среды и степень ее влияния на эффективность обучения напрямую зависит от качества входящих в ее состав электронных образовательных ресурсов. В этой связи все ресурсы, отбираемые для включения в состав среды, должны соответствовать системе специализированных требований. И, прежде всего, они должны соответствовать стандартным дидактическим требованиям, предъявляемым к традиционным учебным изданиям, таким, как учебники, учебные и методические пособия. Дидактические требования соответствуют специфическим закономерностям обучения и, соответственно, дидактическим принципам обучения.

Требование научности обучения с использованием электронного образовательного ресурса означает достаточную глубину, корректность и научную достоверность из-

ложения содержания учебного материала, предоставляемого учебной компонентой информационной образовательной среды с учетом последних научных достижений. Процесс усвоения учебного материала с помощью ресурса должен строиться в соответствии с современными методами научного познания: эксперимент, сравнение, наблюдение, абстрагирование, обобщение, конкретизация, аналогия, индукция и дедукция, анализ и синтез, метод моделирования, в том числе и математического, а также метод системного анализа.

Требование доступности обучения, осуществляемого с использованием электронного образовательного ресурса среды, означает необходимость определения степени теоретической сложности и глубины изучения учебного материала сообразно возрастным и индивидуальным особенностям обучаемых. Недопустима чрезмерная усложненность и перегруженность учебного материала, при которой овладение этим материалом становится непосильным для них.

Требование обеспечения проблемности обучения обусловлено самой сущностью и характером учебно-познавательной деятельности. Когда обучаемый сталкивается с учебной проблемной ситуацией, требующей разрешения, его мыслительная активность возрастает. Ясно, что уровень выполнимости данного дидактического требования с помощью ресурсов учебной компоненты среды может быть значительно выше, чем при использовании традиционных учебников и пособий.

Требование обеспечения наглядности обучения означает необходимость учета чувственного восприятия изучаемых объектов, их макетов или моделей. Требование обеспечения наглядности в случае электронных информационных ресурсов среды реализуется на принципиально новом, более высоком уровне.

Требование обеспечения сознательности обучения, самостоятельности и активизации деятельности обучаемого предполагает обеспечение средствами отдельных электронных образовательных ресурсов и всей учебной компонентой среды в целом, самостоятельных действий обучаемых по извлечению учебной информации при четком понимании

конечных целей и задач учебной деятельности. В основе ресурса должен лежать деятельностный подход. Поэтому в средствах учебной компоненты среды должна прослеживаться четкая модель деятельности обучаемого. Мотивы его деятельности должны быть адекватны содержанию учебного материала. Для повышения активности обучения информационные ресурсы должны генерировать разнообразные учебные ситуации, формулировать разнообразные вопросы, предоставлять возможность выбора той или иной траектории обучения, возможность управления ходом событий.

Требование систематичности и последовательности обучения при использовании ресурсов учебной компоненты среды означает обеспечение последовательного усвоения обучаемыми определенной системы знаний в изучаемой предметной области. Необходимо, чтобы знания, умения и навыки формировались в определенной системе, в строго логическом порядке и находили применение в жизни.

Требование содержательной и функциональной валидности контрольно-измерительных информационных ресурсов, входящих в среду.

Требование прочности усвоения знаний при использовании электронных информационных ресурсов среды: для прочного усвоения учебного материала наибольшее значение имеют глубокое осмысление этого материала, его рассредоточенное запоминание.

Перечисленные традиционные дидактические требования предъявляются как к электронным информационным ресурсам, входящим в состав среды, так и к традиционным изданиям образовательного назначения. Вместе с тем, учитывая электронную форму представления информации в информационной образовательной среде, к образовательным ресурсам, составляющим ее учебную компоненту, можно предъявить специфические дидактические требования, обусловленные использованием преимуществ современных информационных и телекоммуникационных технологий в создании и функционировании компонентов среды.

Требование адаптивности подразумевает приспособляемость информационного ресур-

са к индивидуальным возможностям обучаемого. Оно означает приспособление, адаптацию процесса обучения к уровню знаний и умений, психологическим особенностям обучаемого.

Требование интерактивности обучения означает, что в процессе обучения должно иметь место взаимодействие обучаемого с ресурсом информационной образовательной среды вуза. Входящие в нее электронные средства обучения должны обеспечивать интерактивный диалог и суггестивную обратную связь. Важной составной частью организации диалога является реакция ресурса на действие пользователя. Суггестивная обратная связь осуществляет контроль и корректирует действия обучаемого, дает рекомендации по дальнейшей работе, осуществляет постоянный доступ к справочной и разъясняющей информации. При контроле с диагностикой ошибок по результатам учебной работы суггестивная обратная связь выдает анализ работы с рекомендациями по повышению уровня знаний.

Требование реализации возможностей визуализации учебной информации с использованием преимуществ компьютерной техники, предъявляемой образовательным информационным ресурсом. Требование предполагает анализ возможностей современных средств отображения информации (технические возможности средств отображения информации – компьютеров, мультимедиа проекторов, средств виртуальной реальности и возможностей современного программного обеспечения) по сравнению с качеством представления учебной информации в учебной компоненте информационной образовательной среды.

Требование развития интеллектуального потенциала обучаемого при работе с информационными ресурсами учебной компоненты среды предполагает формирование стилей мышления (алгоритмического, наглядно-образного, теоретического), умения принимать оптимальное решение или вариативные решения в сложной ситуации, умений по обработке информации (на основе использования систем обработки данных, информационно-поисковых систем, баз данных и пр.).

Требование системности и структурно-функциональной связанности представления

учебного материала в электронном информационном ресурсе среды.

Требование обеспечения полноты (целостности) и непрерывности дидактического цикла обучения с помощью информационного ресурса означает, что данное средство учебной компоненты среды должно предоставлять возможность выполнения всех звеньев дидактического цикла в пределах одного сеанса работы с информационной образовательной средой, информационной и телекоммуникационной техникой.

С дидактическими требованиями к электронным образовательным ресурсам учебной компоненты среды тесно связаны методические требования, которые предполагают учет своеобразия и особенности конкретной предметной области, на которую рассчитаны информационные ресурсы, специфики соответствующей науки, ее понятийного аппарата, особенности методов исследования ее закономерностей. Образовательные информационные ресурсы учебной компоненты среды должны удовлетворять нижеследующим методическим требованиям.

В связи с многообразием реальных технических систем и устройств, рассматриваемых в качестве составляющих информационной образовательной среды, и сложностью их функционирования представление учебного материала в учебных информационных ресурсах должно строиться с опорой на взаимосвязь и взаимодействие понятийных, образных и действенных компонентов мышления.

Информационные ресурсы учебной компоненты среды должны обеспечить отражение системы научных понятий учебной дисциплины в виде иерархической структуры высокого порядка, каждый уровень которой соответствует определенному внутридисциплинарному уровню абстракции, а также обеспечить учет как одноуровневых, так и межуравневых логических взаимосвязей этих понятий.

Средства учебной компоненты должны предоставлять возможность разнообразных контролируемых тренировочных действий с целью поэтапного повышения внутридисциплинарного уровня абстракции знаний обучаемых на уровне усвоения, достаточном для

осуществления алгоритмической и эвристической деятельности.

Эргономические требования к ресурсам учебной компоненты информационной образовательной среды строятся с учетом возрастных особенностей обучаемых, обеспечивают повышение уровня мотивации к обучению, устанавливают требования к изображению информации и режимам работы конкретных компьютерных средств. Основным эргономическим требованием является требование обеспечения гуманного отношения к обучаемому, организации в информационном ресурсе дружественного интерфейса, обеспечения возможности использования необходимых подсказок и методических указаний, свободной последовательности и темпа работы, что позволит избежать отрицательного воздействия на психику, создаст благожелательную атмосферу на занятиях.

Очевидно, что учебная компонента информационной образовательной среды, представляя собой объединение средств инфор-

матизации обучения, удовлетворяющих вышеперечисленным требованиям, может привнести в учебный процесс целый комплекс существенных преимуществ, в числе которых достаточно большой объем информации и качественно иной процесс ее интерактивного восприятия, основанного на активной компьютеризации педагогической и образовательной деятельности.

Описанные части учебной компоненты информационной образовательной среды вуза, так же, как и другие средства, которые могли бы быть отнесены к этой компоненте, должны быть открыты для расширения педагогами, студентами и средствами телекоммуникационного доступа к мировым информационным ресурсам.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахметов Б.С. Педагогические основы построения информационной образовательной среды вуза. – Актобе, 2003. – 332с.

ХАН НАТАЛЬЯ НИКОЛАЕВНА

**Сохранить достоинство и человечность,
благородство души – жизненное кредо юбиляра.**

Юбилей - славная и торжественная дата в жизни каждого человека. К этой дате с большим багажом достоинств и заслуг подошла широко известная научной общественности Республики Казахстан замечательный ученый, педагог, доктор педагогических наук, профессор кафедры национального воспитания и самопознания КазНПУ им.Абая Наталья Николаевна Хан.

Наталья Николаевна родилась 31 декабря 1951 года в г. Гурьеве (Атырау). В 1973 году окончив среднюю школу, она поступила в Гурьевский педагогический институт. В 1973 году с отличием окончив институт, получив специальность учителя истории, она начала свою педагогическую деятельность в восьмилетней школе №16 и продолжила ее в Гурьевском педагогическом институте. С 1982 г. работала заведующей кафедрой психологии в Гурьевском педагогическом институте.

Ее аналитический ум, высокая эрудиция, постоянное стремление к инновациям заложили основу ее научно-исследовательской деятельности. В 1977 г. она была переведена стажером-исследователем, а с 1978 г. обучалась в очной аспирантуре при кафедре педагогики

КазПИ им.Абая. В 1982 г. Наталья Николаевна успешно защитила кандидатскую диссертацию по теме «Некоторые особенности дидактической подготовки будущего учителя к организации коллективной познавательной деятельности учащихся».

С 1985 г. работала на кафедре педагогики АГУ им.Абая, а с 1991 г. являлась доцентом этой кафедры. В 1998 г. ею защищена докторская диссертация «Теоретические основы сотрудничества в педагогическом процессе общеобразовательной общеобразовательной школы» по специальности 13.00.01 - Общая педагогика. В 2001г. присвоено ученое звание профессора.

Долгие годы Н.Н. Хан работала в составе диссертационного совета, а с 2006 по 2009 гг. являлась председателем диссертационного совета Д 14.05.01 в КазНПУ им. Абая.

Большой вклад Наталья Николаевна внесла в разработку Концепций непрерывного и высшего педагогического образования (2005г.), Концепции воспитания студентов в вузе (2008 г), Концепции национального воспитания студенческой молодежи РК (2008г.), Концепции развития дополнительного обра-

зования детей в РК (2011 г.), а также в разработку рамочного проекта «Профессиональный стандарт учителя РК» (2011 г.). Значительны заслуги ученого в разработке типовых учебных программ по всем дисциплинам педагогического цикла для бакалавриата.

Она принимала активное участие в программах фундаментальных, прикладных исследований (2000-2002 г., 2003-2005г., 2009-2011г), в разработке нового элективного курса «Национальное воспитание студенческой молодежи».

Кроме того Н.Н.Хан является автором учебных пособий «Основы педагогических знаний» для студентов-иностранцев, «Введение в педагогическую профессию», «Основы национального воспитания», соавтором учебника «Педагогика». Ею опубликовано свыше 100 научных работ, из них 9 учебно-методических пособий, 1 монография. Под ее научным руководством подготовлено 5 кандидатов, 1 доктор педагогических наук.

Координируя научно-исследовательскую деятельность кафедры, она принимала активное участие в подготовке и проведении методологических семинаров, международных, республиканских научных конференций ППС, а также научных студенческих конференций. В 2010 г. с коллегами участвовала в работе XIV Мирового Конгресса, Университет Богазичи, Стамбул, Турция (2010г.).

Хан Н.Н. являлась неоднократным участником Международных научно-практических конференций по актуальным проблемам современного образования, которые проходили в г. Москва, г. Новосибирск (2008 г.), г. Новокузнецк (2009 г.) (Россия). Проходила тренинг в области самоменеджмента и мотивации в Интернациональном центре повышения квалификации в Германии, г. Дюссельдорф (2011 г.).

Широту диапазона ее деятельности подтверждают участие в работе экспертного совета ВАК, ККСОН МОН РК по психолого-педагогическим наукам (2000-2003, 2009-2010 гг.), а также работа в государственной аттестационной комиссии в 2003-2005 г. В течение ряда лет Хан Н.Н. читает лекции на кур-

сах повышения квалификации специалистов по педагогике высшей школы для преподавателей КазНПУ им. Абая и Академии КНБ.

С 2004 г. она является членом редакционной коллегии журнала «Хабаршы – Вестник, серия «Педагогические науки», а с 2009 г. – научно-методического журнала «Педагогика и Психология» КазНПУ им.Абая.

За огромные заслуги в сфере образования в 2010 г. Наталья Николаевна награждена нагрудным знаком «*Почетный работник образования Республики Казахстан*».

Как человек чести, профессионал высокого уровня, обладающий прочными теоретическими знаниями, качествами научного исследователя, ответственного, инициативного специалиста-педагога Наталья Николаевна заслуженно пользуется уважением среди коллег и студентов. Коллегами высоко оцениваются такие ее качества как высокая эрудиция и профессионализм, редкое сочетание доброжелательности и высокой требовательности к себе; дружелюбие и корректность, принципиальность и умение понимать людей, замечать в каждом человеке достоинства и оказывать бескорыстную помощь. Коллеги восхищаются ее умением воплотить в жизнь гармонию высокой духовности и природного женского обаяния. Более 25 лет она верна своему любимому вузу – КазНПУ им. Абая, в котором продолжает трудиться и сегодня.

У нее прекрасная семья, замечательные друзья. Наталья Николаевна умеет дорожить дружбой, и чувством, выражающимся нередко в необъяснимом беспокойстве духа и совести, в стремлении к абсолютным и совершенным ценностям.

Профессорско-преподавательский состав университета, коллектив кафедры национального воспитания и самопознания, а также редакционный совет журнала «Педагогика и психология» с чувством глубокого уважения искренне поздравляют уважаемую Наталью Николаевну с ее славным Юбилеем и желают ей крепкого здоровья, долгих лет жизни, дальнейших творческих успехов, семейного благополучия и счастья!

ЖҰМАҒҰЛОВ БОЛАТ САҒИДОЛЛАҰЛЫ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің жалпы университеттік пәндер факультетінің деканы, тарих ғылымдарының кандидаты, университеттің профессоры, 1951 жылғы қарашада Атырау облысы, Қызылқоға ауданы, Қоныстану ауылында дүниеге келген. 1969 жылы «Жаңашаруа» орта мектебін үздік бітіріп, Республикалық Жастар Одағы ұйымының «Мектеп түлектері ауылда қалып, еңбек етуге тиіс!» деген ұраны бойынша туған ауылында қалып «Комсомольск» кеңшарында еңбек жолын бастады. 1970-1972 жылдары Кеңес Армиясы қатарында қызмет істеді. Әскерден кейін туған ауылына келіп, жүргізуші болып жұмыс атқарды.

1973 жылы Абай атындағы Қазақ мемлекеттік педагогикалық институтының дайындық бөліміне түскен ол курсты ойдағыдай бітіріп, 1974 жылы студенттер қатарына қабылданды. Өзі оқып жүрген тарих факультетінің қоғамдық өміріне белсене араласып, үздік оқуымен, үлгілі тәртібімен көзге түскен

Б.С. Жұмағұлов бірнеше рет республикалық конкурстардың жүлдегері атанып, грамоталармен, дипломдармен марапатталған.

Жоғары оқу орнын қызыл дипломға бітіріп, сол кездегі институт ректоры профессор Ж. Жұмабековтің қолынан «КазПИ-ге 50 жыл» деген төсбелгісін алғаннан соң, 1978-1982 жылдары Қазақ КСР Орталық мемлекеттік мұражайында аға ғылыми қызметкер болып қызмет істеді. Осы мекемеде қызмет істеп жүрген кездерінде халқымыздың біртуар перзенті, еліміздің тарихында ерекше орны бар көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері, қазақ қолөнерінің жанашыры, этнограф-ғалым, Өзбекәлі Жәнібековтан тәлім алып, тарих ғылымына, еліміздің болашағына деген ынта-ықыласы арта түсті.

Бұдан кейін Абай атындағы Қазақ мемлекеттік педагогикалық институтына жалпы тарих кафедрасына оқытушы болып келді, 1979-2003 жж.аға оқытушы болды. 1999 жылы «Кеңес өкіметінің аграрлық саясаты және Адай көтерілісі (1922-1933 жж.)» де-

ген тақырыпта кандидаттық диссертация қорғап доцент атағын алды. 2003 жылдан бері жалпы тарих кафедрасының доценті, тарих факультеті деканының тәрбие ісі жөніндегі орынбасары (1993-1997 жж.), тарих факультеті деканының оқу ісі жөніндегі орынбасары (1997-2008 жж.) болып қызмет істеген жылдарында еліміздің болашақ жас мамандарын дайындауға, оларға сапалы білім, саналы тәрбие беруге өлшеусіз үлес қосты. Факультет мамандықтарын кредиттік оқыту жүйесіне көшіруге, оны жүзеге асыруға белсене атсалысты.

2008-2011 жылдар аралығында Абай атындағы ұлттық педагогикалық университетінің оқу басқармасын басқарды. 2011 жылдың қыркүйегінен жалпыуниверситеттік пәндер факультетінің деканы.

Болат Сағидоллаұлы Жұмағұлов өзіне жүктелген қай жұмыста болсын еңбекқорлығымен, ізденімпаздығымен, тиянақтылығымен көзге түсіп келеді. Бүгінде университеттегі оқу үрдісін заман талабына сай жаңаша ұйымдастыруға, оған әлемдік инновацияларды енгізуге жетекшілік жасап, бұл салада лайықты нәтижелерге қол жеткізуде. Сондай-ақ ол тарих факультетінің жұмысын жандандыруға да белсене атсалысуда.

Республиканың білім жүйесіндегі шығармашылық еңбегі және жеткіншек ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудегі табыстары үшін

Қазақстан Республикасы Білім министрлігінің Құрмет грамотасымен марапатталған (1998 ж.), ҚР Білім және ғылым министрлігінің «Қазақстан Республикасының білім беру ісінің құрметті қызметкері» (2002 ж.) белгісімен және «Ыбырай Алтынсарин» медалімен марапатталған (2011).

Ғылыми ізденіс саласы: XX ғ. 20-30 жж. Кеңес өкіметінің аграрлық саясаты мен Қазақстанның батыс өңіріндегі шаруалардың қарсыласу қозғалыстары, XIX-XX ғғ. Батыс Қазақстандағы қала халқының әлеуметтік-экономикалық және демографиялық дамуы мәселелері. 60-тан астам ғылыми мақалалары және 1 оқу құралы жарық көрген. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарының (бакалавриат және магистратура): 020340 – Тарих, 030540 – Тарих, құқық және экономика негіздері, 050114 – Тарих мамандықтары бойынша авторы.

Абай атындағы ҚазҰПУ-нің ректораты мен профессор-оқытушылар құрамы және «Педагогика и психология» журналының редакциялық кеңесі ғалым-тарихшы, талантты ұйымдастырушы Болат Сағидоллаұлы Жұмағұловты мерейтойымен шын жүректен құттықтайды және оған мықты денсаулық, ұзақ өмір, педагогтік және шығармашылық қызметіне толағай табыстар тілейді!

БІЗДІҢ АВТОРЛАР – НАШИ АВТОРЫ

- Пірәлиев С.Ж.** – д.п.н., профессор, ҚР ҰҒА академигі, Абай атындағы ҚазҰПУ-нің ректоры.
- Төлеубекова Р.К.** – п.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану кафедрасының меңгерушісі.
- Жампеисова К.К.** – д. п. н., профессор, кафедра национального воспитания и самопознания КазНПУ им. Абая.
- Хап Н.Н.** – д.п.н., профессор, кафедра национального воспитания и самопознания КазНПУ им. Абая.
- Колумбаева Ш.Ж.** – к.п.н., профессор кафедры национального воспитания и самопознания КазНПУ им. Абая.
- Оспанова Б. А.** – д.п.н., профессор, чл.-корр.АПН РК, чл.- корр. МАНПО РФ, зав.кафедрой психологии Международного казахско-турецкого университета им. Х.А.Ясави.
- Кадирбаева Р. И.** – д.п.н., профессор, вице-президент Международного казахско-турецкого университета им. Х.А.Ясави.
- Калиева С.И.** – к.п.н., профессор кафедры национального воспитания и самопознания КазНПУ им.Абая.
- Мовкебаева З. А.** – д.п.н., доцент кафедры психолого-педагогических специальностей ИМиД (PhD) КазНПУ им. Абая.
- Абитаева Р.Ш.** – к.п.н., доцент, заведующая кафедрой педагогики и психологии Жезказганского университета им. А.О.Байконурова.
- Нурумжанова К. А.** – д.п.н., профессор, директор РЦПК Павлодарского государственного педагогического института.
- Абдуалы А.Б.** – д.ист.н., профессор, ректор Таразского государственного педагогического института.
- Меплибекова Г.Ж.** – д.п.н., профессор, заведующая кафедрой социально-гуманитарной дисциплины АО «Финансовая академия».
- Плохотнюк А. С.** – к. п. н., доцент кафедры теории, истории музыки и инструментальной подготовки Института культуры и искусств Луганского национального университета имени Тараса Шевченко.
- Иманбаева С.Т.** – д.п.н., профессор, декан факультета педагогики и психологии Казахского государственного женского университета.
- Шахгулари В.В.** – к.п.н., заведующий лабораторией «Межкультурная коммуникация» Международной академии бизнеса.
- Жалмухамедова А. К.** – к.п.н., старший преподаватель кафедры специальной педагогики института магистратуры и докторантуры PhD КазНПУ им.Абая.
- Іргебаева Н.М.** – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті психология кафедрасының доценті.
- Ширинбаева Г. К.** – п.ғ.к., ҚазҰПУ мектепке дейінгі, бастауыш білім беру және педагогика кафедрасының аға оқытушысы.

- Кдырбаева К.К.** – к.физ-мат.н., профессор кафедры теории и методики начального и дошкольного образования КазНПУ им.Абая.
- Кошербаева А.Н.** – д.п.н., профессор, кафедра педагогики КазНПУ имени Абая.
- Ибраева М. Қ.** – Қайнар университетінің аға оқытушысы.
- Нұрғалиева Д.Ә.** – п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану кафедрасының аға оқытушысы.
- Әрінова Б.А.** – п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану кафедрасының аға оқытушысы.
- Қайдарова А.Д.** – д.п.н., профессор, чл.-корр.МАНПО РФ, заместитель главного редактора журнала «Педагогика и психология».
- Берикханова А.Е.** – к.п.н, доцент кафедры национального воспитания и самопознания КазНПУ им. Абая.
- Махметова Б.Т.** – п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану кафедрасының профессоры.
- Асылханова М.А.** – псих.ғ.д., Абай атындағы ҚазҰПУ жалпы және қолданбалы психология кафедрасының профессоры.
- Сайдахметов Б.С.** – п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану кафедрасының аға оқытушысы.
- Калдина С.С.** – Абай атындағы ҚазҰПУ жанындағы колледждің «Бухгалтерлік есеп» пәнінің оқытушысы.
- Ибраимова Ж.Қ.** – п.ғ.к., доцент, ҚазҰПУ психология ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері.
- Сәдуақас Г.Т.** – п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ мектепке дейінгі және бастауыш білім беру теориясы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы.
- Ақжолова А.Т.** – п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ мектепке дейінгі және бастауыш білім беру теориясы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы.
- Жұматаева Е.** – п.ғ.д., профессор, С.Торайғыров атындағы ПМУ этнопедагогика және білімденудің инновациялық ғылыми орталығының директоры.
- Седова Н.Е.** – д.п.н., профессор АмГПГУ, академик международной академии наук педагогического образования РФ.
- Алиева Д.А.** – к.п.н., доцент кафедры русской филологии для иностранцев КазНПУ им.Абая.
- Оналбасва А.Т.** – к.ф.н., доцент кафедры русской филологии для иностранцев КазНПУ им.Абая.
- Рысқұлбекова А.Д.** – Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
- Камалова Г.Б.** – д.п.н., доцент кафедры информатики и информатизации образования института магистратуры и докторантуры PhD КазНПУ им.Абая.
- Рахимжанова Л.Б.** – к.п.н., доцент кафедры информатики и информатизации образования института магистратуры и докторантуры PhD КазНПУ им.Абая.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

Білім берудің бүгінгі проблемалары – Современные проблемы образования

Пірәлиев С.Ж., Төлеубекова Р.К. Ұлттық тәрбие беру негіздері	7
Жампеисова К.К., Хан Н.Н., Колумбаева Ш.Ж. К вопросу о разработке профессионального стандарта учителя Республики Казахстан	12
Хан Н.Н. Родители как социальные партнеры в сфере образования	21
Оспанова Б.А., Кадирбаева Р.И. Проблема подготовки педагогических кадров в условиях модернизации национальной системы образования	26
Калиева С.И. О содержании педагогической подготовки будущих учителей	30
Мовкебаева З.А. Инклюзивное образование: объективная необходимость и реальные возможности	34
Абитаева Р.Ш. К вопросу о подготовке к управленческой деятельности руководителей учреждений образования	38

Педагогиканың, психологияның және білім берудің әдіснамасы мен теориясы Методология и теория педагогики, психологии и образования

Нурумжанова К.А. Инновационно-стратегический подход к модернизации педагогического образования в современных условиях Казахстана	43
Абдуалы А.Б. Некоторые особенности подготовки педагогических кадров в вузах Финляндии	47
Менлибекова Г.Ж. Научные подходы к исследованию проблем малокомплектных школ в условиях формирования единого образовательного пространства	50
Плохотнюк А.С. Теоретический анализ проблемы ценностных ориентаций личности	54

Педагогикалық және психологиялық ғылым - қоғамға Педагогическая и психологическая наука – обществу

Иманбаева С.Т., Шахгулари В.В. Современные тенденции интернационализации высшего образования	58
Жалмухамедова А.К. Ресурсный центр психолого-педагогического сопровождения детей с кохлеарными имплантатами в общеобразовательных учреждениях	63
Іргебаева Н.М. Педагог кадрлардың мемлекеттің дамуындағы ролі	67
Ширинбаева Г.К. Әлеуметтік құндылықтар жүйесіндегі әлеуметтік педагогтың кәсіби құзыреттілік деңгейі	71
Қдырбаева А.А. Моделирование в развитии математических представлений детей дошкольного возраста	75

Педагогика, психология және білім беру тарихы История педагогики, психологии и образования

Кошербаева А.Н. Современное видение гуманистической парадигмы мышления в контексте: Конфуций – аль Фараби – Баласағуни	80
Ибраева М.К. Қазақ халық педагогикасындағы отбасы тәрбиесінің педагогикалық негіздері	86
Нұрғалиева Д. Ә., Әрінова Б.А. Ыбырай шығармашылығындағы ұлттық ұлағат	93

Тәрбие мәселелері – Вопросы воспитания

Қайдарова А.Д. Жеке тұлға және ұлттық сана-сезім мәселелері	97
Берикханова А.Е. Оведущих факторах национального воспитания в контексте социально-гуманитарной подготовки студентов	102
Махметова Б.Т. Қазақ халқының дәстүрлі ән шығармашылығының тәрбиелік мүмкіндіктері	106
Асылханова М.А. Этнопсихология мен этнопедагогиканың бала тәрбиесіндегі кейбір мәселері	109
Сайдахметов Б.С. Қазақ халқының дәстүрлері жастарды ұлттық рухта тәрбиелеудің құралы	113
Калдина С.С. Қазақстандық жасөспірімдер неге өмірімен қоштасуға асығады?	116

Қолданбалы психология және психотерапия Прикладная психология и психотерапия

Ибраимова Ж.Қ. Қазіргі студенттерге психологиялық көмек беру мәселелері	120
Сәдуақас Г.Т., Ақжолова А.Т. Кіші мектеп жасындағы оқушылардың сөздік қорын байытудың психологиялық ерекшеліктері	124

Білім берудің қазіргі әдістемелері мен технологиялары Современные методики и технологии обучения

Жұматаева Е. Жоғары мектепте білімденудің интерактивтік технологиясын ұтымды қолдану	128
Седова Н.Е. Развитие коммуникативной компетентности студентов при обучении иностранному языку	134
Алиева Д.А., Оналбаева А.Т. Интерактивные методы изучения казахского языка в иностранной аудитории	141
Рысқұлбекова А.Д. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері	144

Информатика және білім беруді ақпараттандыру Информатика и информатизация образования

Камалова Г.Б., Рахимжанова Л.Б. К вопросу разработки и наполнения учебной компоненты информационной образовательной среды	149
---	-----

Поздравляем юбиляра

Хап Наталья Николаевна	154
Жұмағұлов Болат Сағидоллаұлы	156

Отпечатано в типографии издательства «Ұлағат»
КазНПУ им.Абая.

Подписано в печать 22.09.2011.

Формат 60x84 $\frac{1}{8}$. Бумага сыктывкарская. Печать - RISO.
20.25 п.л. Тираж 200. Заказ 428.

Казахский Национальный педагогический университет имени Абая
050010, Алматы, пр. Достык, 13. Тел. 291-91-82.

